వేమూరీ దుర్గానాగేశ్వర రావుగారు స్మృతి గ్రన్థావలీ
శాస్త్ర శృఙ్ఖలా

మదనపారిజాతః

పణ్డితపారిజాత భట్టారమల్లేత్యాది-విరుదరానౌవిరాజమాన-శ్రీమదనపాల-విరచితః

ప్రథమః స్తవకః

శ్లేష్మాసు దూషికా ఖేదో ద్వాదశైతే నృణాం మలాః॥

వసా కాయస్నేహః। మజ్జా శిరోభవమేదః। కర్ణవిట్ కర్ణమలమ్। దూషికాక్షిమలమ్।

ఏతైరుపఘాతే బౌధాయనః ప్రాహ।

ఆదదీత మృదోఽపశ్చ షట్సు పూర్వేషు శుద్ధయే।
ఉత్తరేషు చ షట్స్వద్భిః కేవలాభిర్విశుధ్యతీతి॥

మనుస్తు।

విణ్మూత్రోత్సర్గశద్ధ్యర్థం మృద్వార్యాదేయమర్థవత్।
దైహికానాం మలానాఞ్చ శుద్ధిషు ద్వాదశస్వపి॥

విణ్మూత్రముత్సృజ్య తోయేన తత్తాదృశం తచ్ఛుద్ధ్యర్థమర్థవత్ప్రయోజనవత్। ఏవఞ్చ బౌధాయనమనువచనయోర్వికల్పః। స చ దేశకాలాద్యపేక్షయా।

తథాచ బౌధాయనః।

దేశం కాలం తథాత్మానం ద్రవ్యం ద్రవ్యప్రయోజనమ్।
ఉపపత్తిమవస్థాఞ్చ జ్ఞాత్వా శౌచం ప్రకల్పయేత్॥

యమః।

మూత్రే తిస్రః పాదయోస్తు హస్తయోస్తిస్ర ఏవ చ।
మృదః పఞ్చదశామేధ్యే హస్తాదీనాం విశేషతః॥
ఏతదాత్మీయమూత్రాదిస్పర్శశౌచముదాహృతమ్।

ఉత్సర్గకాలాదన్యత్ర పరకీయే తు పఠ్యతే॥

శుద్ధాశుద్ధనిర్ణయః।

అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
దేశా	గ్రన్థా
అభ్యఞ్జనుజ్ఞాత	అభ్యనుజ్ఞాత
లౌగాక్షి	లోగాక్షి
చాహుతిద్వయం	చాహుతిధయం
పిణ్డాన్నాహార్యకఞ్చ	పిణ్డాన్వాహార్యకఞ్చ
అన్నాహార్య్యశ్రాద్ధే	అన్వాహార్య్యకశ్రాద్ధే
దశ	దర్శ
పణి	పాణి
రుద్ర	రుద్రా
మితాక్షరాయా పారః	మితాక్షరాయాం పారః
దమ్పతిం భవతీతి	దమ్పతిర్భవతీతి
అత్యల్పే	అనల్పే
మితాక్షయాం	మితాక్షరాయాం
ఘృతజా	ఋతజా
యస్మిన్నన్నే చ రథః కృతః	యస్మిన్నన్నే చ చుతం కృతం
జీవితః	జీవీ

మదనపారిజాతః।

ప్రథమః స్తవకః।

ప్రబాలాద్రిప్రస్థద్యుతినిచయపర్యాయవపుషే
నమో విఘ్నశ్రేణీవిఘటనపటిష్ఠాయ మహసే।
జగత్ప్రాదుర్భావస్థితిలయనిరాయాసరచనా-
వినోదాసక్తాయ ప్రణతఫలసిద్ధిప్రతిభువే॥ ౧॥
ప్రకృష్టచలకుణ్డలస్తవకవృష్టగణ్డస్థలం
మహార్ఘమణిమేఖలం మరకతాఙ్కురశ్యామలమ్।
కరోతు కరుణాం సదా కలితపఞ్చభశావ్దక్రమం
మహః కిమపి మోహనం కపటశైశవం కేశవమ్॥ ౨॥
కాన్తే కృతాగసి రుషా పరుషం బ్రువాణా
కుణ్ఠీకృతాత్మవసనార్ద్ధనియన్త్రణేన।
మౌలేన మానమధిగచ్ఛతి యా దదాతు
సా పార్వ్వతీ హరవిభక్తతనుః శివం వః॥ ౩॥
అస్తి ప్రశస్తవిభవోపగతప్రశస్తి-
విస్తారిణీ భువి శకాధిపరాజధానీ।
దిల్లీతి విశ్వవిదితా నగరీమతల్లీ
పల్లీవ భాతి పురతస్త్రిదివోఽపి యస్యాః॥ ౪।

తాముత్తరేణ యమునాతటదేశనిష్ఠా

కాష్ఠేత్యభూదనుపమా నగరీ గరిష్ఠా।
యస్యామనల్పవిభవోపచితా బభూవుః
కాష్ఠాన్వయా మహితకీర్త్తియుషో మహీశాః ॥ ౫ ॥
తస్మిన్నభూద్విమలకాష్ఠకులామ్బురాశా-
వుద్యత్ప్రభూతశుభకీర్త్తిఘనప్రకాశః।
లోకైః సదా హృది ధృతో గుణసన్నివిష్టః
శ్రీరత్నపాలనృపతిర్భువనైకరత్నమ్ ॥ ౬ ॥
తస్యాత్మజో భవహపాల ఇతి ప్రసిద్ధః
సిద్ధాఙ్గనాజనసమాజసమిద్ధకీర్త్తిః।
దానేన యః సుకృతినాం క్షిపతి స్మ దైన్యం
సైన్యైశ్చ వైణ్యసదృశః ప్రతిభూపతీనామ్ ॥ ౭ ॥
సుతోఽస్య జాతః సుకృతోన్నతస్య
న తస్య కశ్చిత్సదృశో బభూవ।
యమస్ఖలత్సత్యమవేక్ష్య తాతో
నామ్నా హరిశ్చన్ద్ర ఇతి వ్యవత్త ॥ ౮ ॥
సత్యాన్వితో హరిరతో గిరిజేశయోగో
లక్ష్మీయుతో జగతి వర్ణచతుష్టయేన।
వర్ణ్యాన్వయః స తు హలావిధయా ప్రతీత-
స్తత్రావతేరురమరాః పురుషాః పవిత్రాః ॥౯ ॥

తస్యాత్మజోఽభూదనలప్రతాపో-
ఽసాధారణో భూమిపతిర్వదాన్యః।
అభూతపూర్వామవనీశ్వరాణా-

మజీజయద్యోగగతిఞ్చ కీర్త్తిమ్ ॥ ౧౦ ॥

యస్మిన్నసాధారణధైర్య్యశౌర్య-

గామ్భీర్య్యసౌన్దర్యగుణైకధుర్య్యే।

గిరీన్ద్రభీమానుజసిన్ధురాజ-

స్మరాశ్చ సాధారణతాం భజన్తే ॥ ౧౧ ॥

లక్ష్మీం లక్ష్మవతీం విధాయ విబుధాహారస్య హారస్య చ

జ్యోతిర్గర్వ్వమపాస్య పార్వ్వణశరఞ్చన్ద్రస్య చన్ద్రస్య చ।

ఉన్మీలన్నవసౌరసైన్ధవలసడిడణ్డీరపిణ్డోపమా

యస్యైతా భువి నో మృజన్త్యనుదినం సన్మూర్త్తయః కీర్త్తయః ॥ ౧౨

బన్ధచ్ఛిదాం ద్విరదకీర్త్తి మిహాన్వితార్థాం

కృత్వా పరత్ర చ తథైవ విధాతుమిచ్ఛుః।

కీనాశపాశచయ బన్ధవిమోచనార్థం

తీర్థత్రయీకర విముక్తి మచీకరద్యః ॥ ౧౩ ॥

పురోహిత శ్రీరామదేవకృతమిదం శ్లోకత్రయోదశకమ్।

మహీపతేస్తస్య మహానుభావౌ

సుతావభూతాం సుకృతోన్నతస్య।

ఆద్యో మహౌజాః సహజేన్ద్రనామా

తదాశ్రయః శ్రీమదనో ద్వితీయః ॥ ౧౪ ॥

అపారదః సిద్ధరసో జనానా-

మనభ్రవృష్టిర్విభవౌషధీనామ్।

అనన్తకో మృత్యురహో రిపూణా-

మాసీదసౌ శ్రీసహజాధినాథః॥ ౧౫॥

తస్యానుజః శ్రీమదనో ను నామ్నా

ధామ్నా చ రూపేణ చ సఙ్గతార్థః।

రోషారుణే చక్షుషి యద్విపక్షో

నితాన్తకాన్తారసమాశ్రితోఽభూత్॥ ౧౬॥

విశ్రాణనేషు వ్యసనం యదీయం

విద్యాప్రసఙ్గేషు వినోదసౌఖ్యమ్।

యస్యావదాతఞ్చ యశోవితానం

దిఙ్మణ్డలీమణ్డలమేకమాస్తే॥ ౧౭॥

పరిశీలయతా కలాకలాపం

విదధానేన చ భూరిశః ప్రబన్ధాన్।

మదనేన మహీభృతాథ యేన

ప్రథితా నూతనభోజరాజకీర్త్తిః॥ ౧౮॥

యః కూపానారామాన్ధర్మ్మాయతనాని సన్నిబన్ధాంశ్చ।

కృత్వా స్వకీర్త్తిమేకామదీదశన్మూర్త్తిభేదేన॥ ౧౮॥

శ్రీమానయం మదనపూర్వ్వకపారిజాత

నామాఙ్కితం స్మృతిపథానుగతం నిబన్ధమ్।

వర్ణాశ్రమప్రముఖధర్మ్మవివేచనాయ

విహన్ముఖేన సుకృతీ మితమాతనోతి॥ ౨౦ ॥

మతిర్యేషాం శాస్త్రే ప్రకృతిరమణీయా వ్యవహృతిః

పరం శీలం శ్లాఘ్యం జగతి ఋజవస్తే కతిపయే।

చిరం చిత్తే తేషాం ముకురతలభూతే స్థితిమియా-

దియం వ్యాసారణ్యప్రవరమునిశిష్యస్య భణితిః॥౨౧ ॥
మాతా పుణ్యపవిత్రకీర్త్తివిభవా యస్యామ్బికా నామతః
సా కన్యా పరమూర్త్తిరార్యచరితః శ్రీపేదిభట్టః పితా।
సోఽయం కౌశికవంశభూషణమణిః శ్రీభట్టవిశ్వేశ్వరో
వేదస్మార్త్తమతే నయే చ సపదే వాక్యే కృతీ వర్ద్ధతే॥౨౨ ॥
హేమాద్రికల్పద్రుమసాపరార్క
స్మృత్యర్థసారాన్ స్మృతిచన్ద్రికాఞ్చ।
మితాక్షరాదీనవలోక్య యత్నా-
న్నిబధ్యతే సంగ్రహతో నిబన్ధః॥౨౩ ॥

స్తవకః ప్రథమో హ్యత్ర బ్రహ్మచర్యాభిధోఽపరః।
గృహస్థాఖ్యస్తృతీయః స్యాదాహ్నికం తదనన్తరమ్॥౨౪ ॥
గర్భాధానాదిసంస్కారాస్తురీయస్తవకో మతః।
అశౌచస్తవకః పశ్చాత్ ద్రవ్యశుద్ధ్యాదయో మతాః॥౨౫ ॥
సప్తమః శ్రాద్ధసంజ్ఞో హి విభాగాఖ్యోఽష్టమస్తతః।
నవమస్తవకశ్చాత్ర ప్రాయశ్చిత్తాభిధో మతః॥౨౬ ॥

స్తవకా నవ నిర్ద్దిష్టా నిబన్ధేఽస్మిన్ననుక్రమాత్॥౨౭॥
స్మృతిప్రదర్శనం కర్మ్మప్రశంసా తదనన్తరమ్।
ధర్మ్మాః సాధారణాః కాలాదయో మౌఞ్జీవిధిర్వ్విధిః॥౨౮॥
నమస్కారస్య గుర్వ్వాదిలక్షణాని తతః పరమ్।
భిక్షాచర్యాప్రకారాదినియమా బ్రహ్మచారిణః॥౨౯॥
ఉచ్చారస్య విధిః శౌచవిధిశ్చాచమనస్య చ।
ప్రాతఃస్నానస్య సన్ధ్యాయాః ప్రాణాయామస్య చైవ హి॥౩౦॥

మార్జనాదివిధిః సన్ధ్యా మధ్యాహ్నస్య తథాపరా।
జపసంఖ్యావిధానాద్యా ఉపాకర్మ తతః పరమ్॥౩౧॥
ఉత్సర్జనం తథా వేదవ్రతాన్యధ్యయనే విధిః।
తతః పరమనధ్యాయాః కులే వాసో గురోస్తతః॥
నైష్ఠికస్య తథా ధర్మాః సమావర్తనమేవ చ।
స్నాతకస్య వ్రతాదీనీత్యేవం ప్రకరణాని తు॥
స్తవకే బ్రహ్మచర్యాఖ్యే ప్రథమే సప్తవింశతిః।
సాపిణ్డావర్ణనం పశ్చాల్లక్షణాని వరస్య చ॥
దారానుకల్పో దత్తస్య నిరూపణమతః పరమ్।
వివాహభేదాస్త్వాధానమావసథ్యానలస్య చ॥
ఆవసథ్యస్య కాలాద్యా గౌణకాలనిరూపణమ్।
ద్విరాగమనకాలశ్చ తతః స్యాదాధివేదనమ్॥
స్త్రీధర్మాశ్చ ద్వితీయేఽస్మిన్ స్తవకే గృహమేధినః।
ఏవం ప్రకరణాన్యేకాదశాఖ్యాతాని సంగ్రహాత్॥
బ్రాహ్మే ముహూర్తే కర్తవ్యం తతః స్యాద్దన్తధావనమ్।

కేశప్రసాధనాద్యాశ్చ పోష్యవర్గస్య చిన్తనమ్॥
వృత్తిః క్షత్రస్య వైశ్యస్య శూద్రవృత్తిస్తతః పరమ్।
ఆయవృత్తిశ్చ మధ్యాహ్నే స్నానం నైమిత్తికం తథా ॥
కామ్యస్నానం తతః ప్రోక్తం మాఘస్నానవిధిస్తతః।
మలాపకర్షణస్నానం క్రియాస్నానమతః పరమ్॥
గౌణస్నానాని వాసాంసి తిలకస్య విధిస్తథా।
బ్రహ్మయజ్ఞవిధానఞ్చ తర్పణం యమతర్పణమ్ ॥

అర్చ్చనం దేవతానాఞ్చ పుష్పాధ్యాయస్తథైవ చ।
నిత్యశ్రాద్ధమహాయజ్ఞస్వరూపాణి తతః పరమ్
నిత్యశ్రాద్ధం తతో వైశ్యదేవం తత్పాకనిర్ణయః।
తత్కాలనిర్ణయః పూజా చాతిథేర్భోజనే విధిః॥
భోజ్యాభోజ్యం తథా భోజ్యాభోజ్యాన్నాః శయనే విధిః।
ఏవం ప్రకరణాన్యత్ర ద్వావింశచ్చాహ్నికాష్టయే॥
తృతీయే స్తవకే సమ్యగ్వర్ణితాని యథాక్రమాత్।
ఋతుకాలస్తథా గర్భాధానం పుంసవనం తతః॥
సీమన్తోన్నయనం జాతకర్మ స్యాన్నామకర్మ చ।
తతో నిష్క్రమణాఖ్యస్య సంస్కారస్య విధిః స్మృతః ॥
కర్ణవేధస్తథైవాన్నప్రాశనం చౌడకర్మ చ।
స్త్రీసంస్కారాస్తతో విద్యారమ్భో వైఖానసాశ్రమః॥
తుర్యాశ్రమస్తురీయేఽస్మిన్నేవం ప్రకరణాని తు।
గర్భాధానాదిసంస్కారాస్తవకే దశ పఞ్చ చ।
శావాశౌచన్తు పూర్వ్వం స్యాత్ప్రసవాశౌచమేవ చ।

అశౌచమనుపేతస్య దశాహప్రముఖాస్తతః॥
అనులోమసపిణ్డస్య త్వశౌచం స్యాదతః పరమ్।
సమానసలిలానాఞ్చ ప్రోషితోపరతౌ తథా॥
మృతస్య ప్రోషితస్యైవ దాహే విధిరతః పరమ్।
ఉపాధ్యాయాద్యుపరతౌ క్షేత్రజాదిమృతౌ తథా॥
అనుగచ్ఛతుస్సవాశౌచమశౌచానాం పరస్పరమ్।
సఙ్కరే నిర్ణయో దాహకాలేఽగ్నౌ విరతే విధిః॥

దశాహమధ్యే దర్శస్య సమ్ప్రాప్తే కల్పనిర్ణయః।
దేశాన్తరే గతే జీవద్వార్తా_నాకర్ణనే విధిః॥
ఏవం ప్రకరణాన్యత్ర స్తవకే దశ పఞ్చ చ।
పఞ్చమే చ వినిర్దిష్టాన్యశౌచపదసంజ్ఞితే॥
శుద్ధిః సౌవర్ణపాత్రాదేర్వస్త్రాదేస్తదనన్తరమ్।
ధాన్యాదేశ్చాపి శుద్ధిః స్యాస్తిద్ధాన్నాదేస్తతః పరమ్॥
భూమ్యాదేశ్చ తతః శుద్ధిరపవాదస్తథేతి షట్।
షష్ఠేఽస్మింస్తవకే ద్రవ్యశుద్ధీ ప్రకరణాని తు॥
ఆదౌ శ్రాద్ధస్య మహిమా తత్స్వరూపఞ్చ తద్భిదా।
తత్రాధికారిణస్తద్వదాదామశ్రాద్ధాధికారిణః॥
శ్రాద్ధదేశాస్తథా కాలా అన్నాధానస్య చైవ హి।
అన్నాధానస్య పిణ్డాది పితృయజ్ఞస్య చాప్యథ॥
దర్శశ్రాద్ధస్య చేత్యేషామేకస్మిన్నాసరే కృతిః।
అపరాహ్ణస్య సమయ అమావాస్యావినిర్ణయః॥
మృతాహకాలస్తస్యైవాజ్ఞానే కాలవినిర్ణయః।

ఆమశ్రాద్ధస్య కాలశ్చ నిత్యే నైమిత్తికే తథా॥
ప్రత్యామ్నాతం శ్రాద్ధయోశ్చ తతస్త్వాపరపక్షికమ్।
కామ్యకాలాశ్చ సంక్రాన్తికాలా రాహుగ్రహే తథా॥
కాలా యుగాదిమన్వాద్యాః శ్రాద్ధే జీవత్పితుస్తథా।
విహితాని నిషిద్ధాని మలమాసే తతః పునః॥
హవిర్విశేషా వర్జ్యాని బ్రాహ్మణానాం పరీక్షణమ్।
పఙ్క్త్యగ్రా బ్రాహ్మణాస్తేషామనుకల్పస్వతః పరమ్॥

వర్జ్యా విప్రా బ్రాహ్మణానామామన్త్రణవిధిస్తతః।
దినే శ్రాద్ధస్య పూర్వాహ్నే కృత్వా యచ్చాపరాహ్ణికమ్॥
అగ్నౌకృత్యగ్నిమీమాంసా తథాగ్నౌకరణే విధిః।
పరివేశనకర్మ్మాది శ్రాద్ధం ద్విపితృకస్య చ॥
సఙ్కల్పసంజ్ఞకం శ్రాద్ధమేకోద్దిష్టమతః పరమ్।
నవాశ్రాద్ధాని తద్వచ్చ సపిణ్డీకరణం తతః॥
వృద్ధిశ్రాద్ధవిధానఞ్చ జీవచ్ఛ్రాద్ధమతః పరమ్।
ఇత్థం ప్రకరణాన్యేకచత్వారింశదనుక్రమాత్॥
శ్రాద్ధాహ్వయే సప్తమేఽస్మింస్తవకే తు సమాసతః।
ఆదౌ విభాగకాలాః స్యుర్ముఖ్యగౌణసుతాస్తతః॥
విజాతీయసుతానాఞ్చ విభాగస్తదనన్తరమ్।
పైతామహధనే పౌత్రభాగమాత్రంశసమ్మితిః।
అసుతస్త్రీధనగ్రాహే త్వధికారినిరూపణమ్।
తథాపుత్రధనగ్రాహే భాగః సంసృష్టినాం తతః॥
అంశానర్హాస్తతో ద్రవ్యమవిభాజ్యమతః పరమ్।

శేషః సర్వ్వవిభాగస్యేత్యేవం ప్రకరణాని తు॥
ఏకాదశాస్మింస్తవకే దాయభాగపదేఽష్టమే।
పూర్వ్వం పాపఫలోద్దేశో నరకాస్తదనన్తరమ్॥
విపాంకః కర్మ్మణాం ప్రాయశ్చిత్తకర్త్తవ్యనిర్ణయః।
కామాకామమహాపాపప్రాయశ్చిత్తవికల్పనమ్॥
కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదీనాం లక్షణాని పృథక్ పృథక్।
ఇతికర్త్తవ్యతా తేషాం ప్రత్యామ్నాయాస్తథైవ చ॥

సామాన్యేన తథా సర్వ్వపాపనిష్కృతి హేతవః।

పర్షత్పర్షదుపస్థానం ప్రాయశ్చిత్తే వినిర్ణయః॥

వ్రతస్య గ్రహణే కాలో విప్రశస్త్రగ్రహే తథా।

ఉద్దేశః పాతకానాఞ్చ బ్రహ్మహత్యాదినిష్కృతిః॥

ఉపపాతకనిర్ద్దేశస్తన్నిష్కృతిరతః పరమ్।

అసత్ప్రతిగ్రహాదీనాం నిష్కృతిస్తదనన్తరమ్॥

జాతిభ్రంశకరాదీనాం నిష్కృతిశ్చ తతః పరమ్।

ప్రకీర్ణకేషు పాపేషు ప్రాయశ్చిత్తమితి క్రమాత్॥

ఏవం ప్రకరణాన్యేకవింశతిర్న్నవమే పునః।

ప్రాయశ్చిత్తాభిధానేఽస్మింస్తవకే తు సమాసతః॥

ధర్మ్మశాస్త్రప్రవృత్తానాం తదధిగమోపాయతయా తచ్ఛాస్త్రప్రణేతారః ప్రదర్శనీయాః।

తత్ర మనుర్వై యత్కిఞ్చిదవదత్తద్భేషజమ్భేషజతాయా ఇతి మనోర్వేదాహతత్వేన తత్ప్రముఖా ధర్మ్మశాస్త్రప్రణేతారః ప్రథమం ప్రదర్శ్యన్తే।

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః।

మన్వత్రివిష్ణుహారీతయాజ్ఞవల్క్యోశనోఽఙ్గిరాః।

యమాపస్తమ్బసంవర్త్తాః కాత్యాయనవృహస్పతీ॥

పరాశరవ్యాసశఙ్ఖలిఖితా దక్షగౌతమౌ।

శాతాతపో వశిష్ఠశ్చ ధర్మ్మశాస్త్రప్రయోజకాః ॥

ఇతి, నేయం పరిసంఖ్యా కిన్తు ప్రదర్శనార్థమేతత్, యతీ బౌధాయనాదయోఽపి ధర్మ్మశాస్త్రప్రయోజకా భవన్తి। న చైతేషాం మన్వాది-ధర్మ్మశాస్త్రాణం వేదమూలత్వేన పరస్పరమనపేక్షప్రమాణత్వాన్నాన్యోఽన్యమాకాఙ్క్ష్య తత్ర చ క్వచిదధికాఙ్గకవిధిః క్వచిత్

న్యూనాఙ్గకర్మ్మవిధిరితి పరస్పరవిరోధాదప్రామాణ్యప్రసఙ్గ ఇతి చేత్। మైవం, సర్వ్వశాఖాప్రత్యయమేకం కర్మ్మ ఇతి న్యాయేన సయంత్ర విధేయస్య కర్మ్మణ ఏకత్వేన ప్రధానవిరోధాభావాదఙ్గేషు ప్రాతీతికో యః పరస్పరవిరోధస్తత్పరిహారో మృగ్యః। స చ పరిహార ఆకాఙ్క్షావశాత్, ఆకాఙ్క్షా చేతికర్త్తవ్యతాయాం, సా చేతికర్త్తవ్యతా యస్మిఞ్చాస్త్రే న్యూనా తత్రాచ్ఛాస్త్రం స్వావగతార్థేఽనపేక్షప్రమాణమప్యనవగతాంశే శాస్త్రాన్తరమపేక్షత ఇతి నాత్యన్తమనపేక్షా, అతఏవావిరోధాన్నాప్రామాణ్యమ్। ఏవం సమగ్రాఙ్గకర్మణ్యనుష్ఠితే ధర్మ్మోఽపి సమగ్రో భవేత్। ధర్మ్మాచ్చేష్టసిద్ధిః। ధర్మ్మశ్చాచారాయత్తః।

తథాచ మనుః।

ఆచారః పరమో ధర్మ్మో విద్వద్భిః పరికీర్త్తితః। ఇతి।

అత్ర కార్య్యకారణయోరభేదోపచారః। ధర్మ్మస్తజ్జన్యం సుకృతాపూర్వ్వమ్।

తథా।

శ్రుతిస్మృత్యుదితః సమ్యక్ సాధుభిర్యశ్చ సేవితః।
తమాచారం నిషేవేత ధర్మర్మకామో జితేన్ద్రియః॥ ఇతి

ఆచారశ్చ మధ్యదేశాదిప్రసూతేభ్యో విజ్ఞేయః।

యథాహ మనుః।

సరస్వతీదృషద్వత్యోర్దేవనద్యోర్యదన్తరమ్।
తం దేవనిర్మితం దేశం బ్రహ్మావర్త్తం ప్రచక్షతే॥

తస్మిన్దేశే య ఆచార: పారమ్పర్యక్రమాగతః।
వర్ణనాం సాన్తరాలానాం స సదాచార ఉచ్యతే॥
హిమవద్విన్ధ్యయోర్మధ్యే యత్ప్రాగ్వినశనాదపి।

వినశనం సరస్వత్యా అన్తరాలదేశః।

ప్రత్యగేవ ప్రయాగాచ్చ మధ్యదేశ: ప్రకీర్త్తితః॥
ఆసముద్రాత్తు వై పూర్వాదాసముద్రాత్తు పశ్చిమాత్।
తయోరేవాన్తరం గిర్యోరార్యావర్త్తం విదుర్బుధాః॥ ఇతి

శఙ్ఖస్తు ప్రకారాన్తరేణార్యావర్త్తమాహ।

కృష్ణమృగో యావద్విచరతి తావదార్యావర్త్తః స్యాదితి।

యావద్విచరతి స్వత ఇత్యర్థః।

ఆర్యావర్త్త ఇత్యనువృత్తౌ వశిష్ఠోఽపి।

యావద్వా కృష్ణమృగో విచరతీతి।

అన్యచ్చ మనురాహ।

కురుక్షేత్రఞ్చ మత్స్యాశ్చ పాఞ్చాలాః శూరసేనకాః।
ఏష బ్రహ్మర్షిదేశో వై బ్రహ్మావర్త్తాదనన్తరః॥

అనన్తర ఈషదూన ఇత్యర్థః।

ఏతద్దేశప్రసూతస్య సకాశాదగ్రజన్మనః।
స్వం స్వం చరిత్రం శిక్షేరన్ పృథివ్యాం సర్వ్వమానవాః॥
ఆచారాద్విచ్యుతో విప్రో న వేదఫలమశ్నుతే।
ఆచారేణ తు సంయుక్తః సంపూర్ణఫలభాగ్భవేత్॥

తథా।

ఏవమాచారతో దృష్ట్వా ధర్మ్మస్య మునయో గతిమ్।
సర్వ్వస్య తపసో మూలమాచారం జగృహుః పరమితి॥

అథ కర్మ్మప్రశంసా।

తత్ర మత్స్యపురాణమ్।

జ్ఞానయోగసహస్రాద్ధి కర్మ్మయోగః ప్రశస్యతే।
కర్మ్మయోగోద్భవం జ్ఞానం తస్మాత్తు పరమం పదమ్।
కర్మ్మజ్ఞానోద్భవం బ్రహ్మ న చ జ్ఞానమకర్మ్మణః।
తస్మాత్కర్మ్మణి యుక్తాత్మా తత్త్వం ప్రాప్నోతి శాశ్వతమ్॥
వేదోఽఖిలో ధమ్మమూలమాచారశ్చైవ తద్విదామ్।
అష్టావాత్మగుణాస్తస్మిన్ ప్రధానత్వేన సంస్థితాః॥
దయా సర్వ్వేషు భూతేషు క్షాన్తీ రక్షాతురస్య చ।
అనసూయా తథా లోకే శౌచమన్తర్వహిర్ద్విజాః॥

అనాయాసస్తు కాయేషు మఙ్గలాచారసేవనమ్।
న చ ద్రవ్యేషు కార్పణ్యమాత్మపాణ్యర్జితేషు చ।
తథాస్పృహా పరస్త్రీషు పరార్థేషు చ సర్వ్వదా।
అష్టావాత్మగుణాః ప్రోక్తాః పురాణే చైవ కోవిదైః॥

అయమేవ క్రియాయోగో జ్ఞానయోగస్య సాధకః।
కర్మ్మయోగం వినా జ్ఞానం కుత్రచిన్నేహ దృశ్యతే॥
దేవానాఞ్చ మనుష్యాణాం పితౄణాఞ్చైవ సర్వ్వదా।
తృప్తిం కరోతి విపులాం కర్మ్మ కుర్వ్వన్యథోదితమ్॥

అథ సాధారణధర్మ్మః ।

తత్ర మనుః।

యద్యత్పరవశం కర్మ్మ తత్తద్యత్నేన వర్జయేత్।
యద్యదాత్మవశం కర్మ్మ తత్తత్సేవేత యత్నతః॥
సర్వ్వం పరవశం దుఃఖం సర్వ్వమాత్మవశం సుఖమ్।
ఏతద్విద్యాద్యాత్సమాసేన లక్షణం సుఖదుఃఖయోః॥
యత్కర్మ్మ కుర్వ్వతోఽస్య స్యాత్పరితోషోఽన్తరాత్మనః।
తత్ప్రయత్నేన కుర్వ్వీత విపరీతన్తు వర్జ్జయేత్ ॥

యత్కర్మ్మ కుర్వ్వీత ఇతి శాస్త్రావిరుద్ధమిత్యర్థః। శాస్త్రావిరుద్ధేఽపి క్వచిదపవాదో దృశ్యతే।

యథాహ యాజ్ఞవల్క్యః।

కర్మ్మణా మనసా వాచా యత్నాద్ధర్మ్మం సమాచరేత్।
అస్వర్గ్యం లోకవిద్విష్టం ధర్మ్మమప్యాచరేన్న తు॥

తచ్చ కర్మ్మ కథం కార్య్యమిత్యాకాఙ్క్షాయాం సారసంగ్రహే।

యజ్ఞోపవీతినా కార్య్యం సర్వం కర్మ్మ ప్రదక్షిణమ్।
మనఃప్రమోదాత్సత్యోక్త్యా తపసా జ్ఞానకర్మ్మణా॥
ఆచాన్తోఽప్యాచమేచ్ఛుద్ధిం కృత్వా కర్మ్మ సమారభేత్।

కర్మ్మయథాకృతం జ్ఞాత్వా తావదేవ పునశ్చరేత్॥
ప్రధానస్యాక్రియాయాన్తు సాఙ్గం తత్క్రియతే పునః।
తదఙ్గాకరణే కుర్య్యాత్ప్రాయశ్చిత్తం న కర్మ్మ తత్॥
ప్రాచీ దిశామనుక్తౌ స్యాదుదీచీశానదిక్ తథా
తిష్ఠత్వప్రహ్వతానుక్తావాసీనత్వఞ్చ కర్మ్మసు॥
కర్త్రఙ్గానా మనుక్తౌ తు దక్షిణాఙ్గం భవేత్తథా।
కుత్సితే వామహస్తః స్యాదక్షిణః స్యాదకుత్సితే॥
ప్రభుః ప్రథమకల్పస్య యోఽనుకల్పేన వర్త్తతే।
స నాప్నోతి ఫలం తస్య పరత్రేతి శ్రుతిః స్మృతిః॥
బహ్వల్పం వా స్వగృహ్యోక్తం యస్య యత్కర్మ్మ చోదితమ్।
తస్య తావతి శాస్త్రార్థే కృతే సర్వ్వం కృతం భవేత్॥
శ్రౌతేషు సర్వ్వశాస్త్రోక్తం సర్వ్వస్యైవం యథోదితమ్।
స్మార్త్తం సాధారణం తేషు గ్రాహ్యం శ్రౌతేషు కర్మ్మసు।
గ్రామాచారాః పరిగ్రాహ్యా యే చ విధ్యవిరోధినః।

యుగధర్మాః పరిగ్రాహ్యాః సర్వ్వత్రైవ యథోచితమ్।
దేవరేణ సుతోత్పత్తిర్వానప్రస్థాశ్రమగ్రహః।
దత్తాక్షతాయాః కన్యాయాః పునర్దానం పరస్య వై॥

సముద్రయాత్రాస్వీకారః కమణ్డలువిధారణమ్।

కమణ్డలువిధారణమితి నైష్ఠికబ్రహ్మచారీ గృహ్యతే।

మహాప్రస్థానగమనం గోపశుశ్చ సురాగ్రహః।

సురాగ్రహ ఇతి సౌత్రామణీ।

అగ్నిహోత్రహరణ్యాశ్చ లేహో నీచాపరిగ్రహః।

అగ్నిహోత్రహరణీ యజ్ఞపాత్రవిశేషః, తత్ర స్థితస్య హవిషో లేహఆస్వాదనం చమసస్థితసోమవత్ । నీచాయా అగ్నిహోత్రహరణ్యాః పరిగ్రహః స్వీకారః।

అసవర్ణాసు కన్యాసు వివాహశ్చ ద్విజాతిషు।
వృత్తస్వాధ్యాయసాపేక్షమఘసఙ్కోచనం తథా॥

వృత్తం యాయావరగృహస్థాద్యాచారః, స్వాధ్యాయో వేదః, అఘమశౌచమ్ ।

ప్రాయశ్చిత్తవిధానఞ్చ విప్రాణాం మరణాన్తికమ్।

సంసర్గదోషః పాపేషు మధుపర్కే పశోర్వధః ॥
దత్తౌరసేతరేషాన్తు పుత్రత్వేన పరిగ్రహః।
శామిత్రఞ్చైవ విప్రాణాం సోమవిక్రయణం తథా ॥

శమితా యజ్ఞపశుహింసకః తస్య కర్మ్మ శామిత్రమ్ ।

దీర్ఘకాలం బ్రహ్మచర్య్యం నరమేధాశ్వమేధకౌ।
కలౌ యుగే త్విమాన్ధర్మ్మాన్వర్జ్జ్యానాహుర్మనీషిణః ॥
ఇత్యాచారదమాహింసాదానస్వాధ్యాయకర్మ్మణామ్।
అయన్తు పరమో ధర్మ్మో యద్యోగేనాత్మదర్శనమ్ ॥
అహింసా సత్యమస్తేయం శౌచమిన్ద్రియనిగ్రహః।
దానం దమో దయా క్షాన్తిః సర్వేషాం ధర్మ్మసాధనమ్ ॥

అథోపనయనకాలాదయః।

ద్విజన్మనాముపనీతానామేవ శ్రౌతస్మార్త్తకర్మ్మధికారాత్సాధారణధర్మ్మానన్తరముపనయనకాలో నిరూప్యతే।
తత్ర మనుః।

గర్భాష్టమేఽబ్దే కుర్వీత బ్రాహ్మణస్యోపనాయనమ్।
గర్భాదేకాదశే రాజ్ఞో గర్భాత్తు ద్వాదశే విశః॥

అథ కామ్యకాలాః ।

బ్రహ్మవర్చ్చసకామస్య కార్య్యం విప్రస్య పఞ్చమే ఇతి।

తథా। సప్తమే బ్రహ్మవర్చ్చసకామమష్టమే ఆయుష్కామం నవమే తేజస్కామం దశమే అన్నాద్యకామమేకాదశే ఇన్ద్రియకామం ద్వాదశే పశుకామముపనయేదితి।

తథాచ।

వసన్తే బ్రాహ్మణముపనయేద్గ్రీష్మే రాజన్యం శరది వైశ్యమితి।

పారస్కరోఽపి।

బ్రాహ్మణస్యాష్టవార్షికస్య గర్భాష్టవర్షస్య వా క్షత్రియస్యైకా-

దశవార్షికస్య వైశ్యస్య ద్వాదశవార్షికస్య ఉపనయనం కుర్య్యాత్।

యథామఙ్గలం వా సర్వేషాముపనయనమితి।

యథామఙ్గలం పూర్వోక్తబ్రహ్మవర్చ్చసాదికామానతిక్రమేణ।

తథా మాసవిశేషాదపి ఫలవిశేషః।

తత్ర సురేశ్వరే।

మాఘే మాసి మహాధనో ధనపతిః ప్రాజ్ఞో బలీ ఫాల్గునే

మేధావీ భవతి వ్రతోపనయనే చైత్రే చ వేదాన్వితః।

వైశాఖే సుభగః సుఖీ పటుమతిర్జ్యైష్ఠే బలిష్ఠో బుధః

ఆషాఢ఼ేఽపి మహావిపక్షవిజయీ ఖ్యాతో మహాపణ్డితః।

తథా నక్షత్రాదివిశేషా అపి।

హస్తత్రయే దైత్యరిపుత్రయే చ
శక్రేన్దుపుష్యాశ్వినిరేవతీషు।
వారేషు శుక్రార్కవృహస్పతీనాం
హితానుబన్ధీ ద్విజముఞ్జబన్ధః॥

తృతీయైకాదశీ గ్రాహ్యా పఞ్చమీ దశమీ తథా।
ద్వితీయాయాఞ్చ మేధావీ భవేద్ధర్మబలాన్వితః॥
రిక్తాయామర్థహానిః స్యాత్పౌర్ణమాస్యాం తథైవ చ।
ప్రతిపద్యపి చాష్టమ్యాం కులబుద్ధివినాశకృత్॥
సప్తమ్యామష్టమ్యాఞ్చ ప్రతిపది రిక్తాచతుర్దశ్యామ్।
ఆయుర్విద్యానాశో వ్రతబన్ధే పఞ్చదశ్యాం వా॥
న చ షష్ఠ్యామథాష్టమ్యాం పఞ్చదశ్యాం న పర్వణి।
ప్రతిపత్సు న కర్త్తవ్యో న విష్టికరణే తథా॥
రిక్తాసు చ న కర్త్తవ్యస్త్ర్యహస్పృగ్దివసే తథా।
న విపజ్జన్మతారాసు నైధనే ప్రత్యరౌ తథా॥
సమ్పత్కరే తథా క్షేమే సాధకే మిత్రసంజ్ఞకే।
మిత్రం పరమమిత్రఞ్చ తారాః సర్వత్ర శోభనాః॥

మేషే భవతి సురాయో ధీమాన్ గవి రోగశోకపరిహీనః।
గదవాన్మన్మథలగ్నే విధురోఽధీరః కులీరే చ॥
కరికులవైరిణి బలవాన్విద్యావాన్నైవ యోషితి క్రూరః।
సుభగః సుఖోపభోక్తా తౌలిని కీటే వినాశముపయాతి।
ధనుషి ధనాఢ్యః శ్రేయాన్యాదసి సఘటే ధనైః పరిత్యక్తః।

షట్కర్మాభిరతః స్యాన్మీనే ధనవాన్ ప్రవక్తా చ।
వృషభశ్చ తులా కన్యా బ్రాహ్మణానాముదాహృతాః।
సింహో ధన్వీ తథా మీనః క్షత్రియాణాం ప్రకీర్తితః॥
యుగ్మస్తథా కర్కటకో వైశ్యానాం పరికీర్తితః।
కుర్యాత్రాకాలవర్షే చ వ్రతోపనయనం ద్విజః।
నానధ్యాయే న భూకమ్పే నిర్ఘాతే న గలగ్రహే॥

ఏవంవిధే పూర్వోక్తే విశిష్టకాలే ఆచార్యో మాణవకం పూర్వం భోజయిత్వా కర్మ సమారభతే।

తథాచ గోభిలః।

ప్రగే ఏవైనం తదహర్భోజయన్తి ఇతి।

ప్రగే ప్రాతఃపూర్వమిత్యర్థః। పూర్వతా చ స్వస్వగృహ్యోక్తా విజ్ఞేయా।

అపరో విశేషః శౌనకేనోక్తః।

అలఙ్కృతం కుమారం కుశలీకృతశిరసమాహతేన వాససా సంవీతమితి।

కుశలీకృతశిరసం కృతశిరోవపనమ్। వస్త్రధారణాదికర్మక్రమస్తు

స్వస్వగృహ్యోక్తో విజ్ఞేయః।

వాసాంసి చ మనునోక్తాని।

వసీరన్నానుపూర్వ్యేణ శాణక్షౌమావికాని చేతి।

అనుపూర్వ్యేణ వర్ణానుపూర్వ్యేణ।

గౌతమః।

వాసాంసి శాణక్షౌమచీరకుతపాః సర్వ్వేషాం కార్పాసం వా వికృతమితి।

చీరం వస్త్రఖణ్డః ।

వశిష్ఠః।

శుక్లమాహతం వాసీ బ్రాహ్మణస్య మాఞ్జిష్ఠం క్షౌమఞ్చ క్షత్రియస్య పీతకౌశేయం వైశ్యస్యేతి।

కౌశేయం పట్టవిశేషః।

మౌఞ్జీలక్షణఞ్చ మనురాహ।

మౌఞ్జీ త్రివృత్తమా శ్లక్ష్ణా కార్య్యా విప్రస్య మేఖలా।
క్షత్రియస్య తు మౌర్వ్వీ జ్యా వైశ్యస్య భణతాన్తవీతి॥
ముఞ్జాభావే తు కర్త్తవ్యా కుశాశ్మన్తకవల్వజైః।
త్రివృతా గ్రన్థినైకేన త్రిభిః పఞ్చభిరేవ వా ఇతి।

మౌర్వీ ముర్వ్యా తేజనీ తన్మయీ జ్యా ధనుర్గుణః। అత్ర చ త్రివృత్త్వం నాస్తి జ్యావినాశప్రసఙ్గాత్। ముఞ్జాద్యభావే వర్ణక్రమేణ కుశాద్యా గ్రాహ్యాః। అశ్మన్తకాఖ్యం తృణం తథా వల్వజమపి। గ్రన్థిభేదస్తు ముఖ్యాసు గౌణీషు చ।

యజ్ఞోపవీతలక్షణం ఛన్దోగపరిశిష్టే।

త్రివృదూర్ధ్వవృతం కార్యం తన్తుత్రయమధోవృతమ్।
త్రివృతం చోపవీతం స్యాత్తస్యైకో గ్రన్థిరిష్యతే।

తథా।

పృష్ఠవంశఞ్చ నాభిఞ్చ ధృతం యద్విన్దతే కటిమ్।
తత్కార్యముపవీతం స్యాన్నాతిలమ్బం న చోచ్ఛ్రితమ్ ॥

మనుః।

కార్పాసముపవీతం స్యాద్విప్రస్యోర్ధ్వవృతం త్రివృత్।
శణసూత్రమయం రాజ్ఞో వైశ్యస్యావికసూత్రజమ్॥

ఊర్ధ్వవృతలక్షణమాహ
సంగ్రహకారః।

కరేణ దక్షిణేనోర్ధ్వగతేన త్రిగుణీకృతమ్।
బలితం మానవే సూత్రం శాస్త్రే ఊర్ధ్వవృతం స్మృతమ్॥

ఊర్ధ్వగతేనోర్ధ్వస్థితేన దక్షిణకరేణ యద్వలితం తదూర్ధ్వవృతమిత్యర్థః।
ఉక్తోపత్రీతాభావే దేవలః।

కార్పాసక్షౌమగోబాలశణవల్కవృతోద్భవమ్।
సదాఽసమ్భవతీ ధార్య్యముపవీతం ద్విజాతిభిః॥

క్షుమా అతసీ। వల్కం తరుత్వక్। అసమ్భవతః సార్వ్వవిభక్తికస్తసిల్। ముఖ్యాసమ్భవ ఇత్యర్థః।

తథా।

శుచౌ దేశే శుచిః సూత్రం సంహతాఙ్గులిమూలకే।
ఆవర్త్య షణవత్యా తు త్రిగుణీకృత్య యత్నతః।

అబ్లిఙ్గకైస్త్రిభిః సమ్యక్ ప్రక్షాల్యోర్ధ్వవృతం త్రివృత్।
సప్రదక్షిణమావృత్య సావిత్ర్యం త్రిగుణీకృతమ్॥
తతః ప్రదక్షిణావర్త్తం సమం స్యాన్నవసూత్రకమ్।
త్రిరావేష్ట్య దృఢ◌ం బద్ధ్వా బ్రహ్మవిష్ణీశ్వరాన్న మేత్॥

అజినాన్యాహ మనుః।

కార్ష్ణరౌరవవాస్తాని చర్మ్మాణి బ్రహ్మచారిణః।

తథా దణ్డానపి।

బ్రాహ్మణో వైల్వపాలాశౌ క్షత్త్రియో వాటఖాదిరౌ।
పైలవౌడుమ్బరౌ వైశ్యో దణ్డానర్హతి ధర్మ్మతః॥

తథా।

కేశాన్తికో బ్రాహ్మణస్య దణ్డః కార్య్యః ప్రమాణతః।
లలాటసమ్మితో రాజ్ఞాం తథా నాసాన్తికో విశః॥
ఋజవస్తే తు సర్వ్వే స్యురవ్రణాః సౌమ్యదర్శనాః ।
అనుద్వేగకరా నృణాం సత్వచోఽనగ్నిదూషితా ఇతి॥

యథాసమయఞ్చ గాయత్రీముపదిశేత్తాఞ్చ ప్రణవవ్యాహృతిపూర్వ్వికాం। పాదార్ద్ధర్చశస్తతః సర్వ్వామితి । గాయత్రీచ్ఛన్దస్కాం వేదమాతరం సూర్య్యదైవతాం మహావ్యాహృతిపూర్వ్వికాం బ్రాహ్మణాయ బ్రహ్మచారిణే క్షత్త్రియాయ త్రిష్టుపచ్ఛన్దస్కాం బృహస్పతిదృష్టాం సవితృదైవతాం దేవసవిత

రిత్యాదికాం వాజపేయనిర్య్యుక్తాం వైశ్యాయ ప్రజాపతిదృష్టాం జగతీచ్ఛన్దస్కాం సవితృదైవతాం రుక్మపాశమోచనే ఉపాభరణే వినియుక్తాం విశ్వారూపాణి ప్రతిముఞ్చ ఇతి తామృచం బ్రూయాత్। సర్వ్వేషాం వా బ్రహ్మక్షత్రవిశాం గాయత్రీమేవం బ్రూయాత్। గాయత్రీచ్ఛన్దస్కాం సావిత్రీముక్తలక్షణామ్।

ఆహ శాతాతపః।

తత్సవితుర్వ్వరేణ్యమితి సావిత్రీ బ్రాహ్మణస్య।
దేవసవితరితి రాజన్యస్య విశ్వారూపాణీతి వైశ్యస్యేతి॥

కాత్యాయనోఽపి।

సావిత్ర్యా బ్రాహ్మణముపనయేత్త్రిష్టుభా రాజన్యం జగత్యా వైశ్యం
సర్వేషాం వా సావిత్రీతి।

ఆహ లోకాక్షిః।

ఓం భూర్భువః స్వరిత్యుక్త్వా తత్సవితురితి సావిత్రీం త్రిర-
న్వాహ। పచ్ఛోఽర్ద్ధర్చ్చశః సర్వామన్తత ఇతి।

అథ సమిదాధానముపనయనాఙ్గభూతం కర్త్తవ్యమ్। స్వస్వశాఖోక్తవిధినా ఏవం ప్రతిదినమపి అగ్నికార్యఞ్చ కుర్వీత। మేధావీ తదనన్తరమితి సంవర్త్తస్మరణాత్తదనన్తరం సన్ధ్యోపాసనాదనన్తరమ్। ఏతచ్చ కాలద్వయేఽపి కార్యమ్।

ఆహ యాజ్ఞవల్క్యః।

అగ్నికార్యం తతః కుర్యాత్సన్ధ్యయోరుభయోరపి ఇతి।

కేచిత్సాయమేవేచ్ఛన్తి।

తథాచ లోకాక్షిః।

సాయమేవాగ్నిమిన్ధతే ఇత్యేక ఇతి।

మనుస్తు।

దూరాదాహృత్య సమిధః సన్నిదధ్యాద్విహాయసి।
సాయం ప్రాతశ్చ జుహుయాత్తాభిరగ్నిమతన్ద్రితః॥

దూరాదన్యాపరిగృహీతదేశాదిత్యర్థః। విహాయసి మణ్డపదౌ।
అన్యపరిగృహీతనిషేధమాహ ఆపస్తమ్బః।

యథాకథఞ్చిత్పరపరిగ్రహమభిమన్యతే స్తేనీ హి భవతీతి।

అత్ర విశేషః స్మృత్యన్తరే।

పురాస్తమయాత్ప్రాగుదీచీం దిశం గత్వా సమిధ ఆహరేదితి।

పురాస్తమయాదిత్యభిధానాదస్తే నిషేధః।

అతఏవాపస్తమ్బః।

నాస్తమితే సమిద్ధరో గచ్ఛేదితి।

సమిన్నియమో వాయుపురాణే।

పాలాశ్యః సమిధః కార్యాః ఖాదిర్యస్తదలాభతః।
శమీరోహితకాశ్వత్థాస్తదభావేఽర్కవేతసావితి॥

సమిల్లక్షణం కాత్యాయన ఆహ।

నాఙ్గుష్ఠాదధికా కార్య్యా సమిత్స్థూలతయా క్వచిత్।
న వియుక్తా త్వచా చైవ న సకీటా న పాటితా॥
ప్రాదేశాన్నాధికా నోనా తథా నైవ ద్విశాఖికేతి॥

అథాభివాదనమ్।

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః।

తతోఽభివాదయేద్వృద్ధానసావహమితి బ్రువన్।

తతోఽగ్నికార్య్యాదనన్తరమిత్యర్థః।

బ్రహ్మపురాణే।

ఉత్థాయ మాతాపితరౌ పూర్వ్వమేవాభివాదయేత్।
ఆచార్య్యశ్చ తతో నిత్యమభివాద్యో విజానతా॥

మనుః।

లౌకికం వైదికం వాపి తథాధ్యాత్మికమేవ వా।
ఆదదీత యతో జ్ఞానం తం పూర్వ్వమభివాదయేత్॥
అభివాదాత్పరం విప్రో జ్యాయాంసమభివాదయేత్।
అసౌ నామాహమస్మీతి స్వం నామ పరికీర్త్తయేత్॥

అభివాదాదభివాదయ ఇత్యేతస్మాచ్ఛబ్దాత్పరమముకనామాహమస్మీతి స్వం నామ పరికీర్త్తయేత్। విప్రగ్రహణం ద్విజాత్యుపలక్షణార్థమ్।

ఆపస్తమ్బః।

స్వదక్షిణబాహుం శ్రోత్రసమం ప్రసార్య్య బ్రాహ్మణోఽభివాదయేత్।

ఉరఃసమం రాజన్యో మధ్యసమం వైశ్యో నీచైః శూద్రః ప్రాఞ్జలిః సర్వ్వత్ర।

మనుః।

భోః శబ్ద కీర్త్తయేదన్తే స్వస్య నామ్నోఽభివాదనే।
నామ్నాం స్వరూపభావో హి భోః శబ్ద ఋషిభిః స్మృతః॥
ఆయుష్మాన్ భవ సౌమ్యేతి వాచ్యో విప్రోఽభివాదనే।
అకారశ్చాస్య నామ్నోఽన్తే వాచ్యః పూర్వ్వాక్షరః ప్లుతః॥

భోః శబ్దో నామ్నాం స్వకీయానాం స్వరూపభావః స్వరూపస్య సంబోధ్యం ప్రతి ప్రాప్తిహేతుః। అయమర్థః భోఃశబ్దేన హి బోధితోఽసావస్య నామ బుధ్యత ఇతి।అత్ర భూధాతుః ప్రాప్త్యర్థః। భో భావ ఇతి పాఠే భోః శబ్దస్య భావః సత్తా। ఆయుష్మాన్ భవ సౌమ్యేతి వాక్యస్యాన్తే అస్యాభివాదకస్య నామ వాచ్యం విష్ణుశర్మన్నితి। తస్య చాన్తే అకారో వాచ్యః తస్య చాకారస్య పూర్వ్వాక్షరః ప్లుతః।పూర్వ్వాక్షరం ప్లుతం ఛాన్దసో లిఙ్గవ్యత్యయః। యద్యపి పూర్వ్వాక్షరం నకారస్తథాపి తస్య వ్యఞ్జనత్వేన ప్లుతత్వాయోగాత్ శర్మన్నిత్యత్ర యోఽయమకారః స ఏవ పూర్వ్వపదాభిధేయ ఇతి తస్యైవ ప్లుతతా। పూర్వ్వాక్షరం ప్లుతమిత్యపి పాఠః। తత్ర పూర్వ్వమక్షరం ప్లుతమస్యేతి చతురస్రమ్। అథవా అకారశ్చాస్య నామ్నోఽన్త ఇత్యస్యాయమర్థః।అస్యాభివాదకస్య నామ్నోఽన్తే యోఽయమకార అకార ఇతి స్వరమాత్రోపలక్షణం సర్వేషాం నామ్నామకారాన్తత్వనియమాభావాత్।స ఏవాన్త్యస్వరః

పూర్వాక్షరమ్। పూర్వాణి నామగతాన్యక్షరాణి యస్య స తథోక్తః ఏవంవిధః ప్లుతో వాచ్యో న పునరన్య ఏవాకారో నామాన్తే వా ఇతి।

తథాచ వశిష్ఠః।

ఆమన్త్రితే స్వరోఽన్త్యోఽస్య ప్లుత ఇతి।

ఆమన్త్రితే కర్త్తవ్యే అభివాదకనామ్నోఽన్తే యః స్వరః స ప్లుతః త్రిమాత్రీభవతీత్యర్థః। తతశ్చాభివాదనప్రత్యభివాదనయోరేవం ప్రయోగో భవతి। అభివాదయే చైత్రనామాహమస్మి భో ఇతి। ఆయుష్మాన్ భవ సౌమ్య విష్ణుశర్మ్మన్ ఇతి। క్షత్రియవైశ్యయోస్తు వర్మ్మగుప్తశబ్దప్రయోగః। యౌ తు స్వనామ గుప్తం భవతి।

ఆత్మనామ గురోర్నామ యన్నామ కృపణస్య చ।

ఆయుష్కామో న గృహ్ణీయాజ్జ్యేష్ఠపుత్రకలత్రయోః॥

ఇత్యాదివిధినిషేధౌ తయోరభివాదనవ్యతిరిక్తం స్థలం విషయ ఇతి విజ్ఞేయమ్। ఏతచ్చాభివాదనం హస్తద్వయేన కార్య్యమన్యథాకరణే విష్ణునా దోషసంకీర్త్తనాత్ ।

జన్మప్రభృతి యత్కిఞ్చిచ్చేతసా ధర్మ్మమాచరేత్।

సర్వ్వం తన్నిష్ఫలం యాతి ఏకహస్తాభివాదనాదితి॥

ఏతదపి విద్వద్విషయమ్।

యతః స ఏవాహ।

అజాకర్ణేన విదుషో మూర్ధాణామేకపాణినా ఇతి।

అజాకర్ణేన శ్రోత్రసమౌ కరౌ కృత్వా పునః సంపుటితేన కరద్వయేనేత్యర్థః। అపి వాఽజాకర్ణౌ సమ్పుటితౌ యథా తథైవ సమ్పుటితకరద్వయమపీత్యజాకర్ణోక్తిః। ప్రత్యభివాదనేఽపి దీక్షితస్య నామ న గ్రాహ్యమ్।

అవాచ్యో దీక్షితో నామ్నా యవీయానపి యో భవేత్।
భో భవత్-పూర్వ్వకం త్వేనమభిభాషేత ధర్మ్మవిత్॥

భో దీక్షిత భవన్ దీక్షిత ఇతి। భో-భవత్-పూర్వ్వకం యౌగికైః శబ్దైరేనం ప్రత్యభివాదనాదిష్వభిభాషేతేత్యర్థః।

యో న వేత్త్యభివాదస్య విప్రః ప్రత్యభివాదనమ్।
నాభివాద్యః స విదుషా యథా శూద్రస్తథైవ సః॥

యమః।

అభివాదే తు యో విప్ర ఆశిషం న ప్రయచ్ఛతి।
శ్మశానే జాయతే వృక్షః కాకగృధ్రాదిసేవితః॥

శాతాతపః।

పాషణ్డం పతితం వ్రాత్యం మహాపాతకినం శఠమ్।
సోపానకం కృతఘ్నఞ్చ నాభివాదేత్కదాచన॥
ధావన్తఞ్చ ప్రమత్తఞ్చ మూత్రోచ్చారకృతం తథా।

భుఞ్జానమాచమనార్థఞ్చ నాస్తికం నాభివాదయేత్॥
వమన్తం జృమ్భమాణఞ్చ కుర్వ్వన్తం దన్తధావనమ్।
అభ్యక్తశిరసం చైవ స్నాతం నైవాభివాదయేత్॥

బృహస్పతిః।

జపయజ్ఞగణస్థఞ్చ సమిత్పుష్పకుశానలాన్।
ఉదపాత్రార్ఘ్యభైక్షైన్నం వహన్తం నాభివాదయేత్॥
ఉదక్యాం సూతికాం నారీం భర్త్తృఘ్నీం బ్రహ్మఘాతినీమ్।
అభివాద్య ద్విజో మోహాదహోరాత్రేణ శుద్ధ్యతి॥

యమదగ్నిః।

దేవతాప్రతిమాం దృష్ట్వా యతిం దృష్ట్వా త్రిదణ్డినమ్।
నమస్కారం న కుర్య్యాచ్చేత్ప్రాయశ్చిత్తీభవేన్నరః॥
అభివాదనశీలస్య నిత్యం వృద్ధోపసేవినః।
చత్వారి తస్య వర్ద్ధన్తే ఆయుః ప్రజ్ఞా యశో బలమ్॥

ఏతచ్చాభివాదనమధికవయసామేవ కార్య్యమ్।

తథాచ మనుః।

జ్యాయాంసమభివాదయేదితి।

అతఏవ గౌతమః।

ఋత్విక్శ్వశురపితృవ్యమాతులాదీనాం యవీయసాం ప్రత్యుత్థానమభివాద ఇతి।

జ్యాయస్త్వఞ్చ కియతా కాలేనేత్యాకాఙ్క్షాయామ్

మనుః।

దశాబ్దాఖ్యం పౌరసఖ్యం పఞ్చాబ్దాఖ్యం కలాభృతామ్।
త్ర్యబ్దపూర్వ్వం శ్రోత్రియాణామల్పేనాపి స్వయోనిషు॥

దశాబ్దపర్య్యన్తమాఖ్యాయత ఇతి దశాబ్దాఖ్యం, ఏవం పఞ్చాబ్దాఖ్యమితి ఘఞర్థే కవిధానమితి కప్రత్యయః। పురే భవాః పౌరాః। ఏకపురనివాసినాం విద్యాహీనానాం దశభిర్వ్వర్షైః పూర్వ్వః సఖా భవతి। తతోఽధికః జ్యాయాన్। కలాభృతాం గీతాదివిద్యావతాం పఞ్చాబ్దపూర్వ్వః సఖా శ్రోత్రియాణాం త్ర్యబ్దపూర్వ్వస్తతోఽధికో జ్యాయాన్। స్వయోనిషు భ్రాత్రాదిషు స్వల్పేనాపి కాలేన ఏకదినపూర్వ్వత్వేనాపి జ్యేష్ఠతా। ఇ్కదినజాతత్వే త।

తదుక్తమాపస్తమ్బేన

వయస్యః సమానేఽహని జాత ఇతి।

అథ ప్రసఙ్గాద్గుర్వ్వాదిలక్షణమ్।

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ।

స గురుర్యః క్రియాం కృత్వా వేదమస్మై ప్రయచ్ఛతి।
ఉపనీయ దదద్వేదమాచార్య్యః స ఉదాహృతః॥
ఏకదేశముపాధ్యాయ ఋత్విగ్యజ్ఞకృదుచ్యతే।
ఏతే మాన్యా యథాపూర్వ్వమేభ్యో మాతా గరీయసీ ॥

మనుః।

ఉపనీయ తు యః శిష్యం వేదమధ్యాపయేద్ద్విజః।
సకల్పం సరహస్యఞ్చ తమాచార్య్యం ప్రచక్షతే॥
ఏకదేశన్తు వేదస్య వేదాఙ్గాన్యథవా పునః।
యోఽధ్యాపయతి వృత్త్యర్థముపాధ్యాయః స ఉచ్యతే ॥

ఏకస్యైకదేశం సంహితాం। బ్రాహ్మణం వేదాఙ్గమాత్రం వా ధర్మ్మార్థమధ్యాపయతి అపరిభాషితవృత్త్యభిధానేన వా పూర్వోక్తమధ్యాపయతి ఏతే త్రయోఽప్యుపాధ్యాయా ఇత్యర్థః।

నిషేకాదీని కర్మ్మాణి యః కరోతి యథావిధి।
సంభావయతి చాన్నేన స విప్రో గురురుచ్యతే॥

విప్రపదం పిత్రుపలక్షణమ్, అతశ్చానేవంవిధః పితైవ న గురురితి గమ్యతే।

అగ్న్యాధానం పాకయజ్ఞమగ్నిష్టోమాదికాన్ మఖాన్।
యః కరోతి వృతో యస్య స తస్యర్త్విగిహోచ్యతే॥

తథా।

ఉపాధ్యాయాద్దశాచార్య్య ఆచార్య్యాణాం శతం పితా।
సహస్రన్తు పితుర్మ్మాతా గౌరవేణాతిరిచ్యతే॥
ఉత్పాదకబ్రహ్మదాత్రోర్గ్గరీయాన్ బ్రహ్మదః పితా।
బ్రహ్మజన్మని విప్రస్య ప్రేత్య చేహ చ శాశ్వతమ్॥

బ్రహ్మజన్మని బ్రహ్మణో వేదాజ్జన్మ ఉపనయనమ్। ప్రేత్య మోక్షసాధనపర్య్యన్తయోగ్యతాపాదకత్వాత్। ఇహ చ సర్వ్వకర్మ్మాధికారాపాదకత్వాత్ శాశ్వతం స్థాయిఫలం భవతి।

అల్పం వా బహు వా యస్య శ్రుతస్యోపకరోతి యః।
తమపీహ గురుం విద్యాచ్ఛ్రుతోపక్రియయా తయా।
బ్రాహ్మస్య జన్మనః కర్త్తా స్వధర్మ్మస్య చ శాసితా।
బాలోఽపి విప్రో వృద్ధస్య పితా భవతి ధర్మ్మతః॥

విప్రాణాం జ్ఞానతో జ్యైష్ఠ్యం క్షత్రియాణాం తు వీర్య్యతః।
ధనధాన్యేన వైశ్యానాం శూద్రాణామేవ జన్మతః।

అథ భిక్షాచరణమ్।

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః।

ఆదిమధ్యావసానేషు భవచ్ఛబ్దోపలక్షితా।
బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం భైక్షచర్య్యా యథాక్రమమ్॥

భైక్షం భిక్షాకదమ్బకమ్। భిక్షాదిభ్యో ణః।

మనుః।

ప్రతిగృహ్యేప్సితం దణ్డముపస్థాయ చ భాస్కరమ్।
ప్రదక్షిణం పరీత్యాగ్నిం చరేద్భైక్షం యథావిధి॥

ఈప్సితం యద్యస్య విహితమ్। వచనాన్తరప్రతినియతదణ్డవిధానాదనేన విజాతీయగ్రహణనిషేధః। భాస్కరం సౌరైర్మన్త్రైరుపస్థాయ। అగ్నిం ప్రదక్షిణీకృత్య ఏతత్త్రితయం భిక్షాఙ్గం విధాయ యథావిధి వక్ష్యమాణవిధినా భైక్షం చరేత్।

భవత్పూర్వ్వం చరేద్భైక్షముపనీతో ద్విజోత్తమః।
భవన్మధ్యన్తు రాజన్యో వైశ్యస్తు భవదుత్తరమ్ ॥

చరేదిత్యనేన యాచ్ఞా లక్ష్యతే। అముమేవార్థం ద్యోతయతి। భైక్షమితి కర్మ్మవిభక్త్యా తేన చార్థసిద్ధాం భిక్షాం దేహీతివాక్యరచనా। తత్ర గౌరవసమ్బోధనార్థం భవత్పదమాదిమధ్యావసానేషు

బ్రాహ్మణాదిభిః క్రమేణ కార్య్యం తచ్చ సమ్బుద్ధ్యాన్తమ్। ప్రాయశోగృహమేధినాం గృహే స్త్రియ ఏవ భిక్షాం దదతీతి సామర్థ్యాత్స్త్రీప్రత్యయవచ్చ తత్పదం భవతి। తత్రాయం ప్రయోగః। భవతి భిక్షాం దేహీతి బ్రాహ్మణః। భిక్షాం భవతి దేహీతి క్షత్రియః। భిక్షాం దేహి భవతీతి వైశ్యః। నాయం నియమః। స్త్రియ ఏవ భిక్షణీయా ఇతి।

అతఏవాహ శౌనకః।

అప్రత్యాఖ్యాయినమగ్రే భిక్షేతాప్రత్యాఖ్యాయినీఁశ్చేతి।

భిక్షాచరణే విశేషమాహ యాజ్ఞవల్క్యః।

బ్రాహ్మణేషు చరేద్భైక్షమనిన్ద్యేష్వాత్మవృత్తయే।

ఆత్మవృత్తయే స్వశరీరయాత్రార్థమేవ నాధికామ్। యదా త్వాచార్యః సీదద్వృత్తిర్నేత్రాదివికలస్తదా తత్పోషణార్థమపి భైక్షం చరేత్। అన్యథా ప్రధానభూతవేదాధ్యయనవిరోధాత్। బ్రాహ్మణేషు చరేదిత్యేతద్బ్రాహ్మణవిషయమ్।

అతఏవ వ్యాసః

బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశశ్వరేయుర్భైక్షమన్వహమ్।
సజాతీయగృహేష్వేవ సార్వ్వవర్ణికమేవ చేతి॥

సర్వ్వశబ్దః, ప్రకృతవర్ణత్రయపరః। నాయమైచ్ఛికో వికల్పః, అపితు వ్యవస్థితో వికల్పః।

తథాచ భవిష్యపురాణే।

సర్వ్వం వా విచరేద్గ్రామం పూర్వోక్తానామసమ్భవే।
అన్త్యవర్జ్జం మహాభాగ ఇతి॥

అన్త్యః శూద్రః।

ఉక్తేష్వపి క్వచిదపవాదమాహ మనుః।

గురోః కులే న భిక్షేత న జ్ఞాతికులబన్ధుషు।
మాతరం వా స్వసారం వా మాతుర్వా భగినీం నిజామ్॥
భిక్షేత భిక్షాం ప్రథమమ్।

ఇత్యనేన విరోధః స్యాదితి చేన్నైవమ్। ఏతదుపనయనాఙ్గభిక్షావిషయమ్। పూర్వోక్తం తు నిత్యభిక్షావిషయమ్। ఏవం భిక్షాం భిక్షిత్వా బ్రహ్మచారీ గురవే భైక్షం నివేద్య అహఃశేషం వాగ్యతస్తిష్ఠేత్ ఆసీనః శయానో వా భవేత్। తతః సాయంసన్ధ్యాం విధాయ యస్మిన్నుపనయనహోమో విహితస్తస్మిన్నేవాగ్నౌ సమిధం స్వగృహ్యోక్తప్రకారేణాధాయ వాచం విసృజేత్। తతశ్చ తద్భైక్షం భుఞ్జీత।

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః।

కృతాగ్నికార్యో భుఞ్జీత వాగ్యతో గుర్వనుజ్ఞయా।
ఆపోశానక్రియాపూర్వం సత్కృత్యాన్నమకుత్సయన్॥

అమృతోపస్తరణమసీత్యాదికా ఆపోశానక్రియా తాం పూర్వం కృత్వా భుఞ్జీతేత్యర్థః।

గౌతమః।

సాయం ప్రాతస్త్వన్నమభిపూజితమనిన్దన్ భుఞ్జీతేతి।

సాయం ప్రాతరిత్యనేన మధ్యే భోజననిషేధః।

తథా చ శ్రుతిః।

సాయం ప్రాతరాశ్యేవ స్యాదితి।

అత్ర వశిష్ఠః।

అష్టౌ గ్రాసాన్మునేర్భక్తం వానప్రస్థస్య షోడశ।
ద్వాత్రింశత్తు గృహస్థస్య అమితం బ్రహ్మచారిణః ॥

భోక్తృనియమమాహ మనుః।

ఆయుష్యం ప్రాఙ్ముఖో భుఙ్క్తే యశస్యం దక్షిణాముఖః।
శ్రియం ప్రత్యఙ్ముఖో భుఙ్క్తే ఋతమిచ్ఛన్ హ్యుదఙ్ముఖః॥

ఆయుషే హితమాయుష్యం యశసే హితం యశస్యం శ్రియమిచ్ఛన్ ఋతమిచ్ఛన్నిత్యన్వయః।

పాత్రనియమో హారీతేనోక్తః।

లోహే మృణ్మయే వా పాత్రే భుఞ్జీతేతి।

తచ్చ స్వయమేవ ప్రక్షాలయేత్। భుక్త్వా స్వయమమత్రం ప్రక్షాలయేదిత్యాపస్తమ్బస్మరణాత్। ఏవం భైక్షేణ వర్తయేన్నిత్యమిత్యుక్తమ్।

తత్రాపవాదమాహ యాజ్ఞవల్క్యః।

బ్రాహ్మణః కామమశ్నీయాచ్ఛ్రాద్ధే వ్రతమపీక్షయన్నితి।

వ్రతమపీక్షయన్మధుమాంసాది వర్జ్జయన్నిత్యర్థః।

అకామాపన్నే మధుని అదోషమాహ వశిష్ఠః।

అకామాపన్నం మధు వాజసనేయకే న దుష్యతీతి।

ఉపనయనకాలస్య పరమావధిమాహ

మనుః।

ఆషోక్షశాద్బ్రాహ్మణస్య సావిత్రీ నాతివర్త్తతే।
ఆద్వావింశాత్క్షత్త్రియస్య ఆచతుర్వ్వింశతేర్వ్వింశః॥
అత ఊర్ద్ధ్వం త్రయోఽప్యేతే యథాకాలే న సంస్కృతాః।
సావిత్రీపతితా వ్రాత్యా భవన్త్యార్య్యవిగర్హితాః ॥

ఉక్తపరమావధ్యతిక్రమే వ్రాత్యస్తోమరూపప్రాయశ్చిత్తానన్తరం సంస్కార్య్యఏవ।

తథాచ యాజ్ఞవల్క్యః।

సావిత్రీపతితా వ్రాత్యా వ్రాత్యస్తోమాదృతే క్రతోరితి।

తథాన్యోఽపి విశేషః స్మృత్యన్తరే।

షణ్ఢాన్ధబధిరస్తబ్ధజడ఼గద్గదపఙ్గుషు।
కుబ్జవామనరోగార్త్తశుష్కాఙ్గవికలాఙ్గియు।
మత్తోన్మత్తేషు మూకేషు భయనష్టే నిరిన్ద్రియే।
స్తబ్ధపుంస్త్వేఽపి చైతేషు సంస్కారాః స్యుర్యథోచితమ్॥

యస్మిన్యస్మిన్ సంస్కారే క్రియమాణే తద్విహిత కర్మ్మసు సమర్థో భవతి తైః సంస్కార్య్య ఏవేత్యర్థః। మూకోన్మత్తౌ న సంస్కార్య్యా విత్యేకే। ఏతేషామసంస్కారేఽపి పాతిత్యం నాస్తి కర్మ్మస్వనధికారాత్। తదపత్యన్తు సంస్కార్య్యమేవ।

బ్రాహ్మణ్యాం బ్రాహ్మణేనోత్పన్నో వా బ్రాహ్మణ ఏవేతి శ్రుతేః। అత్ర

బ్రాహ్మణత్వజాత్యా క్షత్రియత్వాది అప్యుపలక్ష్యతే। అసంస్కృతేఽపి జాతిమాత్రస్యానపాయాత్। బ్రాహ్మణ ఏవ భవతి న ద్విజాతిరేవేత్యర్థః। స్త్రీణాన్తు వివాహ ఏవోపనయనమ్।

తథాచ మనుః।

వైవాహికో విధిః స్త్రీణామౌపనాయనికః స్మృత ఇతి।

యత్తు హారీతేనోక్తమ్।

ద్వివిధాః స్త్రియో బ్రహ్మవాదిన్యః సద్యోబధ్వశ్చ। తత్ర బ్రహ్మవాదినీనాముపనయనమగ్నీన్ధనం వేదాధ్యయనం స్వగృహే చ భిక్షాచర్య్యేతి। సద్యోబధూనాం తూపస్థితే వివాహే కథఞ్చిదుపనయనమాత్రం కృత్వా వివాహః కార్య్య ఇతి।

తత్కల్పాన్తరాభిప్రాయః।

పురాకల్పే కుమారీణాం మౌఞ్జీబన్ధనమిష్యతే।
అధ్యాపనఞ్చ వేదానాం సావిత్రీవచనం తథా॥

ఇతి యమస్మరణాత్। యదా తు మేఖలాదీని చుటితాని తదా తేషాం ప్రతిపత్తికర్మ మనునాభిహితమ్।

మేఖలామజినం దణ్డముపవీతం కమణ్డలుమ్।
అప్సు ప్రాస్య వినష్టాని గృహ్ణీతాన్యాని మన్త్రవదితి॥

యస్య గృహ్యే యో మన్త్ర ఉదితస్తన్మన్త్రవత్ గ్రాహ్యమ్।

ఇత్యుపనయనమ్।

అథ బ్రహ్మచారినియమాః।

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ।

మధుమాంసాఞ్జనోచ్ఛిష్టశుక్తస్త్రీప్రాణిహింసనమ్।
భాస్కరాలోకనాశ్లీలపరివాదాది వర్జయేత్॥

మాంసవర్జనం వ్యాధిరాహిత్యే వేదితవ్యమ్।

తథాచ వశిష్ఠః।

స చేద్వ్యాధీయీత కామం గురోరుచ్ఛిష్టం శేషమౌషధార్థం సర్వ్వం ప్రాశ్నీయాదితి।

వ్యాధీయీత వ్యాధిమత్తామనుభవతీత్యర్థః। అఞ్జనం తైలాదినా శరీరస్య కజ్జలాదినా నేత్రయోః। ఏతన్ని షేధోఽప్యౌషధాదన్యత్ర।

తథా స్మర్య్యతే।

అష్టౌ తాన్యవ్రతఘ్నాని ఆపో మూలం ఫలం పయః।
హవిర్బ్రాహ్మణకామ్యా చ గురోర్వ్వచనమౌషధమ్ ॥

ఉచ్ఛిష్టం గురువ్యతిరిక్తం స్వస్య పరస్య చ వర్జ్జయేత్।

తథాచ వశిష్ఠః।

ఉచ్ఛిష్టమగురోరభోజ్యం స్వముచ్ఛిష్టముచ్ఛిష్టోపహృతం చేతి। గురుస్తూక్తలక్షణో నిషేకాదికృత్। శక్తం పరుషవచః పర్య్యుషితాన్న ఇ్చ। స్త్రీశబ్దేన తద్విషయప్రేక్షణాలమ్భనే లక్ష్యేతే।

తథాచ గౌతమః।

స్త్రీప్రేక్షణాలమ్భనే మైథునశఙ్కాయామితి।

భాస్కరాలోకనే తు మనునా విశేషో దర్శితః।

నేక్షేతోద్యన్తమాదిత్యం నాస్తం యాన్తం కహాచన।

నోపరక్తం న వారిస్థం న మధ్యనభసో గతమితి॥

అశ్లీలం సభాఽయోగ్యం వచః। పరివాదః సదసద్రూపపరదోషకథనమ్।
ఆదిశబ్దాద్గన్ధమాల్యాదినిషేధః।

మనుః।

వర్జ్జయేన్మధు మాంసఞ్చ గన్ధం మాల్యం రసాన్ స్త్రియః।
శతాని చైవ సర్వ్వాణి ప్రాణినాం చైవ హింసనమ్॥
అభ్యఙ్గమఞ్జనం వాక్ష్ణోరుపానచ్ఛత్రధారణే।
కామం క్రోధఞ్చ లోభఞ్చ నర్త్తనం గీతవాదనమ్॥
ద్యూతఞ్చ జనవాదఞ్చ పరివాదం తథానృతమ్।
స్త్రీణాఞ్చ ప్రేక్షణాలాపముపఘాతం పరస్య వై॥
ఏకః శయీత సర్వ్వత్ర న రేతః స్కన్దయేత్క్వచిత్।
కామాద్ధి స్కన్దయవేతో హినస్తి వ్రతమాత్మనః॥

వ్రతం బ్రహ్మచర్యమ్।

స్వప్నే సిక్కా బ్రహ్మచారీ ద్విజః శుక్రమకామతః।
స్నాత్వార్కమర్చయేద్విప్రః పునర్మ్మమిత్యృచం జపేత్॥
పునర్మ్మా తస్మాదేనసో విశ్వాన ముఞ్చత్వంహసః।
యది దివా యది నక్తమేనాంసి చక్రమావయమితి॥

ఇన్ద్రియాణాం విచరతాం విషయేష్వపహారిషు।
సంయమే యత్నమాతిష్ఠేద్విద్వాన్ యన్తేవ వాజినామ్॥
బుద్ధీన్ద్రియాణి పఞ్చైషాం శ్రోత్రాదీన్యనుపూర్వశః।
కర్మేన్ద్రియాణి పఞ్చైవ పాయ్వాదీని ప్రచక్షతే॥

ఏకాదశం మనో జ్ఞేయం స్వగుణేనోభయాత్మకమ్।
యస్మింజ్జితే జితావేతౌ భవతః పఞ్చకౌ గణౌ॥
ఇన్ద్రియాణాం ప్రసఙ్గేన దోషమృచ్ఛత్యసంశయమ్।
సన్నియమ్య తు తాన్యేవ తతః సిద్ధిం నియచ్ఛతి॥
న జాతు కామః కామానాముపభోగేన శామ్యతి।
హవిషా కృష్ణవర్త్మేవ భూయ ఏవాభివర్ద్ధతే।
యశ్చైతాన్ ప్రాప్నుయాత్సర్వాన్ యశ్చైతాన్ కేవలాంస్త్యజేత్।
ప్రాపణాత్సర్వకామానాం పరిత్యాగో విశిష్యతే॥
న తథైతాని శక్యన్తే సన్నియన్తుమసేవయా।
విషయేషు ప్రజుష్టాని యథా జ్ఞానేన నిత్యశః॥
ఇన్ద్రియాణాన్తు సర్వేషాం యద్యేకం క్షరతీన్ద్రియమ్।
తేనాస్య క్షరతి ప్రజ్ఞా దృతేః పాత్రాదివోదకమ్॥
వశీకృత్యేన్ద్రియగ్రామం సంయమ్య చ మనస్తథా।
సర్వాన్ సంసాధయేదర్థానక్షిణ్వన్ యోగతస్తనుమ్॥
సేవేతేమాంస్తు నియమాన్ బ్రహ్మచారీ గురౌ వసన్।
సంనియమ్యేన్ద్రియగ్రామం తపోవృద్ధ్యర్థమాత్మనః॥

ఇన్ద్రియాణాం విచరతామిత్యారభ్యాభిహితా ధర్మా న కేవలం బ్రహ్మచారిణామపిత్వితరేషామపి సమ్భవతి।

అథౌఞ్చారవిధిః।

తత్ర విష్ణుః।

బ్రాహ్మే ముహూర్తే ఉత్థాయ మూత్రపురీషోత్సర్గం కుర్యాదితి।

బ్రాహ్మముహూర్తలక్షణం పితామహ ఆహ।

రాత్రేస్తు పశ్చిమే యామే ముహూర్తో బ్రాహ్మ ఉచ్యతే ఇతి।

పశ్చిమే యామే పశ్చిమార్ద్ధప్రహరే బ్రాహ్మముహూర్త ఇత్యర్థః।

అఙ్గిరాః।

ఉత్థాయ పశ్చిమే యామే రాత్రేరాచమ్య చోదకమ్।
అన్తర్ధాయ తృణైర్భూమిం శిరః ప్రావృత్య వాససా॥
వాచం నియమ్య యత్నేన నిష్ఠీవోచ్ఛ్వాసవర్జితః।
కుర్యాన్మూత్రపురీషే తు శుచౌ దేశే సమాహిత ఇతి॥

ఆచమ్య స్వాపాద్యాచమననిమిత్తే సతి। తృణైరయజ్ఞీయైః తృణగ్రహణం కాష్ఠాదేరప్యుపలక్షణార్థమ్। తిరస్కృత్యోచ్చారేత్కాష్ఠం పత్రం లోష్టం తృణాని వేతి మనుస్మరణాత్।

పరాశరః।

తతః ప్రాతః సముత్థాయ కుర్యాద్విణ్మూత్రమేవ చ।
నైర్ఋత్యామిషువిక్షేపమతీత్య హ్యధికం భువః॥
గ్రామాత్క్రమశతం గచ్ఛేన్నగరాచ్చ చతుర్గుణమితి।

యాజ్ఞవల్క్యః।

దివాసన్ధ్యాసు కర్ణస్థబ్రహ్మసూత్ర ఉదఙ్ముఖః।
కుర్యాన్మూత్రపురీషే తు రాత్రౌ చేద్దక్షిణాముఖః॥

యమః।

ప్రత్యఙ్ముఖస్తు పూర్వాహ్నే పరాహ్ణే ప్రాఙ్ముఖస్తథా।

ఉదఙ్ముఖస్తు మధ్యాహ్నే నిశాయాం దక్షిణాముఖః॥

దేవలోఽపి।

సదైవోదఙ్ముఖః ప్రాతః సాయాహ్నే దక్షిణాముఖః।
విణ్మూత్రమాచరేన్నిత్యం సన్ధ్యాసు పరివర్జయేత్॥

సన్ధ్యాసు వర్జనం నిరుద్ధేతరవిషయమ్। న వేగం ధారయేన్నోపరుద్ధః క్రియాం కుర్యాదితి మనుస్మరణాత్। దిఙ్నియమే వికల్పో వేదితవ్యః।

యచ్చ మనునోక్తమ్।

ఛాయాయామన్ధకారే వా రాత్రావహని వా ద్విజః।
యథాసుఖముఖః కుర్యాత్ప్రాణబాధభయేషు చేతి॥

తన్నీహారాద్యన్ధకారజనితదిఙ్మోహవిషయమ్

విష్ణుః।

ఘ్రాణాస్యే సమావేష్టయిత్వా మృద్ధారీ గ్రీవాయామాసజ్యోచ్చరేత్।

మృద్ధారీ మృత్తికాధారీ గ్రీవాయాం యజ్ఞోపవీతమాసజ్య।

అఙ్గిరాః।

కృత్వా యజ్ఞోపవీతన్తు పృష్ఠతః కణ్ఠలమ్బితమ్।
విణ్మూత్రన్తు గృహీ కుర్యాద్యద్వా కర్ణే సమాహితః॥

కర్ణే నిధానమేకవస్త్రవిషయమ్।

తథాచ సాంఖ్యాయనగృహ్యే।

యద్యేకవస్త్రో యజ్ఞోపవీతం కర్ణే కృత్వా మూత్రపురీషోత్సర్గం కుర్యాదితి।

హారీతః।

ఉచ్చారే మైథునే చైవ ప్రస్రావే దన్తధావనే।
స్నానే భోజనకాలే చ షట్సు మౌనం సమాచరేత్॥

ఉచ్చారే పురీషోత్సర్గే।
విష్ణుపురాణే।

దూరాదావసథాన్మూత్రం పురీషఞ్చ వివర్జయేత్।
పాదావనేజనోచ్ఛిష్టం న క్షి పేచ్చ గృహాఙ్గనే॥

వృహద్విష్ణుః।

అన్తర్ధాయ తృణైర్భూమిం శిరః ప్రావృత్య వాససా।
వాచం నియమ్య యత్నేన నిష్ఠీవోచ్ఛ్వాసవర్జితః॥

మనుః।

వాయ్వగ్నివిప్రమాదిత్యమపః పశ్యంస్తథైవ మామ్।
న కదాచిత్ప్రకుర్వీత విణ్మూత్రస్య విసర్జనమ్॥

పశ్యన్సమ్ముఖః।

న ఫాలకృష్టే న జలే న చిత్యాం న చ పర్వతే।

న జీర్ణదేవాయతనే న వల్మీకే న శాద్వలే॥

న ససత్త్వేషు గర్త్తేషు న గచ్ఛన్న పథి స్థితః।

న నదీతీరమాసాద్య న భస్మని న గోమయే।

న చ పర్వ్వతమస్తక ఇతి పాఠే పూర్వ్వకృతపర్వ్వతగ్రహేణేనైవ తన్మస్తకసిద్ధావపి పునర్గ్రహణాద్దోషాధిక్యం ద్యోత్యతే। తద్భాష్యే తు

అత్యన్తార్త్తస్య పర్వ్వతే దోషాభావప్రతిపాదనార్థమిత్యుక్తమ్।

విష్ణుపురాణే।

ఉత్సర్గే వై పురీషస్య మూత్రస్య చ విసర్జ్జనే।

తిష్ఠేన్నాతిచిరం తత్ర న చ కిఞ్చిదుదీరయేత్॥

భరద్వాజః।

అపకృష్య చ విణ్మూత్రం కాష్ఠలోష్టతృణాదినా।

ఉదస్తవాసా ఉత్తిష్ఠేదృఢం విధృతమేహనః॥

అథ శౌచవిధి:

యాజ్ఞవల్క్యః।

గృహీతశిశ్నశ్చోత్థాయ మృద్భిరభ్యుద్ధృతైర్జలైః।

గన్ధలేపక్షయకరం శౌచం కుర్యాదతన్ద్రితః।

ఉద్ధృతైరితి జలాన్తర్నిషేధః। గన్ధలేపక్షయకరమితి సర్వేషాం సాధారణం శౌచమ్। వక్ష్యమాణమృత్సంఖ్యానియమస్త్వదృష్టార్థః।

దక్షః।

శౌచే యత్నః సదా కార్యః శౌచమూలో ద్విజః స్మృతః।
శౌచాచారవిహీనస్య సమస్తా నిష్ఫలాః క్రియాః॥

యమః।

ఆహరేన్మృత్తికాం ప్రాజ్ఞః కూలాత్ససికతాత్తథా।

కూలగ్రహణమనుపహతదేశోపలక్షణార్థమ్।

వాపీకూపతడాగేషు నాహరేద్బాహ్యతో మృదమ్।
ఆహరేజ్జలమధ్యాత్తు పరతో మణిబన్ధనాత్॥

శాతాతపః।

శుచిదేశాత్తు సంగ్రాహ్య శర్కరాశ్మాదివర్జితా।
రక్తా గౌరా తథా శ్వేతా మృత్తికా త్రివిధా స్మృతా॥

కశ్యపః।

విప్రే గౌరా మృదః ప్రోక్తాః క్షత్రే రక్తాస్తథోదితాః।
వైశ్యస్య హరితాః ప్రోక్తాః కృష్ణాః స్త్రీశూద్రయోస్తథా॥

విష్ణుపురాణే।

వల్మీకమూషికోత్ఖాతాన్మృదమన్తర్జలాత్తథా।
శౌచావశిష్టాం గేహాచ మృదః శౌచే వివర్జ్జయేత్॥

విష్ణుః।

అన్తఃప్రాణ్యవపన్నా ఇ్చ హలోత్ఖాతాం న చాహరేత్।

మనుః।

ఆహృతామన్యశౌచార్థం బాలుకాం పాంశురూపిణీమ్।
న మార్గాన్న శ్మశానాచ్చ నాదద్యాత్కుడ్యతః క్వచిత్ ॥

తథా

యస్మిన్దేశే చ యత్తోయం యా చ యత్ర చ మృత్తికా।
సైవ తత్ర ప్రశస్తా స్యాత్తయా శౌచం విధీయతే॥

మృత్సంఖ్యానియమమాహ

దక్షః।

ఏకా లిఙ్గే కరే తిస్ర ఉభయోర్మృద్వయం స్మృతమితి।

కరే సవ్యే ఏతచ్చ మూత్రశౌచవిషయమ్।

ఏకా లిఙ్గే కరే సవ్యే తిస్రో హే హస్తయోర్ద్వయోః।
మూత్రశౌచం సమాఖ్యాతం శుక్రే తద్విగుణం భవేత్॥

ఇతి శాతాతపస్మరణాత్।

విట్శౌచే తు మనూక్తో విశేషః।

ఏకా లిఙ్గే గుదే తిస్రో దశ వామకరే తథా।
ఉభయోః సప్త దాతవ్యా మృదః శౌచోపపాదికాః॥

యమదక్షౌ।

ద్వే లిఙ్గే మృత్తికే దేయే గుదే పఞ్చ కరే దశ।
ఉభయోః సప్త దాతవ్యా ఇతి।

శఙ్ఖః।

అపానే మృత్తికాః సప్త లిఙ్గే హే పరికీర్త్తితే।
ఏకస్మిన్ వింశతిర్హస్తే ద్వయోర్జ్ఞేయా చతుర్దశ॥
తిస్రస్తు మృత్తికా దేయా కర్త్తుం వై నఖశోధనమ్।
తిస్రస్తు పాదయోర్జ్ఞేయాః శౌచకామస్య సర్వ్వదా॥
శౌచమేతద్గృహస్థానాం తథా గురునివాసినామ్।
ద్విగుణం స్యాద్వనస్థానాం యతీనాం త్రిగుణం స్మృతమ్॥
మృత్తికా తు సముద్దిష్టా త్రిపర్వ్వ పూర్య్యతే యయేతి।

అత్ర మృత్తికాధిక్యం యత్తన్మూత్రపురీషనిర్హరణాశఙ్కాయామ్। యదా త్వేవమపి గన్ధలేపక్షయో న భవతి, తదోక్తసంఖ్యాతిక్రమేణాపి కార్య్యమ్।

యదాహ మనుః।

యావన్నాపైత్యమేధ్యాక్తో గన్ధలేపశ్చ తత్కృతః।
తావన్మృద్వారి వా దేయం సర్వ్వాసు ద్రవ్యశుద్ధిష్వితి॥

హస్తశౌచే తు హారీతో విశేషమాహ।

దశ సవ్యే షట్ చ పృష్ఠే సప్తోభాభ్యాం చ తిసృభిః।
పాదౌ ప్రక్షాలయేదితి।

పృష్ఠే సవ్యపశ్చాద్భాగే।

లిఙ్గశౌచే తు మృత్ప్రమాణమాహ

దక్షః।

లిఙ్గే తు మృత్సమాఖ్యాతా త్రిపర్వ్వ పూర్య్యతే యయా ఇతి।

విట్శౌచే తు మనుః।

అర్ద్ధప్రసృతిమాత్రా తు ప్రథమా మృత్తికా స్మృతా।
ద్వితీయా చ తృతీయా చ తదర్ద్ధార్ద్ధా ప్రకీర్త్తితా॥
ఏతచ్ఛౌచం గృహస్థానాం ద్విగుణం బ్రహ్మచారిణామ్।
వానప్రస్థస్య త్రిగుణం యతీనాఞ్చ చతుర్గుణమ్॥
న్యూనాధికం న కర్త్తవ్యం శౌచే శుద్ధిమభీప్సతా।
ప్రాయశ్చిత్తేన యుజ్యేత విహితాతిక్రమే కృతే॥

వాధులః।

తీర్థే శౌచం న కుర్వ్వీత కుర్వ్వీతోద్ధృతవారిణా।

కథమప్యుద్ధరణాశక్తౌ ఆదిత్యపురాణే।

రత్నిమాత్రం జలం త్యక్త్వా కుర్య్యాచ్ఛౌచమనుద్ధృతే।
పశ్చాత్తు శోధయేత్తీర్థమన్యథా త్వశుచిర్భవేత్ ॥

దక్షః।

యద్దివా విహితం శౌచం తదర్ధ్దఞ్చ నిశి స్మృతమ్।
తదర్ధ్దమాతురే ప్రోక్తమాతురస్యార్ధ్దమధ్వని॥

ఆదిపురాణే।

స్త్రీశూద్రయోరర్ధ్దమానం శౌచం ప్రోక్తం మనీషిభిః।

యో విణ్మూత్రోత్సర్జనాయోపవిష్టః సన్త్ర కరోతి తస్యాప్యర్ధ్దశౌచమాహ వృద్ధపరాశరః।

ఉపవిశ్య తు విణ్మూత్రం కర్త్తుం యస్తన్న విన్దతి ।
స కుర్య్యాదర్ధ్దశౌచన్తు స్వస్య శౌచస్య సర్వ్వదేతి॥

యత్ర సంఖ్యాయా విషమత్వేనాఙ్గీకరణాసమ్భవస్తత్ర సాధ్యా మృదర్ధ్దపరిమాణా గ్రాహ్యా।

ఆర్త్తః కుర్య్యాద్యథాశక్తి సుస్థః కుర్య్యాద్యథోచితమ్।
బాలస్యానుపనీతస్య గన్ధలేపక్షయావహమ్॥

వృద్ధపరాశరః।

అరణ్యే నిర్జనే రాత్రౌ చౌరవ్యాలాకులే పథి।
కృత్వా మూత్రపురీషఞ్చ ద్రవ్యహస్తో న దూష్యతి॥

మృదాదికం హస్తే ధారయిత్వా న దూష్యతోత్యర్థః। అన్యే తు ద్రవ్యహస్తో న దూష్యతీత్యస్యాన్యథార్థం వర్ణయన్తి। ఏవంవిధస్థలే అదనీయద్రవ్యం హస్తే గృహీత్వా

మూత్రపురీషకరణేఽపి తద్రవ్యం శుద్ధమేవేతి । తద్రవ్యం హస్తే గృహీత్వైవాచమనే కృతే శుద్ధం భవతీత్యర్థః।

భోజనకాలే గుదస్రావే విశేషమాహ

బృహస్పతిః।

భుఞ్జానస్య తు విప్రస్య కదాచిత్ప్రచ్యవేద్గుదమ్।
ఉచ్ఛిష్టమశుచిత్వఞ్చ తస్య శౌచం విధీయతే॥
పూర్వ్వం కృత్వా తు శౌచన్తు తతః పశ్చాదుపస్పృశేత్।
తతః కృత్వోపవాసఞ్చ పఞ్చగవ్యేన శుధ్యతీతి॥

విప్రగ్రహణముపలక్షణార్థమ్।

శౌచే హస్తనియమమాహ దేవలః।

ధర్మ్మవిద్దక్షిణం హస్తమధఃశౌచే న యోజయేత్।
తథా చ వామహస్తేన నాభేరూర్ద్ధ్వం న శోధయేత్॥

అత్రేదం విచారణీయం విణ్మూత్రయోర్మ్మిలితయోః కరణే ఏకా లిఙ్గే గుదే తిస్ర ఇత్యేతచ్ఛౌచం ప్రవర్త్తతే, ఆహోస్విత్ ప్రత్యేకకరణమపీతి। ప్రత్యేకకరణం తావన్న యుక్తం కేవలమూత్రోత్సర్గే శాతాతపవచనవిరోధాత్। వచనన్తు

ఏకా లిఙ్గే కరే సవ్యే తిస్రో ద్వే హస్తయోర్ద్వయోః।
మూత్రశౌచం సమాఖ్యాతమితి॥

అథ కేవలపురీషోత్సర్గవిషయత్వముచ్యతే। లిఙ్గశౌచనిమిత్తాభావేఽపి నైమిత్తికం తచ్ఛౌచమాపద్యేత తచ్చాయుక్తమదృష్టార్థప్రస

ఙ్గాద్వచనాదస్త్వితి చేన్న। ఏకా లిఙ్గ ఇత్యస్యాంశస్య కేవలమూత్రోసర్గవిషయత్వేనాప్యుపపత్తేః। అగతికా హీయం గతిః। యదదృష్టకల్పనమ్ అతో విశిష్టోత్సర్గ ఏవేతి యుక్తమ్। తత్రాపి లిఙ్గశౌచం పూర్వమ్। వచనప్రతీతక్రమాతిక్రమే కారణాభావాత్సన్నిహితత్వాత్ప్రథమ। ఏతదకరణే సాక్షాన్మూత్రలేపస్య మణిబన్ధోపరిభాగేఽపి సంసర్గప్రసక్తేశ్చ। హస్తపాదాదిశౌచన్తు తత్రైవ దేశకాలకర్త్రైక్యాచ్ఛౌచరూపోపకారస్యైకత్వాచ్చ।

అథ విణ్మూత్రవ్యతిరిక్తశారీరమలశౌచమ్।

మనుః।

ఊర్ధ్వం నాభేర్యాని ఖాని తాని మేధ్యాని సర్వశః।

యాన్యధస్తాన్యమేధ్యాని దేహాచ్చైవ మలాశ్చ్యుతా ఇతి॥

ఖానీన్ద్రియచ్ఛిద్రాణి।

మలానపి స ఏవాహ।

వసా శుక్రమసృఙ్మజ్జా మూత్రం విట్ కర్ణవిణ్నఖాః।

శ్లేష్మాసు దూషికా స్వేదో ద్వాదశైతే నృణాం మలాః॥

వసా కాయస్నేహః। మజ్జా శిరోభవమేదః । కర్ణవిట్ కర్ణమలమ్।

దూషికాక్షిమలమ్।

ఏతైరుపఘాతే బౌధాయనః ప్రాహ।

ఆదదీత మృదోఽపశ్చ షట్సు పూర్వేషు శుద్ధయే।
ఉత్తరేషు చ షట్స్వద్భిః కేవలాభిర్విశుధ్యతీతి॥

మనుస్తు।

విణ్మూత్రోత్సర్గశుద్ధ్యర్థం మృద్వార్యాదేయమర్థవత్।
దైహికానాం మలానాఞ్చ శుద్ధిషు ద్వాదశస్వపి॥

విణ్మూత్రముత్సృజ్య తోయేన * తత్తాదృశం తచ్ఛుద్ధ్యార్థమర్థవత్ప్రయోజనవత్। ఏవఞ్చ బౌధాయనమనువచనయోర్వికల్పః। స చ దేశకాలాద్యపేక్షయా।

తథాచ బౌధాయనః ।

దేశం కాలం తథాత్మానం ద్రవ్యం ద్రవ్యప్రయోజనమ్।
ఉపపత్తిమవస్థాఞ్చ జ్ఞాత్వా శౌచం ప్రకల్పయేత్॥

యమః।

మూత్రే తిస్రః పాదయోస్తు హస్తయోస్తిస్న ఏవ చ।
మృదః పఞ్చదశామేధ్యే హస్తాదీనాం విశేషతః॥
ఏతదాత్మీయమూత్రాదిస్పర్శశౌచముదాహృతమ్।
ఉత్సర్గకాలాదన్యత్ర పరకీయే తు పత్యతే॥

పరస్య శోణితస్పర్శే రేతోవిణ్మూత్రజే తథా।
చతుర్ణామపి వర్ణానాం ద్వాత్రింశన్మృత్తికాః స్మృతాః॥

విష్ణుః।

నాభేరధస్తాత్ప్రవాహుషు కాయికైర్మలైః సురాభిర్మద్యైర్వోపహతో మృత్తోయైస్తద ప్రక్షాత్యాచాన్తః శుధ్యేత్। అన్యత్రోపహతో మృత్తాయైస్తదఙ్గం ప్రక్షాల్య స్నాత్వైవ ఇన్ద్రియోపహతస్తూపోష్య స్నాత్వా పఞ్చగవ్యేన దశనచ్ఛదోషహతః శ్చేతి శౌచప్రకరణమ్।

అథాచమనమ్ ।

తత్ర వృద్ధపరాశరః।

కృత్వాథ శౌచం ప్రక్షాల్య పాదౌ హస్తౌ చ మృజ్జలైః।
నిబద్ధశిఖకచ్ఛన్తు ద్విజ ఆచమనఞ్చరేత్॥

ప్రచేతాః।

అనుష్ణఫేనశీతాభిరాచామేదితి।

ఆతురాణాముష్ణోదకమప్యవిరుద్ధమ్ ।

తథాచాపస్తమ్బః।

ఉదకేనాతురాణాఞ్చ తథోష్ణేనోష్ణపాయినామితి।

అత్రాచమనం భవతీతి శేషః।

యోగీశ్వరః।

అన్తర్జాను శుచౌ దేశే ఉపవిష్ట ఉదఙ్ముఖః।
ప్రాగ్వా బ్రాహ్మేణ తీర్థేన ద్విజో నిత్యముపస్పృశేత్॥

తథా।

కనిష్ఠాదేశిన్యఙ్గుష్ఠమూలాన్యగ్రం కరస్య చ।
ప్రజాపతిపితృబ్రహ్మదేవతీర్థాన్యనుక్రమాత్॥

దక్షః।

ప్రక్షాల్య పాదౌ హస్తౌ చ త్రిః పివేదమ్బు వీక్షితమ్।
సంవృత్యాఙ్గుష్ఠమూలేన ద్విః ప్రమృజ్యాత్తతో ముఖమ్॥

వీక్షితమిత్యేతదహర్విషయమ్।

రాత్రావనీక్షితేనైవ శుద్ధిరుక్తా మనీషిభిరితి యమస్మరణాత్।

మనుః।

త్రిరాచామేదపః పూర్వం ద్విః ప్రమృజ్యాత్తతో ముఖమ్।
ఖాని* చోపస్పృశేదద్భిరాత్మానం శిర ఏవ చ॥

గౌతమః।

త్రిశ్చతుర్వా అప ఆచామేదితి।

చతుర్గ్రహణం దైవపిత్ర్యకర్మాపేక్షయేతి కేచిత్। త్రిర్గ్రహణేన తుష్ట్యభావ ఇత్యన్యే।

భరద్వాజః।

సంహతాఙ్గులిభిస్తోయం గృహీత్వా దక్షిణేన తు।

ముక్తాఙ్గుష్ఠకనిష్ఠే తు శేషేణాచమనం చరేత్॥
బ్రాహ్మ్యేణ విప్రస్తీర్థేన నిత్యకాలముపస్పృశేత్।
కాయత్రైదశికాభ్యాం వా న పిత్ర్యేణ కదాచన॥

కాయం ప్రాజాపత్యం। త్రైదశికం దైవం। యస్మిన్ ఆచమనప్రయోగే యద్బ్రాహ్మ్యాదితీర్థం స్వీకృతం తేనైవ స ప్రయోగః కార్యో న తీర్థాన్తరేణ।

దక్షః।

సంహతాఙ్గులిభిః పూర్వమాస్యమేవస్పృశేత్।
అఙ్గుష్ఠేన ప్రదేశిన్యా ఘ్రాణం పఞ్చాదనన్తరమ్॥
అఙ్గుష్ఠానామికాభ్యాఞ్చ చక్షుఃశ్రోత్రే పునః పునః।
నాభిం కనిష్ఠాఙ్గుష్ఠాభ్యాం హృదయన్తు తలేన వై।
సర్వాభిస్తు శిరః పఞ్చాద్వాహ చాగ్రేణ సంస్పృశేత్।

యాజ్ఞవల్క్యః।

అద్భిస్తు ప్రకృతిస్థాభిర్హీనాభిః ఫేనవుహుద్రైః।
త్రిః ప్రాశ్యాపో ద్విరున్మృజ్య ఖాన్యద్భిః సముపస్పృశేత్।

అత్ర విశేషమాహ పైఠీనసిః।

సవ్యే పాణౌ శేషా అపో నినయేదితి।

శేషా ఆచమనావశిష్టాః।

బృహచ్ఛజ్ఞత్స్వన్యథోపస్పర్శనమాహ।

తర్జ్జన్యఙ్గుష్ఠయోగేన స్పృశేన్నాసాపుటద్వయమ్।
మధ్యమాఙ్గుష్ఠయోగేన స్పృశేన్నేత్రద్వయం తతః॥
అఙ్గుష్ఠస్యానామికాయా యోగేన శ్రవణే స్పృశేత్।

కనిష్ఠాఙ్గుష్ఠయోగేన స్మృశేత్ స్కన్ధద్వయం తతః॥
నాభిఞ్చ హృదయం తద్వత్ స్మృశేత్పాణితలేన తు।
సంస్పృశేచ్చ తథా శీర్షమితి॥

శఙ్ఖస్తు।

తతోఽఙ్గులిచతుష్కేణ స్పృశేన్మూర్ద్ధానమాదితః।
తర్జన్యఙ్గుష్ఠయోగేన స్పృశేన్నేత్రహయం పృథక్॥
మధ్యమానామికాభ్యాన్తు స్పృశేన్నాసాపుటే క్రమాత్।
అఙ్గుష్ఠేన కనీయస్యాః కర్ణౌ సంయోగతః స్పృశేత్।
తర్జన్యఙ్గుష్ఠయోగేన నాభిం హృదితలం స్మృశేత్॥

పైఠీనసిః।

అగ్నిరఙ్గుష్ఠస్తస్మాత్తేనైవ సర్వాణి స్థానాని సుశేదితి। అత్ర స్వస్వశాఖానుసారేణ వ్యవస్థితో వికల్పః। యత్ర శాఖాయామఙ్గస్పర్శనమేవ నామ్నాతమ్, అఙ్గుష్ఠాదివిశేషో వా నాత్రాతః, తచ్ఛాఖీయానాం త్వైచ్ఛికో వికల్పః। యేషాన్తు స్వభాఖాయాం కతిపయాఙ్గస్పర్శనమామ్నాతం, తేషాన్తు ఖశాఖోక్తక్రమానుసారీ శాఖాన్తరోతక్రమః అనుక్తాఙ్గస్పర్శే భవతీతి వ్యవస్థా।

ఉదకపరిమాణమాహ

యాజ్ఞవల్క్యః।

హృత్కణ్ఠతాలుగాభిశ్చ యథాసంఖ్యం ద్విజాతయః।
శుధ్యేరన్ స్త్రీ చ శూద్రశ్చ సకృత్స్పృష్టాభిరన్తతః॥

అన్తతస్తాలుగాభిః। హృద్గనాం పరిమాణమాహ ఉశనా।

మాషమజ్జనమాత్రా హృదయఙ్గమా భవన్తి।

ఆచమనప్రసఙ్గాత్సపవిత్రాచమనే కశ్చన విశేషః ప్రదర్శ్యతే।
తత్ర మార్కణ్డేయః।

సపవిత్రేణ హస్తేన కుర్యాదాచమనక్రియామ్।
నోచ్ఛిష్టం తత్పవిత్రన్తు భుక్త్వోచ్ఛిష్టన్తు వర్జయేత్॥

ఏతద్దక్షిణకరాభిప్రాయమ్। హారీతేన వామే నిషేధాత్।

వామహస్తే కుశాన్ కృత్వా సమాచామతి యో దిజః।
ఉపస్పృష్టం భవేత్తేన రుధిరేణ మలేన చేతి॥

ఏతత్కేవలవామహస్తాభిప్రాయమ్। హస్తదయాశ్రయణే గోభిలేన ఫల స్మరణాత్।

ఉభయత్ర స్థితైర్దర్భైః సమాచామతి యో హిజః।
సోమపానఫలం తస్య భుక్త్వా యజ్ఞఫలం భవేదితి॥

అత్ర విశేషమాహ హారీతః।

సవ్యాపసవ్యౌ కుర్వీత సపవిత్రీ కరీ బుధః।
గ్రన్థిర్యస్య పవిత్రస్య న తేనాచమనం భవేదితి॥

పవిత్రలక్షణమాహ కాత్యాయనః।

అనన్తర్గర్భిణం సాయం కౌశం ద్విదలమేవ చ।
ప్రాదేశమాత్రం విజ్ఞేయం పవిత్రం యత్ర కుత్రచిత్।

మార్కణ్డేయః।

చతుర్భిర్ద్దర్భపిఞ్చల్యైర్బ్రాహ్మణస్య పవిత్రకమ్।
ఏకైకం న్యూనముద్దిష్టం వర్ణే వర్ణే యథాక్రమమ్॥
త్రిభిః శాన్తికర్మ్మ పఞ్చభిః పౌష్టికం తథా।
చతుర్భిశ్చాభిచారాఖ్యం కుర్వ్వన్ కుర్యాత్పవిత్రకమితి॥

అథాచమననిమిత్తాని।

తత్ర మనుః।

ఉత్తీర్య్యోదకమాచామేదవతీర్య్య తథైవ చ।

హారీతః।

స్త్రీశూద్రోచ్ఛిష్టాభిభాషణే మూత్రపురీషోత్సర్గదర్శనే దేవతామభిగన్తుకామ ఆచామేత్।

అథ ద్విరాచమననిమిత్తాని।

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః।

స్నాత్వా పీత్వా క్షుతే సుప్తే భుక్త్వా రథ్యోపసర్పణే।
ఆచాన్తః పునరాచామేద్వాసో విపరిధాయ చ॥

బౌధాయనః।

భోజనే హవనే దానే ఉచ్చారే చ ప్రతిగ్రహే।
హవిర్భక్షణకాలే వా తద్విరాచమనం స్మృతమితి॥

బ్రహ్మపురాణే।

హోమే భోజనకాలే చ సన్ధ్యయోరుభయోరపి।
ఆచాన్తః పునరాచామేదన్యత్ర చ సకృత్సకృత్॥

అఙ్గిరాః।

చాణ్డాలాదీన్ జపే హోమే దృష్ట్వాచమ్య విశుధ్ధతి।
ఖాదీన్ స్పృష్ట్వాపి వాచామేత్కర్ణం వా దక్షిణం స్పృశేత॥

జానునోరవస్తాత్ఞాదిస్పర్శే ఆచమనమ్। అన్యత్ర స్నానవిధానాత్। ఉదకాభావే అసామర్థే వా దక్షిణకర్ణస్పర్శః।

అనేనైవాభిప్రాయేణ వృహస్పతిః।

పితృమన్త్రోచరే రౌద్రే ఆత్మాలమ్భేఽధమేక్షణే।
అధోవాయుసముత్సర్గే ఆక్రన్దే క్రోధసమ్భవే॥
మార్జారమూషికస్పర్శే ప్రహాఽనృతభాషణే।
నిమిత్తేష్వేషు సర్వేషు దక్షిణం శ్రవణం స్పృశేత్॥

తథా।

ఆర్ద్రం తృణం గోమయం వా భూమిం వా సంస్పృశేద్ద్విజ ఇతి।

సాంఖ్యాయనః ।

క్షుతే నిష్ఠీవనే చైవ దన్తోచ్ఛిష్టే తథానృతే।
పతితానాఞ్చ సమ్భాషే దక్షిణం శ్రవణం స్పృశేత్॥
ఆదిత్యా వసవో రుద్రా వాయురగ్నిశ్చ ధర్మరాట్।
విప్రస్య దక్షిణే కర్ణే హ్యేతే తిష్ఠన్తి సర్వదా॥

ఆచారసాగరే।

అపో జగ్ధ్వౌషధం జగ్ధ్వా కృత్వా తామ్బూలచర్వణమ్।

సౌగన్ధికాని సర్వాణి నాచామేత విచక్షణః॥

అపో జగ్ధ్వేతి అమృతాపిధానమసీత్యాదిభిర్మన్త్రైరపో జగ్ధ్వాతన్నిమిత్తం నాచామేదిత్యర్థః।

బౌధాయనః।

పాదచాలనశేషేణ నాచామేదారిణా ద్విజః।
శుద్ధాభావేఽపి వై కిఞ్చిత్క్షిత్వా భూమౌ జలం స్పృశేత్॥

ఆపస్తమ్బః।

సన్ధ్యార్థే భోజనార్థే వా పిత్రర్థే వా తథైవ చ।
శూద్రాహృతేన నాచామేజ్జపేజ్యాహవనేషు చ॥

యమః।

తావన్నోపస్పృశేద్విప్రో యావద్వామేన సంస్పృశేత్।
వామే హి ద్వాదశాదిత్యా వరుణస్త్రిదశేశ్వరః॥
ఉదకే చోదకస్థస్తు స్థలస్థస్తు స్థలే శుచిః।
పాదౌ స్థాప్యోభయత్రాపి త్రాచాన్తోభయతః శుచిః॥

జలే స్థలే చైకైకం పాదం కృత్వాచాన్త ఉభయత్ర జలకర్మణి స్థలకర్మ్మణి చ శుద్ధో భవతీత్యర్థః।

అకృత్వా పాదయోః శౌచం తిష్ఠన్ ముక్తశిఖోఽపి వా।

వినా యజ్ఞోపవీతేన ఆచాన్తోఽప్యశుచిర్భవేత్॥

తిష్ఠన్నితి స్థలవిషయం విష్ణునా తిష్ఠతోఽపి జలేఽభ్యనుజ్ఞానాత్।

జాన్వోరుద్ధే జలే తిష్ఠన్నాచాన్తః శుచితామియాత్।
అధస్తాచ్ఛతకృత్వోఽపి సమాచాన్తో న శుద్ధ్యతి॥

ఇతి అధస్తాద్విషేధాజ్జానుదఘ్నేఽప్యవిరుద్ధమ్।

తథాచ స్మర్యతే।

జానుమాత్రే జలే తిష్ఠన్నితి।

అత్రాచాన్తః శుచిరితి వాక్యశేషః।

తథా।

సోపానకో న చోష్ణీషీ పర్యఙ్కాసనయానగః।
దుర్దేశే ప్రపదంశ్చైవ నాచామన్ శుద్ధిమాప్నుయాత్॥
నరగోవరయానామ్యహస్త్యధీ రోహకస్తథా।
ఆచాన్తః కర్మశుద్ధః స్యాత్తామ్బూలౌషజధికృత।
భుక్తాసనస్థోఽప్యాచామేన్నాన్యకాలే కదాచన।
న పాదుకస్థో న త్వరితో న చాయజ్ఞోపవీతవాన్॥

సాఙ్ఖ్యాయనః।

దానమాచమనం హోమం భోజనం దేవతార్చ్చనమ్।
ప్రౌఢపాదో న కుర్వీత స్వాధ్యాయం పితృతర్పణమ్॥
ఆసనారూఢపాదస్తు జానునోర్వాథ జఙ్ఘయోః।
కృతావసక్థికో యశ్చ ప్రౌఢపాదః స ఉచ్చతే॥
స్పృశన్తి విన్దవః పాదౌ య ఆచామయతః పరాన్।
భౌమికైస్తే సమా జ్ఞేయా న తైరప్రయతో భవేత్॥

పరేషామాచమనాయోదకే దీయమానే యే విన్దవః పాదయోః పతన్తి తైర్నాశద్ధ ఇత్యర్థః।

ఇత్యాచమనవిధిః।

అథ ప్రాతః స్నానమ్।

తత్ర మార్కణ్డేయపురాణే।

అస్నాతస్య క్రియాః సర్వ్వా భవన్తి హ్యఫలా యతః।
ప్రాతః సమాచరేత్స్నానం తచ్చ నిత్యమితి స్మృతమ్॥
ప్రాతఃస్నానం మన్త్రవర్జం మధ్యాహ్నే మాన్త్రికీ విధిః।
నిత్యం స్నాత్వా శుచిః కుర్యాద్దేవర్షిపితృతర్పణమ్॥

యోగీశ్వరః।

స్నానమబ్దైవతైర్మన్త్రైర్మార్జనం ప్రాణసంయమః।
సూర్య్యస్య చాప్యుపస్థానం గాయత్ర్యాః ప్రత్యహం జపః॥

యోగియాజ్ఞవల్క్యః।

ప్రాతర్మధ్యాహ్నయోః స్నానం వానప్రస్థగృహస్థయోః।
యతేస్త్రిసవనం స్నానం సకృత్తు బ్రహ్మచారిణః॥

వానప్రస్థస్య కాలద్వయే స్నానం బ్రహ్మచారిణచ్చ సకృత్స్నానమశవిషయమ్। అతఏవ

యాజ్ఞవల్క్యః।

దాన్త స్త్రిసవననాయీ నివృత్తశ్చ ప్రతిగ్రహాదితి।

స్మృతిసంగ్రహే।

స్నాయాత్ప్రాతశ్చ మధ్యాహ్నే బ్రహ్మచారీ తథా గృహీతి।

శఙ్ఖః।

ప్రాతఃస్నానం ప్రశంసన్తి దృష్టాదృష్టకరం హి తత్।

సర్వ్వమర్హతి శుద్ధాత్మా ప్రాతఃస్నాయీ జపాదికమ్॥

దృష్టం మలాపనయనాదఙ్గశుద్ధిః। అదృష్టం నిత్యత్వేన పాపక్షయః।

అలక్ష్మీః కాలకర్ణీ చ దుఃస్వప్నాద్దుర్విచిన్తతమ్।
యామ్యం హి పాతనాద్దుఃఖం నిత్యస్నాయీ న పశ్యతి॥

కాలకర్ణీ దుఃసహదుఃఖితా।

నిత్యస్నానేన పూయన్తే అపి పాపకృతో నరాః॥

కాత్యాయనః।

యథాహని తథా ప్రాతర్నిత్యం స్నాయాదనాతురః।
దన్తాన్ ప్రక్షాల్య నద్యాదౌ గేహే చ తదమన్త్రవత్॥

అమన్త్రవదితి ప్రాతఃస్రానే న సర్వమన్త్రనిషేధః। అపి తు మన్త్రబహుత్వనిషేధః। యతః

స ఏవాహ।

అల్పత్వాద్ధోమకాలస్య బహుత్వాత్స్నానకర్మణః।
ప్రాతర్న తనుయాత్స్నానం హోమలోపో విగర్హితః ఇతి॥

దక్షః।

అత్యన్తమలిన కాయో నవచ్ఛిద్రసమన్వితః।
స్రవత్యేవ దివారాత్రౌ ప్రాతఃస్నానం విశోధనమ్॥

వామనపురాణే।

నిషిచ్య తీరఙ్కుశపిఞ్జలాని
పూర్వోత్తరాగ్రాణి మృదం న్యసేచ్చ।

ప్రక్షాల్య పాదౌ చ ముఖఞ్చ కణ్ఠే।
యజ్ఞోపవీతఞ్చ జలం పివేత్త్రిః॥

కణ్ఠే యజ్ఞోపవీతమాసజ్యేత్యధ్యాహారః।

ఏవం చైతదుక్తం భవతి।

ఉపవీతం నివీతం కృత్వా ప్రక్షాలయేదితి।

త్రిర్జలం పివేదాచామేదిత్యర్థః।

కరాభ్యాం ధారయేద్దర్భాన్ శిఖాబన్ధం విధాయ చ।
ప్రాణాయామాంస్తథా కుర్యాత్కాలజ్ఞానం యథావిధి॥

యథావిధి కాలజ్ఞానం తిథినక్షత్రాదిజ్ఞానం కుర్యాదిత్యర్థః।

మృత్తికాన్తు త్రిధా కృత్వా భాగేనైకేన లేపయేత్।
దక్షిణేనైవ హస్తేన అష్టావేతాననుక్రమాత్॥

అష్టౌ వక్ష్యమాణాః। లలాటమంసద్వయం హృదయం పృష్ఠముదరం కుక్షిచేత్యష్టౌ విజ్ఞేయాః।

లలాటమంసౌ హృత్పృష్ఠముదరఞ్చ సకుక్షికమ్।
తతో వామక్రమేణైవ నాభివస్త్యూరుజఙ్ఘకమ్॥
దక్షిణాదిక్రమేణైవ చరణౌ చ త్రిభిస్త్రిభిః।
మృదా తృతీయభాగేన కరౌ చ త్రిః స మార్జ్జయేత్॥
ఇతి తూష్ణీం మృదా స్నానం కృత్వాచమ్య జలం విశేత్।
నాభిమాత్రే జలే గత్వా కృత్వా కేశాన్ద్విధా ద్విజః॥
నిరుద్వకర్ణౌ నాసాఞ్చ త్రిః కృత్వోన్మజ్జనం తతః।
ద్విరాచమ్యాభిషేకఞ్చ కుర్య్యాదష్టాక్షరేణ తు॥
ఆయం గౌరితి సూక్తేన ద్విజ ఆవర్త్తయేదపః।

జుమ్బుకాయేతి మన్త్రేణ విదధ్యాత్త్వఘమర్షణమ్॥

జుమ్బుకాయేతి నాయం నియమః అపి తు భావవృత్తాదిసూక్తానాముపలక్షణార్థమ్।

జపం ద్వాదశవారాంస్తు మహాపాపాపనుత్తయే।
అఘమర్షణక్రియయా ధూతపాపః సమాహితః॥
తతో నిమజ్జ్య వారాంస్త్రీస్తతస్తర్పణమారభేత్।

తర్పణమితి సానాఙ్గతర్పణమ్।

తథా తైత్తిరీయశాఖాయామ్।

ఓం భూర్దేవాంస్తర్పయామి భువో దేవాంస్తర్పయామి స్వర్దేవాంస్తర్పయామి।
భూర్భువః స్వర్దేవాంస్తర్పయామి। ఏవం భూర్ఋషీస్తర్పయామి।
ఏవం భూః పితౄస్తర్పయామీత్యాది।

శఙ్ఖః।

ఆబ్రహ్మాస్తమ్భపర్యన్తం జగత్తృప్యత్వితి క్రమాత్।
జలాఞ్జలిత్రయం దద్యాదేతత్సంక్షేపతర్పణమితి॥

ఏవమేవ మాధ్యాహ్నికస్నానమపి విశేషస్త్వాహ్నికే ప్రదర్శ్యతే।

అథ ప్రాతఃసన్ధ్యా।

తత్ర వ్యాసః।

ప్రాతఃసన్ధ్యాం సనక్షత్రాం మధ్యమాం స్నానకర్మ్మణి।
సాదిత్యాం పశ్చిమాం సన్ధ్యాముపాసీత యథావిధి॥

మధ్యమాం స్నానకర్మ్మణీతి మాధ్యాహ్నికమానే జాతే ఇత్యర్థః।

సన్ధ్యాహీనోఽశుచిర్నిత్యమనర్హః సర్వ్వకర్మ్మసు।

స యదన్యత్కురుతే కర్మ్మ న తస్య ఫలభాగ్భవేత్॥

సంవర్త్తః।

అథాచమ్య కుశైర్యుక్త ఆసనే సముపస్థితః।
కరసంపుటకం కృత్వా సన్ధ్యాం నిత్యం సమారభేత్॥
నత్వా తు పుణ్డరీకాక్షముపాత్తావప్రశాన్తయే।
బ్రహ్మవర్చ్చసకామార్థం ప్రాతః సన్ధ్యాముపాస్మహే॥
ఇత్థం కృత్వా తు సఙ్కల్పం కుశానాదాయ పాణినా।
నద్యాం నద్యుత్థోయైస్తు గృహే వామకరే స్థితైః॥
చిభిర్వ్యాహృతిమన్త్రైస్తు ప్రత్యేకం మిలితైశ్చ తైః।
గాయత్ర్యా చ తతః కుర్య్యాదభిషేకన్తు తజ్జలైః॥
ఆర్యచ్ఛన్దోదైవతఞ్చ వినియోగవిధిం స్మరేత్।
ఆవాహనఞ్చ గాయత్ర్యాః ప్రాణాయామం సమభ్యసేత్।
గాయత్రీం త్ర్యక్షరాం బాలాం సాచసూత్ర కమణ్డలుమ్॥

త్ర్యాక్షరాం ప్రణవాత్మికామ్।

రక్తవస్త్రాం చతుర్వ్వక్త్రాం హంసవాహనసంస్థితామ్।
బ్రహ్మణీం బ్రహ్మదైవత్యాం బ్రహ్మలోకనివాసినీమ్॥
ఆవాహయామ్యహం దేవీం గాయత్రీం సూర్య్యమణ్డలాత్।
ఓఙ్కారస్య బ్రహ్మ ఋషిర్దేవోఽగ్నిస్తస్య కథ్యతే॥
గాయత్రీ చ భవేచ్ఛన్దో నియోగః సర్వ్వకర్మ్మసు।
త్రిమాత్రస్తు ప్రయోక్తవ్య ఆరమ్భే సర్వ్వకర్మణామ్॥
వ్యాహృతీనాఞ్చ సర్వ్వాసామార్షఞ్చైవ ప్రజాపతిః।
గాయత్ర్యష్ణిగనుష్టబువృహతీ త్రిష్ట్వవేవ చ॥

పంక్తిశ్చ జగతీ చైవ ఛన్దాంస్యేతాని సప్త వై।
అగ్నిర్వాయుస్తథా సూర్యో వృహస్పతిరపాంపతిః॥
ఇన్ద్రశ్చ విశ్వేదేవాశ్చ దేవతాః సముదాహృతాః।
ప్రాణస్యాయమనే చైవ వినియోగ ఉదాహృతః॥
భూర్లోకం పాదయోర్న్యస్య భువర్లోకన్తు జానునోః।
స్వర్లోకం గుహ్యదేశే తు నాభిదేశే మహస్తథా॥
జనలోకన్తు హృదయే కణ్ఠదేశే తపస్తథా।
భ్రువోర్లలాటసన్ధౌ తు సత్యలోకం ప్రతిష్ఠితమ్॥
సవితా దేవతా యస్యా ముఖమగ్నిత్రయాత్మకమ్।
విశ్వామిత్ర ఋషిశ్ఛన్దో గాయత్రీ సా విశిష్యతే।
జపహోమోపనయనే వినియోగో విధీయతే॥

వ్యాసః।

ఓం భూర్విన్యస్య హృదయే భువః శిరసి విన్యసేత్।
స్వరితీదం శిఖాయాన్తు గాయత్రయాః ప్రథమం పదమ్॥
విన్యసేత్కవచేనైవ ద్వితీయం నేత్రయోర్న్యసేత్।
తృతీయేనాస్త్రవిన్యాస ఏష న్యాసోఽథ నాశనః॥
యా సన్ధ్యా సా చ గాయత్రీ త్రిధా భూత్వా వ్యవస్థితా।
పూర్వా భవేత్తు గాయత్రీ సావిత్రీ మధ్యమా స్మృతా॥
యా భవేత్పశ్చిమా సన్ధ్యా సా చ దేవీ సరస్వతీ।
ఆగచ్ఛ వరదే దేవి త్ర్యక్షరే బ్రహ్మవాదిని।
గాయత్రీచ్ఛన్దసాం మాతర్బ్రహ్మయోనే నమోఽస్తు తే॥

కాత్యాయనః ।

భూర్భువః సువరిత్యాపః అభిమన్త్ర్య పరిక్షిపేత్। రక్షార్థమితి శేషః।

అథ ప్రాణాయామః।

తత్ర యోగీశ్వరః।

సవ్యాహృతికాం సప్రణవాం గాయత్రీం శిరసా సహ।
త్రిః పఠేదాయతప్రాణః ప్రాణాయామః స ఉచ్యతే॥

గాయత్రీశబ్దనిరుక్తిమాహ వ్యాసః।

గాయన్తం త్రాయతే యస్మాద్గాయత్రీ త్వం తతః స్మృతేతి।

మార్కణ్డేయపురాణే।

ప్రథమం సాధనం కుర్యాత్ప్రాణాయామస్య యోగవిత్।
ప్రాణాపాననిరోధస్తు ప్రాణాయామ ఉదాహృతః॥
లఘుమధ్యోత్తరీయాఖ్యః ప్రాణాయామస్త్రిధోదితః।
తస్య ప్రమాణం వక్ష్యామి తదలర్క శ్రృణుష్వ మే॥
లఘు ద్వాదశమావస్తు ద్విగుణః స తు మధ్యమః।
త్రిగుణాభిస్తు మాత్రాభిరుత్తరః స ఉదాహృతః॥

విష్ణుపురాణే।

ప్రాణాఖ్యమనిలం వశ్యమభ్యాసాత్కురుతే తు యః।
ప్రాణాయామః స విజ్ఞేయః సవీజోఽవీజ ఏవ వా॥

పూరకః పూరణం వాయోః కుమకః స్థాపనం క్వచిత్।
వహిర్నిఃసారణం తస్య రేచకః పరికీర్త్తితః॥

సవీజో ధ్యానజపసహితః సగుణోపాస్తిః। అవీజో నిర్గుణోపాసనం తచ్చ పరమహంసవిషయమ్।

యథాహ పరాశరః।

సాలమ్బా భగవన్మూర్త్తిః స్థూలం రూపం ద్విజోత్తమ।
అనాలమ్బమనన్తస్య యోగినోఽభ్యాసతః స్మృతమ్॥
ఇళయా కర్షయేద్వాయుం వాహ్యాత్ షోడశమాత్రయా।
ధారయేత్పూరితం యోగీ చతుఃషష్ట్యా తు మాత్రయా॥
సుషుమ్నా మధ్యమం సమ్యగ్ద్వాత్రింశన్మాత్రయా శనైః।
నాడ్యా పిఙ్గలయా చైనం రేచయేద్యోగవిగ్రహాత్॥

వ్యాసః।

అఙ్గుష్ఠేన పుటం గ్రాహ్యం నాసాయా దక్షిణం పునః।

కనిష్ఠానామికాభ్యాన్తు వామం ప్రాణస్య సంగ్రహే॥
అఙ్గుష్ఠతర్జ్జనీభ్యాన్తు ఋగ్వేదీ సామగాయనః।
అఙ్గుష్ఠానామికాభ్యాన్తు గ్రాహ్యః సర్వైరథర్వ్వభిః॥

మనుః।

ప్రాణాయామా బ్రాహ్మణస్య త్రయోఽపి విధివత్కృతాః।
వ్యాహృతిప్రణవైర్యుక్తా విజ్ఞేయం పరమం తపః॥
ప్రాణాయామత్రయం కార్య్యం సన్ధ్యాసు చ తిసృష్వపి।
ప్రాణస్యాయమనం కృత్వా ఆచామేత్ప్రయతోఽపి సన్।
అన్తరం స్విద్యతే యస్మాత్తస్మాదాచమనం స్మృతమ్॥

అథమార్జ్జనమ్।

యోగియాజ్ఞవల్క్యః।

ఆపోహిష్ఠేతి తిసృభిః ఋగ్భిత ప్రయతః శుచిః।
నవప్రణవయుక్తాభిర్జ్జలం శిరసి నిఃక్షిపేత్॥

ప్రతిపాదమాదౌ ప్రణవ ఉచ్చార్య్యమాణే ఋక్త్రయేఽపి నవ ప్రణభవన్తీతి నవప్రణవయుక్తత్వం భవతి।

బ్రహ్మాణ్డపురాణే।

నద్యాం వాథ హ్రదే వాథ భాజనే మృణ్మయేఽథవా।
ఔడుమ్బరే చ సౌవర్ణే రాజతే దారవే జలమ్।
కృత్వాథ వామహస్తే వా సన్ధ్యోపాస్తిం సమాచరేత్॥

ఏవఞ్చ వామహస్తోదక సన్ధ్యానిషేధవచనాని పాత్రాన్తరససావకాశాని।
ద్వైపాయనః।

దత్త్వా చాభిముఖం తోయం మూర్ద్ని బ్రహ్మముఖేన తు।
ఆపో హిష్ఠేతి సూక్తేన దర్భైర్మార్జ్జనమాచరేత్॥
యస్య క్షయాయేతి జలం సకుశం ప్రక్షిపేత్త్వధః।

నారాయణః।

ఋగన్తే మార్జ్జనం కుర్యాత్పాదాన్తే వా సమాహితః।
ఆపో హిష్ఠేత్యృచం కా మార్జ్జనఞ్చ కుశోదకైః॥
ప్రతిప్రణవయుక్తఞ్చ క్షిపేన్మూర్ద్ని పదే పదే।

ఋచస్యాన్తేఽథవా కుర్యాదృషీణాం మతమీదృశమ్॥
ఆపోహిష్ఠేతి సూక్తస్య సిన్ధుదీప ఋషిః స్మృతః।
ఆపో వై దేవతా చ్ఛన్దో గాయత్రీ మార్జ్జనం స్మృతమ్॥

మార్జ్జనే తీర్థవిశేషమాహ హారీతః।

మార్జ్జనార్చ్చనబలికర్మభోజనాని దైవతీర్థేన కుర్యాదితి।

ఏవం మార్జనం కృత్వా సూర్యవేత్యపః పివేత్।

శౌనకః।

సాయమగ్నిశ్చ మేత్యుక్త్వా ప్రాతః సూర్య్యత్యపః పివేత్।
ఆపః పునన్తు మధ్యాహ్నే ఏతైశ్చాచమనం చరేత్॥

తత్ర సూర్య్యశ్చ మా మన్యుశ్చ ఇత్యస్య మన్త్రస్య ప్రకృతిచ్ఛన్దః అగ్నిఋషిః మన్యుమన్యుపతిరాజయో దేవతాః ప్రాతఃసన్ధ్యాచమనే వినియోగః। కేచన నారాయణార్షం త్రైష్టుభం ఛన్దం మన్యన్తే। అగ్నిశ్చ సూర్యశ్చేతి యజుర్వ్వేదికీ మన్త్రీ।

బౌధాయనోఽపి।

అథాతః సన్ధ్యోపాసనవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః। తీర్థం గత్వా ప్రయతోఽభిషిక్తః ప్రక్షాలితపాణిపాద అప ఆచమ్య అగ్నిశ్చ మామన్యుశ్చేతి సాయమపః పీత్వా సూర్య్యశ్చ మా మన్యుశ్చేతి ప్రాతరపః పీత్వా సపవిత్రేణ పాణినా సురభి మదబ్లిఙ్గాభిర్వ్వారుణీభిర్హిరణ్యవర్ణాభిః పావమానీభిర్వ్యాహృతిభిరన్యైశ్చ ప్రోక్ష్యవిత్రైరాత్మానం ప్రోక్ష్య ప్రయతో భవతీతి।

సురభిమతీ దధిక్రావృమితి। అస్యా వామదేవ్య ఋషిరనుష్టుప్ఛన్దః దధిక్రావా దేవతా మార్జనే వినియోగః।—అబ్లిఙ్గాభి-

రాపోహిష్ఠీయాభిః। హిరణ్యవర్ణాభిః, హిరణ్యవర్ణాః శుచయయాసాం రాజా యాసాం దేవా శివేన మాచక్షుషా ఇతి చతసృభి ఆసాం త్రిష్టుప్ ఛన్దః। అగ్నిఋషిః ఆపో దేవతా మాన వినియోగః। కేచనాత్ర ఋషిం కశ్యపం మన్యన్తే। పావమానీ స్వాదిష్టయేత్యాదిభిః పావమానీనాం బహుత్వాదృషిచ్ఛన్దోదేవతాన భిన్నత్వాద్విస్తరభయాన్నోక్తా। తత్స్వరూపం ఛన్దోగానాన్తు

సన్ధ్యామనే గౌతమోక్తౌ మన్త్రౌ ద్రష్టవ్యౌ। అహశ్చ మాదిత్యశ్చ పునాత్వి ప్రాతః రాత్రిశ్చ మా వరుణశ్చ పునాత్వితి సాయమితి। ప్రజాపతిదృష్టౌ లిఙ్గోక్తదైవ చ।

సన్ధ్యాచమనానన్తరం నారాయణః।

స్పృష్ట్వా చాభిప్లుతం తోయం మూర్ధ్ని బ్రహ్మముఖేన తు।
ఆపోహిష్ఠేతి సూక్తేన దర్భైర్మార్జనమాచరేత్॥

స్పృష్ట్వా ఆచమ్య బ్రహ్మముఖం మనునోక్తమ్।

ఓఙ్కారపూర్వికాస్తిస్రో మహావ్యాహృతయోఽవ్యయాః।
త్రిపదా చైవ గాయత్రీ విజ్ఞేయం బ్రహ్మణో ముఖమితి॥

సూక్తఋక్సంఖ్యా దికమాహ భృగుః।

ఆపో హిష్ఠానవస్వృక్షు సిన్ధుద్వీప ఋషిః స్మృతః।
అన్దైవత్యాసు సప్తర్చ్యే గాయత్ర్యేదే త్వనుష్టుభావితి॥

మార్జనానన్తరం బ్రహ్మ।

జలపూర్ణం తథా హస్తం నాసికాగ్రే సమర్పయేత్।
ఋతఞ్చేతి పఠిత్వా తు తజ్జలన్తు చితౌ చిపేత్॥

యమః।

గృహీత్వా పాణినా వారి స్వశాఖోక్తామృచం జపేత్।
బిభృయాత్రాసికాగ్రే తు నిరుధ్య ప్రాణమారుతమ్॥
య ఏవం ద్రుపదాం నిత్యం త్రిరహ్నః ప్రయతో జపేత్।
న చ తిష్ఠన్తి పాపాని తస్య దేహే దిజన్మనః॥ ఇతి।

ఋతఞ్చ సత్యఞ్చేతి సూక్తం త్ర్యృచమఘమర్షణ్ణృష్టమ్। ద్రుపదాదివ ముముచాన ఇతి ద్రుపదాః। అస్యా కోకిలీరాజపుత్త ఋషిః ఆపో దేవతా అనుష్టప్ ఛన్దః। తతః సూర్యాయ్యర్ఘ్యం నివేదయేత్।

వ్యాసః।

కరాభ్యాం తోయమాదాయ గాయత్ర్యా చాభిమన్త్రితమ్।
ఆదిత్యాభిముఖస్తిష్ఠంస్త్రిరూర్ధ్వం సన్ధ్యయోః క్షిపేత్।
మధ్యాహ్నే తు సకృదేవ క్షేపణీయం ద్విజాతిభిః॥

అర్ఘ్యదానే మన్త్రాన్తరమాహ నారాయణః।

కరాభ్యామఞ్జలిం కృత్వా జలపూర్ణం సమాహితః।
ఉదుత్యమితి మన్త్రేణ తత్తోయన్తు క్షిపేత్తతః॥

ఇతి శాఖానుసారేణ వ్యవస్థా ।

ఉదకక్షేపణే కారణమాహ కాశ్యపః।

త్రింశత్కోట్యో మహావీర్యా మన్దేహా నామ రాక్షసాః।

కృష్ణాతిదారుణా ఘోరాః సూర్య్యమిచ్ఛన్తి ఖాదితుమ్॥
తతో దేవగణాః సర్వ్వే ఋషయశ్చ తపోధనాః।
ఉపాసతే సదా సన్ధ్యాం ప్రతిపన్త్యుదకాఞ్జలిమ్॥
దహ్యన్తే తేన తే దైత్యా వజ్రీభూతేన వారిణా।
ఏతస్మాత్కారణాద్విప్రాః సన్ధ్యా నిత్యముపాసతే॥

తతః ప్రదక్షిణమావృత్య జలం స్పృశేత్।

తథాచ భవిష్యపురాణమ్।

సాయం మన్త్రవదాచమ్య ప్రోక్ష్య సూర్య్యస్య చాఞ్జలిమ్।
దత్త్వా ప్రదక్షిణం కృత్వా జలం స్పృష్ట్వా విశుధ్యతి॥

సార్యామిత్యుపలక్షణం సూర్యార్ఘ్యదానరూపనిమిత్తస్య సర్వ్వత్ర విమానత్వాత్।

శ్రుతిరపి।

యత్రప్రదక్షిణం ప్రక్రమన్తి తేన పాప్మానవధున్వన్తీతి।

అథ సూర్యోపస్థానమ్।

తత్ర కాశ్యపః।

హస్తాభ్యాం స్వస్తికం కృత్వా ప్రాతస్తిష్ఠేద్దివాకరమ్।

మధ్యాహ్నే తు ఋజూ బాహూ సాయం ముకులితౌ కరో॥

దేవలః

మిత్రస్య చర్షణీ తిస్రో వసవస్త్వేతి చోదయే।
ఇమం మేతి చతుష్కేణ సాయం కుర్యాదుపస్థితిమ్॥

వ్యాసః।

సన్ధ్యాత్రయేఽప్యేకమేవ ఉపస్థానం ప్రచక్ష్యతే।

ఉద్వయం ఉదుత్యం చిత్రం తచ్చక్షు స్తిష్ఠేద్దివాకరమ్॥

ఏతచ్చోపస్థానం ప్రాతర్జపానన్తరమేవ కార్య్యమ్।

తదుక్తం కూర్మ్మపురాణే।

ఓఙ్కారవ్యాహృతియుతాం గాయత్రీం వేదమాతరమ్।
కృత్వా జలాఞ్జలిం దద్యాద్భాస్కరం ప్రతి జన్మనా॥

వేదమాతరముచ్చార్యేత్యధ్యాహారః। జన్మనా దిజన్మనా

ధ్యాత్వార్కమణ్డలగతాం సావిత్రీం వై జపేద్బుధః।

అథోపతిష్ఠేదాదిత్యముద్యన్తం తం సమాహితః॥ ఇతి।

అథ జపః।

తత్ర వ్యాసః।

తేజోసీతి చ మన్త్రేణ గాయత్రీమావహేద్విజః।
ఉపస్థాయ తురీయేణ నమస్కృత్య జపేచ్చ తామ్॥

యోగియాజ్ఞవల్క్యః।

ఓసారపూర్వ్వముచ్చార్య భూర్భువః స్వస్తథైవ చ।
గాయత్రీం ప్రణవఞ్చాన్తే జపోహ్యేష ఉదాహృతః॥

గాయత్ర్యా విశ్వామిత్ర ఋషిః సవితా దేవతా గాయత్రీచ్ఛన్దః జ వినియోగః।

ధ్యాయేచ్చ మనసా మన్త్రం జిహ్వౌఠౌ న విచాలయేత్।
న కమ్పయేచ్ఛిరోగ్రీవాం దన్తాన్త్రైవ ప్రకాశయేత్॥
మధ్యమాదిద్వయం పర్వ్వ జపకాలే తు వర్జ్జయేత్।
ఏవం మేరుం విజానీయాద్ధూషితం బ్రహ్మణా స్వయమ్॥
విశ్వతశ్చక్షురితి మన్త్రేణ జపాన్తే భాస్కరం దిజః।
కుర్యాత్ప్రదక్షిణఞ్చైవ ఉపవిశ్యాసనే తతః॥
దేవాగాతువిదో మన్త్రాత్కుర్యాజ్జపవిసర్జనమ్।
ప్రాతఃసన్ధ్యాఙ్గభూతేన గాయత్ర్యా జపితేన చ।

యథాసఙ్ఖ్యేన జప్యేన బ్రహ్మ మే ప్రీయతాం రవిః॥
ఉత్తరే శిఖరే జాతా భూమ్యాం పర్వతవాసినీ।
బ్రాహ్మణైః సమనుజ్ఞాతా గచ్ఛ దేవి యథాసుఖమితి॥

అకృతసన్ధ్యస్య సూర్యోదయే సతి ప్రాయశ్చిత్తం స్మర్యతే।

ఆదిత్యేఽభ్యుదియాద్యస్య సన్ధ్యోపాస్తిమకుర్వతః।
స్నాత్వా ప్రాణాంస్త్రిరాయమ్య గాయత్ర్యాష్టమతం జపేత్॥

ప్రాణాయామత్రయం కృత్వేత్యర్థః।

అథ మధ్యాసన్ధ్యాయాం సౌకర్యాయ విశేషః కథ్యతే।

సఙ్కల్పావాహనాచమనోపస్థానజపనివేదనేషు।

తద్యథా। యథోక్తఫలప్రాప్తయే మాధ్యాహ్నికీం సన్ధ్యోపాస్తిమహం కరిష్యే। ఇతి సఙ్కల్ప్య।

సావిత్రీ యువతీం శుక్లాం శుక్లవస్త్రాం త్రిలోచనామ్।
త్రిశూలహస్తాం వృషభాధిరూఢాం రుద్రాణీం రుద్రదైవతామ్॥
యజుర్వేదకృతోత్సఙ్గాం జటాముకుటమణ్డితామ్।
కైలాశవిహితావాసామాయాన్తీం సూర్యమణ్డలాత్।
వరదాం త్ర్యక్షరాం సాక్షాద్దేవీమావాహయామ్యహమ్।

త్ర్యక్షరాం ప్రణవాత్మికామ్। ఇత్యావాహనమ్।

ఆపః పునన్త్విత్యాచమనమన్త్రః।

అస్య నారాయణ ఋషిరాపో దేవతా అనుష్టుప్ ఛన్దస్త్వాచమనే వినియోగః। ఏకాఞ్జలిం ప్రక్షిపేత్। ఊర్ధ్వబాహుః సూర్య్యముదీచమాణః ఉపతిష్ఠేత్। ఉపస్థానమన్త్రశేషః స్మృత్యన్తరే ప్రదర్శితః।

గాయత్ర్యా చ యథాశక్త్యా ఉపస్థాయ దివాకరమ్।
విభ్రాడిత్యనువాక్యేన సూక్తేన పురుషస్య చ॥
శివసఙ్కల్పేన తథా మణ్డలబ్రాహ్మణేన చ।
పవిత్రైర్వివిధైశ్చాన్యైర్గుహ్యోపనిషద్భిస్తథా।
జపయజ్ఞో హి కర్త్తవ్యః సర్వ్వవేదప్రణీతకైః॥

ఇతి స్వస్వశాఖాభిప్రాయముపస్థానం స్వకైర్మన్త్రైరాదిత్యస్య తు కారయేదితి వశిష్ఠస్మరణాత్।

మధ్యాహ్నసన్ధ్యాఙ్గత్వేన గాయత్ర్యా జపితేన చ।
యథాసంఖ్యేన జప్యేన రుద్రా మే ప్రీయతామితి॥

అథ క్రమప్రాప్తసాయంసన్ధ్యావిశేషః।

సఙ్కల్పావాహనాచమనోపస్థానజపనివేదనేషు।

ఉపాత్తదురితక్షయార్థం బ్రహ్మప్రాప్త్యై సాయంసన్ధ్యోపాసనమహం కరిష్యే।

వృద్ధాం సరస్వతీం కృష్ణాం పీతవస్త్రాం చతుర్భుజామ్।

శఙ్ఖచక్రగదాపద్మహస్తాం గరుడ్వాహనామ్॥
వదర్యాశ్రమవాసాన్తామాయాన్తీం సూర్యమణ్డలాత్।
సామవేదవకృతోత్సఙ్గాం వనమాలావిభూషితామ్।
వైష్ణవీం త్ర్యక్షరీం శాన్తాం దేవీమావాహయామ్యహమ్॥

అగ్నిశ్చ మేతి నారాయణ ఋషిః అగ్నిర్దేవతా అనుష్టుప్ ఛన్ద ఆచమనే వినియోగః। ఇమం మే వరుణ శ్రుధీతి చతసృభి ఉపస్థానమ్। అవశిష్టోపస్థానం ప్రాతర్వ్వత్।

సాయంసన్ధ్యాఙ్గభూతేన గాయత్ర్యా జపితేన చ।
యథాసంఖ్యేన జప్యేన విష్ణుర్మే ప్రీయతామితి॥
నోదకస్థో జపేత్ప్రాజ్ఞో గాయత్రీం వేదమాతరమ్।
అగ్నిత్రయముఖీ యస్మాత్తస్మాదుత్థాయ తాం జపేత్॥

ఉత్థాయేతి న సాయంసన్ధ్యావిషయమ్।

జపన్నాసీత సావిత్రీం ప్రత్యగాతారకోదయాత్।

ఇతి యాజ్ఞవల్క్యస్మరణాత్। మధ్యాహ్నే తు యోగియాజ్ఞవల్క్యోక్తం విశేషః।

తిష్ఠంశ్చేద్వీక్షమాణోఽర్కం జపం కుర్యాత్సమాహితః।

అన్యథా ప్రాఙ్ముఖః కుర్యాదితి।

అథ జపసంఖ్యావిధిః।

తత్ర మనుః।

బ్రహ్మచారీ గృహస్థశ్చ శతమష్టోత్తరం జపేత్।
వానప్రస్థో యతిశ్చైవ ద్విసహస్రాధికం జపేత్॥

యోగియాజ్ఞవల్క్యః ।

పూర్వాం సన్ధ్యాం జపంస్తిష్ఠేత్సావిత్రీమర్కదర్శనాత్।
పశ్చిమాన్తు సమాసీనః సమ్యగృక్షవిభావనాత్॥
యక్షరాక్షసభూతాని సిద్ధవిద్యాధరోరగాః।
హరన్తి ప్రసభం యస్మాత్తస్మాదప్తం సుకారయేత్॥
న చఙ్క్రమన్న చ హసన్న పార్శ్వమవలోకయన్।
ఉపాతిన కుడ్యాదీన్న నగ్నః ప్రయతో నరః॥
నాబాశ్రితో న జల్పంశ్చ న ప్రావృతశిరా స్తథా।
న పదా పదమాక్రమ్య న చైవ హి తథా కరో।
న చాసమాహితమనా న చ సంశ్రావయఞ్జపేత్॥

వృహస్పతిః।

మనఃసంహరణం శౌచం మౌనం మన్త్రార్థచిన్తనమ్।
అవ్యగ్రత్వమనిర్వేదో జపసమ్పత్తిహేతవః॥
న క్లిన్నవాసాః స్థలగో జపాదీనాచరేద్బుధః।
జపకాలే న భాషేత స్నానహోమాదికేషు చ॥

తూష్ణీమాసీత చ జంపశ్చాణ్డాలపతితాదికాన్।
దృష్ట్వా తాన్నద్యుపస్పృశ్యాభాష్య స్నాత్వా విశుధ్యతి॥
విధియజ్ఞాజ్జపయజ్ఞో విశిష్టో దశభిర్గుణైః।
ఉపాంశః స్యాచ్ఛతగుణః సాహస్రో మానసః స్మృతః॥
వినా శబ్దం జపో యస్తు చలజ్జిహ్వోద్విజచ్ఛదః।
ఉపాంశుం తం జపం ప్రాహుర్మనసా మానసం బుధాః॥

వశిష్ఠః।

మానసః శాన్తికో జప్య ఉపాంశః పౌష్టికః స్మృతః।
సశబ్దశ్చాభిక్షారాయ త్రివిధో జప ఉచ్యతే॥
గృహే తు ప్రాకృతీ సన్ధ్యా గోష్ఠే దశగుణా భవేత్।
నదీషు శతసాహస్రా అనన్తా శివసన్నిధౌ॥

ప్రాకృతీ యథావస్థితా నాధికఫలేతి యావత్।

శాతాతపః।

అనృతం మద్యగన్ధఞ్చ దివామైథునమేవ చ।
పునాతి వృషలస్యాన్నం సన్ధ్యా వహిరుపాసితా॥

బ్రహ్మపురాణే।

అఙ్గుష్ఠేన జపన్మోక్షం తర్జన్యామాభిచారికమ్।

మధ్యమా ధనసమ్పత్తిః శాన్తిః పుష్టిరనామికా॥

స్కన్దపురాణే।

సౌవర్ణం రాజతం తామ్రం స్ఫాటికం రత్నజం తథా।

అరిష్టం పుత్రజీవంఞ్చ। శఙ్ఖం పద్మం తథా మణిమ్।
కుశగ్రన్థిఞ్చ రుద్రాక్షముత్తమం చోత్తరోత్తరమ్॥

బ్రహ్మపురాణే।

అక్షుణా సమరన్ధ్రా చ పరిపూర్ణ దృఢా నవా।
నిఖిలా గ్రథితావ్యఙ్గా అన్యోఽన్యం సృష్టివర్జ్జితా॥
సశబ్దా చఞ్చలా యా తు చుటితా గ్రథితా తు యా।
భిన్నసూత్రేణ గ్రథితా పాషణ్డస్య పురాతనీ॥

పాషణ్డస్య పాషణ్డసమ్బన్ధినీత్యర్థః।

మాలా దుఃఖప్రదాయిన్యో గ్రథితా నిన్ద్యతన్తుభిః।
అష్టోత్తరశతీ కార్య్యా చతుఃపఞ్చాధికాథవా।
సప్తవింశతికా కార్య్యా తతో నైవాధమాహితా॥

ఉమాసంవాదే।

ఉచ్ఛిష్టో వా వికర్మ్మస్థః సంలిప్తః సర్వ్వపాతకైః।
నాసౌ లిప్యతి పాపేన రుద్రాక్షస్య తు ధారణాత్॥
లక్షన్తు స్పర్శనే పుణ్యం కోటిర్భవతి చాలనాత్।
దశకోటిసహస్రాణి ధారణాల్లభ్యతే ఫలమ్॥
లక్షకోటిసహస్రస్య లక్షకోటిశతస్య చ।
జపే తు లభ్యతే పుణ్యం నాత్ర కార్య్యా విచారణా॥

యోగియాజ్ఞవల్క్యః।

అభావే త్వక్షమాలాయాః కుశగ్రన్థయా చ పాణినా।

జప ఏవ హి కర్త్తవ్య ఏకాగ్రమనసా సదా॥

పాణిరేఖాభిః పరిగణనాప్రకారమాహ

స ఏవ।

అనామికామధ్యరేఖామాదిం కృత్వా క్రమేణ తు।
తర్జ్జన్యాదిగతాన్తే చ అక్షమాలా కరే స్థితా।

అస్యార్థః।

అనామికామధ్యరేఖామాదిం కృత్వా తదధఃక్రమేణ ప్రదక్షిణావర్త్తతర్జ్జన్యాదిరేఖా అన్తే కర్త్తవ్యా ఇయం కరస్థితా అక్షమాలా భవతీతి।

మధ్యమాదిద్వయం పర్వ్వ జపకాలే తు వర్జ్జయేత్।
ఏతమ్మేరుం విజానీయాద్భూషితం బ్రహ్మణా స్వయమ్॥
తర్జ్జన్యా న స్పృశేత్సూత్రం న కమ్పేన్న విధూనయేత్।
అఙ్గుష్ఠస్య తు మధ్యస్థం పరివర్త్తం సమాచరేత్॥
నార్ద్రవాసా జపం కుర్యాద్ధోమం దానం ప్రతిగ్రహమ్।
సర్వ్వం తద్రాక్షసం జ్ఞేయం వహిర్జ్జాను చ యత్కృతమ్॥
అఙ్గుష్ఠాగ్రేణ యజ్జప్తం యజ్జప్తం మేరులఙ్ఘితమ్।
అసంఖ్యాతం తు యజ్జప్తం తత్సర్వ్వం నిష్ఫలం భవేత్॥

యమః।

జాతకే మృతకే వాపి సన్ధ్యాకర్మ్మ న సన్త్యజేత్।

మనసోచ్చారయేన్మన్త్రాన్ ప్రాణాయామం వివర్జయేత్॥

యోగీశ్వరః।

సన్ధ్యాం స్నానం త్యజన్విప్రః సప్తాహాచ్ఛూద్రతాం వ్రజేత్।
తస్మాత్సన్ధ్యాఞ్చ స్నానఞ్చ సూతకేఽపి న సన్త్యజేత్॥
శివవిష్ణ్వర్చ్చనం దీక్షా యస్య చాగ్నిపరిగ్రహః।
శ్రౌతకర్మ్మాణి కుర్వీత స్రాతః శద్ధిమవాప్నుయాత్॥
సహస్రకత్వస్తు వహిర్జపనేత్త్రికం ద్విజః।
మహతోఽప్యేనసో మాసాత్త్వచేవాహిర్విముచ్యతే॥

యోఽధీతే చాన్వహం చేతాం త్రీణి వర్షాణి మానవః।
స బ్రహ్మపదమభ్యేతి వాయుభూతః ఖమూర్త్తిమాన్॥
ఏతదక్షరమేతాఞ్చ జపన్ వ్యాహృతిపూర్వికామ్।
సన్ధ్యయోరుభయోర్విప్రో వేదపుణ్యేన యుజ్యతే॥
సప్తావర్త్తత్పునాత్యేషా దశభిః ప్రాప్నుయాద్దివమ్।
వింశావృత్త్యా తు సా దేవీ నయతే ఈశ్వరాలయమ్॥
అష్టోత్తరశతం జప్త్వా తారయేజ్జన్మసాగరాత్।
సర్వేషాఞ్చైవ పాపానాం సఙ్కరే సముపస్థితే॥
దశసాహస్రికోఽభ్యాసో గాయత్ర్యాః శోధనం పరమ్।

వాయుభక్షో దినం తిష్ఠేద్రాత్రిం నీత్వా తు సూర్యదృక్॥
జప్త్వా సహస్రం గాయత్ర్యాః శుచిర్బ్రహ్మవధాట్టతే।
న గాయత్ర్యా సమో మన్త్రో న జపో వైదికాత్పరః॥
వాసుదేవాత్పరో దేవో నేతి వ్యాసః సమబ్రవీత్।

అథోపాకర్మ।

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః।

అధ్యాయానాముపాకర్మ శ్రావణ్యాం శ్రవణేన వా।
హస్తేనౌషధిభావే వా పఞ్చమ్యాం శ్రావస్తు తు॥

అధీయన్త ఇత్యధ్యాయా వేదాః। తేషాం సంస్కారకం కర్మోపాఖ్యం తత శ్రావణ్యాం శ్రావణస్య పౌర్ణమాస్యాం కార్యం చన్ద్రమసాయుక్తం శ్రవణ నక్షత్రం యస్యాం సా శ్రావణీ। శ్రవణేన వా

శ్రవణేన యుక్తేఽహని వ హస్తేన యుక్తాయాం పఞ్చమ్యాం వా ఉపాకర్మ్మ కార్య్యమ్। అన్యేన తు హస్తేన యుక్తేఽహని వా పఞ్చమ్యాం వేతి వ్యాచక్ష్యతే। అథవా శ్రవణశబ్దా సప్తమ్యర్థే ఏన ప్రత్యయః। ఏవం హస్తాదపి శ్రవణే నక్షత్రే హస్తే నక్షత్రం ఇత్యర్థః। ఓషధిభావః ఓషధీనాం వ్రీహిప్రభృతీనాం ప్రాదుర్భావ అఙ్కురోదయ ఇతి యావత్ ఏతచ్చ విశేషణం శ్రావణస్యేతి చ సర్వైవ్వ సమ్బధ్యతే। యదా త్వోషధిప్రాదుర్భావాభావో గ్రహసంక్రాన్త్యాదిదోషో

వా స్యాత్తదా భాద్రపదపౌర్ణమాస్యాదిషు కార్యమ్।

తథాచ మనుః।

శ్రావణ్యాం ప్రౌష్ఠపద్యాం వాప్యుపాకృత్య యథావిధి।

యుక్తశ్ఛన్దాంస్యధీయీత మాసాదిప్రోఽర్ద్ధపఞ్చమాత్॥

అర్ద్ధః పఞ్చమో మాసో యేషాం తే తాదృశః। ఉపాకర్మప్రభృతి అర్ద్ధసహితాంశ్చతురీ మాసాన్। శుక్లకృష్ణపక్షే తు ఖాధ్యాయదినే స్వాధ్యాయమధీయీతేత్యర్థః। ఏతచ్చ గ్రహణాధ్యయనం గృహస్థస్థాపి భవతి।

యథాహ శౌనకః।

సమావృత్తౌ బ్రహ్మచారికల్పేన యథాన్యాయమితరే జాయోోపేయీత్యేక ఇతి। ఇతరే బ్రహ్మచారిణః జాయోపేయీ। గృహస్థః
అపిశబ్దాద్భాద్రపదశ్రవణహస్తపఞ్చమీనాముపసంగ్రహః।

తథా వహ్వృచగృహ్యపరిశిష్టకారికా।

అతృష్ట్యోషధయస్తస్మిన్మాసేన తు భవన్తి చేత్।

తదా భాద్రపదే మాసి శ్రవణేన తదిష్యతే॥

గోభిలః।

ప్రౌష్ఠపదీం హస్తేనోపాకరణమ్।

ప్రౌష్ఠపదీం ప్రాప్య ఇత్యర్థః ।

శౌనకః।

తద్వార్షికమిత్యేతదాచక్షత ఇతి।

వర్షాకాలే భవం వార్షికమ్ ।

బౌధాయనః ।

శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యామాషాఢ్యాం వోపాకృత్య ఛన్దాంస ధీయీతేతి।

నిగమః।

శ్రావణ్యాం శ్రావణీకర్మ్మ యథావిధి సమాచరేత్।
ఉపాకర్మ్మ తు కర్త్తవ్యం కర్కటస్థే దివాకరే॥
హస్తేన శుక్లపఞ్చమ్యాం శ్రావణ్యాం వయ శ్రవణేన చేతి।

అత్ర స్వస్వగృహ్యానుసారేణ వ్యవస్థేతి సాధారణ నిర్ణయః। తత్రా ఋచ్చాఖినాం శ్రవణే అపి। యజుఃశాఖినాం పౌర్ణమాస్యామ్ తత్రాపి తైత్తిరీయాణామౌదయికే పర్వ్వణి ఇతరేషాన్తు పూర్వ్వవి పర్వ్వణి సామగానాన్తు హస్తే। అయఇ్చ నిర్ణయః శ్రవణాది ప్రాధాన్య నిర్దేశాగమ్యతే। అసతి గ్రహసంక్రాన్త్యాదిరూపప్రతిబన్ శ్రావణ మాస్యేవ। తత్ర ప్రతిబన్ధే ప్రౌష్ఠపద్యాముభయత్రాపి ప్రతి బన్ధసద్భావే యది స్వశాఖాయాం శృఙ్గగ్రాహికతయా న నిషేధ స్తదా సర్వ్వమాఖాధికరణ న్యాయేన కర్మణ ఏకత్వాత్ బౌధాయనోక్తత్వేన పారక్యమవిరోధవదితి వచనాఇ్చాషాయాం పౌర్ణమాస్యాం యజుఃశాఖినాం భవతి। బహ్వృచానాం సామగానాం చాషాఢ్

మాసశ్రవణహస్తనక్షత్రయోర్న భవతి। కస్మింశ్చిదపి ఋచ్చాగ్ద్వశేషే సామశాఖావిశేషే వా ఆషాఢమాసే విధ్యదర్శనాత్ శిష్టపరమ్పరాయామశ్రుతత్వాఇ్చ కాలవృహ్వావప్యపాకర్మోత్కర్షో భవతి।

యదాహ కాత్యాయనః।

ఉత్కర్షః కాలవృద్ధౌ స్యాదుపాకర్మాదికమణి।
అభిషేకాదివృద్ధీనాం న తూత్కర్షో యుగాదిషు॥

యత్తు ఋష్యశృఙ్గవచనమ్।

దశహరాసు నోత్కర్షశ్చతుర్ష్వపి యుగాదిషు।

ఉపాకర్మణి చేతి తచ్ఛన్దోగవిషయమ్। యతః కాలవృక్షావపి తేషాం సింహార్క ఏవోపాకర్మ।

తథాచ గార్గ్యః।

సింహ రవౌ చ పుష్పర్క్షే పూర్వాహ్నే విచరేద్ద్విహిః।

ఛన్దోగా మిలితాః కుర్య్యరుత్సర్గం స్వస్వచ్ఛన్దమామ్॥
శుక్లపక్షే తు హస్తేన ఉపాకర్మ్మపిరాహ్నికమితి।

సింహే రవావుపాకర్మ్మ పుష్యర్క్షే ఉత్సర్జ్జనమిత్యన్వయః।

అత్రేతి కర్త్తవ్యతామాహ కార్ష్ణజినిః।

ఉపాకర్మ్మణి చోత్సర్గే యథాకాలం సమేత్య చ।
ఋషీన్దర్బ్భమయాన్ కృత్వా పూజయేత్తర్పయేత్తతః॥

వృహత్ప్రచేతాః

భవదుపాకృతిః పౌర్ణమాస్యాంవవతు।
బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్తత్ర పితౄనుద్దిశ్య దేవతాః॥

బౌధాయనః।

గీతమాహీన్ఋషీన్ సప్త కృత్వా దర్బ్భమయాన్మునః।
పూజయిత్వా యథాశక్తి పూజయేట్టచమృగేత్॥

గౌతమాదీనితి స్వమ్స్వశాఖోఋర్షిప్రదర్శనార్థం పూజయేట్టచమితి ఋషమృగ్వేదం పూజయేత్ తథా ఉత్పత్। ఏతజ్జ వేదాన్తరాయణమపి ప్రదర్శనార్థమ్।

భవిష్యోత్తరపురాణే।

అప్రాప్తే శ్రావణస్యాన్తే పౌర్ణమాస్యాం దినోదయే।
స్నానం కుర్వీత మతిమాన్ శ్రుతిస్మృతివిధానతః॥
తతో దేవాన్ పితౄంశ్చైవ తర్పయేత్పరమామ్భసా।
ఉపాకర్మ్మ దివేవోక్తమృషాణామ్చైవ తర్పణమ్॥
కుర్వీత బ్రాహ్మణః శ్రాద్ధం వేదాదిశ్య శక్తితః।

అప్రాప్తే యావణస్యాన్త ఇతి శుక్లప్రతిపదాదిమామాభిప్రాయేణ సంప్రాప్తే శ్రావస్యాన్త ఇత్యపి పాఠః తదా కృష్ణప్రతిపదాదిమామాభిప్రాయః॥ దినోదయ ఇతి ఒదవిరూపచభిప్రాయమ్। ఏతమ తైత్తిరీయాణామేవ

తథాచ బహుచపరిమిష్టకారికా।

మాసశ్రవణహస్తనక్షత్రయోర్న భవతి। కస్మింశ్చిదపి ఋచ్యాఖావిశేషే సామశాఖావిశేషే వా ఆషాఢమాసే విధ్యదర్శనాత్ శిష్టపరమ్పరామతత్వాచ్చ కాలవృద్ధావప్యుపాకర్మోత్కర్ష భవతి।

యదాహ కాత్యాయనః।

ఉత్కర్షః కాలవృద్ధౌ స్యాదుపాకర్మాదికర్మ్మణి।
అభిషేకాదివృద్ధీనాం న తూత్కర్షో యుగాదిషు॥

యత్తు ఋష్యశృఙ్గవచనమ్।

దశహరాసు నోత్కర్షశ్చతుర్ష్వపి యుగాదిషు।

ఉపాకర్మ్మణి చేతి తచ్ఛన్దోగవిషయమ్। యతః కాలవృద్ధావపి తేషాం సింహార్క ఏవోపాకర్మ్మ।
తథాచ గార్గ్యః ।

సింహే రవౌ చ పుష్పర్క్షే పూర్వ్వాహ్ణే విచరేద్వహిః।
కృన్దోగా మిలితాః కుర్య్యురుసర్గం స్వస్వచ్ఛన్దసామ్॥
శుక్లపక్షే తు హస్తేన ఉపాకర్మ్మాపరాహ్ణికమితి।

సింహే రవావుపాకర్మ్మం పుష్యర్క్షే ఉత్సర్జ్జనమిత్యన్వయః।
అత్రేతి కర్త్తవ్యతామాహ కార్ష్ణజినిః ।

ఉపాకర్మ్మణి చోత్సర్గే యథాకాలం సమేత్య చ।
ఋషీన్దర్బ్భమయాన్ కృత్వా పూజయేత్తర్పయేత్తతః॥

వృహత్రృచేతాః।

భవేదుపాకృతిః పౌర్ణమాస్యాం పూర్వాహ్న ఏవ తు।
బాహ్మణాన్ భోజయేత్తత్ర పితౄనుద్ధిశ్య దేవతాః॥

బౌధాయనః।

గౌతమాదీనృషీన్ సప్త కృత్వా దర్బ్భమయాన్మునః।
పూజయిత్వా యథాశక్తి పూజయేదృచముచ్చరేత్॥

గౌతమాదీనితి స్వస్వశాఖోక్తర్షిప్రదర్శనార్థం పూజయేట్టచమితి ఋచమృగ్వేదం పూజయేత్। తథా ఉచ్చరేత్ పఠేత్। ఏతచ్చ వేదాన్తరాణామపి ప్రదర్శనార్థమ్।

భవిష్యోత్తరపురాణే।

అప్రాప్తే శ్రావణస్యాన్తే పౌర్ణమాస్యాం దినోదయే।

స్నానం కుర్వీత మతిమాన్ శ్రుతిస్మృతివిధానతః॥

తతో దేవాన్ పితౄంశ్చైవ తర్పయేత్పరమామ్భసా।

ఉపాకర్మ్మ దివైవోక్తమృషీణఞ్చైవ తర్పణమ్॥

కుర్వీత బ్రాహ్మణః శ్రాద్ధం వేదానుద్దిశ్య శక్తితః।

అప్రాప్తే శ్రావణస్యాన్త ఇతి శుక్లప్రతిపదాదిమాసాభిప్రాయేణ। సంప్రాప్తే శ్రావణస్యాన్త ఇత్యపి పాఠః తదా కృష్ణ ప్రతిపదాదిమాసాభిప్రాయః। దినోదయ ఇతి ఔదయికపర్వాభిప్రాయమ్। ఏతచ్చ తైత్తిరీయాణామేవ।

తథాచ బహ్వృచపరిమిష్టకారికా।

పర్వణ్యౌదయికే కుర్య్యుః శ్రావణ్యాం తైత్తిరీయకాః।

బహ్వృచః శ్రావణే కుర్య్యుర్గ్రహసంక్రాన్తివర్జ్జితే॥ ఇతి।

తైత్తిరీయవ్యతిరిక్తైర్యజుఃశాఖీయైః పూర్వ్వవిద్ధైవ పౌర్ణమాసీ గ్రాహ్యా।

శ్రావణీ దౌర్గనవమీ దూర్వ్వా చైవ హుతాశనీ।

పూర్వ్వవిధా తు కర్త్తవ్యా శివరాత్రిర్బలేర్ద్దినమితిస్మరణాత్।

నత్వేతదనుపపన్నమ్। ఔదయికే పర్వ్వణి తైత్తిరీయకా ఏవ కుర్యురితి వక్తుమశక్యత్వాత్। తథాహి శ్రదాయికత్వ విశేషణవిశిష్టే పర్వ్వణి యదుపాకర్మ్మ తదనువాదేన హి తైత్తిరీయకాః కర్త్తారో విధీయన్తే తథాచ వాక్యభేదప్రసఙ్గః। కిఞ్చ ఓదయకత్వస్యాప్రాప్తత్వాదనువాదోఽపి న ఘటతే। నాపి తైత్తిరీయకరూపకర్తృవిధిః న హి కర్మణి కర్తృవిధానమపి తు కర్తుహకర్మ్మం విధీయతే। కిఞ్చ వహ్వృచగృహ్య ఏవోపాకర్మ్మణస్తకాలన్య పౌర్ణమాస్యాశ్చ విధానాదత్ర కారికాయామఙ్గస్య పౌర్ణమాసీకాలస్య ఔదయికత్వసమ్బన్ధీ విధేయః। తథాఙ్గరూపకర్తౄణాం తైత్తిరీయకాణామౌదయికత్వేనాపరః సమ్బన్ధో విధేయః సమ్బన్ధద్వయస్యాప్రాప్తత్వాత్। తథాచ దుష్పరిహరణీయో వాక్యభేదః ప్రాప్తే కర్మ్మణ్యనేకగుణవిధానాత్ నచారుణైకహాయనీన్యాయేన పార్శ్వికాన్వయః। కర్మ్మణః ప్రాప్తత్వాద్ధవ్యగుణరూపత్వాభావాచ్చ। తత్ర హ్యారుణ్యం గుణో ద్రవ్యరూపగోద్వారా సోమక్రయణాయ ఉపయుజ్యతే। అత్ర తు

తైత్తిరీయకరూపకర్త్తరి ఔదయికత్వం చేత్యుభయం పరస్పరనిరపేక్షాఙ్గమ్। న చ నిరపేక్షయోర్గుణయోర్మిథః సమ్బన్ధః గుణానాఞ్చ పరార్థత్వాదసమ్బన్ధః సమత్వాత్స్యాదితి సూత్రకారవచనాత్। కర్తుశ్చ శేషత్వముపదిష్టం గురుణా।

అధికారీ హి యజ్ఞేషు కర్త్తుః శేషస్య చిన్త్యత ఇతి। తస్మాత్తైత్తిరీయకపదం హవిరుభయత్వవదుపలక్షకమ్। తతఏవానువాదః। తథాచౌదయికత్వమాత్రం విధేయమితి। తైత్తిరీయకవ్యతిరిక్తానామపి యజుఃశాఖినామౌదయిక ఏర్వ్వణ్యుపాకర్మ్మ ప్రాప్తమ్। శ్రావణీ దౌర్గనవమీత్యస్య తు హిరణ్యగర్బ్భపవిత్రారోపణవిషయః। ఉపాకర్మ్మాఙ్గభూతమామ్యుద్ధికం శ్రావణీకర్మ్మ చేతి। ఏవం ప్రాప్తేఽభిధీయతే। న తావద్విశిష్టానువాదే వాక్యభేదః। ఉద్దేశ్యవిశేషణవివక్షాయామేవ వాక్యభేదో న తు విశిష్టోద్దేశేనేతి భవదేవేనోక్తత్వాత్। యదుక్తమౌదయికత్వస్యా-

ప్రాప్తత్వాదనువాదో న ఘటత ఇతి తదయుక్తమ్। వాక్యాన్తరేణౌ-

దయికపర్వ్వప్రాప్తేః।

తథాచ భవిష్యోత్తరే।

సంప్రాప్తే శ్రావణస్యాన్తే పౌర్ణమాస్యాం దినోదయ ఇతి।

వాక్యశేషస్తు పూర్వ్వమేవ దర్శితః।

తథా కాలికాపురాణే।

చతుర్ద్దశ్యాం సముత్పన్నావసురౌ మధుకైటభౌ।
వేదాన్ స్వీకుర్వ్వతః పద్మయోనేస్తౌ జహ్రతుః శ్రుతీః॥
హత్వా తావసురౌ దేవః పాతాలతలవాసినౌ।
ఆహృత్య తాః శ్రుతీస్తస్మై దదౌ లోకగురుః స్వయమ్॥
స ప్రాప్తవాన్ శ్రీనీర్ర్బహ్మా పర్వ్వణ్యౌదయికే పునః।
అతో భూతయుతే తస్మిన్నోపాకరణమిష్యతే॥
అసుఖం వర్జ్జయేత్కాలం వేదాహరణశఙ్కయా। ఇతి।

తస్మాత్।

పర్వణ్యౌదయికే కుర్య్యుః శ్రావణ తైత్తిరీయకాః॥

ఇత్యత్ర తైత్తిరీయకకర్త్తృత్వమాత్రం విధీయత ఇతి న వాక్యభేదః। ప్రాప్తే కర్మ్మణి గుణద్వయవిధ్యభావాత్। న హి కర్మ్మణి కర్త్తుర్విధానమితి చేత్। న అప్రాప్తాంశే విధిః। అత్ర కర్త్తృవిశేషస్యాప్రాప్తత్వాదుపపద్యతే అపిత్వనుపాదేయపఞ్చకమధ్యస్థత్వాత్ కర్మ్మవిధీయతే కర్త్తుర్ద్దేశేన విధేః పర్య్యవసానం న తు కర్త్తృవిశేషఏవ

అథవా విశిష్టవిధిరేవ కారికాయామ్। నను గృహ్యే ఉపాకర్మాదీనాం విహితత్వేన ప్రాప్తత్వాత్కథం విశిష్టవిధిః, ఉచ్యతే గ్రన్థకర్తృ భేదేన విశిష్ట విధ్యాశ్రయణం న చ కారికాకారణోపాకర్మాది విహితమ్। అన్యథా సర్వస్మృత్యుచ్ఛేదాపత్తేః। న చ సర్వశాఖాధికరణన్యాయేన కర్మణః ప్రధానస్యైకత్వాద్విశిష్టవిధౌ గౌరవప్రసక్తేశ్య తైత్తిరీయకపదే లక్షణాశ్రయణముచితమ్। తథా సతి తైత్తిరీయకపదస్య వైయర్థ్యాపత్తేః। తథాహి పర్వణ్య దయికే శ్రవణీం కుర్య్యరిత్యేతావతా సర్వేషాం ప్రాప్తత్వాత్తైత్తిరీయకపదం వ్యర్థమేవ కిఞ్చ విశిష్టవిధౌ గౌరవభయాల్లక్షణాస్వీకారే అనవస్థా ప్రసజ్యేత।

యదుక్తమ్।

నాఙ్గానాం మిథః సమ్బన్ధ ఇతి।

తదప్యనుపపన్నం కర్తృవిశేషస్య కాలాకాఙ్క్షాయామౌదయికత్వరూపకాలసమ్బన్ధోపపత్తేః, న చాయం నియమః, ద్రవ్యగుణయోరేవ సమ్బన్ధ ఇతి। అద్రవ్యగుణయోరప్యాకాఙ్క్షావశాత్సమ్బన్ధోపపత్తేః। పూర్వోక్తదోషాణాం బహ్వృచపదేఽపి సమానత్వాత్తదపి వివక్షితమేవ। తస్మాత్తైత్తిరీయకా ఔదయికే పర్వణి తైత్తిరీయకవ్యతిరిక్తయజుః- శాఖీయానాం పూర్వవిద్ధైవ పౌర్ణమాసీ బహ్వృచానాన్తు శ్రవణ ఏవేతి సిద్ధమ్। తచ్చ శ్రవణనక్షత్రముత్తరాషాఢ़ావిద్ధం న గ్రాహ్యమ్।

తథా చ వ్యాసః

శ్రవణేన తు యత్కర్మం ఉత్తరాషాఢ़సంయుతమ్।

సంవత్సరకృతోఽధ్యాయస్తత్క్షణాదేవ నశ్యతి॥

ధనిష్ఠాసంయుతం కుర్య్యాచ్ఛ్రావణం కర్మం యద్భవేత్।

తత్కర్మం సఫలం విద్యాదుపాకర్మేతి సంజ్ఞితమితి॥

తైత్తిరీయశాఖినాం బహ్వృచానాం సామగానాం చౌదయిక ఏవ స్వోక్తః కాలో భవతి।

తథాచ పరిశిష్టమ్।

ధనిష్ఠాప్రతిపయుక్తం త్వాష్ట్రఋక్షసమన్వితమ్।
శ్రావణే కర్మ్మ కుర్వీరన్నృగ్యజుఃసామపాఠకాః॥

ధనిష్ఠాయుక్తం శ్రవణనక్షత్రం ప్రతిపద్యుక్తం పర్వ్వచిత్రాయుక్తం హస్తనక్షత్రం వేధశ్చ షళ్ఘటికాత్మకో జ్ఞేయః।

వేధః షళ్ఘటికో జ్ఞేయ ఇతి స్మరణాత్।

ఏతచ్చోపాకర్మ్మ గ్రహణాదిరహితే కార్య్యమ్।

తథాచ స్మృత్యన్తరే।

ఉపాకర్మ్మ ప్రకుర్వ్వన్తి క్రమాత్సామర్గ్యజుర్విదః।
గ్రహసంక్రాన్త్యయుక్తేషు హస్తశ్రవణపర్వ్వసు॥

తథా।

సంక్రాన్తౌ గ్రహణే చైవ సూతకే మృతకేఽథవా।

గణస్నానం న కుర్వీత నారదస్య వచో యథా॥
అథ చేద్దోషసంయుక్త పర్వ్వణి స్యాదుపాక్రియా।

దుఃఖశోకామయంగ్రస్తా రాష్ట్రే తస్మిన్ద్విజాతయః॥

తథా।

యది స్యాచ్ఛ్రవణం పర్వ్వ గ్రహసంక్రాన్తిదూషితమ్।
స్యాదుపాకరణం శుక్లపఞ్చమ్యాం శ్రావణస్య తు॥

శుక్లపఞ్చమీతి వాజసనేయాభిప్రాయమ్।
తథాచ స్మృతిమహార్ణవే।

సంక్రాన్తిర్గ్రహణం వాపి పౌర్ణమాస్యాం యదా భవేత్।
ఉపాకృతిస్తు పఞ్చమ్యాం కార్య్యా వాజసనేయిభిరితి॥

తథా।

సంక్రాన్తిర్గ్రహణం వాపి యది పర్వ్వణి జాయతే।

తన్మాసే హస్తయుక్తాయాం పఞ్చమ్యాం వా తదిష్యతే॥

హస్తయుక్తాయామన్యస్యాం తిథౌ పఞ్చమ్యాం వేతి వికల్పః। న తు పర్వ్వణి గ్రహణే చతుర్దశ్యాం శ్రవణే నోపాకర్మ్మం కార్య్యం వేధదోషసమ్భవాత్।

తథాచ స్మర్య్యతే।

త్రయోదశ్యాదితో వర్జ్యం దినానాం నవకం ధ్రువమ్।

మాఙ్గల్యేషు సమస్తేషు గ్రహణే చన్ద్రసూర్యయోః॥

తథా।

ద్వాదశ్యాదితృతీయాన్తో వేధ ఇన్దుగ్రహే స్మృతః।
ఏకాదశ్యాదికః సౌరే చతుర్థ్యన్తః ప్రకీర్తితః॥
ఖణ్డే గ్రహే తయోః ప్రోక్తముభయత్ర దినద్వయమితి।

దినద్వయం పూర్వోత్తరమ్।
ఉత్తరమ్।

నిత్యనైమిత్తికే జప్యే హోమయజ్ఞక్రియాసు చ।
ఉపాకర్మణి చోత్సర్గే గ్రహవేధో న విద్యతే॥

ఇతి న దోషః। గురుశక్రాస్తమయాదిష్వపి ఉపాకర్మం కేచన నేచ్ఛన్తి। తేషామయమభిప్రాయః। విద్యారమ్భో గురుశుక్రమౌఢ్యాదిషు నిషిద్ధః । ఉపాకర్మ చ వేదారభరూపః। తతశ్చ ప్రథమో-

పాకర్మణి గురుశుక్రాస్తమయప్రాప్తావుపాకర్మ న కర్తవ్యమ్। అన్యత్ర దోష ఇతి।

అథోత్సర్జనమ్।

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః।

పౌషమాసస్య రోహిణ్యామష్టకాయామథాపి వా।

జలాన్తే చ్ఛన్దసాం కుర్యాదుత్సర్గం విధివద్బహిః॥

రోహిణీయుక్తాయామన్యస్యాం తిథౌ రోహిణీయుక్తాయామష్టకాయాం కృష్ణాష్టమ్యాం వా। బహిః గ్రామాద్బహిః। జలసన్నిధౌ।అత్ర చ్ఛన్దసాముసర్జనం న సర్వాత్మనా।

అతఏవ మనుః।

అతః పరన్తు చ్ఛన్దాంసి శుక్లేషు నియతః పఠేత్।
వేదాఙ్గాని రహస్యఞ్చ కృష్ణపక్షేషు సంపఠేత్॥

తథా।

పుష్యేషు చ్ఛన్దసాం కుర్యాద్బహిరుత్సర్జనం ద్విజః।
మాఘశుక్లస్య వా ప్రాప్తే పూర్వాహ్ణే ప్రథమేఽహని॥

శ్రావణే యదోపాకర్మ తదా పుష్యే ఉత్సర్జనమ్। యదా భాద్రపదే తదా మాఘే శుక్లప్రతిపది।

హారీతః।

అర్ద్ధపఞ్చమాన్మాసానధీత్యోర్ద్ధముత్సృజతి పఞ్చార్ద్ధషష్ఠాన్ వేతి।

అర్ద్ధషష్ఠాన్ పఞ్చమాసాన్ వేత్యర్థః। అయఞ్చ పక్ష ఆషాఢస్య పౌర్ణమాస్యాముపాకర్మాభిప్రాయః।

అథ వేదవ్రతాని।

ఏతాన్యభ్యుదగయనే ఆపూర్య్యమాణపక్షే ప్రాజాపత్యాగ్నేయవైశ్వదేవసౌమ్యాఖ్యాని కుర్య్యాత్। ప్రాజాపత్యాదిస్వరూపప్రదర్శనముపలక్షణార్థమ్। అతః స్వస్వశాఖావిహితవ్రతాని కర్త్తవ్యాని।

అత్ర కాలవిశేషమాహ గార్గ్యేయః।

వేదవ్రతానాముదగయనాదికకాల ఇతి।

ఆదిశబ్దాదాపూర్య్యమాణపక్షాద్యుపసంగ్రహః।

యదాహ స ఏవ।

పర్వ్వణ్యుదగయనఆపూర్య్యమాణపక్షస్య చోదగయన ఇతి।

దక్షః।

స్వీకరోతి యదా వేదాంశ్చరేద్వేదవ్రతాని చ।

బ్రహ్మచారీ భవేత్తావదూర్ద్ధం స్నాతో భవేద్గృహీ॥

గౌతమోఽపి।

గర్భాధాన-పుంసవన-సీమన్తోన్నయన-జాతకర్మ-నామకరణ -

నిష్క్రమణాన్నప్రాశన-చూడోపనయనం చత్వారి వేదవ్రతానీతి।

బ్రహ్మచర్య్యవ్రతకాలవిధిమాహ దేవలః ।

అతః పరమష్టచత్వారింశద్వార్షికీం వేదవ్రతచర్య్యామాతిష్ఠేద-

శక్తశ్చేత్ షట్త్రింశద్వార్షికీం చతుర్వింశతిర్ద్వాదశ వా ప్రతి-
వేదమితి।

మనుః।

షట్త్రింశదాబ్ధికం కార్య్యం గురౌ త్రైవేద్యకం వ్రతమ్।
తదర్ద్ధికం పాదికం వా గ్రహణన్తికమేవ చ॥ ఇతి।

అస్యార్థః, త్రివేదా ఏవ త్రైవేద్యమ్। వేదత్రయవిషయం బ్రహ్మచర్య్యం షట్త్రింశదాబ్ధికం కార్య్యం ప్రతివేదం ద్వాదశ వర్షాణి బ్రహ్మచర్య్యం చరేదిత్యర్థః। అర్ద్ధికే షడ్వర్షాణి పాదికే తు త్రీణీతి। ఏవముపనీతం తత్కాణ్డోపయుక్తవ్రతధారిణం మాణవకమధ్యాపయేత్।

యాజ్ఞవల్క్యః।

ఉపనీయ గురుః శిష్యం మహావ్యాహృతిపూర్వ్వకమ్।
వేదమధ్యాపయేదేనమితి।

తత్ర యదా ఋగ్వేదమారభతే తదా స్వగృహ్యోక్తవిధినాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య పృథివ్యై స్వాహా అగ్నయే స్వాహా ఇతి ఆజ్యాహుతీర్హుత్వా బ్రహ్మణే చ్ఛన్దోభ్య ఇత్యాద్యా నవాహుతీర్హుత్వా శేషం సమాపయేత్। యది యజుర్వేదం తదాన్తరీక్షాయ స్వాహా వాయవే స్వాహా। యదా సామవేదం తదా దివే స్వాహా సూర్య్యాయ స్వాహేతి। యదాథర్వ్వవేదం తదాదిగ్భ్యః స్వాహా చన్ద్రమసే స్వాహేతి విశేషః। యద్యేకదైవ సర్వ్వవేదారమ్భః తదాజ్యభాగానన్తరం ప్రతివేదం పూర్వోక్తప్రధానాహుతిద్వయం హుత్వా ప్రజాపతయే స్వాహా దేవేభ్యః ఋషిభ్యః శ్రద్ధాయై మేధాయై సదసస్పతయే అనుమతయే స్వాహేతి సమ్భూయాజ్యాహుతీర్జుహుయాత్। అనన్తరం మహావ్యాహృతిస్విష్టికృతం ద్వాదశాహుతీర్హుత్వా శేషం సమాప్య యథావిధి వేదమధ్యాపయేత్। తత్రాపి మాణవకకులపరమ్పరయా తం వేదమధ్యాపయేత్। తస్యైవాధ్యేతవ్యత్వనియమాత్।

వశిష్ఠః।

పారమ్పర్యాగతో యేషాం వేదః సపరివృంహణః।
తచ్చాఖం కర్మ కుర్వీత తచ్చాఖాధ్యయనే తథేతి॥

స్వశాఖాధ్యయనానన్తరం శాఖాన్తరాధ్యయనమపి భవతి।
తథాచ వశిష్ఠః।

అధీత్య శాఖామాత్మీయామన్యాం శాఖాం తతః పఠేత్। ఇతి ఆరమ్భశ్చ శుభదినాదౌ కార్యః।

తథా జ్యోతిఃశాస్త్రమ్।

విద్యారమ్భః ప్రశస్తో భవతి మధురిపౌ ప్రాప్తబోధే సుధాంశౌ
శస్తే తీక్ష్ణద్యుతౌ చ త్రిదశపతిగురాబుద్గతే చాపి శుక్రేః।
అప్రాప్తే సింహరాశౌ దశశతకిరణే చాపి దైత్యారిపూజ్యే
స్వాధ్యాయే భానుశుక్రత్రిదశగురుదినే లగ్నసంస్థే చ జీవే॥
షష్ఠీం ప్రతిపదఞ్చైవ వర్జయిత్వా తథాష్టమీమ్।
రిక్తాం పఞ్చదశీఞ్చైవ శౌరభౌమదినం తథా॥
విద్యారమ్భః సురగురుసితజ్ఞేష్వభీష్టార్థదాయీ
కర్తుశ్చాయుశ్చిరమపి కరోత్యంశుమాన్ మధ్యమోఽత్ర।

నీహారాంశౌ భవతి జడతా పఞ్చతా భూమిపుత్రే

ఛాయాసూనావపి చ మునయః కీర్త్తయన్త్యేవమాద్యాః॥
మృగాదిపఞ్చస్వపి భేషు మూలే
హస్తాదికే చ త్రితయేఽశ్వినీషు।
పూర్వాత్రయేషు శ్రవణే చ తత్త్వ-
విద్యాసమారమ్భముశన్తి సిద్ధౌ॥

అథాధ్యయనవిధ్యాదయః।

యాజ్ఞవల్క్యః।

గురుఞ్చైవాప్యుపాసీత స్వాధ్యాయార్థం సమాహితః।

మనుః।

అధ్యేష్యమాణః స్వాచాన్తో యథాశాస్త్రముదఙ్ముఖః।
ప్రాఞ్జలిశ్చ కృతోఽధ్యాప్యో లఘువాసా జితేన్ద్రియః॥
బ్రహ్మారమ్భేఽవసానే చ పాదౌ గ్రాహ్యౌ గురోః సదా।
వ్యత్యస్తపాణినా కార్య్యముపసంగ్రహణం గురోః॥
సవ్యేన సవ్యః స్ప్రష్టవ్యో దక్షిణేన తు దక్షిణః।
బ్రహ్మణః ప్రణవం కుర్య్యాదాదావన్తే చ సర్వ్వదా॥
శ్రవత్య నోఙ్కృతం పూర్వ్వం పరస్తాచ్చ విశీర్య్యతే।

ప్రాఞ్జలిః పర్య్యుపాసీత పవిత్రైశ్చైవ పావితః॥
ప్రాణాయామైస్త్రిభిః పూతస్తత ఓఙ్కారమర్హతి।

మనుః।

అధ్యేష్యమాణశ్చ గురుర్నిత్యకాలమతన్ద్రితః।
అధీష్వ భో ఇతి బ్రూయాద్విరామోఽస్త్వితి చారమేత్॥
నోదితో గురుణా నిత్యమప్రణోదిత ఏవ వా।
కుర్యాదధ్యయనే యోగామాచార్యస్య హితేషు చ॥

దక్షః।

ద్వితీయే తు తథా భాగే వేదాభ్యాసో విధీయతే।
వేదస్వీకరణం పూర్వ్వం విచారోఽభ్యసనం జపః॥
తద్దానం చైవ శిష్యేభ్యో వేదాభ్యాసో హి పఞ్చధా।

మనుః।

నిత్యముద్ధృతపాణిః స్యాత్స్వాధ్యాయార్థం సమాహితః।
ఆస్యతామితి చోక్తః సన్నాసీతాభిముఖం గురోః॥

హీనాన్నవస్త్రవేశః స్యాత్సర్వ్వదా గురుసన్నిధౌ।

గుర్వ్వపేక్షయా హీనాన్నవస్త్రవేశత్వమ్।

ఉత్తిష్ఠేత్ప్రథమం చాస్య చరమం చైవ సంవిశేత్।

యాజ్ఞవల్క్యశిక్షా।

హస్తౌ తు సంయతౌ ధార్యౌ జానుభ్యాముపరి స్థితౌ।
గురోరనుకృతిం కుర్వ్వన్ పఠన్నాన్యమతిర్భవేత్॥
శరీరఞ్చైవ వాచఞ్చ బుద్ధీన్ద్రియమనాంసి చ।
నియమ్య ప్రాఞ్జలిస్తిష్ఠేదీక్షమాణో గురోర్ముఖమ్॥

పాణినీయశిక్షాయామ్।

హస్తేన వేదం యోఽధీతే స్వరవర్ణార్థసంయుతమ్।
ఋగ్యజుఃసామభిః పూతో బ్రహ్మలోకే మహీయతే॥
హస్తహీనన్తు యోఽధీతే స్వరవర్ణవివర్జితమ్।
ఋగ్యజుఃసామనిర్దగ్ధో వియోనిమభిగచ్ఛతి॥

పరాశరః।

జ్ఞాతవ్యః సర్వ్వదైవార్థో వేదానాం కర్మ్మసిద్ధయే।
పాఠమాత్రమధీతీ చ పఙ్కే గౌరివ సీదతి॥

వ్యాసః।

వేదస్యాధ్యయనం సర్వ్వం ధర్మశాస్త్రస్య చైవ హి।
అజానతోఽర్థం తద్వ్యర్థం తుషాణాం ఖణ్డనం యథా॥

మనుః।

యోఽనధీత్య ద్విజో వేదానన్యత్ర కురుతే శ్రమమ్।
స జీవన్నేవ శూద్రత్వమాశు గచ్ఛతి సాన్వయః॥

యమః।

య ఇమాం పృథివీం సర్వాం సర్వరత్నోపశోభితామ్।
దద్యాచ్ఛాస్త్రఞ్చ శిష్యేభ్యస్తచ్చ తచ్చ ద్వయం సమమ్॥

మనుః।

బ్రహ్మ యోఽభ్యననుజ్ఞాతః అధీయానాదవాప్నుయాత్।
స బ్రహ్మస్తేయసంయుక్తో నరకం ప్రతిపద్యతే॥
గురోరనుమతిం కృత్వా వేదాధ్యయనమారభేత్।
అధ్యాపయేత్తతః శిష్యాన్మాయశీలాన్ గుణాన్వితాన్॥

యాజ్ఞవల్క్యః।

కృతజ్ఞాద్రోహిమేధావిశుచికల్యాణసూచకాః।
అధ్యాప్యా ధర్మతః సాధుమక్తాప్తజ్ఞానవిత్తదాః॥

ఏతే అధ్యాప్యా ఇతి గ్రహణాదేద్వ్యతిరిక్తానాం నిషేధః।

తథాచ మనుః।

ధర్మార్థౌ యత్ర న స్యాతాం శుశ్రూషా చాపి తద్విధా।
తత్ర విద్యా న వక్తవ్యా ఉప్తం వీజమివోషరే॥
విద్యయైవ సమం కామం మర్త్తవ్యం బ్రహ్మవాదినా।
ఆపద్యపి హి కష్టాయాం నత్వేనామిరిణే వపేత్।
విద్యా బ్రాహ్మణమిత్యాహ సేవధి స్తేఽస్మి రక్ష మామ్।
అసూయకాయ మాం మాదాస్తథా స్యాం వీర్య్యవత్తమా॥

నిధిర్నా సేవధిరిత్యమరః। అసూయా గుణావిష్కారేణ దోషావిష్కరణశీలః।

యమేవ తు శుచిం విద్యాన్నియతం బ్రహ్మచారిణమ్।
తస్యేమాం బ్రూహి విప్రాయ నిధిపాయాప్రమాదినే॥
న నిన్దాతాఢనే కుర్య్యాత్పుత్రం శిష్యఞ్చ తాఢయేత్।
అధోభాగే శరీరస్య నోత్తమాఙ్గే న వక్షసి।
అతోఽన్యథా తు ప్రహరన్న్యాయయుక్తో భవేన్నరః॥

న్యాయయుక్తో దణ్డ్యః।

సర్వ్వధర్మ్మమయం బ్రహ్మ ప్రదానేభ్యోఽధికం యతః।
తద్దదత్సమవాప్నోతి బ్రహ్మలోకమవిచ్యుతమ్॥

అథానధ్యాయాః।

తత్ర ఉశనా।

అయనే విషువే చైవ శయనే బోధనే తథా।
అనధ్యాయం ప్రకుర్వీత మన్వాదిషు యుగాదిషు॥

యాజ్ఞవల్క్యః।

చాహం ప్రేతేష్వనధ్యాయః శిష్యాదిగురుబన్ధుషు।
ఉపాకర్మ్మణి చోత్సర్గే స్వశాఖాశ్రోత్రియే మృతే॥
పఞ్చదశ్యాం చతుర్ద్దశ్యామష్టభ్యాం రాహుసూతకే।
ఋతుసన్ధిషు భుక్త్వా చ శ్రాద్ధికం ప్రతిగృహ్య చ॥
సన్ధ్యాగర్జ్జితనిర్ఘాతభూకమ్పోల్కానిపాతనే।
సమాప్య వేదం ద్యునిశమారణ్యకమధీత్య చ॥
పశుమణ్డూకనకులశ్వాహిమార్జ్జారమూషికైః।
కృతేఽన్తరే త్వహోరాత్రం శక్రపతి తథోచ్ఛ్రయే॥

అత్ర విశేషస్తు శిష్టాచారాదవగన్తవ్యః।

ఖరోష్ట్రగర్ద్దభోలూకసామవాణార్త్తనిస్వనే॥
అమేధ్యశవశూద్రాన్త్యశ్మశానపతితాన్తికే॥
దేశేఽశుచావాత్మని చ విద్యుత్స్తనితసంప్లవే।

భుక్త్వార్ద్రపాణిరమ్భోఽన్తరర్ద్ధరాత్రేఽతిమారుతే।

పాంశువర్షే దిశాన్దాహే సన్ధ్యానీహారభీతిషు।
ధావతః పూతిగన్ధే చ శిష్టే చ గృహమాగతే।
ఖరోష్ట్రయానహస్త్యశ్వనౌవృక్షగిరిరోహణే॥
సప్తత్రింశదనధ్యాయా న తాంస్తాత్కాలికాన్విదుః।

బ్రహ్మాణ్డపురాణే।

రాత్రౌ యామద్వయాదర్వాగ్యది పశ్యేత్త్రయోదశీమ్।
ప్రదోషః స తు విజ్ఞేయః సర్వ్వస్వాధ్యాయవర్జితః॥
షష్ఠీ చ ద్వాదశీ చైవ అర్ద్ధరాత్రోననాడ఼ికా।
ప్రదోషే న త్వధీయీత తృతీయా నవనాడ఼ికా।
అష్టమీ హన్త్యుపాధ్యాయం శిష్యం హన్తి చతుర్ద్దశీ।
అమావాస్యోభయం హన్తి ప్రతిపద్బుద్ధినాశినీ॥
అష్టకాస్తు సమాఖ్యాతాః సప్తమ్యాదిదినత్రయమ్।
శాస్త్రం తత్ర నాధీయీత బ్రతబన్ధం వివర్జ్జయేత్॥

మనుః।

వేదోపకరణే చైవ స్వాధ్యాయే చైవ నిత్యకే।
నానురోధస్త్వనధ్యాయే హోమమన్త్రేషు చైవ హి॥

అథ గురుకులే వాసచర్య్యా।

తత్ర మనుః।

శరీరం చైవ వాచఞ్చ బుద్ధీన్ద్రియమనాంసి చ।
నియమ్య ప్రాఞ్జలిస్తిష్ఠేద్వీక్షమాణో గురోర్ముఖమ్॥
ప్రతిశ్రవణసంభాషే శయానో న సమాచరేత్।
నాసీనో న చ భుఞ్జానో న తిష్ఠన్న పరాఙ్ముఖః।

కథం కుర్యాదిత్యత ఆహ।

ఆసీనస్య స్థితః కుర్యాదభిగచ్ఛంస్తు తిష్ఠతః।
ప్రత్యుద్గమ్యాథ వ్రజతః పశ్చాద్ధావంస్తు ధావతః॥
పరాఙ్ముఖస్యాభిముఖో దూరస్థస్యేత్య చాన్తికమ్।
ప్రణమ్య తు శయానస్య నిర్ద్దేశే చైవ తిష్ఠతః॥

అభిగచ్ఛన్ సంముఖం గచ్ఛన్, ప్రత్యుద్గమనం పశ్చాద్గమనమ్। దూరస్థస్యేత్యేతి। అత్ర తు మాఙశ్చేతి పరరూపత్వాద్వృద్ధ్యాభావః। ప్రణమ్యేతి నిర్ద్దేశే తిష్ఠత ఇత్యనేన సమ్బధ్యతే, నిర్ద్దేశే స్వస్థానాన్నిమ్నదేశే గర్తాాదౌ, నిర్ద్దేశే నికటదేశే ఇత్యపరే।

నీచం శయ్యాసనం చాస్య నిత్యం స్యాద్గురుసన్నిధౌ।
గురోశ్చ చక్షుర్విషయే న యథేష్టాసనో భవేత్॥
నోదాహరేదస్య నామ పరోక్షేణాపి కేవలమ్।
న చైవాస్యానుకుర్వీత గతిభాషితచేష్టితమ్॥

గురోర్యత్ర పరీవాదో నిన్దా వాపి ప్రవర్తతే।
కర్ణౌ తత్ర పిధాతవ్యౌ గన్తవ్యం వా తతోఽన్యతః॥

పరీవాదాత్ఖరో భవతి శ్వా వై భవతి నిన్దకః।
పరిభోక్తా కృమిర్భవతి కీటో భవతి మత్సరీ॥

అననుజ్ఞాతగురుధనోపభోక్తా పరిభోక్తా।

దూరస్థో నార్చ్చయేదేనం న క్రుద్ధో నాన్తికే స్త్రియాః।
యానాసనస్థశ్చైవైనమవరుహ్యాభివాదయేత్॥
ప్రతివాతేఽనువాతే చ నాసీత గురుణా సహ।
అసంభవే చైవ గురోర్న కిఞ్చిదపి కీర్త్తయేత్॥

గురుదేశాచ్ఛిష్యదేశం ప్రత్యభిముఖో వాతః ప్రతివాతః తత్ర నాసీత తద్రోషాగ్నినిర్గమసమ్భవాత్। శిష్యదేశాద్గురుదేశం ప్రత్యనుగతో వాతః అనువాతః। తత్రాపి నాసీత ఉదీరితశబ్దాశ్రవణాత్। అసమ్భవే అననుజ్ఞాయామ్।

గోఽశ్వోష్ట్రయానప్రాసాదప్రస్తరేషు కటేషు చ।
ఆసీత గురుణా సార్ద్ధం శిలాఫలకనీషు చ॥
గురోర్గురౌ సన్నిహితే గురువద్వృత్తిమాచరేత్।
న చానిసృష్టో గురుణా స్వాన్ గురూనభివాదయేత్॥

గురోరాచార్య్యస్య సమీపే గురావుపాధ్యాయాదౌ సన్నిహితే సతి గురుతుల్యం వృత్తిమాచరేత్। గురుణాచార్య్యేణ నానుజ్ఞాతః స్వాన్ గురూనుపాధ్యాయాదీన్నాభివాదయేత్।

అధ్యాపయన్ గురుసుతో గురువన్మానమర్హతి।
ఉత్సాదనన్తు గాత్రాణాం స్నాపనోచ్ఛిష్టభోజనే।
న కుర్య్యాద్గురుపుత్త్రస్య పాదయోశ్చావనేజనమ్॥

గురువత్ప్రతిపూజ్యాః స్యుః సవర్ణా గురుయోషితః।
అసవర్ణాస్తు సమ్పూజ్యాః ప్రత్యుత్థానాభివాదనైః॥
అభ్యఞ్జనం స్నాపనఞ్చ గాత్రోత్సాదనమేవ చ।
గురుపత్న్యా న కార్య్యాణి కేశానాఞ్చ ప్రసాధనమ్॥
గురుపత్నీ తు యువతీ నాభివాద్యేహ పాదయోః।
పూర్ణవింశతివర్షేణ గుణదోషౌ విజానతా॥
యథా ఖనన్ ఖనిత్రేణ నరో వార్య్యధిగచ్ఛతి।
తథా గురుగతాం విద్యాం శుశ్రూషురధిగచ్ఛతి॥
అబ్రాహ్మణాదధ్యయనమాపత్కాలే విధీయతే।
అనువ్రజ్యా చ శుశ్రూషా యావదధ్యయనం గురోః॥

బ్రహ్మచారీ ద్వివిధః ఉపకుర్వ్వాణకో నైష్ఠికశ్చ, తత్రోక్తా ఆద్యధర్మాః।

అథ ద్వితీయధర్మ్మాః ప్రస్తూయన్తే।

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః।

నైష్ఠికో బ్రహ్మచారీ చ వసేదాచార్య్యసన్నిధౌ।
తదభావేఽస్య తనయే పత్న్యాం వైశ్వానరేఽపి వా॥

ఉపకుర్వ్వాణ ఉక్తవిధినా ఆత్మానం నిష్ఠాం ముక్త్యాన్తకాలం గమయతీతి నైష్ఠిక ఉచ్యతే। స ఆచార్య్యసన్నిధౌ వసేన్న సమావర్త్తయేత్। తదభావ ఇతి సర్వ్వత్రానుషజ్యతే। తతశ్చ పత్న్యభావే గురుసపిణ్డే వసేత్। తదభావే స్వాగ్నిశుశ్రూషా కర్త్తవ్యా।

తథాచ మనుః।

ఆచార్యే తు ఖలు ప్రేతే గురుపుత్రే గుణాన్వితే।
గురుదారే సపిణ్డే వా గురువద్వృత్తిమాచరేత్॥
ఏషు త్వవిద్యమానేషు స్థానాసనవిహారవాన్।
ప్రయుఞ్జానోఽగ్నిశుశ్రూషాం సాధయేద్దేహమాత్మనః॥

అయఞ్చ వాసః అనూచానబ్రాహ్మణగుర్వాదిషుః।

యథాహ మనుః।

నాబ్రాహ్మణే గురౌ శిష్యో వాసమాత్యన్తికం వసేత్।
బ్రాహ్మణే చాననూచానే కాఙ్క్షన్ గతిమనుత్తమామితి॥

అస్య ధర్మ్మానాహ దేవలః।

బ్రహ్మసూత్రాక్షమాలాదణ్డకాష్ఠకుణ్డికాః మౌఞ్జీమేఖలాధారణం
సకృద్భోజనమసకృదవగాహనం త్రిషవణాస్నానం ఉభయకాలమగ్నిహోత్రం
సన్ధ్యోపాసనమనుప్తలోమకేశనఖత్వం గన్ధ-

మాల్యస్నేహాభ్యఞ్జనాఞ్జనవేశాలఙ్కారచ్ఛత్రోపానద్వాహన లఙ్ఘన ప్లవన। ధావన చికిత్సా
జ్యోతిష-లక్షణవాస్తువిధాన మఙ్గలపౌష్టికశాన్తికర్మ్మ గన్ధర్వ్వసఙ్ఘసమయసమ్బన్ధన శిల్ప
లేఖన కారుకర్మ్మ వేశ్మ క్షేత్ర ద్యుమ్న ధాన్య పరిచ్ఛద శస్త్ర ద్యూత వ్యవహారఙ్జభావ। లీలా
పరిహాస ప్రణయ కుహక విస్మాపన విడ్మ్బ వివాదోత్సేక పరిదేవన పాదోద్వర్త్తనవర్జ్జనమితి।

అగ్నిపరిచర్యాప్రకారమాహ హారీతః।

యజ్ఞియాః సమిధ ఆహృత్య సంమార్జనోపలేపనోద్వేధనోపగూహన సమిన్ధన పర్యగ్నికరణ పరిక్రమోపస్థానహోమస్తత్ర నమస్కారాదిభిరగ్నిం పరిచరేదితి।

ఏవం కుర్వ్వతః ఫలమాహ యాజ్ఞవల్క్యః।

అనేన విధినా దేహం సాధయన్విజితేన్ద్రియః।

బ్రహ్మలోకమవాప్నోతి న చేహ జాయతే పునః॥

అవేదం చిన్త్యం కిమిష్టం నైష్ఠికం బ్రహ్మచర్య్యం కుబ్జాదిపురుషవిశేషాధికారకమితి। కుబ్జాదివిషయమితి తావద్బ్రూమః। వైష్ణవే నియమాభిధానాత్।

తథాహి।

కుబ్జవామనజాత్యన్ధక్లీవపఙ్గ్వార్త్తరోగిణామ్।

బ్రహ్మచర్యా భవేత్తేషాం యావజ్జీవమనంశతః॥ ఇతి।

అనంశతః అంశాభావాదిత్యర్థః। కిఞ్చ ఉపనీతమాత్రవిషయత్వే యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహుయాదితి గృహస్థధర్మప్రతిపాదికాయాఃశ్రుతేః సఙ్కోచ ఆపద్యేత। ఏవం ప్రాప్తే విధీయతే ఉపనీతమాత్రవిషయమేవ। తదన్యథా మనువచనవిరోధాత్।

తథాహి।

యది త్వాత్యన్తికో వాసో రోచేతాస్మై గురోః కులే।

యుక్తః పరిచరేదేనమాశరీరవిమోక్షణాదితి॥

తత్ర యదీత్యనేన పాక్షికత్వం ద్యోత్యతే। విష్ణువచనే చ యావజ్జీవమిత్యనేన పఙ్గ్వాదీనాం నిత్యమేతదిత్యవగమ్యతే। ఏవఞ్చ పఙ్గ్వాదివిషయే మను విష్ణువచనయోర్విరోధః। తత్పరిహారాయ మనువచనం పఙ్గ్వాదివ్యతిరిక్తవిషయమ్। తతశ్చ పఙ్గ్వాదివ్యతిరిక్తోనీతమాత్రత్వం పాక్షికమితి పక్షే నైష్ఠికపక్షే నైత్యయమర్థః సిద్ధః। ఏవఞ్చ కేవలం కుబ్జాదివిషయత్వే విరోధో దుష్పరిహృతః స్యాత్। యచ్చోక్తం శ్రుతిసఙ్కోచ ఇతి। తత్తు శ్రుత్యన్తరవిరోధపరిహారార్థమృష్యామహే యమిచ్చేత్తమావసేత్। యదహరేవ విరజ్యేత్తదహరేవ

జ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహుయాదిత్యనేనాపి యే రాగవశాత్కృతోపయమాస్తేషామేవ రాగానివృత్తౌ యావజ్జీవం గార్హస్థ్యనిష్ఠత్వేనాగ్నిహోత్రకర్తృవ్యతా ప్రతిపాద్యతే। న తు సర్వేషామతో యో రాగాభావేన నైష్ఠికబ్రహ్మచర్యం కామయతే తస్యాగ్నిహోత్రాధికారాభావాదేవ న తద్విషయే యావజ్జీవశ్రుతిః ప్రవర్తతే।

తథాచ జాబాలశ్రుతిః।

యది గృహమేవ కామయతే తదా యావజ్జీవమితి।

కేచన నైవం మన్యన్తే నైష్ఠికస్య స్మార్తత్వేన శ్రౌతాగ్నిహోత్రాదినా బాధ ఇతి। తత్ స్వాధ్యాయవైధుర్యనిబన్ధనమిత్యుపేక్షణీయమ్।

తస్యాపి శ్రుతిమూలత్వాత్।

బ్రహ్మచార్యాచార్యకులవాసీ ద్వితీయోఽత్యన్తమాత్మానమాచార్యకులేఽవసాదయన్నితి శ్రుతిః।

నను బ్రహ్మచారిద్వైవిధ్యే చత్వార ఆశ్రమా ఇత్యాపస్తమ్బవచనవిరోధః స్యాదితి చేత్సత్యమ్।
సఙ్కల్పభేదమాత్రేణ నిత్యకామ్యదర్శపౌర్ణమాసాదివదభేదోపపత్తేః।

తథాచ దక్షః।

ద్వితీయో నైష్ఠికశ్చైవ తస్మిన్నేవాశ్రమే స్థితః।

అథ సమావర్త్తనమ్

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః।

గురవే తు వరం దత్త్వా స్నాయీత తదనుజ్ఞయా।
వేదం వ్రతాని వా పారం నీత్వా హ్యుభవమేవ వా॥

త్రితయ ఇతి, వరోఽభిలషితార్థః। వేదశబ్దో వేదాధ్యయనతదర్థజిజ్ఞాసానామప్యుపలక్షణార్థః।

తథాచ స్మర్య్యతే।

వేదస్వీకరణం పూర్వ్వం విచారోఽభ్యసనం జపః।
తద్దానఞ్చైవ శిష్యేభ్యో వేదాభ్యాసో హి పఞ్చధా॥

వ్యాసః।

వేదస్యాధ్యయనం సర్వ్వధర్మ్మశాస్త్రస్య వాపి యత్।
అజానతోఽర్థం తత్సర్వ్వం తుషాణాం ఖణ్డనం యథా॥
యోఽధీత్య విధివద్విప్రో వేదార్థం న విచారయేత్।
స సాన్వయః శూద్రసమః పాత్రతాం న ప్రపద్యతే॥
అధీత్య యత్కిఞ్చిదపి వేదార్థాధిగమే రతః।
స్వర్గలోకమవాప్నోతి ధర్మ్మానుష్ఠానవాన్ద్విజః॥
ఋక్పాదమప్యధీయానో న్యాయతశ్చ తదర్థవిత్।
సమ్యగ్వ్రతాని సంసేవ్య సమావర్త్తనమర్హతి॥

త్రివిధో హి స్నాతకః।

తథాచ హారీతః।

త్రయః స్నాతకా భవన్తి విద్యాస్నాతకో వ్రతస్నాతకో విద్యావ్రతస్నాతక ఇతి।

యో వేదమేవ సమాప్య సమావర్త్తతే స విద్యాస్నాతకః। యశ్చ వ్రతాన్యేవ సమాప్య స వ్రతస్నాతకః। యశ్చోభయం స విద్యావ్రతస్నాతకః। ఏవఞ్చ వ్రతస్నాతకస్య వివాహోత్తరకాలమధ్యయనసమాపనం వేదార్థజ్ఞానఞ్చేతి

తత్ర గౌతమః।

విద్యాన్తే గురురర్థేన నిమన్త్ర్య ఇతి।

అర్థేన హేతునా నిమన్త్ర్యః ప్రష్టవ్యః।

యత్తు మనునోక్తమ్।

స్నాస్యంస్తు గురుణాజ్ఞప్తః శక్త్యా గుర్వ్వర్థమాహరేత్। ఇతి।

తద్ర్వతస్నాతకేతరవిషయమ్। గురవే తు వరం దత్త్వా స్నాయాదిత్యుక్తమ్। న చైతత్స్నానకర్మ్మవిషయనియతం విరక్తస్య వివాహరాగాభావాత్।

తథాచ నృసింహపురాణే।

గురవే దక్షిణాం దత్త్వా స్వయమిచ్ఛేత్తు మా విశేత్।
విరక్తః ప్రవ్రజేద్విద్వాన్ సరాగస్తు గృహే వసేత్ ॥ ఇతి।

ఏతచ్చ సమావర్త్తనముక్తదినే కార్య్యమ్।

తథాచ సురేశ్వరః।

భౌమభానుజయోర్వ్వారే నక్షత్రే చ వ్రతోదితే।
తారాచన్ద్రవిశుద్ధౌ స్యాత్సమావర్త్తనక్రియా॥

అథ స్నాతకవ్రతాని।

తత్ర పారస్కరః।

స్నాతకస్య నియమాన్ వక్ష్యామః। కామాదితరో నృత్యగీతవాదిత్రాణి న కుర్య్యాన్న గచ్ఛేత్। కామస్తు గీతం

గాయతి చైవం గీతేన రమత ఇత్యపరమ్। క్షేమే నక్తం గ్రామాన్తరం న గచ్ఛేన్న ధావేదితి।

బ్రహ్మచర్యాత్సమావృత్తస్య నియమాన్ వ్రతాన్ వక్ష్యామః। కామాదిచ్ఛయా గీతనృత్యవాదిత్రాణి న కుర్యాత్। న గచ్ఛేద్ద్రష్టుమితి శేషః। ఇతరో బ్రహ్మచారీ సోఽపి న కుర్యాన్న గచ్ఛేదిత్యేవ। ఇచ్ఛయా గాయేత్ శృణుయాత్। యథాశ్వమేధే దివా బ్రాహ్మణో గాయతీతి యజమానం శ్రావయతి చేతి గానే శ్రవణే చాధికారః। ఏవమన్యత్రాపి యత్ర విశేషవిధిరస్తి తత్రైవాధికారో నాన్యత్రేత్యర్థః। క్షేమే నక్తం గ్రామాన్తరం న గచ్ఛేత్। క్షేమే ఆపదభావే సతి న చ ధావేత్ క్షేమే సతీత్యనుషజ్యతే।

తథా ।

ఉదపానావేక్షణవృక్షారోహణఫలప్రచయనసన్ధిసర్పణవివృతస్నానవిషమలఙ్ఘనశుక్తవదనసన్ధ్యాదిత్యప్రేక్షణమాభోక్ష్ణ్యేన న కుర్యాత్।

ఉదపానం కూపాది | వృక్షాగ్రోపరి గమనేన ఫలప్రచయనం ఫలగ్రహణమ్। సన్ధిసర్పణం సన్ధిభూమిగమనమ్। అథవా సన్ధ్యాయా-

మపమార్గే గమనమ్। వివృతే వృత్తాదౌ స్నానమ్। విషమం గర్తా్ది। శుక్తమశ్లీలమ్। తత్త్రివిధం లజ్జాకరం దుఃఖకరమమఙ్గలసూచకమ్। ఆభీక్ష్ణ్యం వారంవారమాదిత్యమణ్డలం న పశ్యేదిత్యర్థః । తథా న హ వై స్నాత్వా భిక్షేత వర్షత్యప్రావృతో న గచ్ఛేత్। అయం మే వజ్ర ఇత్యనేన మన్త్రేణ గచ్ఛేత్।

ఛత్రీ యష్టిర్నరపాణిస్తు చరేత్। రాత్రౌ తచ్చా దివాతచ్ఛాయాశబ్దవిత్రస్తాః ప్రశామ్యన్తి హి పత్రగాః। అప్సు స్వముఖం నావేక్ష్యేత గర్భిణీం విజయన్తీతి బ్రూయాత్। సకులమితి నకులమ్। భగాలమితి కపాలమ్ ।ఇన్ద్రధనుర్మణిధనురితి బ్రూయాత్। పరస్య గాం వత్సం వా పాయయన్తీం నాచక్షీత। ఖానితే అనాస్తృతే భూమౌ శస్యవత్యాం వా ఉపసర్పస్తిష్ఠన్న

మూత్రపురీపే కుర్యాత్। స్వయం జీర్ణేన కాష్ఠేన లోష్టేణ ప్రసృజీత గుదం వికృతమ్। వాసో నాచ్ఛాదయీత మఞ్జిష్ఠాదిరక్తం నీల్యాదిరక్తం వా। గూఢవ్రతో వధత్రః స్యాత్సర్వ్వపామితి।

మిత్రమివ వధాత్పాపాత్త్రాయతే ఇతి వధత్రః । ఇత్యాది వ్రతలోపే ఏకరాత్రం తిస్రో రాత్రీర్వ్వా వ్రతం చరేత్।

సంవర్త్తః।

కుర్య్యాద్గృహ్యాణి కర్మ్మాణి స్వభార్య్యాపోషణం పరమ్।
ఋతుకాలాభిగామీ స్యాత్త్రాప్నోతి పరమాఙ్గతిమ్॥
శేషాన్నమృతుగామిత్వం పఞ్చయజ్ఞాః స్వకర్మ్మ చ।
తుల్యైశ్చ సహ సమ్పృష్టో గృహస్థస్య విధీయతే॥

గృహస్థస్యాపి స్నాతకత్వమస్తీతి స్నాతకస్య గృహస్థసాధారణకర్మ్మకథనమవిరుద్ధమ్।

బృహస్పతిః।

సఖ్యం సమాధికైః కుర్య్యాదుపేయాదీశ్వరం సదా।
వైరం నిర్హేతుకం వాదం న కుర్య్యాత్కేనచిత్సహ।

వశిష్ఠః।

ఆహారనిర్హారవిహారయోగాః
సుసంవృతా ధర్మ్మవిదా తు కార్య్యాః।

వాఙ్బుద్ధిగుప్తాని నయస్తథైవ
ధనాయుషీ గుప్తతమే చ కార్యే॥

నిర్హారో మూత్రపురీషోత్సర్గః విహారః స్త్రీసేవా యోగః సమాధిః।
వాగ్గుప్తిరశుభైరాలాపాదిపరివర్జ్జనేన।బుద్ధిగుప్తిరశుభసంకల్పాదిపరివర్జ్జనేన।

మనుః।

భద్రం భద్రమితి బ్రూయాద్భద్రమిత్యేవ వా వదేత్।
శుష్కవైరం వివాదఞ్చ న కుర్య్యాత్కేనచిత్సహ॥

విరోధం నోత్తమైర్గచ్ఛేన్నాధమైశ్చ సదా బుధః।
వివాహశ్చ వివాదశ్చ తుల్యరూపే నృపేక్షతే॥
నారభేత కలిం ప్రాజ్ఞః శుష్కవైరఞ్చ వర్జ్జయేత్।
అప్యల్పహానిః సోఢ్వ్యా వైరేణార్థాగమం త్యజేత్॥
జీవేతి క్షువతాం బ్రూయాజ్జీవేత్యుక్తః సహేతి చ।

పైఠీనసిః।

మత్తప్రమత్తోన్మత్తైః సహ సంభాషం న కుర్వ్వీత | న పరస్త్రియం రహసి సంభాషేత।

సాంఖ్యాయనగృహ్యే।

సూతికోదక్యాం న సంవదేత్।

గౌతమః।

న మ్లేచ్ఛాశుచ్యధార్మికైః సహ సంభాషేత సంభాష్య పుణ్యకృతో మనసా ధ్యాయేత్।
బ్రాహ్మణేన సహ సంభాషేత।

యమః।

తిథిం పక్షస్య న బ్రూయాత్ నక్షత్రాణి న నిర్ద్దిశేత్।

గౌతమశఙ్ఖలిఖితాః।

న పరక్షేత్రే చరన్తీం గాం పాయయన్తీం వాన్యస్మిన్ కథయేత్।

మహాభారతే।

సమ్పన్నం భోజనే బ్రూయాత్పానీయే తర్పణం తథా।

సుశృతం పాయసే బ్రూయాద్యవాగ్వాం కృశరే తథా॥
మహాత్మనాఞ్చ గుహ్యాని న వక్తవ్యాని కర్హిచిత్।
త్వంకారం నామధేయఞ్చ జ్యేష్ఠానాం పరివర్జ్జయేత్।
అధరాణాం సమానానాముభయేషాం న దుష్యతి॥

తథాచ నారదః।

గురోర్జ్యేష్ఠకలత్రస్య భ్రాతుర్జ్యేష్ఠస్య చాత్మనః।
ఆయుష్కామో న గృహ్ణీయాన్నామాని కృపణస్య చ॥

పైఠీనసిః।

అనిన్ద్యా బ్రాహ్మణ గావః సలిలం కాఞ్చనం స్త్రియః।
పృథివీ చ షడ్ేతాని యో నిన్దతి స నిన్దితః॥

మార్కణ్డేయపురాణే।

వేదదేవద్విజాతీనాం సాధుసత్యతపస్వినామ్।
గురోః పతివ్రతాయాశ్చ తథా యజ్ఞతపస్వినామ్॥
పరివాదం న కుర్వీత పరిహాసేఽపి పుత్త్రకాః।
కుర్వ్వతామవినీతానాం శ్రోతవ్యం న కథఞ్చన॥

హారీతః।

వివాదం వర్జ్జయేద్విప్రే సర్వ్వేషాఞ్చైవ సూచనమ్।
పరిభోగం యథోక్తేషు మత్సరం పుత్త్రశిష్యయోః॥

తథా।

తస్మాన్నైవ పరివదేద్యజన్తం యాజ్యమీశ్వరమ్।
ఆదత్తే సుకృతం తేషాం యే వై పరివదన్తి తమ్॥

మనుః।

ఋత్విక్పురోహితాచార్య్యైర్మాతులాతాతిథిసంశ్రితైః।
వృద్ధబాలాతురైర్వైద్యైర్జ్ఞాతిసమ్బన్ధిబాన్ధవైః॥
మాతాపితృభ్యాం జామీభిర్భ్రాత్రా పుత్రేణ భార్య్యయా।
దుహిత్రా దాసవర్గేణ వివాదం న సమాచరేత్॥
న చ వాచం వదేద్దుష్టాం న దీనాం న చ కర్కశామ్।

అథానాక్రమణీయానధిష్ఠేయాని।

తత్ర మనుః।

దేవతానాం గురో రాజ్ఞః స్నాతకాచార్య్యయోస్తథా।
నాక్రామేత్కామతశ్ఛాయాం బభ్రుణో దీక్షితస్య చ॥

బభ్రుః కపిలః।

యమః।

స్వాన్తు నాక్రామయేచ్ఛాయాం క్లీవేన పతితేన చ।
చాణ్డాలేన ద్విషద్భిర్వా నిత్యరోగాన్వితేన చ॥

యాజ్ఞవల్క్యః।

దేవర్త్విక్స్నాతకాచార్య్య రాజ్ఞాం ఛాయాం పరస్త్రియః।
నాక్రామిద్రక్తవిణ్మూత్రచష్ఠీవనోదత్తనాని చ॥

మనుః।

* క్లీవేన ఇత్యాదిగతతృతీయా షష్ఠీక

మధ్యన్దినేऽర్ద్ధరాత్రే చ శ్రాద్ధం భుక్త్వా చ సామిషమ్।
సన్ధ్యయోరుభయోశ్చైవ న సేవేతే చతుష్పథమ్॥
ఉద్వర్త్తనమపస్నానం విణ్మూత్రే రక్తమేవ చ।
శ్లేష్మనిష్ఠ్యూతవాన్తాని నాధితిష్ఠేత కామతః॥
వైరిణం నోపసేవేత సహాయఞ్చైవ వైరిణః।
అధార్మ్మికం తస్కరఞ్చ పరస్యైవ చ యోషితమ్॥

ఉద్వర్త్తనం కృతమలాపకర్షణం కుఙ్కుమాది। అపస్నానం
స్నానత్యక్తజలమ్।నిష్ఠ్యూతముద్గీర్ణతామ్బూలాది।

శఙ్ఖలిఖితౌ।

నోద్ధతకుహకైః సహైకత్ర తిష్ఠేత్।

ఉద్ధతః అవినీతః కుహకః వశీకరణాదినిష్ఠః।

విష్ణుః।

న చతుష్పథమభితిష్ఠేన్న రాత్రౌ వృక్షమూలం శూన్యాలయం న తృణం న బన్ధనాగారమ్।

హారీతః।

ఆవపనాపమార్జ్జనాస్నానతుషభస్మాస్థికపాలసఞ్చయం నాధితిష్ఠేత్।

ఆవపనం గోప్యాదిభాణ్డమ్, అపమార్జ్జనం మార్జ్జనోపయుక్తకుశాది, కపాలః ఖర్పరః।

విష్ణుపురాణే।

పూజ్యదేవధ్వజజ్యోతిశ్ఛాయాన్నాతిక్రమేద్బుధః।

దేవీపురాణే।

న చైవ గోః ప్రసూతాయా విశ్వాసః స్త్రీజనస్య చ।
న ముఖేన ధమేదగ్నిం న ఖఙ్గం లఙ్ఘయేత్తథా॥

అథానవలోకనీయాని।

తత్ర విష్ణుః।

నోద్యన్తమాదిత్యమీక్షేత నాస్తం యాన్తం నోపరక్తం న వాససాతిరోహితమ్। న చాదర్శజలాద్యుపగతం న మధ్యేఽహ్నః।

యాజ్ఞవల్క్యః।

నేక్షేతార్కన్న నగ్నాం స్త్రీ న చ సంయుక్తమైథునామ్।
న చ మూత్రం పురీషం వా నాశుచీరాహుతారకాః।

మార్కణ్డేయపురాణే।

దేవతాపితృసచ్ఛాస్త్రయజ్ఞసత్యాదినిన్దకైః।
కృత్వా స్పర్శనమాలాపం శుధ్యేతార్కవిలోకనాత్॥
అవలోక్య తథోదక్యామన్త్యజం పతితం శవమ్।
విధర్మ్మసూతికాషణ్డవివస్త్రాన్త్యావశాయినః॥

మృతనిర్యాతకాంశ్చైవ పరదారరతాంస్తథా।
ఏతదేవ హి కర్త్తవ్యం ప్రాజ్ఞైః శోధనమాత్మనః॥

స్కన్దపురాణే।

కృతఘ్నం మానవం దృష్ట్వా నరకేష్వపి కుత్సితమ్।
శుధ్యర్థం దేవి ద్రష్టవ్యాః సోమానలదివాకరాః॥

సోమాదీనాం యథాసమ్భవం వికల్పః।

విష్ణుః।

న క్రుద్ధస్య గురోర్ముఖం న తైలోదకయోః స్వాం ఛాయాం మలవత్యాదర్శే న పత్నీం భోజనసమయే న స్త్రియం నగ్నాం న కిఞ్చన గూహమానం న బాలాం న భ్రష్టకుఞ్జరనరవిషమస్థౌ న వృషాదియుద్ధం నోన్మత్తం న ప్రమత్తమ్।

మనుః

నాశ్రీయాద్భార్య్యయా సార్ద్ధం నైనామీక్షేత చాశ్నతీమ్।
క్షువతీం జృమ్భమానాఞ్చ న వాసీనాం యథాసుఖమ్॥
నాఞ్జయన్తీం స్వకే నేత్రే న చాభ్యక్తా మనావృతామ్।

న పశ్యేత్ప్రసవన్తీఞ్చ తేజస్కామో ద్విజోత్తమః॥

అథాకులకరణాని।

క్రమేణ చ యమవ్యాసశాతాతపాః।

దేవద్రవ్యవినాశేన బ్రహ్మస్వహరణేన చ।
కులాన్యకులతాం యాన్తి బ్రాహ్మణాతిక్రమేణ చ॥
గోభిరశ్వైశ్చ యానైశ్చ కృష్యా రాజోపసేవయా।
అయాజ్యయాజనేనైవ నాస్తిక్యేన చ కర్మ్మణా।
కులాన్యకులతాం యాన్తి యాని హీనాని మన్త్రతః॥

మన్త్రతస్తు సమృద్ధాని కులాన్యల్పధనాన్యపి।
కులసంఖ్యాఞ్చ గచ్ఛన్తి కర్షన్తి చ మహద్యశః॥
అనృతం పారదార్య్యఞ్చ తథాభక్ష్యస్య భక్షణమ్।
అగమ్యాగమనఞ్చైవ హింసా స్తేయం తథైవ చ॥
అశ్రౌతధర్మ్మాచరణం మన్త్రధర్మ్మవహిష్కృతమ్।
ఏతాని చైవ కర్మ్మాణి వర్జ్జయేన్మానవః సదా॥

అథ నివాసః।

అత్ర వృహస్పతిః।

భూరిమాన్యకుశేధ్మాన్నశష్యామ్బు ద్విజనైగమే।

నిష్కణ్టకే ధార్మ్మికే చ వసేత్స్థానే నిరామయే॥

నైగమో బాణిజికః।

ఏకకూపోదకే గ్రామే బ్రాహ్మణో వృషలీపతిః।
వర్ణేణ శూద్రో భవతి కృష్ణవర్ణముపాశ్రితః॥

వ్యాసః।

ధనికః శ్రోత్రియో రాజా నదీ వైద్యస్తు పఞ్చమః।

పఞ్చ యత్ర న విద్యన్తే చిరం తత్ర న సంవసేత్॥

మార్కణ్డేయపురాణే।

జితామిత్రో నృపో యత్ర బలవాన్ధర్మ్మతత్పరః।
తత్ర నిత్యం వసేత్ప్రాజ్ఞః కుతః కునృపతౌ సుఖమ్॥
యస్మిన్ కృషీవలా రాష్ట్రే ప్రాయశో నాతిభోగినః।
యత్రౌషధాన్యశేషాణి వసేత్తత్ర విచక్షణః॥
ప్రీయమాణా నరా యత్ర ప్రయచ్ఛేద్గురుయాచితమ్।
సుస్థచిత్తే వసేత్తత్ర కృతకృత్య ఇవాత్మవాన్॥
దణ్డో యత్రావినీతేషు సత్కారశ్చ కృతాత్మసు।
వసేత్తత్ర వసేన్నైవ ధర్మ్మశీలేషు సాధుషు॥

దేవలః।

అరణ్యం దేవతాస్థానం తీర్థాన్యాయతనాని చ।
తస్మాత్తేషు వసల్లోకో యాతి లోకం దివౌకసామ్॥

అరణ్యం నైమిషాది తీర్థం గఙ్గాది ఆయతనమవిముక్తాది।

అథ గమనే వర్జ్యాని।

తత్ర మనుః।

నావినీతైర్వ్రజేద్ధుర్వ్యైర్న చ క్షుద్వ్యాధిపీడ़ితైః।
న భిన్నశృఙ్గాక్షిఖురైర్నం బాలధివిరూపితైః॥
వినీతైశ్చ వ్రజేన్నిత్యమాశుగైర్లక్షణాన్వితైః।
వర్ణరూపోపసమ్పన్నైః ప్రతోదేనాతుదన్ భృశమ్॥
నాతికల్యం నాతిసాయం నాతిమధ్యన్దినే స్థితే।
నాజ్ఞాతేన సమం గచ్ఛేన్నైకో న వృషలైః సహ॥
గవాఞ్చ యానం పృష్ఠేన సర్వ్వథైవ విగర్హితమ్।

విష్ణుః।

నైకోఽధ్వానం ప్రపద్యేత నాధార్మ్మికైః సాకమ్।

విష్ణుః।

వర్షాతపాదిషు చ్ఛత్రీ దణ్డీ రాత్ర్యటవీషు చ।
శరీరత్రాణకామో వై సోపానకః సదా వ్రజేత్॥
నాధో న తిర్య్యగూర్ద్ధ్వం వా నిరీక్షన్ పర్య్యటేద్బుధః।

యుగమాత్రం మహీపృష్ఠం నరో గచ్ఛేద్విలోకయన్॥

తథా।

న దుష్టం యానమారోహేత్కులచ్ఛాయాం న సంశ్రయేత్।
నైకః సుప్యాటవీం గచ్ఛేన్న తు శూన్యగృహే వసేత్॥

నాసహాయో వ్రజేద్రాత్రౌ నోత్పథే న చతుష్పథే।

వశిష్ఠః।

నాగ్నిబ్రాహ్మణాన్తరే వ్యపేయాన్నాగ్న్యోర్న బ్రాహ్మణయోర్గురుశిష్యయోరనుజ్ఞయా వ్యపేయాన్న బాహుభ్యాం నదీం తరేన్న నావం సాంశయికీమారోహేత్।

ఆపస్తమ్బః।

ప్రతిముఖమాద్రియమాణం ప్రతిష్ఠితం భూమౌ ప్రదక్షిణీకృత్య అభ్యుపేయాత్।

బ్రహ్మచారిప్రకరణే సూతకప్రకరణే యే సాధారణ ధర్మ్మా అభిహితాస్తే అనిషిద్ధా గృహస్థాదీనామపి భవన్త్యేవ। ఉక్తం వక్ష్యమాణాశ్రమోపయోగిత్వాద్బ్రహ్మచర్య్యరూపం తద్భేదశ్చ ప్రదర్శ్యతే।

తత్ర హారీతః।

బ్రహ్మచర్య్యం నామాప్రార్థనమస్మరణమసఙ్కల్పనమనభిప్రేక్షణమ-

సఙ్కీర్త్తనమనభిభాషణమనభిగమనమసన్దర్శనమసమాగమశ్చాసామ్।

అప్రార్థనం సా మే భూయాదిత్యాశావిరహః। అసఙ్కల్పనమేవం కరిష్యమీత్యభిధానాభావః।అనభిప్రేక్షణమాభిముఖ్యానావలోకనమ్। అసన్దర్శనం కన్యావయవావలోకనాభావః।

తచ్చ బ్రహ్మచర్యం చతుర్విధం భవతి। కృష్ణం రక్తం శుక్లం విమలమితి। తత్ర పరదారవర్జ్జనం నిత్యమ్। స్వదారాభిగమనం కృష్ణమ్। పర్వ్వవర్జ్జం తదేవ రక్తమ్। ఋతుకాలాభిగమనం శుక్లమ్। ఊర్ద్ధ్వరేతస్త్వం విమలమ్।

కృష్ణే భౌమాఞ్జయేల్లోకాన్మధ్యమం రక్తకాఞ్జయేత్।
శుక్లేన తు జయేత్స్వర్గం విమలాన్మోక్షమాప్నుయాత్॥ ఇతి।

ఇహ మదనపారిజాతే మదనే క్షితిపాలదానజలరూఢ़ే।
స్తవకోఽయమాద్య ఆసీదామోదాకృష్టపణ్డితభ్రమరః॥

మతిర్యేషాం శాస్త్రే ప్రకృతిరమణీయా వ్యవహృతిః
పరం శీలం శ్లాఘ్యం జపతి ఋజవస్తే కతిపయే।
చిరం చిత్తే తేషాం ముకురతలభూతే స్థితిమయా-
దియం వ్యాసారణ్యప్రవరమునిశిష్యస్య భణతిః॥

ఇతి పణ్డితపారిజాత భట్టారమల్లేత్యాది విరుదరాజీవిరాజమానస్య
శ్రీమదనపాలస్య నిబన్ధే మదనపారిజాతాభిధేయే
ప్రథమః స్తవకః।

ద్వితీయః స్తవకః।

అథ బ్రహ్మచారిస్తవకానన్తరం క్రమప్రాప్తో గృహస్థస్తవక ఆరభ్యతే। తత్రోపయుక్తా సాపిణ్డ్యమీమాంసా ప్రథమం ప్రక్రమ్యతే।

తస్య సాపిణ్డ్య కేచిదేవం వర్ణయన్తి। ఏకస్యాం పిణ్డదానక్రియాయాం దాతృత్వేన యజమానస్య దేయత్వేన పితృపితామహప్రపితామహానాం లేపభోక్తృత్వేన ప్రపితామహస్వపితృపితామహప్రపితామహానాం యజమానాదిభార్యాణాం పత్యా సహ కర్తృత్వే నైకశరీరారమ్భకత్వేన చ। భ్రాతృభార్యాణాం పరస్పరమేకశరీరారమ్భకత్వేన యజమానప్రభృతిపితృపరమ్పరాణాం సప్తమపురుషావధికసన్తతిజాతానాం మధ్యే కేషాఞ్చిత్పిణ్డదేవతాత్వేనోద్దిశ్యమానాన్వయేన కేషాఞ్చిల్లేపభాగిత్వేనోద్దిశ్యమానాన్వయేన చేతి।

దాత్రాదిసాపిణ్డ్యవిషయే మత్స్యపురాణే వచనమప్యుదాహరన్తి।

లేపభాజశ్చతుర్థాద్యాః పిత్రాద్యాః పిణ్డభాగినః।

పిణ్డదః సప్తమస్తేషాం సాపిణ్డ్యం సాప్తపౌరుషమితి॥

అత్ర తే ప్రష్టవ్యాః కల్పనాగురులఘుభావయోః కో వా జ్యాయానితి।

యది కల్పనాగౌరవం జ్యాయస్తర్హి సపిణ్డశబ్దవృత్తౌ పూర్వోక్తనిమిత్తాన్యేవ స్యుః।

అథ కల్పనాలాఘవం జ్యాయస్తత్ర వయం బ్రూమః। పిణ్డో దేహః సమాన ఏకః పిణ్డో దేహో యస్య స సపిణ్డః। తస్య భావః సాపిణ్డ్యం తచ్చ పుత్త్రాదీనామేకశరీరావయవాన్వయేన పత్న్యాదీనాం భ్రాతృభార్యాదీనాఞ్చైకశరీరారమ్భకత్వేనైకశరీరావయవాన్వితైః సహైకకార్యకర్తృత్వేన చ భవతి ఏవఞ్చ శబ్దప్రవృత్తౌ నిమిత్తత్రయమేవాఙ్గీకృతం స్యాత్। అథైవం మన్యసే ఏకపిణ్డదానక్రియాన్వయిత్వమేకపిణ్డదానక్రియాన్వయాన్వయిత్వఞ్చేతి నిమిత్తద్వయమితి న కల్పనాగౌరవమితి।తర్హి అస్మత్పక్షేఽపి ఏకమేవ నిమిత్తమితి తతోఽపి లాఘవమ్। తచ్చైకశరీరావయవాన్వయిత్వమేవ।అవయవాన్వయశ్చ పిత్రాదిషు అవయవానాం సమవాయకరణత్వేన పత్న్యాదిష్వేకశరీరావయవాన్ ప్రతి సాక్షాత్పరమ్పరావయవాఽధికరణత్వేనేతి నిమిత్తైక్యాల్లాఘవమ్ ।

కల్పనాగౌరవఞ్చ గర్హితమాచార్యైః కల్పనాలాఘవం యత్ర తత్పక్షం రోచయామహే తదేకతరత్ర నిపుణం సమ్ప్రధార్యతామితి। తతశ్చ నిర్మథ్య పఙ్కజాదివద్యోగరూఢోఽయం శబ్దః శరీరావయవాన్వయస్య

ద్వితీయః స్తవకః।

శ్రుతౌ శ్రూయతే। ఆత్మా హి యజ్ఞ ఆత్మన ఇతి తథా ప్రజామను ప్రజాయస ఇతి। తథా గర్భోపనిషద్యపి। తథా గర్భోపనిషద్యపి। ఏతత్షాట్కౌశికం శరీరం త్రీణి పితృతస్త్రీణి మాతృతః అస్థిస్నాయుమజ్జానః పితృతస్త్వఙ్మాంసరుధిరాణి మాతృత ఇతి।

ఆపస్తమ్బోఽపి।

స ఏవాయం విరూఢః ప్రత్యక్షేణోపలభ్యత ఇతి।

మత్స్యపురాణవచనస్య త్వయమర్థః। లేపభాజశ్చతుర్థాద్యాః ప్రపితామహపితా చతుర్థస్తదాద్యాః ప్రతిలోమక్రమేణ త్రయో లేపభాజః। పిణ్డదానం కృతవతః స్వవంశజస్య హస్తలేపం కుశేషు దత్తం భుఞ్జతే ఇతి। పిత్రాద్యాః పిణ్డభాగినః పిణ్డదానే దేవతాభూతాః। పిణ్డదః సప్తమస్తేషాం తేషాం పిణ్డదాతా సప్తమః। సాపిణ్డ్యం సాప్తపౌరుషమ్। ఏతాన్ సప్తపురుషాన్ సాపిణ్డ్యం వ్యాప్నోతి ఇత్యుక్తం భవతి। నను సాపిణ్డ్యే పూర్వోక్తం లేపభాక్త్వాదికం నిమిత్తమితి। తథా సతి పూర్వోక్తగౌరవదోషాపత్తేః। అతోఽస్మదుక్తమేవ యుక్తమ్।

అథ ప్రకృతమనుసరామః।

తత్ర మనుః।

వేదానధీత్య వేదౌ వా వేదం వాపి యథాక్రమమ్।

అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యో గృహస్థాశ్రమమాశ్రయేత్

ఉద్వహేత ద్విజో భార్య్యాం సవర్ణాం లక్షణాన్వితామ్।

కశ్యపః।

దారాధీనాః క్రియాః సర్వ్వాః బ్రాహ్మణ్యాస్తు విశేషతః।
దారాన్సర్వ్వప్రయత్నేన విశుద్ధానుద్వహేత్తతః॥

విశుద్ధాన్ కులతో రూపతశ్చ।
యాజ్ఞవల్క్యః।

అవిప్లుతబ్రహ్మచర్య్యో లక్షణ్యాం స్త్రియముద్వహేత్।
అనన్యపూర్వ్వికాం కాన్తామసపిణ్డాం యవీయసీమ్॥
అరోగిణీం భ్రాతృమతీమసమానార్షగోత్రజామ్।

అవిస్ఖలితబ్రహ్మచర్య్యో వాహ్యాభ్యన్తరలక్షణయుక్తాం స్త్రియముద్వహేత్। వాహ్యలక్షణాని మనురాహ।

అవ్యఙ్గాఙ్గీం సౌమ్యనామ్నీం హంసవారణగామినీమ్।
తనులోమకేశదశనాం మృద్వఙ్గీముద్వహేత్స్త్రియమ్॥ ఇతి।

యాన్యభ్యన్తరాణి సన్దిగ్ధాని చ తజ్జ్ఞానోదయాయ ఆశ్వలాయనేనోక్తో ద్రష్టవ్యః।

అథాఽవిజ్ఞేయాని లక్షణాని।

అష్టౌ పిణ్డాన్ కృత్వా కృతమగ్నే ప్రథమం యజ్ఞే ఋతే సత్యం ప్రతిష్ఠితమ్। యదియం కుమార్యభిజాతా తదిదమిహ ప్రతిపద్యతాం యత్సత్యం తద్దృశ్యతామితి। పిణ్డానభిసంమన్త్ర్య కుమారీం బ్రూయాదేషామేకం గృహాణేతి క్షేత్రాచ్చేదుభయతః శస్యాద్గృహ్ణీయాత్। అన్నవత్యస్యాః ప్రజా భవిష్యతీతి విద్యాద్గోష్ఠాత్పశుమతీ వేదిపురీషాద్బ్రహ్మవాదినీ అవినాశినో హ్రదాత్సర్వసమ్పన్నా దేవనాత్కితవీ చతుష్పథాద్విప్రవ్రాజినీ ఈరిణాదధన్యా శ్మశానాత్పతిఘ్నీతి।

అస్యాయమర్థః। కృతమగ్న ఇత్యారభ్య యత్సత్యం తద్దృశ్యతామిత్యనేన మన్త్రేణ మృత్పిణ్డాభిమన్త్రణం కుర్యాత్। మృదాహరణస్థానమాహ। క్షేత్రాచ్చేదితి। పార్శ్వద్వయేఽపి శస్యపరిపూర్ణాత్క్షేత్రాదాహృతా యా మృత్తత్కృతం పిణ్డం యది గృహ్ణాతి తదా అస్యాః ప్రజా అన్నవతీ భవిష్యతీతి విద్యాత్। ఏవం గోష్ఠాదిత్యేవమాది వేదిపురీషం వేదిమృత్తికా దేవనం ద్యూతస్థానం విప్రవ్రాజినీ వివిధప్రవ్రజనశీలా స్వైరిణీతి యావదీరిణమూషరమధన్యా ధనరహితేత్యర్థః। అనన్యపూర్విం కాం దానేనోపభోగేన వా పురుషాన్తరాపరిగృహీతామ్। అసపిణ్డాం సమానమేకం పితుః శరీరం యస్యాః సా సపిణ్డా న సపిణ్డా అసపిణ్డా తాం సపిణ్డతా చైకశరీరావయవాన్వయేనేతి నిరూపితం ప్రాక్।

మనురపి।

అసపిణ్డా చ యా మాతురసగోత్రా చ యా పితుః।

సా ప్రశస్తా ద్విజాతీనాం దారకర్మణి మైథునే॥

అస్యార్థః। యా మాతురసపిణ్డా చకారాదసగోత్రా చ యా చ పితురసగోత్రా చకారాదసపిణ్డా చ సా దారకర్మణి మైథునే చ ప్రశస్తా। ప్రశస్తా పరిణయనార్హేత్యర్థః। ఏతదుక్తం భవతి। అనులోమక్రమేణ ద్విజాతీనాం సవర్ణాపాణిగ్రహణసమనన్తరం క్షత్రియాదికన్యాపరిణయో విహితస్తత్ర చ సవర్ణవివాహో ముఖ్యః ఇతర- స్త్వనుకల్పః। సదారస్య విహితం కర్మద్వయమేకం యజ్ఞాదికమపరం నిధువనమ్। యజ్ఞాదికే తు సవర్ణదారైః సహితస్యైవాధికారః సవర్ణాయాం తు వయసా వర్ణేన వా జ్యేష్ఠత్వేన తస్యాం సత్యామన్యస్యా-

అనధికారః। అసత్యాం జ్యేష్ఠాయాం నిత్యయజ్ఞాదికేష్వేవాసవర్ణాసహితస్య గౌణాధికారీ న కామ్యేషు। తథా జ్యేష్ఠాపరిత్యాగేనాన్యాగ్రహణనిషేధాచ్చ। సురతన్తు వివాహితామ్వితి నియమః। ఏవం స్థితే దారకర్మణి మైథున ఇత్యత్ర గోబలీవర్ద్దన్యాయేన దారకర్మశబ్దో మైథుమవ్యతిరిక్తే యా దౌ వర్త్తతే। తథాచ ।దారకర్మణి ప్రశస్తేత్యుక్త్వా యజ్ఞాదికర్మణి సవర్ణామాత్రస్యాధికారాతద్వివాహ ఏవాసపిణ్డా చ యా మాతురిత్యాది గ్రాహ్యం స్యాత్। న త్వసవర్ణాంవివాహే తన్నివృత్త్యర్థం మైథునపదగ్రహణమ్। ఏవఞ్చామవర్ణా పరిణయేఽపి పూర్వోక్తవాక్యమనుషజ్యతే। యది మైథునే ప్రశస్తేత్యుచ్యతే తదా తస్మిన్ కర్మణి పూర్వోక్తా గ్రాహ్యా నాన్యత్రేతి స్యాత్। తతశ్చ

అనాశ్రమీ న తిష్ఠేత్తు క్షణమేకమపి ద్విజః।

ఇతి కృతసమావర్త్తనస్య పఞ్చమహాయజనిత్యోపాసనాదిదారకర్మ నిష్పత్త్యర్థం పూర్వోక్తగుణరహ్యితాపి పరిణేయా స్యాత్। తన్మాభూదితి దారకర్మగ్రహణమ్। నను చ

ఏకత్వం సా గతా భర్త్తుః పిణ్డగోత్రే చ సూతకే।

ఇతి మాతుర్గోత్రాన్తరాభావాదసపిణ్డా చ యా మాతురిత్యేతావతేవాలం కిమితి చకారాన్మాతురసగోత్రాగ్రహణం కృతం మనునా । ఉచ్యతే। సత్యమేవం తథాపి దత్తపుత్రీ యస్య మాతా భవతి సా చ

పుత్రికా కృతా దత్తపుత్రీప్రతిగ్రహీత్రా ఇయమేవ మమ పుత్రస్థానీయేతి తదా తస్యాః పరిణేతుర్దత్తపుత్రీ ప్రతిగ్రహీటసపిణ్డా అసపిణ్డా భవతీతి తత్ర పరిణయో మా ప్రశాంతీదితి చకారేణ మాత్రసగోత్రా పరిణేయేత్యుచ్యతే।

ఉక్తఞ్చ దత్త్రిమాణాం జనకగోత్రాదినివృత్త్యా అన్యగోత్రాదిప్రాప్తిర్మనునా।

గోత్రఋుక్థే జనవితుర్న హరేద్దత్రిమః సుతః।

గోత్రఋక్థానుగః పిణ్డో వ్యపైతి దదతః స్వధా॥ ఇతి

ఏవం తర్హి అసపిణ్డా చ యా మాతురితి న వక్తవ్యమ్।
చకారలభ్యాసగోత్రాగ్రహణేనైవాసపిణ్డాయా అపి ప్రాప్తత్వాదాఢమ్
సాపత్నామాతృపితృకులజాస పిణ్డా మాత్రసగోత్రాపి భవతి మాతృ సపిణ్డా చేతి తత్ర
వివాహప్రాప్తావిదముచ్యతే మాతురసపిణ్డేతి। తథా చ సమాస పిణ్డేశ్వపి మాతులాదివ్యవహారం
దర్శయతి సుమన్తుః।

పితృపత్న్యః సర్వ్వా మాతరస్తద్భ్రాతరీ మాతులాస్తహు హితరచ

భగిన్యస్తదపత్యాని భాగినేయాని అన్యథా సఙ్కరకా-

రికాః స్యురితి।

అసగోత్రా చ యా పితురిత్యత్ర చకారేణ పితురసపిణ్డాయా గ్రహణం న కర్త్తవ్యమ్।
అసగోత్రపదేనైవ లభ్యత్వాదుచ్యతే। యస్య పితా దత్తిమపుత్రస్తస్య దత్తిమస్య
యజ్జనకకులం తత్ర జాతా పరిణేతృ

అనధికార। అసత్యాం జ్యేష్ఠాయాం నిత్యయజ్ఞాదికేష్వేవాసవర్మ్మ.సహితస్య గౌణాధికారీ న
కామ్యేషు। తథా జ్యేష్ఠాపరిత్యాగేనాన్యాగ్రహణ నిషేధాచ్చ। సురతన్తు వివాహితాస్వితి
నియమః। ఏవం స్థితే దారకర్మణి మైథున ఇత్యత్ర గోవలీవఈ న్యాయేన దారకర్మ్మశబ్దో
మైథున వ్యతిరిక్త యజ్ఞాదీ వర్త్తతే। తథాచ।దారకర్మణి ప్రశస్తేత్యుక్త్వా యజ్ఞాదికమణి
సవర్ణామాత్రస్యాధికారాతద్వివాహ ఏవాసపిణ్డా చ యా మాతృరిత్యాది గ్రాహ్యం స్యాత్।
త్వసవర్ణావివాహేం తనివృత్త్యర్థ మైథునపదగ్రహణమ్ ఏవామవ పరిణయేఽపి
పూర్వోక్తవాక్యమనుషజ్యతే। యది మైథునే ప్రశస్తేత్య తదా తస్మిన్ కమ్మణి పూర్వకా గ్రాహ్యా
నాన్యత్రేతి స్యాత్।

తతఇచ్చ

అనాశ్రమీ న తిష్ఠేత్తు క్షణమేక మపి ద్విజః।

ఇతి కృతసమావర్త_నస్య పఞ్చమహాయజ్ఞనిత్యోపాసనాహిదారకర్మ్మ నిష్పత్త్యర్థం పూర్వోక్తగుణరహితాపి పరిణేయా స్యాత్। తన్మాభూదితి దారకగ్రహణమ్। నను చ

ఏకత్వం సా గతా భర్తుః పిణ్డగోత్రే చ మృతకే।

ఇతి మాతుర్గోత్రాన్తరాభావాదసపిణ్డా చ యా మాతృరిత్యేతావతేవాలం కిమితి చకారాన్మాతురసగోత్రాగ్రహణం కృతం మనునా। ఉచ్యతే। సత్యమేవం తథాపి దత్తపుత్రీ యస్య మాతా భవతి సా చ

పుత్రికా కృతా దత్తపుత్రీప్రతిగ్రహీనా ఇయమేవ మమ పుత్రస్థానీయేతి తదా తస్యాః పరిణేతుర్దత్తపుత్రీ ప్రతిగ్రహీటసపిణ్డా అసపిణ్డా భవతీతి తత్ర పరిణ్యో మా ప్రశాంతీదితి చకారేణ మాత్రసగోత్రా పరిణయేత్యుచ్యతే।

ఉక్తఞ్చ దత్త్రిమాణాం జనకగోత్రాదినివృత్త్యా అన్యగోత్రాదిప్రాప్తిర్మనునా।

గోత్రఋుకథే జనవితుర్న హరేద్ధత్రిమః సుతః।

గోత్రఋుక్థానుగః పిణ్డో వ్యపైతి దదతః స్వధా ॥ ఇతి

ఏవం తర్హి అసపిణ్డా చ యా మాతురితి న వక్తవ్యమ్। చకారలభ్యాసగోత్రాగ్రహణేనైవాస పిణ్డాయా అపి ప్రాప్తత్వాదాఢమ్।సాపత్నా మాటపిటకులజాసపిణ్డా మాత్రసగోత్రాపి భవతి మాతృసపిణ్డా చేతి తత్ర వివాహప్రాప్తావిదముచ్యతే మాతురసపిణ్డేతి। తథా చ సాపత్న మాతృసపిణ్డేశ్వపి మాతులాదివ్యవహారం దర్శయతి సుమన్తుః।

పితృపత్న్యః సర్వ్వా మాతరస్తద్భ్రాతరీ మాతులాస్తహు హితరశ్చ భగిన్యస్తదపత్యాని భాగినేయాని అన్యథా సఙ్కరకారికాః స్యురితి।

అసగోత్రా చ యా పితురిత్యత్ర చకారేణ పితురసపిణ్డాయా గ్రహణం న కర్త్వవ్యమ్।
అసగోత్రపదేనైవ లభ్యత్వాదుచ్యతే। యస్య పితాదత్తిమపుత్రస్తస్య దత్తిమస్య యజ్జనకకులం తత్ర జాతా పరిణేతృ-

పితురసగోత్రా దానేన జనకగోత్రనివృత్తేరుక్తత్వాత్। ఏవంవిధాయా మాతురసగోత్రాయా వివాహప్రసక్తౌ చకారణేవముచ్యతే పితురసపిణ్డా గ్రాహ్యేతి। యదేవం నాభవిష్యదమగాంవా చ యాత్మన ఇత్యేవావచ్యత్। తస్మాన్మాతురసపిగడా అసగోత్రాపి పితురమపిణ్డా అసగోత్రా చ పరిణేయేతి సిద్ధమ్ యవీవమీ వయమా

ప్రమాణేన చ। అరోగిణీమచికిత్సనీయవ్యావిరహితాం భ్రాతృమతౌం పుత్రికాకరణశఙ్కానివృత్తయే।

అత్ర మనుః।

యస్యాస్తు న భవేద్భ్రాతా న విజ్ఞాయేత వై పితా।

నోపయచ్ఛేత తాం ప్రాజ్ఞః పుత్రికాధర్మశఙ్కయేతి॥

యస్యాః పితా పుత్రికాకరణాభిప్రాయవాన వేతి న విజ్ఞాయతే తాం నోపయచ్ఛేతేత్యర్థః।
ఏవఞ్చ యత్ర శఙ్కా నాస్తి తాామపత్రచీతేత్యర్థః ఉక్తో భవతి।
అసమానార్షగోత్రజామపేరిదమార్ప మర ఇత్యర్థః। గోత్రం వంశపరమ్పరాప్రసిద్ధమ్।ఆర్షఞ్చ గోత్రఞ్చ ఆర్పగోత్రే సమానే ఆగోత్రే యస్య స తాదృశస్తస్మాదుత్పనా సమానార్పగోత్రజా అనేవంవిధా అసమానార్షగోత్రజా। గోత్రం ప్రవరశ్యపృథక్ పృథక పదా సే నిమిత్తమ్।

పరిణీయ సగోత్రాన్తు సమానప్రవరాం తథా।

త్యాగం కృత్వా ద్విజస్తస్యాస్తతశ్చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥

ఇతి పార్థక్యేన పరిగణనాత్యాగశ్యోపభోగస్యైవ న తు తస్యాః।

సమానప్రవరాం కన్యామేకగోత్రామథాపి వా।
వివాహ్యయతి యో మూఢస్తస్య వక్షామి నిష్కృతిమ్॥

ఉత్సృజ్య తాం తతో భార్యాం మాతృవత్పరిపాలయేత్।

ఇతి శాతాతపస్మరణాత్।
తత్రాపస్తమ్బః।

సమానగోవప్రవరాం కన్యామూఢ్వోపగమ్య చ।
తస్యాముత్పాద్య చాణ్డాలం బ్రాహ్మణ్యాదేవ హీయతే ॥ ఇతి।

సమానప్రవరస్వరూపఞ్చ బౌధాయన ఆహ।

ఏక ఏవ ఋషిర్యావత్ప్రవరేష్వనువర్త్తతే।
తావత్సమానగోత్రత్వమృతే భృగ్వఙ్గరోగణాత్॥

సమానగోవత్వం సమానప్రవరత్వమిత్యర్థః।
భృగ్వఙ్గిరోగణేషు విశేషమాహ సంగ్రహకారః।

పఞ్చానాం త్రిషు సామాన్యాదవివాహస్త్రిషు యే।
భృగ్వఙ్గిరోగణేష్వేవ శేషేష్వేకోఽపి వారయేత్ ॥ ఇతి।

పఞ్చార్షేయాణామషిత్రయానువృత్తీ న మిథో వివాహస్త్ర్యార్షేయాణా సృషిదయానువృత్తౌ న శేషేష్వేకానువృత్తీ న వివాహ ఇత్యర్థః।

బౌధాయనోఽపి।

ద్వ్యర్షియః సన్నిపాతేఽవివాహస్త్ర్యార్షేయాణాం త్రార్షేయసన్నిపాతేఽవివాహః పఞ్చార్షేయాణామితి।

సన్నిపాతే సామ్య ఇత్యర్థః।

గోత్రభేదేఽపి ప్రవరైక్యమస్తి తద్యథా సంకృతిపూతిమాపనణద్ధి.శమ్భుశైవగవానాం గోత్రాణామాఙ్గిరసగోరివీతసాంకృత్యత్రిప్రవరేక్యమ్। తథా యాస్కవాధూలమౌనా మౌకానాఙ్గీనభేఽేపి భార్గవ వీతహవ్యసావేత సేతి ప్రవరైక్యమ్। ఏతేషాం మిశ్రో వివాహో మా భూదిత్యసమానార్షగ్రహణమ్। యత్ర తు ప్రవరవికల్పో యథా ఆఙ్గిర సామ్బరీషయౌవనమాన్ధాత్రమ్బరీషయౌవనాశ్యేతి, అత్రాస్తి ప్రవరభేదః న తు గోత్రభేదః, తన్నిరాసార్థ సమానగోత్రగ్రహణమ్। ఏవం ప్రవర గోత్రయోః పృథక్ పృథక్ పర్యుదాసనిమిత్తత్వం జ్ఞేయమ్।

ఏవం సాక్షాత్పరమ్పరయా వా అవయవానుష్టత్తేర్నిర్మవ్యదత్వాత్సర్వత్ర నిషేధప్రాప్తావవధిమాహ యాజ్ఞవల్క్యః।

పఞ్చమాత్సప్తమాదూర్ధం' మాతృతః పితృతస్తథా।

మాతృతః మాతృకులే పఞ్చమాదూఈ పితృతః పితృకులే సప్తమాదూర్ధ్వం సాపిణ్డా నివర్త్తతే ఇత్యర్థః। పిత్రాదయః షట్ సపిణ్డాద్యాతస్యైవ స్వపుత్రాదయశ్చ షట్ ఆత్మా చ సప్తమః। తథా మాత్రాదవచత్వారః ఆత్మా చ పఞ్చమః।

సన్తానభేదేఽపి యతః సన్తానభేదమ్తుమాదాయ గణవేద్యావత్సప్తమో భవతి పిత్రాదివీజతో నియోగాదినా యా కులాన్తరే జాతా తత్రాపి ఊర్ధ్వ సప్తమాజాతాయాం వివాహః।

పితృబన్ధుభ్యః సప్తమాన్మాతృబన్ధుభ్యశ్చ పఞ్చమాదాహ వశిష్ఠః।

అసమానార్షేయీ మస్పృష్టమైథునామవరవయస్కాం సదృశీం భాయాం విన్దేత ।

పఞ్చమీం మాతృబన్ధుభ్యః సప్తమీం పిటబన్ధుభ్య ఇతి బన్ధుశబ్దోపాదానాదయమర్థో గమ్యతే ।
అన్యథా కులాదిత్యేవ బ్రూయాత్ ।

యచ్చ వశిష్ఠేనోక్తమ్ ।

పఞ్చమీం సప్తమీఞ్చైవ మాతృతః పితృతస్తథా । ఇతి ।

తత్సవర్ణసాపత్న మాతృకుల విషయమ్ । బ్రాహ్మణాదీనాం
క్షత్రియాదిదారసముత్పన్నపితృకులవిషయఞ్చ । ఏకత్రా వయవానువృత్తేరభావాదన్యత్ర
సావభావాచ్చ ।

యత్తు పైఠీనసిరాహ।

పఞ్చ మాతృతః సప్త పితృతస్వీనతీత్య మాతృతః పఞ్చాతీవ్యవా పితృత ఇతి ।

అత్ర చీనతీవేత్యాదికస్యాయం విషయః । యస్య మాతా దత్తపుచీ తాం యః ప్రతిగ్రహీతా
పుత్తత్వేన స్వీకరోతి తత్కులమ్। యస్య దత్తపుత్రః పితా తస్య దత్తిమస్య జనకకులఞ్చ
ఏకత్రా వయవాను-

వృత్తేరభావాదన్యత్ర గోత్రానువృత్తేరభావాఞ్చ।

యత్తు శఙ్ఖవచనమ్।

యద్యేకజాతా బహవః పృథక్క్షేత్రాః పృథగ్జనాః।

ఏకపిణ్డాః పృథక్శౌచాః పిణ్డస్త్వావర్త్తత త్రిషు ॥ ఇతి।

అస్యార్థః। ఏకస్మాద్బ్రాహ్మణాదేర్జాతాః పృథక్ భిన్న మాతృజనాః పృథగ్జనాః భిన్న జాతీయాస్తే ఏకపిణ్డాః సపిణ్డా పృథక్శౌచాః పిణ్డస్త్వావర్త్తతే త్రిషు త్రిపురుషమేవ సాపిణ్డ్యమితి। ఏతద్భిన్న జాతీయసాపత్న మాతృకులవిషయమ్। తత్రాపకృష్టజాతీయానాముత్తమజాతీయవివాహప్రాప్తిరేవ నాస్తి।అనులోమతః ప్రాప్తిరస్తి తత్ర త్రిషు పురుషేష్వేవ సాపిణ్డ్యాః యుక్తమ్। ఉత్కృష్టజాతీయావయవసంయోగేతరజాతీయావయవవిపరిణామాత్। ఏవం పూర్వోక్తగుణవిశిష్టా పరిణేయేత్యుక్తమ్।

తత్ర యేషు విధినిషేధేషు దృష్టగుణదోషీ న స్తః కేవలం శాస్త్రైకసమధిగమ్యౌ తౌ। యథా అమపిణ్డా చ యా మాతురిత్యత్ర శాస్త్రసమధిగమ్యో గుణస్తదతిక్రమే చ దోషీఽపి।అత్రాతిక్రాన్తశాస్త్రస్య భార్యేవ న సా భవతి । భార్యాశబ్దస్యాహవ

నీయాదివసంస్కారశబ్దత్వాత్ ప్రాయశ్చిత్తీయతే చ। తథాచ పుత్రికాయాశ్చ న పరిపూర్ణ భార్యాత్వం ప్రదానాభావాత్ తథా గోత్రమపి న నివర్త్తతే। ఏవమాసురాదివివాహేష్వపి గోత్రానివృత్తిః,అభావ పుంస ఏతి ప్రతీచీమితి మన్త్రలిఙ్గాఇచ్చ న పరిపూర్ణ పుత్రికాయా భార్గ్యాత్వం వ్యాఖ్యాతం నిరుక్తకృతా। అభ్రాతృకేవ పుంసః పితౄనేత్యభిముఖీ సన్తానకణ పిణ్డదానాయ వేతి।

వశిష్ఠః ।

అభ్రాతృకా పుంసః కిం పితౄలభ్యేతి ప్రతీచీం న గచ్ఛతి పుత్చత్వమేతి। యత్ర పునర్దృష్టగుణదోషదర్శనేన విధినిషేధాభిధానం యథా హీనక్రియమిత్యాదినా న తదతిక్రమే

భార్యాత్వాభావః। కిన్తు నియమాతిక్రమమాత్రాప్రాయశ్చిత్తమాత్రం భవతి। తథా ప్రసిద్ధ శ్రోత్రియకులజా పరిణయా।

తథాచ యాజ్ఞవల్క్యః।

దశపౌరుషవిఖ్యాతాచ్ఛ్రోత్రియాణాం మహాకులాత్। ఇతి।

మాతృతః పఞ్చ పితృతః పఞ్చేతి దశ।

ఏవం సర్వత్ర ప్రాప్తాపవాదమాహ స ఏవ।

స్ఫీతాదపి న సఞ్చారిరోగదోషసమన్వితాత్।

సఞ్చారిణో రోగాః కుష్ఠాపస్మారాయః। మాతృసాపిణ్యాభావేఽపి మాతృగోత్రాయా అపి పాక్షికా నిషేధో వ్యాసేన దర్శితః।

సగోత్రాం మాతురప్యేకే నేచ్ఛన్త్యుద్వాహకమణి।

ఏకే నేచ్ఛన్తీత్యనేన పక్షే వివాహప్రాప్తిర్దర్శితా।

అమేవార్థ హేతుపూర్వకం ఉత్తరార్ద్ద స ఏవాహ।

జన్మనామ్నోరవిజ్ఞానాదుహహేదవిశఙ్కితః ॥

అత్ర దేశాచారావస్థా విజ్ఞేయా।

అథ వరలక్షణాని।

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః।

ఏతైరేవ గుణైర్యుక్తః సవర్ణః శ్రోత్రియో వరః।
యత్నాత్పరీక్షితః పుంస్త్వే యువా ధీమాఞ్జనప్రియః॥

ఏతైః కన్యాగుణైః అనన్యపూర్వకత్వయవీయస్త్వభ్రాతృమత్త్వవ్యతిరిక్తై # ర్యుక్తః సవర్ణః ఉత్కృష్టవర్ణేవా నహీనవర్ణః శ్రోత్రియః శ్రుతాధ్యయనసమ్పన్నః।

కాత్యాయనః।

ఉన్మత్తః పతితః కుష్ఠీ షణ్ఢశ్చైవ సగోత్రజః।
చక్షుః శ్రోత్రవిహీనశ్చ తథాపస్మారపితః॥
వరదోషాః స్మృతా హ్యేతే కన్యాదోషాః ప్రకీర్త్తితాః।

నారదః।

పరీక్ష్య పురుషం పుంస్త్వే నిజైరేవాఙ్గలక్షణైః।
పుమాంశ్చేదవికల్పేన* స కన్యాం లబ్ధుమర్హతి ॥
సుబడజత్రు జాన్వస్థిసుబడాంసశిరోధరః।
యస్యాపి ప్లవతే రేతో హ్రాది మూత్రఞ్చ ఫేనిలమ్।
పుమాన్ స్యాల్లక్షణైరేభిర్విపరీతస్తు షణ్ఢకః॥

అపత్యార్థ స్త్రియ: సృష్టాః స్త్రీ క్షేత్రం వీజినో నరాః।
క్షేత్రం వీజవతే దేయం నావీజీ క్షేత్రమర్హతి ॥

అథ దారానుకల్పః।

తత్ర మనుః।

సవర్ణా ద్విజాతీనాం ప్రశస్తా దారకర్మణి।
కామతస్తు ప్రవృత్తానాం ఇమాః స్యుః క్రమశోఽవరాః ॥

అవరా జఘన్యాః ।

శూద్రైవ భార్యా శూద్రస్య సా చ స్వా చ విశః స్మృతా।
తే చ స్వా చైవ రాజస్తు తాథ స్వా చాగ్రజన్మనః ॥

అథ శూద్రావిషయే పక్షాన్తరాణి స చాహ।

శూద్రావేదీ పతత్యవేరుతథ్యతనయస్య చ।
మీనకస్య సుతోత్పత్త్యా తదపత్యతయా భృగోః ॥

శూద్రాయా వోఢ్ా పతతీతి అత్రేరుతథ్యతనయస్య గోతమస్య చ మతమ్। అత ఏతయోర్మతే శూద్రావివాహ ఏవ నాస్తి। శౌనకమతే తు శూద్రావివాహాన్న పాతిత్యం కిన్తు సుతోత్పత్త్యా, అతః శూద్రామృతుకాలే నోపయచ్ఛేదితి। ఏవఞ్చ ఋతుగమనప్రాపకాణి అగమనే దోషప్రాపకాణి చ వచనాన్యేతద్వ్యతిరిక్తవిషయాణి। భృగుమతే తు న తత్ర సుతోత్పత్తిరపి పాతిత్యహేతుః। అపి

తు బ్రాహ్మణ్యాదిభార్యాస పుత్రరహితస్య కేవలశూద్రాపత్యత్వం పాతిత్య హేతుః। తతశ్చ బ్రాహ్మణ్యాదిష్వప్రసూతాసు శూద్రామృతౌ నోపగచ్ఛేత్। తదపత్యతయేతి తాన్యేవ శూద్రాయాముత్పన్నాన్యేవ చాపత్యాని యస్య స తదపత్యస్తస్య భావస్తదపత్యతా। ఏష ఏవార్థో వచనాన్తరేణ స్పష్టీకృతః।

శిల్పేన వ్యవహారేణ శూద్రాపత్యైశ్చ కేవలైరితి।

అత్ర వాక్యశేషః। కులాన్యకులతాం యాన్తి ఇతి।

యచ్చ మనునైవోక్తమ్।

న బ్రాహ్మణక్షత్రియయోరాపద్యపి చ తిష్ఠతోః।

కస్మింశ్చిదపి వృత్తాన్తే శూద్రా భార్యోపదిశ్యతే॥ఇతి।

తత్రప్రథమత ఏవ శూద్రాపరిణయనవిషయమ్। ఆపద్యపి హి తిష్ఠతోః సవర్ణామలభమానయోరిత్యర్థః। ఏతద్వైశ్యస్యాపి నియతమ్।

యతః స ఏవాహ।

హీనజాతిస్త్రియం మోహాదుద్వహన్తో ద్విజాతయః।

కులాన్యేవ నయన్త్యాశు ససన్తానాని శూద్రతామ్ ॥ ఇతి।

హీనజాతిం శూద్రామ్।

సవర్ణలాభే తు క్షత్త్రియాదివివాహమాహ పైఠీనసిః।

అభావే కన్యాయాః స్నాతకవ్రతఇచ్ఛేదపి వా క్షత్రియాయాన్తు
పుత్రానుత్పాదయీత వైశ్యాయాం వా శూద్రాయాం వేత్యన్యే ఇతి ।

సర్వాత్మనా శూద్రాపరిణయనిషేధమాహ యాజ్ఞవల్క్యః।

యదుచ్యతే ద్విజాతీనాం శూద్రాదారోపసంగ్రహ।
నైతన్మమ మతం యస్మాత్తత్రాత్మా జాయతే స్వయమ్॥

ఏషు పక్షేషు యచ్చాఛీయస్మార్తో యః పక్ష ఆట్టతస్తచ్చాఛీయస్యాపి స ఏవ పక్ష
ఇత్యేవంవిధస్థితో వికల్పః।

అథ దాతృనిరూపణమ్।

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః।

పితా పితామహో భ్రాతా సకుల్యో జననీ తథా।
కన్యాప్రదః పూర్వ్వనాశే ప్రకృతిస్థః పరః పరః॥

సకుల్యో దాయాదః, దాయాదేష్వపి సన్నిహిత ఏవాధికారీ। ప్రకృతిస్థః
పాతిత్యోన్మత్తాదిదోషరహితః, అప్రకృతిస్థేన పిత్రాదినా కృతమప్యకృతమేవ।

యథాహ నారదః।

స్వతన్త్రోఽపి హి యత్కర్మ్మ కుర్యాదప్రకృతిం గతః।

తదప్యకృతమేవ స్యాదస్వాతన్త్ర్యస్య హేతుతః॥

పితృత్వాదినా స్వతన్త్రోఽపి సన్నప్రకృతిస్థత్వేన హేతునా పరతన్త్రో

భవతి। తదీయకృతం వాగ్దానాదికం కార్య్యమకృతమేవ వేదితవ్యం యది తస్మిన్వరే పతనీయదోషా అచికిత్స్యరోగా వా భవేయుః, అభావే తు తద్వైవోపరితనం కర్మ్మ ప్రకృతిస్థో నిర్వ్వహేద్ధష్టాదృష్ట దోషాభావాత్। యద్యప్రకృతిస్థదత్తాయా వివాహసంస్కారో నిర్వ్యూఢస్తదా ప్రధానకర్మ్మణో నిష్పన్నత్వేనాధికరిత్వమాత్రవైకల్యాత్తచాపి న సర్వ్వాత్మనా ప్రత్యావర్త్తనీయా కన్యా, ఏవం తర్హి అనధికారిణాం కృతమకృతమేవేత్యేతద్విరుధ్యేత సత్యం తద్విరోధపరిహారాయ పరివేత్తృవివాహ ఇవ తాం ప్రత్యావృత్య పునస్తస్మాఏవాధికారీ దద్యాత్। అత్ర పునర్వ్వివాహోఽపి పరివేత్తృవివాహవద్విజ్ఞేయః। తథాచ నారదోఽపి దాతృక్రమమాహ।

పితా దద్యాత్స్వయం కన్యాం భ్రాతా వానుమతే పితుః।

మాతామహీ మాతులశ్చ సకుల్యో బాన్ధవాస్తథా॥

మాతా త్వభావే సర్వేషాం ప్రకృతౌ యది వర్త్తతే।

తస్యామప్రకృతిస్థాయాం దద్యుః కన్యాం స్వజాతయః॥

సకుల్యాః పితృపక్షీయాః, బాన్ధవా మాతృపక్షీయాః, స్వజాతీయాః బ్రాహ్మణాదయః। యస్య వర్ణస్య యా కన్యా తజ్జాతీయా అధికారిణా

ఇత్యర్థః। అస్మిన్వచనే భ్రాత్రనన్తరం మాతామహమాతులయోః క్రమేణాధికారం ప్రతిపద్యేత, తదనన్తరం పితృబన్ధూనామధికారః ప్రదర్శితః। అయఇచ్చ క్రమ ఔరసకన్యకావిషయే పుత్రికాదివిషయే చ వేదితవ్యః। పుత్రికాప్యౌరససమైవ।

ఔరసో ధర్మ్మపత్నీజస్తత్సమః పుత్రికాసుతః।

ఇతి యాజ్ఞవల్క్యస్మరణాత్।

క్షేత్రజాయాన్తు క్రమాన్తరమాహ కాత్యాయనః।

స్వయమేవౌరసీం దద్యాత్పిత్రభావే స్వబాన్ధవాః।

మాతామహస్తతోఽన్యాం హి మాతా వా ధర్మ్మజాం సుతామ్॥

అస్యార్థః । ఔరసీం పితా స్వయమేవ దద్యాత్పిత్రభావే బాన్ధవాః పితృబాన్ధవా దద్యుః । తతోఽన్యామౌరసీవ్యతిరిక్తాం ధర్మ్మజాం నియోగేన జాతాం క్షేత్రజాన్తు పిత్రభావే మాతామహో దద్యాత్। మాతామహో దద్యాదితి మాతామహగ్రహణం మాతులస్యాప్యుపలక్షణం అతస్తదభావే మాతేతి క్రమః। యుక్తఞ్చైతత్క్షేత్రజాయాం మాతామహావయవప్రాధాన్యాత్। ఏవఞ్చ మాతామహాదీనామౌరసీపుత్రీదానే పితృబన్ధుషు విద్యమానేష్వధికారీ నాస్తీత్యుక్తమ్। తత్ర చ విషయవిశేషే అపవాదః శ్రూయతే।

దీర్ఘప్రవాసయుక్తేషు పౌగణ్డేషు చ బన్ధుషు।

మాతులః సమయే దద్యాదౌరసీమపి కన్యకామ్॥

పౌగణ్డో వ్యవహారాద్యసమర్థః। సమయే రజోదర్శనోచితసమయాత్పూర్వ్వకాలే పూర్వ్వోక్తసకలాధికార్యభావే।

మనుః।

యదా నైవ తు కశ్చిత్ స్యాత్కన్యా రాజానమావ్రజేత్

అనుజ్ఞయా తస్య వరం సవర్ణం వరయేత్స్వయమ్॥

వరయేదిత్యనువృత్తౌ నారదః।

సవర్ణమనురూపఞ్చ కులరూపవయఃశ్రుతైః॥
సహ ధర్మ్మం చరేత్తేన పుత్రాంశ్చోత్పాదయేత్తతః ॥

పిత్రాదిషు సత్స్వపి కాలవిశేషే విద్యత ఏవ స్వయంవరః।

యదాహ బౌధాయనః।

త్రీణి వర్షాణ్యృతుమతీ కాఙ్క్షేత పితృశాసనమ్।
తతశ్చతుర్థే వర్షే తు విన్దేత సదృశం పతిమ్।
అవిద్యమానే సదృశే గుణహీనమపి శ్రయేత్ ॥

యత్తు విష్ణునోక్తం।

ఋతుత్రయముపాస్యైవ కన్యా కుర్యాత్స్వయంవరమ్। ఇతి

తద్గుణవద్వరలాభే వేదితవ్యమ్।

అత్ర విశేషాన్తరమాహ మనుః।

అలఙ్కారం నాదదీత పితృదత్తం స్వయంవరా।
మాతృదత్తం భ్రాతృదత్తం స్తేయం స్యాద్యది తం హరేత్ ॥

వరం ప్రత్యపి స ఏవాహ।

పిత్రే న దద్యాచ్ఛుల్కన్తు కన్యామృతుమతీం హరన్।
స హి ఖామ్యాదతిక్రామేదృతూణాం ప్రతిరోధనాత్॥

యమః।

కన్యా ద్వాదశ వర్షాణి యా ప్రదత్తార్త్తవే గృహే।
భ్రూణహత్యా పితుస్తస్యాః సా కన్యా వరయేత్స్వయమ్॥
ఏవం చోపగతాం పత్నీం నావమన్యేత్కదాచన।
న తు తాం బన్ధకీం విద్యాన్మనుః స్వాయమ్భువోऽబ్రవీత్॥

ఏవంవిధాయాం బన్ధకీత్వాభావీ దేగకాలాదిప్రతిబన్ధాభావే సతి।
అన్యథా కాలాతిక్రమే దోషశ్రవణాత్।
తథాచ బౌధాయనః।

దయాద్గుణవతే కన్యాం నగ్నికాం ధర్మ్మచారిణీమ్।
అపి వా గుణహీనాయ నోపరున్ధ్యాద్రజస్వలామ్॥

కులీనాయః రూపాదిగుణరహితాయ।
నగ్నికా చ దర్శితా వాయుపురాణే।

పశ్యత్యలజ్జా యాఙ్గాని కన్యా పురుషసన్నిధౌ।
యోన్యాదీన్నావగూహేత తావద్భవతి నగ్నికా॥ ఇతి।

అమరసింహస్త్వన్యథా ప్రాహ।

నగ్నికానాగతార్త్తవా ఇతి।

అత్రికశ్యపౌ।

పితుర్గృహే తు యా కన్యా రజః పశ్యేదసంస్కృతా।
భ్రూణహత్యా పితుస్తస్యాః సా కన్యా వృషలీ స్మృతా॥
యస్తు తాం వరయేత్కన్యాం బ్రాహ్మణో జ్ఞానదుర్బలః।
అశ్రాద్ధేయమపాఙ్క్త్యం తం విద్యాద్వృషలీపతిమ్॥

సంవర్త్తః।

రామకాలే తు సంప్రాప్తే సోమోభుఞ్జీత కన్యకామ్।
రజఃకాలే తు గన్ధర్వ్వో వహ్నిస్తు కుచదర్శనే।
తస్మాత్త్రాముద్వహేత్కన్యాం యావన్నర్త్తుమతీ భవేత్।
వివాహస్త్వష్టవర్షాయాః కన్యాయాః శస్యతే బుధైః॥

కశ్యపః।

అష్టవర్షా భవేద్గౌరీ నవవర్షా తు రోహిణీ।
దశవర్షా భవేత్కన్యా అత ఊర్ద్ధ్వం రజస్వలా॥

ఏవం కన్యాదానే అధికారిణో నిరూపితాః। సామ్ప్రతం దత్తాయాః కన్యాయాః క్వచిత్ప్రత్యాహరణం నిరూప్యతే।

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః।

దత్తామపి హరేత్పూర్వాచ్ఛ్రేయాంశ్చేద్వర ఆవ్రజేత్।

దత్తామపి హరేద్యది పూర్వస్య పాతకాదిదోషోపసృష్టత్వమితరస్య గుణయుక్తత్వం స్యాత్। తచ్చ సప్తపదాత్ప్రాగ్ద్రష్టవ్యమ్।

యథాహ నారదః।

స్త్రీపుంసయోస్తు సమ్బన్ధాద్వరణం ప్రాగ్విధీయతే।

వరణాద్గ్రహణం పాణేః సమ్బన్ధోఽయం త్రిలక్షణః।

తయోరనియతం ప్రోక్తం వరణాద్దోషదర్శనాత్ ॥

పాణిగ్రహణికా మన్త్రా నియతం దారలక్షణమ్।

తేషాం నిష్ఠా చ విజ్ఞేయా విద్వద్భిః సప్తమే పదే ॥ ఇతి।

అస్యార్థః। స్త్రీపుంసయోః సమ్భోగాద్వరణం ప్రాగ్భవతి। వరణాత్ పాణిగ్రహణం, ఏవం సమ్బన్ధస్త్రిలక్షణః। వరణం పాణిగ్రహణముపభోగశ్చేతి త్రివిధః। గాన్ధర్వాదిషు నాయం క్రమః। తయోః కన్యావరయోరనియతమనియమః। వృతోఽపి న పరిణీయతే, వాగ్దత్తాపి న దీయతే ఇత్యేవంరూపః। తత్ర హేతుర్వరణాద్దోషదర్శనాదితి। వరణాదూర్ధ్వం కన్యావరయోరన్యోఽన్యం దోషదర్శనాత్। అనేన చ

వివాహాదూర్ధ్వం నానియమ ఇత్యుక్తం భవతి।

తత్ర నియమే హేతుమాహ।

పాణిగ్రహణికా మన్త్రా ఇతి।

తైర్మన్త్రైరుత్పాదితసంస్కారయోర్న పరిత్యాగ ఇత్యర్థః।

పాణిగ్రహణ మన్త్రోత్పాద్యసంస్కారావధిమాహ।

తేషామితి।

కేచనాస్మిన్వచనే పాఠాన్తరం వ్యాఖ్యాన్తరఞ్చ కుర్వ్వతే।
తద్యథా।

వరణాద్గ్రహణం పాణేః సంస్కారో హ్యగ్నిలక్షణః।
తయోరనియతం ప్రోక్తం వరణాద్దోషదర్శనాత్।

పాణిగ్రహణే యః సోఽగ్నిలక్షణః సంస్కారోఽగ్నిచిహ్నితో హోమాదినిష్పాద్యః సంస్కారః। తయోర్వ్వరణదానపాణిగ్రహణయోర్మధ్యే వరణ-

మేవ దోషదర్శనాదనియతం, న పాణిగ్రహణమ్। తమ్మాదర్వ్వాక్ పతిత్వానుత్పత్తిరితి।
యమోఽపి।

పాణిగ్రహణసంస్కారాత్పతిత్వం సప్తమే పదే।

ఏవఞ్చ సప్తపదాదర్వాక్ పరిణేతృమరణేఽపి న విధవాత్వమవగమ్యతే।
ఉక్తఞ్చ వశిష్ఠేన।

అద్భిర్వాచా చ దత్తాయాం మ్రియేతోర్ధ్వం వరో యది।
న చ మన్త్రోపనీతా స్యాత్కుమారీ పితురేవ సా।

సా పితురేవ న ప్రతిగ్రహీతురిత్యర్థః। సా చ తద్దేవరాయ ప్రదేయా తదభావే తద్గోత్రాయ తదభావే అన్యస్మై। ఇదమపి లోకవిద్విష్టత్వాద్దేశాచారానుసారేణ భవతి।

బలాదపహృతాయాన్తు విశేషమాహతుర్యమవశిష్ఠౌ।

బలాద్యపహృతా కన్యా మన్త్రైర్యది న సంస్కృతా।
అన్యస్మై విధివద్దేయా యథా కన్యా తథైవ సా॥

బహుభ్యో వాగ్దానే కాత్యాయనేనోక్తవిశేషో ద్రష్టవ్యః।

అనేకేభ్యో హి దత్తాయామనూఢ़ాయాన్తు యత్ర వై।
వరాగమశ్చ సర్వేషాం లభేతాదివరస్తు తామ్॥

సర్వేషాం వరాణామాగమే సతీత్యర్థః స చ పూర్వవరో యది దోషరహితో గుణవాంశ్చ భవతి।

వరయిత్వా దేశాన్తరగమనే నారదః।

ప్రతిగృహ్య చ యః కన్యాం వరో దేశాన్తరం వ్రజేత్।
త్రీనృతూన్ సమతిక్రమ్య సా చాన్యం వరయేద్వరమ్॥

ప్రతిగృహ్య వరయిత్వేత్యర్థః।

ప్రమదాయ శుల్కం గచ్ఛేద్యః కన్యాయాః స్త్రీధనం తథా।
ధార్యా సా వర్షమేకన్తు దేయాన్యస్మై విశేషతః॥

అత్ర విశేషమాహ మనుః।

కన్యాయాం దత్తశుల్కాయాం మ్రియతే యది శుల్కదః।
దేవరాయ ప్రదాతవ్యా యది కన్యానుమన్యతే॥

కులాదిరహితేభ్యోఽపి కన్యా ప్రత్యాహరణీయేత్యాహ

వశిష్ఠః।

కులశీలవిహీనస్య షణ్ఢాదిపతితస్య చ।
అపస్మారివిధర్మ్మస్య రోగియాం వేశధారిణామ్।
దత్తామపి హరేత్కన్యాం స్వగోత్రోఢ़ాంం తథైవ చ॥

అత్ర పునర్వివాహాదివిశేషస్తు పూర్వ్వమేవ నిరూపితః।
అదుష్టకన్యాపరిత్యాగే విశేషమాహ నారదః।

ప్రతిగృహ్య తు యః కన్యామదుష్టాముత్సృజేద్వరః।
వినేయః సోఽర్థదణ్డేన కన్యాం తామేవ చద్వహేత్॥

కాత్యాయనః।

వరదోషమనాఖ్యాయ పాణిం గృహ్ణాతి యో నరః।
యాచనం చ ప్రకుర్వీత తద్దానం నాప్నుయాత్తు సః।
కన్యాదాపేఽప్యేవమేవ దాతా దణ్డ్యో వరస్తథా॥

నారదః।

నాదుష్టాం దూషయేత్కన్యాం నాదుష్టం దూషయేద్వరమ్।
దోషే సతి న దోషః స్యాదన్యోఽన్యం త్యజతస్తయోః॥

మనుః।

విధివత్ప్రతిగృహ్యాపి త్యజేత్కన్యాం విగర్హితామ్।
వ్యాధితాం విప్రదుష్టాఞ్చ ఛద్మనా చోపపాదితామ్॥

విప్రదుష్టామన్యగతభావాం ఛద్మనా అన్యకన్యోపదర్శనేన। ఏవముక్తలక్షణాయ వరాయోక్తలక్షణకన్యా దేయాధికారిణేత్యుక్తో వివాహః సప్రపఞ్చః। సోఽపి జ్యేష్ఠానుక్రమేణేతి శాస్త్రనియమః।

అత్ర క్వచిదపవాదవిషయే మనుః।

జడ఼ాన్ధవధిరాదీనాం వివాహోఽస్తి యథోచితమ్।
వివాహాసమ్భవే తేషాం కనిష్ఠో వివహేత్తదా।
పితృవ్యపుత్రే సాపత్న్యే పరదారసుతాదిషు।
వివాహాధానయజ్ఞాదౌ పరివేదో న దూషణమ్॥

శాతాతపోఽపి।

నాగ్నయః పరివిన్దన్తి న చ దానతపాంసి చ।
న చ శ్రాద్ధం కనిష్ఠస్య యా చ కన్యా విరూపికా ॥

అన్యేఽపి విశేషా ఆవసథ్యాధానప్రకరణే వక్ష్యన్తే।

అథ వివాహభేదః।

తత్ర మనుః।

యో యస్య ధర్మ్యో వర్ణస్య గుణదోషౌ చ యస్య యౌ।
తద్వః సర్వం ప్రవక్ష్యామి ప్రసవే చ గుణాగుణాన్॥
బ్రాహ్మో దైవస్తథైవార్షః ప్రాజాపత్యస్తథాసురః।
గాన్ధర్వో రాక్షసశ్చైవ పైశాచశ్చాష్టమోఽధమః॥

బ్రాహ్మవివాహలక్షణం తత్సన్తతిఫలఞ్చాహ

యాజ్ఞవల్క్యః।

బ్రాహ్మే వివాహ ఆహూయ దీయతే శక్త్యలఙ్కృతా।
తజ్జః పునాత్యుభయతః పురుషానేకవింశతిమ్॥

ఉభయతః పిత్రాదీన్దశ పుత్రాదీన్దశ ఆత్మానం చైకమిత్యేకవింశతిం పునాతి। యద్వా ఉభయతో మాతృతో దశ పితృతో దశ ఆత్మానఞ్చేత్యేకవింశతిమ్।

యథా।

యజ్ఞస్థఋత్విజే దైవ ఆదాయార్షస్తు గోద్వయమ్।

యజ్ఞే ప్రారబ్ధే కన్యామలఙ్కృత్య యత్రర్త్విజే దీయతే స దైవః। వైరాయ దేయా మిథునం వృషభం గాఞ్చ గృహీత్వా యథాశక్త్యాలఙ్కృతా యత్ర తస్మై దీయతే స ఆర్షః। గోద్వయగ్రహణం ప్రదర్శనార్థమ్।

యతః మనుః।

ఏకం గోమిథునం ద్వే వా వరాదాదాయ ధర్మతః। ఇతి।

ఏతద్గోమిథునం పిత్రాదిశ్చేద్గృహ్ణాతి తదా విక్రయ ఏవ।

తథాచ మనుః।

ఆర్షే గోమిథునం శుల్కం కేచిదాహుర్మృషైవ తత్।
అల్పోఽపి వా మహాన్వాపి విక్రయస్తావదేవ సః॥ ఇతి

కన్యార్థం యది గృహ్ణాతి తదా న దోష ఇత్యాహ స ఏవ।

యాసాన్నాదదతే శుల్కం జ్ఞాతయో న స విక్రయః।
అర్హణం తత్కుమారీణామానృశంస్యం హి కేవలమ్॥

యచ్ఛుల్కం కన్యార్థం తత్కుమారీణామర్హణం పూజనమానృశంస్యమపాపిష్ఠమ్।
తచ్ఛుల్కం కన్యాయై దద్యాదిత్యర్థః।

దైవార్షయోః ఫలమాహ యాజ్ఞవల్క్యః।

చతుర్ద్దశ ప్రథమజః పునాత్యుత్తరజశ్చ షట్।

ప్రథమజో దైవవివాహజః, ఉత్తరజ ఆర్షవివాహజః। సప్త పూర్వ్వాన్ సప్తావరాన్ ఇతి చతుర్ద్దశ। త్రీన్ పూర్వ్వాన్త్రీనవరానితి షట్। పునాతి ఉభయత్ర స్వస్య మధ్యస్థితత్వాదేవ పవిత్రతా।

తథా।

ఇత్యుక్త్వా చరతాం ధర్మ్మం సహ యా దీయతేఽర్థినే।
సకాయః పావయేత్తజ్జః షట్ షట్ వంశ్యాన్ సహాత్మనా॥

సహ ధర్మ్మం చరతామితి పరిభాషణపూర్వ్వకమలఙ్కృతా కన్యా యత్ర దీయతే సకాయః ప్రాజాపత్యస్తస్యాం జాతః షట్ పూర్వ్వాన్ షట్ పరానాత్మానం చేతి త్రయోదశ పావయేత్। అథవాన్యోఽర్థః ఆత్మనా సహ షట్ పూర్వ్వానాత్మనా సహ షట్ పరానితి ఏకాదశ పావయేత్।

తథా।

ఆసురో ద్రవిణాదానాద్గాన్ధర్వః సమయాన్మిథః।
రాక్షసో యుద్ధహరణాత్పైశాచ: కన్యకాచ్ఛలాత్॥

ఆత్మార్థం ద్రవిణమాదాయ కన్యార్పణం స ఆసురః అస్య మానుష ఇత్యపి సంజ్ఞా।
తథాచ హారీతః।

శౌల్కేన మానుష ఇతి।

కన్యావరయోరన్యోఽన్యరాగేణ యః సమయః త్వం మే భార్యా త్వం మే పతిరితి స గాన్ధర్వః। సమయపూర్వకముపభోగోఽపి గాన్ధర్వ ఏవ। యుద్ధహరణా ద్రాక్షసః క్షాత్ర ఇత్యభిధీయతే।

యథాహ హారీతః।

అలఙ్కృతామభిజయః క్షాత్ర ఇతి।

కన్యకాచ్ఛలాచ్ఛలనం ఛలః, కపటేన స్వాపాద్యవస్థాసు కన్యకాయామఛలేనోపహరణం పైశచో వివాహః। కన్యకాం ఛలాదిత్యపి పాఠః। న చాసురాదివివాహేషు సప్తపాదాతిక్రమణాభావాత్పతిత్వభార్యాత్వయోరనుత్పత్తిరిత్యాశఙ్కనీయమ్। తత్రాపి స్వీకారానన్తరమేవ సంస్కారవిధానాత్।

తథాచ దేవలః।

గాన్ధర్వాదివివాహేషు పునర్వైవాహికో విధిః।
కర్త్తవ్యశ్చ త్రిభిర్వర్ణైః సమయేనాగ్నిసాక్షికః॥

గృహ్యపరిశిష్టేఽపి ।

గాన్ధర్వ్వాసురపైశాచో వివాహో రాక్షసశ్చ యః।

పూర్వ్వం పరిణయస్తేషాం తతో హోమో విధీయతే॥

పరిణయః స్వీకారాది।

ఏవం స్థితే వర్ణవ్యవస్థయా వివాహనియమమాహ

మనుః।

షడ్ానుపూర్వ్వ్యా విప్రస్య క్షత్త్రస్య చతురోఽవరాన్।
విట్ఛూద్రయోస్తు తానేవ విద్యాద్ధర్మ్మ్యానరాక్షసాన్॥

అస్యార్థః। బ్రాహ్మాదీన్ షడ్ానుపూర్వ్వ్యా క్రమేణ బ్రాహ్మణస్య ధర్మ్మ్యాన్ ధర్మ్మాదనపేతాన్విద్యాత్, తే చ షట్ బాహ్మ్యో దైవ ఆర్షః ప్రాజాపత్య ఆసురో గాన్ధర్వ్వశ్చేతి।
యత్తు కశ్యపేనోక్తమ్।

క్రీతా ద్రవ్యేన యా నారీ న పత్నీ సా విధీయతే।
న సా దైవే న సా పిత్రే దాసీం తాం కశ్యపోఽబ్రవీత్ ॥ ఇతి

తద్వక్ష్యమాణశాస్త్రవివాహాసమ్భవే సతి ద్రష్టవ్యమ్। క్షత్రస్య అవరాన్ పశ్చాదుక్తానాసురగాన్ధర్వ్వరాక్షసపైశాచాన్ధర్మ్మ్యాన్ జానీయాత్ విట్ఛూద్రయోస్తు

అరాక్షసాన్రాక్షసవర్జితాన్తానేవాసరాదిపైంశాచాన్తాన్ధర్మ్యాన్విద్యాత్।కేచనైవం వ్యాచక్షతే—
షట్ బ్రాహ్మాది గాన్ధర్వాన్తాన్విప్రస్య, క్షత్రస్య ప్రాజాపత్యాదిరాక్షసాన్తాంశ్చతురః।
విట్ఛూద్రయోస్తు ఆసురారాక్షసాదీన్ ప్రాజాపత్యాదీన్తానేవ ధర్మ్యాన్విద్యాత్। పైశాచపరిత్యాగే
చ హేతుమప్యుపదిశన్తి। హేతుశ్చ నారదమనువచనే।

చత్వారో బ్రాహ్మణస్యాద్యాః శస్తా గాన్ధర్వరాక్షసౌ।

రాజ్ఞస్తథాసురో వైశ్యే శూద్రే చాన్యస్తు గర్హితః॥

స పాపిష్ఠో వివాహానాం పైశాచః కథితోఽష్టమః। ఇతి।

ఏషామపి మధ్యే ప్రశస్తానాహ మనుః।

చతురో బ్రాహ్మణస్యాద్యాన్ ప్రశస్తాన్ కవయో విదుః।

రాక్షసం క్షత్రియస్యైకమాసురం వైశ్యశూద్రయోః॥

అయమర్థః। బ్రాహ్మో దైవ ఆర్షః ప్రాజాపత్యశ్చేతి చతురో బ్రాహ్మణస్య ప్రశస్తానాహుః।
క్షత్రియస్యైకం రాక్షసమేవ ప్రశస్తం, వైశ్యశూద్రయోః ఆసురమేవ। బ్రాహ్మణస్య
బ్రాహ్మాదిప్రాజాపత్యాన్తో ముఖ్యః కల్పః, రాక్షసోఽనుకల్పః అనన్తక్షత్త్రధర్మత్వాత్। క్షత్రస్య
రాక్షసో ముఖ్యః చతురోఽవరానిత్యత్ర మతే ఆసురగాన్ధర్వరాక్షసపైశాచా ఇతి చత్వారః।
ఏతన్మతే ఆసురగాన్ధర్వపైశాచోఽనుకల్పః। యన్మతే తు ప్రాజాపత్యాదయశ్చత్వారః
ప్రాజాపత్యాసురగాన్ధర్వరాక్షసా ఇతి, తన్మతే తు ప్రాజాపత్యాదయస్త్రయోఽనుకల్పః। తథా
వైశ్యశూద్రయోరాసురో ముఖ్యః కల్పః, గాన్ధర్వపైశాచావనుకల్పః ప్రాజాపత్యగాన్ధర్వౌ వా।

ఏవం స్థితే బ్రాహ్మణస్యాపత్కల్పమాహ

మనురేవ ।

పఞ్చానాన్తు త్రయో ధర్మ్యా ద్వావధర్మ్యౌ స్మృతావిహ।

పైశాచఆసురశ్చైవ న కర్త్తవ్యౌ కదాచన॥

ప్రాజాపత్యాసురగాన్ధర్వ్వరాక్షసపైశాచానాం మధ్యే త్రయః ప్రాజాపత్యగాన్ధర్వ్వరాక్షసాః। అధర్మ్యౌ తావేవ దర్శయతి పైశాచఆసురశ్చేతి। ముఖ్యకల్పమధ్యే పరిగణితస్యాపి ప్రాజాపత్యస్యాపత్కల్పమధ్యపరిగణనమార్థాపేక్షయా ప్రాజాపత్యస్యాపకృష్టతాద్యోతనార్థం పునాత్యుత్తరజశ్చ షణ్ిత్యార్షవివాహజాపేక్షయా సకాయః పావయేత్తజ్జః షట్ షట్వంశాన్ సహాత్మనేతి ప్రాజాపత్యవివాహస్యాధిక్యశ్రవణాత్ప్రాజాపత్యస్యాధిక్యం ద్యోతయతి తన్మా భూదితి ।

క్షత్రియస్యాపత్కల్పమాహ।

పృథక్ పృథగ్వా మిశ్రౌ వా వివాహౌ పూర్వ్వవేదినౌ।

గాన్ధర్వ్వో రాక్షసశ్చైవ ధర్మ్యౌ క్షత్రస్య తౌ స్మృతౌ॥

పృథక్ పృథక్ ముఖ్యోఽనుకల్పశ్చేతి వ్యవస్థితవికల్పత్వేనాభిహితః, తత్ర పూర్వ్వోక్తవివాహౌ యది మిశ్రౌ భవతః స మిశ్రవివాహఉచ్యతే। మిశ్రవివాహమేవోదాహృత్య దర్శయతి గాన్ధర్వ్వో రాక్షసశ్చేతి। యథా ప్రథమం గాన్ధర్వ్వేణ పరిగృహ్య తద్బన్ధుషు విరుద్వేషు యుద్ధేన హరణమేతచ్చ ప్రదర్శనార్థం అతశ్చానేనైవ న్యాయేన వర్ణా-

న్తరాణామప్యూహనీయమ్। వైశ్యశూద్రయోరప్యాపకల్పేఽతినిన్దితోఽపి పైశాచో గ్రాహ్యః। తథా వైశ్యశూద్రవృత్తేరపి విప్రాదేః।

తథాచ వత్సః।

సర్వ్వోపాయైరసాధ్యా స్యాత్సుకన్యా పురుషస్య వై।

చౌర్యేణాపి వివాహేన సా వివాహ్యా రహఃస్థితా॥ ఇతి।

చౌర్యేణ పైశాచేన।

సకలవివాహోపయోగవిశేషో యజ్ఞపార్శ్వేనోక్తః।

వివాహే వితతే తన్త్రే హోమకాల ఉపస్థితే।
కన్యాయా ఋతురాగచ్ఛేత్కథం కుర్వన్తి యాజ్ఞికాః॥
స్నాపయిత్వా తు తాం కన్యామర్చయిత్వా యథావిధి।
యుఞ్జాన ఆహుతిం దత్త్వా తతస్తన్త్రం ప్రవర్తయేదితి॥

యాజ్ఞవల్క్యేనాప్యన్యో విశేషో దర్శితః।

పాణిర్గ్రాహ్యః సవర్ణాసు గృహ్ణీయాత్క్షత్రియా శరమ్।
వైశ్యా ప్రతోదమాదద్యాద్వదనే త్వగ్రజన్మనః॥

స్త్రీ శరాదికం గృహ్ణాతి తత్పాణిస్థితమిచ్ఛ వరీ గృహ్ణీయాదిత్యర్థః।
అగ్రజన్మన ఇత్యుత్కృష్టోపలక్షణమ్।
తథాచ మనుః।

వసనస్య దశా గ్రాహ్యా శూద్రయోత్కృష్టవేదన ఇతి।

విధవానియోగో నాత్ర విచారసరణిమారోపితో యుగాన్తరవిషయత్వాత్।

వివాహే వర్షమాసాదిశుద్ధిర్జ్యోతిఃశాస్త్రేఽభిహితా।

సింహస్థం మకరస్థఞ్చ గురుం యత్నేన వర్జ్జయేత్।
సింహస్థే తు మఘాసంస్థం గురుం యత్నేన వర్జ్జయేత్॥
అన్యత్ర సింహభాగే తు వివాహాది విధీయతే।

మనుః।

నర్మ్మదాపూర్వ్వభాగే తు శోణస్యోత్తరదక్షిణే।
గణ్డక్యాః పశ్చిమే పారే మకరస్థో న దోషభాక్॥

జ్యోతిఃసారసాగరే।

అతిచారగతో జీవః స్వం రాశిం నైతి చేద్యది।
లుప్తసంవత్సరో జ్ఞేయః సర్వ్వకర్మ్మవహిష్కృతః॥
మాఘఫాల్గునవైశాఖజ్యైష్ఠాషాఢమృగాహ్వయాః।
షడ్తేతే పూజితా మాసాశ్చాతుర్వ్వర్ణ్యస్య నిత్యశః।
మార్గే మాసి తథా జ్యైష్ఠే క్షౌరం పరిణయం వ్రతమ్।
జ్యేష్ఠపుత్రదుహిత్రోస్తు యత్నేన పరివర్జ్జయేత్॥
శ్రేష్ఠం పక్షముశన్తి శుక్లమసితస్యాద్యం విభాగం తథా
రిక్తాం ప్రోహ్య తిథిం తథర్త్వయనయోః సన్ధిఞ్చ శేషాః శుభాః।

అమాయాఞ్చైవ భద్రాయాం కరణే విష్టిసంజ్ఞితే।
యః కరోతి వివాహం స శీఘ్రం యాతి యమాలయమ్॥

ప్రతిపద్దుఃఖజననీ ద్వితీయా ప్రీతివర్ద్ధినీ।
సౌభాగ్యదా తృతీయా స్యాచ్చతుర్థీ చార్థనాశినీ॥
పఞ్చమ్యాం సుఖవిత్తాని షష్ఠీ విఘ్నప్రదా మతా।
విద్యాశీలసుఖాప్తిః స్యాత్సప్తమ్యామఫలాష్టమీ॥
నవమీ శోకభయదా ఆనన్దో దశమీదినే।
సుఖదైకాదశీ జ్ఞేయా ద్వాదశీ సఫలా స్మృతా।
మానపుత్రౌ త్రయోదశ్యాం చతుర్ద్దశ్యాం తు దోషదే॥
ఫలం బహువిధం జ్ఞేయం పఞ్చదశ్యాం విశేషతః।
న చేహ శుక్లప్రతిపదుదయన్తీ నిషిధ్యతే॥
అత్రాపి కృష్ణపక్షస్య దశమీం హ్యవివాహికీమ్।
వదన్త్యన్యే తు దశమీముభయోరవివాహికీమ్ ॥
గురుశుకేన్దుపుత్రాణాం దినేషు పరిణీయతే।
యా కన్యా సా భవేన్నిత్యం భర్తుశ్చిత్తానువర్తినీ।
అర్కార్కిభౌమవారాణాం దినేషు కలహప్రియా।
సాపత్న్యం సమవాప్నోతి తుషారకరవాసరే॥

తత్ర దినేత్యభిధానాద్రాత్రావభ్యనుజ్ఞా గమ్యతే।

తథాచ స్మరన్తి।

న వారదోషాః ప్రభవన్తి రాత్రావితి।
యావజ్జీవన్తు కన్యా సా భర్త్రా సహ వియుజ్యతే।
దుఃఖం పశ్చాదామరోగైరశ్విన్యాం యాతి పఞ్చతామ్॥
యామ్యే షడ్భిర్మాసైర్వైధవ్యం యాతి నిర్ధనత్వఞ్చ।

ధనకనకభూషణయుతా పాణిగ్రహణే తు కృత్తికాయాఞ్చ॥

పశ్చాత్ షష్ఠేఽబ్దే యాతి పఞ్చత్వమ్।

ప్రాజాపత్యే సుభగా పతివ్రతా భామినీ ప్రియా భర్తుః।
శుచిరనుకూలా భర్తుః ప్రియంవదా సోమదైవతేః కన్యా।
ఆర్ద్రాపాణిగ్రహణే వర్షైకేన యాతి పఞ్చత్వమ్।
త్రిభిరబ్దైరాదిత్యే కన్యా సముపైతి పతిమన్యమ్॥
అబ్దచతుష్కాత్కన్యా కులవిద్వేషిణీ భవతి పుష్యే।
అశ్లేషాస్వపి కన్యా పాణిగ్రహణే సమేత్య భర్తారమ్॥
సప్తభిరబ్దైర్ద్వేష్యేత్ అథ కులటాత్వం సమాప్నోతి।
భవతి త్రివర్గయుక్తా పిత్రే పాణిగ్రహే హి సమ్ప్రాప్తే॥
భాగ్యే సత్యసౌభాగ్యం దాసీత్వం యాతి నిర్భయా కన్యా।

అబ్దైకేఽతిక్రాన్తే పతిమరణం ప్రాప్నుయాచ్చైవ॥
వ్యపగతశోకా సుభగా భోగవతీ సుప్రజా ప్రియా భర్తుః।
అర్యమ్ణి శశియుక్తే కన్యా వర్షద్వయేనేతీతి॥
హస్తే పాణిగ్రహణం సమేత్య కన్యా పతివ్రతా నిత్యమ్।
ఆత్మప్రాణవియోగమవాప్నుయాత్కన్యకా చాబ్దాత్॥
అథవా శీలభ్రంశం స్వాష్ట్రే ప్రాప్నోతి బాన్ధవకులాత్।
స్వాతౌ ధర్మసమేతా పతిదయితా బన్ధువల్లభా సాధ్వీ॥
ఐన్ద్రాగ్న్యాఖ్యే కన్యా బుద్ధిభ్రష్టా ప్రయాతి పతిమన్యమ్।
అష్టచతుష్కేఽతీతే, మైత్రే కన్యాప్నుయాద్ధనం సౌఖ్యమ్॥
భర్తురవజ్ఞాం కృత్వా దుఃఖాన్యనుభూయ శక్రమే॥ కన్యా।

దశమేంఽబ్దే వైధవ్యం ప్రయాతి యద్యష్టమే న మృతా॥
మూలే సధనా సాధ్వీ పత్యురతిప్రియతమా ప్రహృష్టా చ।
అశుచిరనాచారా దాసరతాన్యథా సమేతి భర్తారమ్॥
అబ్దద్వయేన కన్యా జ్ఞేయా సా పూర్వాషాఢాసు।
విదధాతి వైశ్వదైవే భర్తుర్వృత్తిఞ్చ గురుజనానురతా॥

పాణిగ్రహణముపయాతే శ్రవణే నైకత్ర సా రమతే।
విభ్రష్టస్మృతిశౌచా మృత్యుముఖం యాతి వసుదైవే॥
ఊర్ధ్వారోగేణ హతా యమసదనం యాతి వారుణే పశ్చాత్।
ఆజైకపాదే కన్యా దుఃశీలా దుర్భగా దరిద్రా చ॥
అహిర్బుధ్న్యే కన్యా మణికనకవిభూషణం ప్రభూతమాప్నోతి।
ప్రాప్నోతి శీలం శౌచం పౌష్ణే శయ్యాసనోపకరణాని॥
వైధృతికే పరిణీతా కన్యా వికలేన్ద్రియా, వ్యతీపాతే।
విద్యాన్మరణం నిత్యం సుభగా షట్స్వపి వరేషు కరణేషు
ధ్రువకరణైః శకునాద్యైః పాణిగ్రహణాద్ధ్రువం మృత్యుః।
దుష్టపూర్వ్వమపహాయ దినార్ద్ధభాగం
విష్టిప్రదుష్టమపి నష్టవిధుం తిథిశ్చ।
శేషాః శుభా అశుభాస్తథాన్యే
పూర్వోక్తమత్ర సకలం హి విచిన్తనీయమ్॥
శనైశ్చరదినే ప్రాప్తే యది రిక్తా తిథిర్భవేత్।
తస్మిన్వివాహితా కన్యా పతిసన్తానవర్ద్ధినీ॥

మేషే కుమారేష్వనురక్తచిత్తా

విహీనవిత్తా గవి, గోవ్రతా చ।
కులద్వయానన్దకరీ తృతీయే
కులీరలగ్నే కులటా నృశంసా।
హరౌ ప్రసూతా సుకృతాశ్రితా పితుః
పితుః ప్రియా చ శ్వశురస్య షష్ఠే।
రూపాభిమానార్థవతీ తులాధరే
తథాలిని క్రన్దతి నిత్యమస్థిరా।
ధనుషి కులటా తత్పూర్వావర్ధ్ద సత్యపరే జగుః।
మృగఘటభషేష్వన్యాసక్తా జరాముపగచ్ఛతి॥
పఞ్చ పాణిగ్రహే దోషా వర్జ్జనీయాః ప్రయత్నతః।
దారిద్రా మరణం వ్యాధిః పుంశ్చల్యమనపత్యతా ॥ ఇతి।

తథా గురుశుక్రాస్తాదిష్వపి వివాహాదినిషేధో జ్యోతిఃసారసాగరే।

బాలే శుక్రే వృద్ధే శుక్రే జీవే నష్టే వృద్ధే జీవే।
బాలే జీవే జీవే సింహే జీవాదిత్యే సింహాదిత్యే॥
తథా మలిమ్లుచే మాసి సురాచార్యేఽతిచారగే।

వాపీకూపతడ఼ాగాదిక్రియాః ప్రాగుదితాస్త్యజేత్॥

అస్తాదిలక్షణం బ్రహ్మసిద్ధాన్తే।

రవిణా సన్ధిరన్యేషాం గ్రహాణామస్త ఉచ్యతే।
అర్వాగూర్ద్ధమవస్థా స్యాన్మోధ్యాద్వార్ద్ధకశైశవే॥ ఇతి।

బాలవృద్ధద్వయోరవధిర్దామోదరీయే।

ప్రాగ్బాలో దివసత్రయం దశదినం పశ్చాత్సితో వృద్ధతామ్
పక్షే వాసరపఞ్చకే చ లభతే పక్షే గురుః సర్వ్వతః।
తత్పశ్చాద్గురుశక్రయోర్విమలయోః కుర్య్యాద్వివాహం సితే
కృష్ణే వాసరపఞ్చకఞ్చ శివవన్న స్యాద్దశాహః పరః॥ ఇతి।

వార్హస్పత్యే తు।

ప్రాక్ పశ్చాదుదితః శుక్రః పఞ్చ సప్తదినం శిశుః।
విపరీతన్తు వృద్ధత్వం తద్వదేవ గురోరపీతి॥

అత్ర దేశభేదేన ఆపదా చ వ్యవస్థామాహ గార్గ్యః।

శుక్రో గురుః ప్రాగపరార్కకాలో।
విన్ధ్యే దశావన్తిషు సప్తరాత్రమ్।
వఙ్గేషు హూనేషు చ షట్ చ పఞ్చ
శేషే చ దేశే త్రిదినం వదన్తి॥ ఇతి।

అస్మిన్వచనే యేఽధికకాలాస్తే దేశభేదేన వ్యవస్థితా ఇతి న విరోధః।

మిహిరోఽపి।

బహవో దర్శితాః కాలా యే బాల్యే వార్ద్ధకేఽపి వా।
గ్రాహ్యాస్తత్రాధికాః శేషా దేశభేదాత్తథాపదేతి ॥

ఇతి వివాహవిధిః।

అథావసథ్యాధానమ్।

ఆవసథ్యస్య గృహ్యస్య అగ్నేరాధానమావసథ్యాధానమ్।

తద్వివాహకాలే చతుర్థీకర్మానన్తరం కుర్యాత్। ప్రయోగమధ్యే ప్రయోగాన్తరకరణాధికారాభావాద్వైవాహికోఽగ్నిరేవ ఔపాసనాగ్నిరిత్యాశ్వలాయనాదీనాం పక్షః, దాయాద్యకాలే ఆవసథ్యాధానమ్ ఇత్యేకేషాం మతమ్। దాయాద్యకాలో నామ భ్రాతౄణాం పితృధనస్య విభాగకాలః। అవిభక్తే పితృధనే సర్వేషాం భ్రాతౄణాం స్వత్వస్య సాధారణత్వేన వినియోగానర్హత్వాత్ ధనవినియోగసాధ్య మావసథ్యాదికర్మానుష్ఠానమతో భ్రాతృమతో విభక్తస్యైవాధానేఽధికారఇతి తేషామభిప్రాయః, అన్యేషాన్తు మతే సముదితధనస్యాపి స్వత్వమస్తీతరానుజ్ఞయా వివాహకాలో భవతీత్యభిప్రాయః।

తథా పారస్కరః।

ఆవసథ్యాధానం దారకాలేవా దాయకాల ఏకేషామితి।

వ్యాసోఽపి।

అగ్నిర్వైవాహికో యేన న గృహీతః ప్రమాదతః।
పితర్యుపరతే తేన గ్రహీతవ్యః ప్రయత్నతః॥
యో గృహీత్వా వివాహాగ్నిం గృహస్థః ప్రతిమన్యతే।

అన్నం తస్య న భోక్తవ్యం వృథాపాకో హి స స్మృతః॥

ఏతచ్చ జ్యేష్ఠాధికారిణో ద్రష్టవ్యమ్। కనీయాంస్తు జ్యేష్ఠే కృతాగ్నిపరిగ్రహే విద్యమానే స్వయమధ్యయనాదినిష్ఠోఽగ్నిపరిగ్రహమకుర్వ్వన్నపి న ప్రత్యవైతి।

తథాచ గర్గః।

పితృపాకోపజీవీ వా భ్రాతృపాకోపజీవకః।
జ్ఞానాధ్యయననిష్ఠో వా న దుష్యేతాగ్నినా వినా॥

అధ్యయననిష్ఠ ఇతి ప్రథమాధ్యయనపరమ్। అత్ర చ జ్యేష్ఠే విద్యమానే న కనీయసామధికారః।

తథాచ మనుశాతాతపౌ।

దారాగ్నిహోత్రసంయోగం కురుతే యోఽగ్రజే స్థితే।

పరివేత్తా స విజ్ఞేయః పరివిత్తిస్తు పూర్వ్వజః॥

అగ్రజశ్చ సోదర ఏవ, అన్యమాతృజో న।

తథాహ వశిష్ఠః।

పితృబ్యపుత్రాన్ సాపత్నాన్ పరనారీసుతాంస్తథా।
దారాగ్నిహోత్రసంయోగో న దోషః పరివేదనే॥

పరనారీసుతా దత్తకాదయః।

అన్యమపి విశేషం ఛన్దోగపరిశిష్టే

కాత్యాయన ఆహ।

దేశాన్తరస్థక్లీబైకవృషణాంశ్చాసహోదరాన్।
వేశ్యానిష్ఠాన్త్య పతితశూద్రతుల్యాతిరోగిణః॥
జడమూకాన్ధవధిరకుబ్జవామనఖఞ్జకాన్॥
అతివృద్ధానభార్యాంశ్చ కృషిసక్తాన్నృపస్య చ ॥
ధనవృద్ధిప్రసక్తాంశ్చ కామతః కారిణస్తథా।
కుటిలోన్మత్తరోగాంశ్చ పరివిన్దన్న దుష్యతి ॥

ఏతేషామాధానాద్యధికారాభావాదేవ న దోష ఇత్యర్థః। దేశాన్తరస్థితే సోదరే వశిష్ఠేన విశేషః కథితః।

అష్టౌ దశ ద్వాదశ వర్షాణి జ్యేష్ఠం భ్రాతరమనిర్విష్టమప్రతీక్ష మాణః ప్రాయశ్చిత్తీ భవతి।

అనిర్విష్టమకృతవివాహాగ్ని హోత్రమ్। కాలవికల్పస్త్వేవం జ్ఞేయః।

తత్ర పునః పునః శ్రూయమాణే సుప్రదేశే స్థితే ద్వాదశ వర్షాణి, కిఞ్చిత్ శ్రూయమాణే నాతిసుప్రదేశస్థితే దశ, నదీపర్వతచౌరాద్యాకులదూరతరదేశస్థితే అశ్రుయమాణే వాష్టౌ వర్షాణీతి। యత్ర జ్యేష్ఠోఽధికార్యపి ఆధానం న కరోతి, తత్ర తదనుజ్ఞయా కనీయసా కర్తవ్యమ్।

యథాహ సుమన్తుః।

జ్యేష్ఠభ్రాతా యదా తిష్ఠేదాధానం నైవ చాశ్రయేత్।
అనుజ్ఞాతస్తు కుర్వీత శఙ్ఖస్య వచనం యథా॥

వృద్ధవశిష్ఠోఽపి।

అగ్రజస్తు యదానగ్నిః ప్రకుర్యాదనుజః కథమ్ ।
అగ్రజానుమతః కుర్యాదగ్ని హోత్రం యథావిధి॥

హారీతోఽపి।

అధికారిభ్రాతురనుజ్ఞాపూర్వకమాధానమనుజానీతే న వివాహమ్।
సోదరాణాన్తు సర్వేషాం పరివేత్తా కథం భవేత్।
దారైస్తు పరివిద్యన్తే నాగ్ని హోత్రేణ నేజ్యయా॥

పితృవిషయేఽపి సుమన్తుః।

పిత్రా యస్య తు నాధీతం కథం పుత్రః స కారయేత్।
అగ్ని హోత్రేఽధికారోఽస్తి శఙ్ఖస్య వచనం యథా॥

నాధీతమగ్నిరహిత ఇత్యర్థః। అత్రాప్యనుజ్ఞాపూర్వకమిత్యవగన్తవ్యం

సమానన్యాయత్వాత్।

ఆధానార్థమగ్నిః కుతో గ్రాహ్య ఇత్యాకాఙ్క్షాయాం స్మృత్యన్తరే దర్శితమ్।

ఆధానం విధివద్వైశ్యకులాద్రాష్ట్రాదథాపి వా।
మహానసాదరణ్యుత్థద్వారదాయాదకాలయోః॥

వైశ్యస్య పశుసమృద్ధస్య గృహాత్, మహానసాద్బహుపాకవతో బ్రాహ్మణస్య మహానసాత్।

తథాచ కాత్యాయనః।

వైశ్యాద్బహుపశోరమ్బరీషా ద్బహుయాజినో బ్రాహ్మణస్యేతి।

అరణిలక్షణం స్మృత్యన్తరేఽభిహితమ్।

అశ్వత్థో యః శమీగర్భః ప్రశస్తోర్వీసముద్భవః।
తస్య యా ప్రాఙ్ముఖీ శాఖా చోదీచీ చోర్ధ్వగాఽపి వా।
అరణిస్తన్మయీ జ్ఞేయా తన్మయ్యేవోత్తరారణిః।
సారవద్ధవారవం చత్రమోవిలీ చ ప్రశస్యతే॥

సారవద్బలవత్, ఖదిరాదిదృఢ్ఃకాష్ఠనిర్మితమిత్యర్థః। చత్రం యస్మిన్ కాష్ఠే రజ్జుం వేష్టయిత్వా ప్రమథ్యతే తత్। ఓవిలీ చత్రస్యోపరి విలయుక్తం, తన్నియన్త్రణార్థం యద్ధీయతే తత్।

సంసక్తామూలీ యః శమ్యాః శమీగర్భః స ఉచ్యతే।
అలామే త్వశమీగర్భాదుద్ధరేదవిలమ్బితః॥

చతుర్వింశాఙ్గులా దీర్ఘా విస్తారేణ షఙ్గులా।

చతురఙ్గులముత్సేధా అరణిర్యాజ్ఞికైః స్మృతాః॥

మూలాదష్టాఙ్గులం త్యక్త్వా అగ్రాచ్చ ద్వాదశాఙ్గులమ్।

ఔవిలీ ద్వాదశైవ స్యాదేతన్మన్థనయన్త్రకమ్॥

ప్రమన్థశ్చత్రస్యాధోభాగేఽరణికాష్ఠనిర్మితమగ్నిప్రమథనార్థం యద్ధీయతే స ఉచ్యతే। అధోభాగే ప్రమన్థకాష్ఠసంబద్ధచత్రస్యోపరి ఓవిలీం నిధాయ చత్రం నేత్రేణ వేష్టయిత్వా ప్రమథనం కుర్యాత్।

గోబాలైః శణమిశ్రైస్తు త్రివృత్తమమలాత్మకమ్।

వ్యామప్రమాణం నేత్రం స్యాత్తేన మన్థ్యో హుతాశనః॥

క్షత్రవృధ్నే ప్రమన్థాగ్రం గాఢఙ్కృత్వా విచక్షణః।

ఇత్యత్ర నక్షత్రనియమఇ్చ జ్యోతిః శా్స్త్రే !

ఉత్తరాత్రితయ పౌష్ణ రోహిణీపౌరుహత బహులా

ద్విద్రైవత్తైః పుష్యసోమ సహితైర్ద్విజన్మనః స్యాద్ధుతాశనపరిగ్రహో హితః।

ఇత్యావసథ్యాధానమ్।

అథోపాసనస్య చోపాసనమ్।

కుత ఆరమ్యేత్యాకాఙ్క్షాయామాహ

పారస్కరః।

ఉదయప్రభృతీని।

అథ స ఏవ కాలనియమమాహ।

అస్తమితానుదితయోరితి।

అస్తమితశ్చ అనుదితశ్చ అస్తమితానుదితం తయోః।

అస్తమితలక్షణం ఛన్దోగపరిశిష్టే।

యావత్సమ్యక్ న భావ్యన్తేః నభస్యృక్షాణి సర్వ్వతః।
న చ లౌహిత్యమాపైతి తావత్సాయఞ్చ హూయతే॥

అనుదితస్య తు ద్వైవిధ్యం, అనుదితః సమయాధ్యుషితశ్చ।
తథాచ మనుః।

ఉదితానుదితే చైవ సమయాధ్యుషితే తథా।
సర్వ్వథా వర్త్తతే యజ్ఞ ఇతీయం వైదికీ శ్రుతిరితి।

అనుదితసమయాధ్యుపితలక్షణమాహ

కాత్యాయనః।

రాత్రేః షోడ్శమే భాగే గ్రహనక్షత్రదూషితే।

కాలన్త్వనుదితం జ్ఞాత్వా హోమం కుర్యాద్విచక్షణః॥

తథా ప్రభాతసమయే నష్టే నక్షత్రమణ్డలే।

రవిర్యావన్న దృశ్యేత సమయాధ్యుషితం చరేత్॥

రేఖామాత్రశ్చ దృశ్యేత రశ్మిభిశ్చ సమన్వితః।

ఉదితం తం విజానీయాత్తత్ర హోమం ప్రకల్పయేత్॥

తత్ర వాజసనేయినాం నియమేనానుదిత హోమః। సూర్యేం హవా అగ్ని హోత్రమిత్యారభ్య తస్మాదుదిత హోమినాం విచ్ఛిన్నమగ్ని హోత్రమహ ఇతి। ఉదిత హోమనిన్దాపూర్వ్వకమనుదిత హోమసమర్థనాత్, తథా తత్సమానతన్త్రాణాం ఛన్దోగాదీనామపి, ఆశ్వలాయనాదీనాముదిత హోమః। తథా తైత్తిరీయకే బ్రాహ్మణే అనుదిత హోమే నిన్దా శ్రూయతే।

ప్రాతః ప్రాతరనృతం తే వన్తిపురోదయః। జుహ్వతి యే చాగ్ని హోత్రం దివాకీర్త్యమదివా కీర్త్యన్తః సూర్యజ్యోతిర్న తదా జ్యోతిరేషామితి।

హోమద్రవ్యాణి చ స్మృత్యన్తరే ప్రదర్శితాని।

దర్భ్యాత్తణ్డులైరక్షతైర్వా తదభావే శ్యామాక, నీవార. వేణు, యవ, కన్ద, మూల, ఫలాదీని ఇతి। తణ్డులశబ్దో వ్రీహియవోపలక్షణార్థః।

అతఏవ శ్రుతౌ

వ్రీహిభిర్యజేత యవైర్వా యజేత వా।

వేణుయవా వేణువీజాని।

ఆహుతిపరిమాణఞ్చ స్మృత్యర్థసారే।

వ్రీహీణాఞ్చ యవానాఞ్చ శతమాహుతిరిష్యతే।

వ్రీహివదేవ తణ్డులా అపి।

యద్వా ధాన్యం చతుఃషష్టిరాహుతేః పరికీర్తి_తమ్।
తిలానాన్తు తదర్ద్ధం స్యాత్తదర్ద్ధం స్యాద్ధృతస్య చ॥

యావతి ప్రదేశ ఉక్తసంఖ్యకాస్తిలాస్తిష్ఠన్తి, తదర్ద్ధదేశవ్యాపిఘృతమాహుతౌ భవతీత్యర్థః। ఏవం సాయం ప్రాతర్నిత్యహోమో నివర్త్_నీయః।

హోమే కర్త్_రో దర్శితాః స్మృత్యర్థసారే।

యజమానః ప్రధానం స్యాత్పత్నీ పుత్త్రశ్చ కన్యకా।
ఋత్విక్శిష్యో। గురుభ్రాతా భాగినేయః సుతాపతిః॥
ఏత్తైరేవ హుతం యత్తు తద్ధుతం స్వయమేవ తు।
పత్నీ కన్యా చ జుహుయాదినా పర్యుక్షణక్రియామ్॥
అసమక్షన్తు దమ్పత్యోర్హోతవ్యం నర్త్విగాదినా॥
ద్వయోరప్యసమక్షం చేద్భవేద్ధుతమనర్థకమ్।
సన్నిధౌ యజమానః స్యాదుద్దేశత్యాగకారకః॥

అసన్నిధౌ తు పత్నీ స్యాదధ్వర్య్యుస్తదనుజ్ఞయా।
ఉన్మాదే ప్రసవే చర్తౌ కుర్వ్వీతానుజ్ఞయా వినా॥
నోపవాసీ ప్రవాసే స్యాత్పత్నీ ధారయతే ధ్రువమ్।
సర్వ్వదా యజమానో వా త్యజేత్తద్విఙ్ముఖః శుచిః॥

అగ్నిధమనే చ విశేషో దర్శితః కాత్యాయనేన।

జుహూషంశ్చ హుతే చైవ పాణిసూర్పాశ్మదారుభిః।
న కుర్యాదగ్నిధమనం న కుర్య్యాద్వ్యజనాదినా॥
ముఖేనైవ ధమేదగ్నిం ముఖాదేష హ్యజాయత।

తథా।

నాగ్నిం ముఖేనేతి వచో లౌకికే యోజయన్తి తత్।

యదా ముఖేన ధమనం తదా న నలికాదివ్యవధానేన సాక్షాదితి జ్ఞేయమ్।

బౌధాయనః।

ఆసాయం కర్మ్మణః ప్రాతరాప్రాతః సాయకర్మ్మణః।
ఆహుతిర్నాతిపద్యేత పార్వ్వణం పార్వ్వణాన్తరాత్॥

మైత్రాయనీయపరిశిష్టేఽపి।

ఋషయో హస్తప్రాప్తా యుకా ఆసంస్తే అగ్ని హోత్రేణాతర్ప్యన్తే

సమస్తహోమానపశ్యంస్తథా
ద్విరాత్రాయషడ్రాత్రాయార్ద్ధమాసాయమాసాయాగ్ని హోత్రమనుజుహువుః।
తస్మాద్యాయావర ఆమయావ్యార్తో।వార్ద్ధమాసాగ్ని హోత్రం జుహుయాత్। పక్షాదౌ
పర్వ్వణోఽన్తే సాయఞ్చ ప్రాతరేవ చతుర్ద్దశ చతుర్గృహీతాని సకృదున్నయనమేకా
సమిత్సకృద్ధోమః। సకృత్పాణిమార్జనమితి। పక్షాదౌ యజనీయేఽహని ప్రతిపది పర్వ్వణోఽన్తే
పక్షాన్తేఽమావస్యాదావౌపవసధ్యే అగ్న్యాధానదినే. అత్ర చ పక్షాన్తే సాయంకాలే చతుర్ద్దశ
పఞ్చదశ వా ఆగామిదినపరిగణనేన స్వశాఖోక్తప్రకారేణ చతురాత్తాదీని హవీంష్యుపాదాయ
సకృచ్చ సమ్మార్జ్జనాదికం విధాయ సకృదేవ హోమః కర్త్తవ్యః।
దేశకాలకర్త్తృదేవతాహవిషామేకత్వాత్తన్త్రమ్। ఏవం పక్షాదౌ యజనీయేఽహని ప్రాతరాప్రాతశ్చ
గౌణకాలాశ్రయణం పక్ష హోమఞ్చ ద్రైవాత్కమ్మణ ఉత్కర్షే ప్రవాసాదినిమిత్తే చ వేదితవ్యమ్।
న సర్వ్వదా ఏవం ద్విత్ర్యాదిదినార్థమపి నిమిత్తసద్భావే తన్త్రేణ హోమ।

పక్ష హోమే విశేషమాహ।

మరీచిః।

పక్ష హోమానథో దత్త్వా గత్వా కస్మాన్నివర్త్తతే।

హోమం పునః ప్రకుర్వ్వీత భవేచ్చ న చ దోషభాక్॥

పక్ష హోమానిత్యుపలక్షణమతోఽన్యత్రాప్యేవమేవ, అత్ర చ సాయంహోమే యద్ద్రవ్యం
స్వీకృతం హవిష్కేణ తదేవ ప్రాతర్హోమేఽపి నాన్యత్। యతః సాయముపక్రమః
ప్రాతరపవర్గోఽయమేక ఏవ ప్రయోగః। ఏకస్మింశ్చ ప్రయోగే ప్రక్రాన్తద్రవ్యపరిత్యాగేన
ద్రవ్యాన్తరస్వీకరణం న యుజ్యతే, ఇతి వ్రీహియవవాక్యమీమాంసాయామమీమాంసి
మీమాంసకైః। అథ ద్రైవాత్సాయంహోమగృహీతద్రవ్యం ప్రాతర్హోమే న ప్రాప్యేత తదా
తద్ద్రవ్యప్రతినిధిభూతం ద్రవ్యాన్తరం గృహ్ణీయాన్న తూక్తవ్రీహ్యాదిమధ్యే అన్యతమం

గ్రాహ్యమ్।అప్రతినిధిద్రవ్యాన్తరే ప్రకృతిద్రవ్యావయవాభావాత్ప్రతినిధౌ ప్రకృతిద్రవ్యావయవసమ్భవాచ్చ। ఏతదపి ప్రతినిధిపదే నిర్ణీతమ్।

స్మృత్యర్థసారే।

హవ్యార్థే గోఘృతం గ్రాహ్యం తదభావే తు మాహిషమ్।
ఆజం వా తదభావే తు సాక్షాత్తైలం గ్రహీయతే॥
తైలాభావే గ్రహీతవ్యం తైలం యత్తిలసమ్భవమ్।
తదలాభే తు సస్నేహః కౌసుమ్భః సర్షపోద్భవః॥
వృక్షస్నేహోఽథవా గ్రాహ్యః పూర్వాలాభే పరః పరః।

తదలాభే యవవ్రీహిశ్యామాకాన్యతమోద్భవమ్॥
పిష్టమాలోడ్య యత్నేన ఘృతార్థే యోజయేత్సుధీః।
వృక్షతైలేషు పుత్రాగనిమ్బైరణ్డోద్భవం త్యజేత్॥
యేషాం కేషాఞ్చిదన్యేషాం హవిషామప్యసమ్భవే।
సర్వత్రాజ్యముపాదేయం భరద్వాజమునేర్మతాత్॥

అథ ప్రసఙ్గాత్సకలనిత్యనైమిత్తికకర్మోపయోగితయా ముఖ్యకాలాతిక్రమే గౌణకాలో నిరూప్యతే। నను కో ముఖ్యః కో వా గౌణః ఉచ్యతే। యో విహితః స ముఖ్యః, యథా వృద్ధిశ్రాద్ధాదౌ ప్రాతరాదిః, యశ్చ విహితసమీపవర్తీ ఉపరితనస్తేష్వేవ కర్మస్వఙ్గత్వం నీయమానః సఙ్గవాదికాలః స గౌణః।

తదాహుః త్రికాణ్డమణ్డనమిశ్రాః।

యశ్చాగామియాగీయముఖ్యకాలాదధస్తనః।

స్వకాలాదుత్తరీ గౌణః కాలః పూర్వ్వస్య కర్మ్మణః॥

యద్వాగామిక్రియాముఖ్యః కాలస్యాప్యన్తరాలవత్।

గౌణకాలత్వమిచ్ఛన్తి కేచిప్రాక్తనకర్మ్మణి ॥ ఇతి।

అస్థాయమర్థః। పూర్వోత్తరయోః కర్మ్మణోర్మధ్యే పూర్వ్వస్య కర్మ్మణః స్వకాలాదుత్తరో యః కాలః ఉత్తరకర్మ్మకాలావధికః స పూర్వ్వకర్మణో గౌణకాలః, అథవా ఆగామిక్రియాయా ఉత్తరక్రియాయా ముఖ్యకాలస్తస్యాపి ప్రాక్తనకర్మ్మణి పూర్వ్వకర్మ్మణి కేచిద్గౌణకాలత్వమిచ్ఛన్తి। తత్ర దృష్టాన్తః అన్తరాలవదితి। యథా

పూర్వోత్తరకర్మ్మణోర్మధ్యకాలః పూర్వ్వకర్మ్మణి గౌణః తద్వదుత్తరకర్మ్మముఖ్యకాలోఽపి పూర్వ్వకర్మ్మాణణి గౌణ ఇత్యర్థః। న తూత్తరకర్మ్మముఖ్యకాలః పూర్వ్వకర్మ్మానుష్ఠానే। హి న స్వీకర్త్తుముచితః తథాహి పూర్వ్వం కర్మ్మ తావత్స్వకాలాతప్రచ్యుతం వినష్టప్రాయం తదుత్తరకర్మ్మకాలే క్రియమాణం తస్మాదుత్తరకర్మ్మాపసారయతి। తతశ్చ స్వకాలాద్విచ్యుతం తదపి ప్రనష్టరూపం భవతి। తదపి ఉత్తరకర్మ్మకాలే యది క్రియతే తర్హి వినష్టసమాధానశతం ప్రసజ్యేతేతి చేద్వాఢమేవమ్। ఉత్తరకర్మ్మకాలే పూర్వోత్తరయోః కర్మ్మణోరవకాశే॥ సతీదముచ్యతే। న పునరసతీతి న దోషః। ఏవం స్థితే విచార్య్యతే కిమయం

గౌణః కాల సర్వ్వేషాం నిత్యనైమిత్తికకామ్యకర్మ్మణాం ముఖ్యకాలాసమ్భవే అఙ్గముత నేతి తత్ర బ్రూమః। కామ్యవర్జ్యం నిత్యనైమిత్తికాని సర్వ్వాణ్యపి ముఖ్యకాలాతిక్రమే గౌణకాలే కర్త్తవ్యానీతి। ఆవశ్యకేషు నిత్యనైమిత్తికేషు యథా శక్నుయాత్తథా కుర్య్యాదిత్యభిధానాద్విహితాఙ్గాభావే తత్సదృశప్రతినిధిగ్రహణస్య న్యాయ్యత్వాన్ముఖ్యకాలాతిక్రమే గౌణకాలో గ్రాహ్యః।

తథాచ మణ్డనమిశ్రః।

ముఖ్యకాలే యదావశ్యం కర్మ్మ కర్త్తుం న శక్యతే।

గౌణకాలేఽపి కర్త్తవ్యం గౌణోఽప్యత్రైదృశో భవేత్॥ ఇతి।

ఈదృశః ముఖ్యకాల సదృశః ।

అత్రాపి విశేషస్తేనైవోక్తః।

గౌణేష్వేతేషు కాలేషు కర్మ్మ చోదితమాచరన్।
ప్రాయశ్చిత్తప్రకరణప్రోక్తాం నిష్కృతిమాచరేదితి॥

నిష్కృతిం ప్రాయశ్చిత్తమ్।

తథా।

ప్రాయశ్చిత్తమకృత్వా వా గోణకాలం సమాచరేత్।

దేశకాలశక్త్యపేక్షయా ప్రాయశ్చిత్తకరణమకరణం వేతి వ్యవస్థా।

తథా స్మృత్యన్తరమపి।

యథా కథఞ్చిత్కర్త్తవ్యం నిత్యకర్మ్మ విజానతా।
న ప్రాప్తస్య విలోపోఽస్తి పైతృకస్య విశేషతః॥

తథా।

దివోదితాని కర్మ్మాణి ప్రమాదాదకృతాని వై।
యామిన్యాః ప్రహరం యావత్తావత్సర్వ్వాణి కారయేత్॥

శ్రాద్ధే తు విశేషః।

సన్ధ్యారాత్ర్యోర్న కర్త్తవ్యం శ్రాద్ధం ఖలు విచక్షణైః। ఇతి। సన్ధ్యాయాం రాత్రౌ చ శ్రాద్ధం న కర్త్తవ్యమిత్యర్థః। ఏతదుక్తం భవతి యదా శక్నుయాత్తదా కుర్య్యాత్। ఇత్యుపబన్ధాత్ కామ్యేషు న గౌణ స్వీకారః నిత్యనైమిత్తికే తు యథా శక్నుయాదిత్యుపబన్ధద్గౌణపరిగ్రహ ఇతి।

తథాచ పైఠీనసిః।

ప్రధానసచివాన్యఙ్గాని భవన్తి న భవన్తి వేతి।

కామ్యే ప్రధానసచివత్వమితరత్రాసచివత్వమ్। సచివత్వం సదృశత్వమ్। ప్రధానమివాఙ్గాన్యపి ముఖ్యాన్యేవ న గౌణానీత్యర్థః। యది ఏవం తర్హి దర్శపౌర్ణమాసపార్వ్వణశ్రాద్ధాదీనామమావాస్యాదివిహితకాలాతిక్రమే తదనన్తరగౌణకాలకర్త్తవ్యతా ప్రసజ్యేతేతి చేత్। అస్తు నామ కా నో హానిర్గౌణకాలస్వీకారవాదినాం, ఏవం ప్రాప్తే సిద్ధాన్తోఽభిధీయతే। కాలే హి కర్మ్మ విధీయతే, న కర్మ్మణి కాలః, యతేస్వేచ్ఛావినియోగాహే। తదుపాదేయమ్। యదుపాదేయం తద్విధేయమ్। కాలస్తు స్వేచ్ఛయా కర్త్తుం న శక్యః। అతఏవానుపా-

దేవపఞ్చకమధ్యే మీమాంసకైః కాలః పరిగణితోఽతః కాలోద్దేశేన కర్మ్మ విధాతవ్యమ్। తథాచ కాలో నిమిత్తం నిమిత్తభూతకాలాభావేఽధికారాభావాత్కాలాన్తరే కృతమకృతమేవేతి। గౌణకాలగ్రహణం నోచితమ్। విహితకాలాభావే చాధికారాభావః స హ్యఫలాధికరణే ప్రాపణాచ్చ నిమిత్తస్యేత్యస్మిన్ సూత్రే ప్రతిపాదితః।

లోకాక్షిరపి గౌణస్యాపరిగ్రాహ్యత్వమాహ।

గణితాజ్జ్ఞాయతే కాలః కాలే తిష్ఠన్తి దేవతాః।
వరన్త్వేకాహుతిః కాలే నాకాలే లక్షకోటయః॥

యత్తు మణ్డనమిశ్రైరభిహితమ్।

గౌణకాలేఽపి కర్త్తవ్యం గౌణోఽప్యత్రేదృశో భవేత్। ఇతి।

తద్ధివోదితాని కర్మ్మణీత్యాదినా యత్ర గౌణకాలాభ్యనుజ్ఞానం వాచనికం తద్విషయమ్।

అతఏవ మణ్డనమిశ్రాః।

ముఖ్యకాలే హి ముఖ్యఞ్చేత్సాధనం నైవ లభ్యతే।
తత్కాలద్రవ్యయోః కస్య ముఖ్యత్వం గౌణతాపి వా॥
ముఖ్యకాలముపాశ్రిత్య గౌణమప్యతు సాధనమ్।
న ముఖ్యద్రవ్యలాభేన గౌంయకాలప్రతీక్షణమ్॥ ఇతి।

యత్తు।

యథాకథఞ్చిత్కర్త్తవ్యం నిత్యం కర్మ్మ విజానతా। ఇతి।

తస్యాయమభిప్రాయః। స్వకాలం ప్రాప్తస్య కర్మ్మణో ముఖ్యద్రవ్యాభావేన విలోపో న కర్త్తవ్యః। అపి తు ముఖ్యకాల ఏవ ముఖ్యద్రవ్యాభావేఽపి ప్రతినిధిద్రవ్యేన కర్మ్మ నివర్త్తనీయమితి। అతో వచనమన్తరేణ సంవసరర్తు మాసతిథ్యాదికాలవిశేషవిహితాని కర్మ్మాణి స్వకాలాతిక్రమే కాలాన్తరే కర్త్తుం న యుజ్యన్తే అపి తు తదతిక్రమే ప్రాయశ్చిత్తమేవ కుర్యాత్ యచ్చ

గౌణకాలానుష్ఠానం దృశ్యతే తచ్ఛిష్టగర్హాపరిహారర్థాయ స్వమనః పరితోషాయ వేతి। ఏవం సర్వ్వమనవద్యమ్।

ఇతి గౌణముఖ్యకాలనిర్ణయ।

అథ సమాచారప్రాప్తద్విరాగమనే శుభాశుభకాలాదిః।

తత్ర సురేశ్వరః।

వైశాఖే సుభగా ప్రభూతధనినీ మార్గే చ పుత్రాన్వితా
ఫాల్గున్యే ప్రియవల్లభా ప్రియతమా నిత్యం ప్రియా పుత్రిణీ।
బన్ధ్యా నిర్ధనదుర్భగా విరహిణీ సోద్వేగతా నిత్యమో
నూనం దేవసమాపి దుఃఖమతులం లేమేఽన్యమాసే గతా ॥
మార్గఫాల్గునవైశాఖే శుక్లపక్షే శుభే దినే।
గుర్వ్వాదిత్యవిశుద్ధౌ స్యాన్నిత్యం పత్నీదిరాగమః॥

బాదరాయణః।

బీహారాంశుధనోత్తరాదితిగురుత్వాష్ట్రానురాధాశ్వినీ

శక్రే భాస్కరవాయువిష్ణువరుణబ్రాహ్మే ప్రశస్తే తిథౌ।
కుమ్భాజాలిగతే రవౌ శుభకరే ప్రాప్తోదయే భార్గవే.
జీవారాస్పుజితాం దినే నవవధూసద్మప్రవేశః శుభః ॥

భర్తుః శోభనగోచరే హిమకరే నాస్తం గతే భార్గవే
సూర్యే కీటవటాజగే శుభదినే పక్షే తు కృష్ణేతరే।
హిత్వా దిక్ప్రతిలోమగౌ బుధసితౌలాలాటగం దిక్పతిం
చానీతా గుణశాలినీ నవవధూర్నిత్యోత్సవైర్నన్దతే ॥
పూర్వ్వతోఽభ్యుదితే శుక్రే ప్రయాయాద్దక్షిణోత్తరే।
పశ్చాదభ్యుదితే చైవ యాయాత్పూర్వోత్తరే దిశౌ ॥

పవనపునః ప్రవేశే దేశానాం విప్లవే తథోద్వాహే నవవధ్వా గృహాపనే ప్రతిశక్రావిచారణా నాస్తి।

ఇతి ద్విరాగమనమ్।

అథాధివేదనమ్।

తత్ర మనుః।

మద్యపాసత్యవృత్తా చ ప్రతికూలా చ యా భవేత్।
వ్యాధితాప్యధివేత్తవ్యా హింస్రార్థఘ్నీ చ సర్వ్వదా॥

మద్యపేతి యజ్జాతీయాయా యన్నిషిద్ధం మద్యం తత్పానకర్త్ర్యభిధీయతే।అసత్యవృత్తా అసాధ్వాచారా ప్రతికూలా భర్త్తురనిష్టకారిణీ హింస్రా పుత్రదాసాదితాడ఼నశీలా అర్థఘ్నీ ఉపేక్షాదినా అర్థవినాశకారిణీ। అధివేదనం భార్యాన్తరపరిగ్రహః।

యాజ్ఞవల్క్యః।

సురాపీ వ్యాధితా ధూర్తా బన్ధ్యార్థఘ్న్యప్రియంవదా।
స్త్రీప్రసూశ్చాధివేత్తవ్యా పురుషద్వేషిణీ తథా॥

ధూర్తా వఞ్చనప్రధానా స్త్రీప్రసూః స్త్రీమాత్రజననీ।
అధివేదనప్రతీక్షణే కాలా మనునోక్కాః।

బన్ధ్యాష్టమేఽధివేద్యాబ్దే దశమే తు మృతప్రజా।
ఏకాదశే స్త్రీజననీ సద్యస్త్వప్రియవాదినీ॥

అధివేత్తవ్యేతి శేషః।

దేవలః।

ఆకాఙ్క్షేతాష్టవర్షాణి భర్త్తాతిప్రసవాం స్త్రియమ్।
దశ బన్ధ్యాఞ్చ నిన్ద్యాఞ్చ ద్వాదశ స్త్రీప్రసూయతీమ్॥
తతో విన్దేత విధినా పుత్రార్థే ధర్మ్మతః స్త్రియమ్।
పుత్రలాభాత్పరం లోకే నాస్తి హి ప్రసవా హి తే॥

అతిప్రసవా ప్రసవః పుష్పం రజః తద్యోగ్యకాలమతిక్రాన్తా। నిన్ద్యా

శ్విత్రాదియుక్తా। ప్రసవాః ఫలాని తే పుత్రాః।

ఏకామూఢ్వా తు కామార్థమన్యాం వోఢుం య ఇచ్ఛతి।
సమర్థస్తోషయిత్వార్థైః పూర్వోఢామపరాం వహేత్॥

అష్టదశకాలప్రతీక్షా వికల్పా వయఃశక్త్యపేక్షయా వ్యవస్థితా బోద్ధవ్యాః। సమర్థస్తోషయిత్వార్థైరిత్యత్రార్థైరిత్యుపలక్షణమ్। అత ఉపాయాన్తరేణాపి సా పరితోషణీయా, యేషు తు అధివేదననిమితేషు న కాలవిశేషః శ్రూయతే తేషు యావతా కాలేన తద్దోషనిశ్చయో భవతి తావత్కాలం ప్రతీక్షేత।

యాజ్ఞవల్క్యః।

అధివిన్నస్త్రియై దద్యాదాధివేదనికం సమమ్।

న దత్తం స్త్రీధనం యస్యై దత్తే త్వర్ద్ధం ప్రకీర్త్తితమ్॥

ఆధివేదనికమధివేదనప్రయోజనమలఙ్కరణాది యస్యై పూర్వం వివాహాదిసమయే స్త్రీధనమలఙ్కారాది న దత్తం తస్యై సమం దాతవ్యమ్। పశ్చాదుహ్యమానాయా యావద్దీయతే తావదిత్యర్థః। దత్తే తు పూర్వ్వమేవాలఙ్కారాదికే దత్తే అర్ద్ధం, అత్రార్ద్ధశబ్దోఽశమాత్రపరో న తు సమాంశపరః పూర్వ్వస్యై దత్తమలఙ్కారాదికం నవోఢాలఙ్కారాత్ర్యూనం చేద్యావతా తత్సామ్యం భవతి తావద్దాతవ్యమిత్యర్థః।

మనుః।

అధివిన్నా తు యా నారీ నిర్గచ్ఛేదుషితా గృహాత్।

సా సద్యః సన్నిరోద్ధవ్యా త్యాజ్యా వా కులసన్నిధౌ॥

యాజ్ఞవల్క్యః।

అధివిన్నా తు భర్త్తవ్యా మహదేనోఽన్యథా భవేత్।

యత్రానుకమ్పం దమ్పత్యో స్త్రివర్గస్తత్ర వర్ద్ధతే॥

మనుః।

చతస్రస్తు పరిత్యాజ్యాః శిష్యగా గురుగా చ యా।
పతిఘ్నీ చ విశేషేణ జుఙ్గితోపగతా చ యా॥

జుఙ్గితః ప్రతిలోమజః।

అత్ర విశేషమాహ యాజ్ఞవల్క్యః ।

హృతాధికారాం మలినీం పిణ్డమాత్రో పజీవినీమ్।
పరిభూతామధఃశయ్యాం వాసయేద్వ్యభిచారిణీమ్॥

ఇత్యధివేదనమ్।

అథ స్త్రీధర్మ్మః।

తత్రాదౌ తాసామవశ్యరక్షణీయత్వం ప్రదర్శ్యతే।

తత్ర మనుః।

ప్రజనార్థం మహాభాగాః పూజార్హా గృహదీప్తయః।
స్త్రియః శ్రియశ్చ గేహేషు న విశేషోఽస్తి కశ్చన॥

ఉత్పాదనమపత్యస్య జాతస్య పరిపాలనమ్।
ప్రత్యహం లోకయాత్రాయాః ప్రత్యక్షం స్త్రీనిబన్ధనమ్॥
అపత్యం ధర్మ్మకార్య్యాణి శుశ్రూషా రతిరుత్తమా।
దారాధీనాస్తథా స్వర్గః పితౄణామాత్మనస్త్వహ॥
తస్మాద్యత్నేన రక్షేత భర్త్తవ్యా మనురబ్రవీత్॥
అస్వతన్త్రాః స్త్రియః కార్య్యాః పురుషైః స్వైర్దివానిశమ్।
విషయేషు చ సజ్జన్త్యః సంస్థాప్యా హ్యాత్మనో వశే॥
పితా రక్షతి కౌమారే భర్త్తా రక్షతి యౌవనే।
పుత్త్రా రక్షన్తి వార్ద్ధక్యే న స్వాతన్త్ర్యం క్వచిత్స్త్రియః॥
సూక్ష్మేభ్యోఽపి ప్రమాదేభ్యః స్త్రియో రక్ష్యా విశేషతః।
ద్వయోర్హి కులయోః శోకమావహేయురరక్షితాః।

భారతే।

పానం దుర్జ్జనసంసర్గః పత్యా చ విరహోఽటనమ్।
స్వప్నోఽన్యగేహే వాసశ్చ స్త్రీణాం వై దూషణాని షట్॥
నైతా రూపం పరీక్షన్తే నాసాం వయసి సంస్థితిః।
సురూపం వా కురూపం వా పుమానిత్యేవ భుఞ్జతే॥
ఏవం స్వభావం జ్ఞాత్వాసాం ప్రజాపతినిసర్గజమ్।
పరమం యత్నమాతిష్ఠేత్ పురుషో రక్షణం ప్రతి॥
శయ్యాసనమలఙ్కారం కామం క్రోధమనార్జ్జవమ్।
ద్రోహభావం కుకార్య్యఞ్చ స్త్రీభ్యో మనురకల్పయత్॥

యాదృగ్గుణేన భర్త్రా స్త్రీ సంయుజ్యేత యథావిధి।
తాదృగ్గుణా సా భవతి సముద్రేణేవ నిమ్నగా ॥

అథ రక్షోపాయాః।

న కశ్చిద్యోషితః శక్తః ప్రసహ్య పరిరక్షితుమ్।
ఏతైరుపాయయోగైస్తు శక్యాస్తాః పరిరక్షితుమ్॥
అర్థస్య సంగ్రహ చైనాం వ్యయే చైవ నియోజయేత్।
శౌచే ధర్మేఽన్నపక్త్యాం చ పారిణావయ్యస్య రక్షణే॥

అథ స్త్రీకర్తవ్యధర్మాః।

తత్ర మనుః।

బాలయా వా యువత్యా వా వృద్ధయా వాపి యోషితా।
న స్వాతన్త్ర్యేణ కర్తవ్యం కిఞ్చిత్కార్యం గృహేష్వపి ॥
పిత్రా భర్త్రా సుతేనాపి నేచ్ఛేద్విరహమాత్మనః।
ఏతేషాం విరహేణ స్త్రీ గర్హితా స్యాత్కులద్వయే॥
సదా ప్రహృష్టయా భావ్యం గృహకార్యేషు దక్షయా।
సుసంస్కృతోపస్కరయా వ్యయే చాముక్తహస్తయా॥

యాజ్ఞవల్క్యః।

సంయతోపస్కరే దక్షా హృష్టా వ్యయపరాఙ్ముఖీ।

కుర్యాత్శ్వశరయోః పాదవన్దనం భర్త్రృతత్పరా॥
స్త్రీభిర్భర్త్రృవచః కార్య్యమేష ధర్మ్మః పరః స్త్రియః।
ఆశుద్ధేః సమ్ప్రతీక్షో హి మహాపాతకదూషితః॥

మనుః।

విశీలకామవృత్తో వా గుణైర్వా పరివర్జ్జితః।
ఉపచర్య్యః స్త్రియా సాధ్వ్యా సతతం దేవవత్పతిః
నాస్తి స్త్రీణాం పృథగ్యజ్ఞో న వ్రతం నాప్యుపోషణమ్।
పతిః సంసేవ్యతే యేన తేన స్వర్గే మహీయతే॥
పత్యౌ జీవతి యా స్త్రీ స్యాదుపోష్య వ్రతచారిణీ।
ఆయుష్యం హరతే భర్త్తుర్న్నరకం చాధిగచ్ఛతి॥
పాణిగ్రాహస్య సాధ్వీ స్త్రీ జీవతీ వా మృతస్య చ।
పతిలోకమభీప్సన్తీ నాచరేత్కిఞ్చిదప్రియమ్।
మృతే జీవతి పత్యౌ చ యా నాన్యముపగచ్ఛతి।
సేహ కీర్త్తిమవాప్నోతి మోదతే చోమయా సహ॥

స్కాన్దే।

ప్రసుప్తన్తు సుఖాసీనం రమమాణం యదృచ్ఛయా।
ఆతురేష్వపి కార్య్యేషు పతిం నోత్థాపయేత్ క్వచిత్॥
స్త్రీధర్మ్మిణీ త్రిరాత్రన్తు స్వముఖం నైవ దర్శయేత్।

స్వం వాక్యం శ్రావయేన్నాపి యావత్స్నాతా న శుధ్యతి॥

సుస్నాతా భర్తృవదనమీక్షేన్నాన్యస్య కస్యచిత్।
అథవా మనసి ధ్యాత్వా పతిం భానుం విలోకవేత్॥
హరిద్రాం కుఙ్కుమఞ్చైవ సిన్దూరం కజ్జలం తథా।
కూర్పాసకఞ్చ తామ్బూలం మఙ్గల్యాభరణం శుభమ్॥
కేశసంస్కారకబరీకరకర్ణవిభూషణమ్।
భర్తు్రాయుష్యమిచ్ఛన్తీ దూరయేన్న క్వచిత్సతీ॥
న రజక్యా న కాముక్యా తథా శ్రమణ్యాపి చ।
న చ దుర్భగయా వాపి సఖిత్వం కురుతే తు సా॥
భర్తృ్వవిద్వేషిణీం నారీ౾ న సమ్భాషేత కర్హిచిత్॥
నైకాకినీ క్వచిద్భూయాన్నానగ్నా స్నా౾తి వై క్వచిత్।
నోటూఖలే న మూషలే న వర్ద్ధన్యాం దృషద్యపి।
న యన్త్రకే న దేహల్యాం న స్త్రీ చోపవిశేత్క్వచిత్।
ఉక్తా ప్రత్యుత్తరం దద్యాద్యా నారీ క్రోధతత్పరా।
సా శునీ జాయతే గ్రామే శృగాలీ విజనే వనే॥
అపరాధో న వక్తవ్యః కలహం దూరతస్త్యజేత్।
గురూణాం సన్నిధౌ క్వాపి నో బ్రూయాచ్చ న వా హసేత్॥
తాఢ़ితా తాఢ़ితుం చేచ్ఛేత్సా వ్యాఘ్రీ వృషదంశికా।
కటాక్షైర్వీక్షతే యా తు భర్తా్రం కుపితా హఠాత్।

కేకరాక్షీ తు సా నూనం భవేద్వై నాత్ర సంశయః॥
భర్తా్రం యా సముత్సృజ్య మిష్టమశ్నాతి కేవలమ్।
గ్రామే వా శూకరీ వా స్యాద్గర్ద్దమీ వా శ్వవిడ్భుజా॥

యాజ్ఞవల్క్యః।

పతిప్రియహితే యుక్తా స్వాచారా విజితేన్ద్రియా।
ఇహ కీర్త్తిమవాప్నోతి ప్రేత్య చానుత్తమాం గతిమ్ ॥

శఙ్ఖః।

నానుక్తా గృహాన్నిర్గచ్ఛేన్నానుత్తరీయా న త్వరితం వ్రజేత్ న పరపురుషం భాషేతాన్యత్ర బణిక్ప్రవ్రజితవృద్ధవైద్యేభ్యో న నాభిం దర్శయేత్। ఆగుల్ఫాద్వాస పరిదధ్యాన్న స్తనౌ వివృతౌ కుర్య్యాన్న హసేదనపావృతం న భర్త్తారం తద్బన్ధూన్వా ద్వియాన్న గణికా ధూర్త్తాభిచారిణీ ప్రవజితాప్రేక్షణికా మాయామూలకుహకకారుకారికా దుఃశీలాదిభిః సహైకత్ర తిష్ఠేత్సంసర్గే చారిత్రం దుయతీతి।

అయఞ్చ సకలస్త్రీధర్మ్మో వివాహాదూర్ద్ధం వేదితవ్యః।

అథ పతివ్రతావిశేషధర్మ్మాః।

తత్ర మనుః।

కన్యాం వివాహసమయే వాచయేయురితి ద్విజాః।

భర్త్తుః సహచరీ భూయాజ్జీవతోఽజీవతోఽపి వా।
భర్త్తా దేవో గురుర్భర్త్తా ధర్మ్మతీర్థవ్రతాని చ।
తస్మాత్సర్వ్వం పరిత్యజ్య పతిమేకం సమర్చ్చయేత్॥
భుఙ్క్తే భుక్తే పతౌ యా తు హ్యాసీనా చాపి వాసితే।
వినిద్రితే వినిద్రాతి ప్రథమం పరివుధ్యతే॥
అనలఙ్కృతమాత్మానం పత్యుర్నో దర్శయేత్క్వచిత్।
కార్య్యార్థే ప్రోషితే పత్యౌ సర్వ్వమఙ్గలవర్జ్జితా॥

న చ తన్నామ గృహ్ణీయాత్తస్యాయుష్యం వివర్ద్ధయేత్।
పురుషాన్తరనామాపి న గృహ్ణీయాత్కదాచన॥
ఆక్రుష్టాపి న చాక్రోశేతాడ़ితాపి ప్రసీదతి।
ఇదం కురు కృతం స్వామిన్మన్యతామితి చ క్వచిత్॥
ఆహూతా గృహకార్య్యాణి త్యక్త్వా గచ్ఛతి సత్వరమ్।
పూజోపకరణం సర్వ్వమనుక్తా శోధయేత్స్వయమ్॥
నియమోదకవహ్నీంశ్చ పత్రపుష్పాదికఞ్చ యత్।
సా చ తే భర్త్తురుచ్ఛిష్టం మిష్టమన్నఫలాదికమ్॥
మహాప్రసాదమిత్యుక్త్వా పతిదత్తం ప్రతీచ్ఛతి।

హారీతః।

మాతృకం పైతృకఞ్చైవ యత్ర చైవ ప్రదీయతే।
కులత్రయం పునాత్యేషా భర్త్తారం యానుగచ్ఛతి॥

అయఞ్చ సర్వ్వాసాం స్త్రీణాం పతివ్రతానామగర్బ్భిణీనామబాలాపత్యానామాచాణ్డాలం సాధారణో ధర్మ్మః। అపతివ్రతాదీనామధికారాత్। నను చ అపతివ్రతాదీనామప్యధికారోఽనుగమనే శ్రూయతే।

తథాచ మహాభారతే।

అవమన్య చ యా పూర్వ్వం పతిం దుష్టేన చేతసా।
వర్త్తతే యా చ సతతం భర్తృణాం ప్రతికూలతః॥
భర్త్రానుమరణం కాలే యాః కుర్వ్వన్తి యథావిధి।

కామాత్క్రోధాద్భయాన్మోహాత్సర్వాః పూతాః భవన్త్యుత॥

ఆదిప్రభృతి। యా సాధ్వీ పత్యుః ప్రియపరాయణా।

ఊర్ధ్వం గచ్ఛతి సా తత్ర భర్త్రానుమరణం గతా॥ ఇతి।

నైతత్సారం ఉతశబ్దశ్రవణాత్సర్వాః పూతా భవన్త్యుతేతి పత్యవమానకర్త్ర్యాదీనామపి పాపక్షయోఽస్తి కిముతాదిప్రభృతి యా సాధ్వీ తస్యాః పాపక్షయః పరలోకశ్చ విద్యత ఇతి। సాధ్వ్యా ఉత్తమలోకప్రాప్తివిధాయకవాక్యశేషత్వేన తచ్ఛ్రావకత్వేనాపి చరితార్థత్వాత్। సాధారణార్థత్వఞ్చ భర్తా్రం యానుగచ్ఛతీత్యవిశేషోపాదానాదేవ గమ్యతే। యాని చ బ్రాహ్మణ్యనుగమననిషేధపరాణి పైఠీనస్యఙ్గిరఃప్రభృతీనాం వాక్యాని।

మృతానుగమనం నాస్తి బ్రాహ్మణ్యా బ్రహ్మశాసనాత్।

యా స్త్రీ బ్రాహ్మణజాతీయా మృతం పతిమనువ్రజేత్।

సా స్వర్గమాత్మఘాతేన నాత్మానం న పతిం నయేత్॥

ఇత్యేవమాదీని తాని పృథక్చితివిషయాణి।

పృథక్చితిం సమారుహ్య న విప్రా గన్తుమర్హతి॥

అన్యాసాఞ్చైవ నారీణాం స్త్రీధర్మోఽయం పరః స్మృతః।

ఇత్యుశనసో విశేషస్మరణాత్। ఇత్థఞ్చాన్వారోహస్య స్వర్గాదిఫలయుక్తత్వేన కామ్యత్వాత్।

అతఏవ వికల్పమాహ విష్ణుః ।

మృతే భర్త్రరి బ్రహ్మచర్యం తదన్వారోహణఞ్చేతి।

దేశాన్తరమృతే పత్యౌ బ్రాహ్మణ్యాస్తదస్థిభిః సహానుగమనం భవత్యేవ। ఇతరాసాన్తు అస్థ్యభావేఽపి పతిపాదుకాదికచిహ్నం కిమపి గృహీత్వా చిహ్నభావేఽపి భవతి। పృథక్చిత్యనుజ్ఞానాను చ పతివ్రతాయా ఇదమనుగమనం నిత్యమేవ।

తథాచ హారీతః।

ఆర్తా_ర్తే_ ముదితే హృష్టా ప్రోషితే మలినా కృశా।

మృతే మ్రియేత యా పత్యౌ సా స్త్రీ జ్ఞేయా పతివ్రతా ॥

అతో మృతే యా మ్రియేత పతివ్రతేత్యనేన నిత్యత్వం ద్యోత్యతే। అతః అనిత్యత్వవర్ణ్నమయుక్తమితి చేన్నైవమ్।

మృతేం భర్త్_రి సాధ్వీ స్త్రీ బ్రహ్మచర్యే వ్యవస్థితా।

స్వర్గం గచ్ఛేదపుత్రాపి యథా తే బ్రహ్మచారిణః ॥ ఇతి।

మనునా పతివ్రతాయా అననుగమనస్యాభిహితత్వాత్। అత్ర సాధ్వీత్యనేన పతివ్రతాభిధీయతే। అన్యథా బ్రహ్మచర్యే వ్యవస్థితేత్యనేన పౌనరుక్త్యప్రసక్తః। తథా మహాభారతే భగవాన్వ్యాసః।

పతివ్రతాయాః సత్యా అగ్నిప్రవేశం దర్శయతి న చాగ్నిప్రవేశేన పతివ్రతాత్వమ్।

పతివ్రతా సంప్రదీప్తం ప్రవివేశ హుతాశనమ్।

తత్ర చిత్రాఙ్గదధరం భర్తా_రం సానుపద్యతే॥ ఇతి।

న చ తస్మాద్ధహనపురుషాయుషః స్వకామీ ప్రేయాదితి శ్రుతివిరోధః విషయభేదాత్। శ్రుతిర్హి సామాన్యేన శాస్త్రావిహితం స్వేచ్ఛామరణం నిషేధతి। స్మృతిస్తు భర్త్_రి మృతే జ్వలనప్రవేశవిశేషేణ మరణవిశేషం విధత్తే। అతో విషయభేదాన్న విరోధః। యథా న

హింస్యాత్ సర్వ్వభూతాని సామాన్యశాస్త్రమగ్నిషోమీయం పశుమాలభేతేతి విశేషశాస్త్రవిషయనుత్సృజ్య ప్రవర్త్తతే తద్వదత్రాపి ఇతి న కశ్చిద్విరోధః। నను

బ్రహ్మఘ్నో వా కృతఘ్నో వా మిత్రఘ్నో వా భవేత్పతిః।

పునాత్యవిధవా నారీ తమాదాయ మ్రియేత యా॥

ఇత్యేవమాది హారీతాదివాక్యాని బ్రహ్మహత్యాదిదోషనివృత్తిమనుగమనేనాభిదధతి। ఏతదనుపపన్నం శాస్త్రఫలం ప్రయోక్తృవిలక్షణత్వాదితి న్యాయేనాపూర్వ్వఫలయోః కర్త్తృసమవేతత్వాత్। పతిగతదురితాపూర్వ్వస్య పత్నీగతానుగమనేనానివృత్తిః। నివృత్త్యభ్యుపగమే తు కార్య్యకారణయోః సామానాధికరణ్యం శాస్త్రసిద్ధం

వ్యాహృత్యేతేతి చేత్ వాఢమ్। బ్రహ్మఘ్నో వేత్యాదీని వాక్యాని అనుగమనవిధిశేషత్వేనార్థవాదాదనుగమనస్య ప్రాశస్త్యం వర్ణ్యయన్తి। అతో స్వార్థే ప్రమాణాని యుక్తమేవార్థవాదత్వమ్। బ్రహ్మహననాదిదోషదుష్టస్య పతితత్వేనాసౌ సంస్కారమేవ తావన్నార్హతి దూరేఽనుగమనమతః ప్రాశస్త్యపరాణీతి న కదాచిదనుపపత్తిః। ఏవం వా ద్వివిధం కర్మ్మ ప్రారబ్ధమప్రారబ్ధఞ్చేతి। తత్ర ప్రారబ్ధకర్మ్మణాం భోగాదేవ క్షయాత్ప్రారబ్ధమపి అనుగమనరూపప్రతిబన్ధకేన ప్రతిబద్ధమ్। విద్యమానమ ప్యవిద్యమానమివ సదుదాస్తే। తథాచానుగమనస్వర్గాదికమనుభూయ పశ్చాత్ప్రారబ్ధశేషముపభుఙ్క్తే। అప్రారబ్ధకర్మ్మ ద్వివిధం ఫలదానోన్ముఖమనున్ముఖఞ్చ యదున్ముఖం ప్రారబ్ధం కర్మ్మ తదనుగమనేనాపనుద్యతే ప్రాయశ్చిత్తేనేవ, అన్యథా పతిపత్న్యోః స్వర్గసాధనత్వేనోపదిశ్యమానానుగమనేన సాధ్వ్యాః స్వర్గానుపపత్తేః। పునాత్యవిధవా నారీ తమాదాయ మ్రియేత యేత్యత్ర చ పునాత్యేతదప్యనుపపద్యతే। యత్తు దానాయోన్ముఖమప్రారబ్ధం కర్మ్మ తస్యనివృత్తిరనుగమనే భవతీత్యేతదేవ మనసి కృత్వా వ్యాసోఽప్యాహ।

యది ప్రవిష్టో నరకం బద్ధః పాశైః సుదారుణైః।

సమ్ప్రాప్తో యాతనాస్థానం గృహీతో యమకిఙ్కరైః।

తిష్ఠతే వివశో దీనో వేధ్యమానః స్వకర్మ్మభిః॥

వ్యాలగ్రాహీ యథా వ్యాలం బలాదుద్ధరతే విలాత్।

తద్వద్భర్తా్రమాదాయ దివం యాతి చ సా బలాత్॥ ఇతి।

ఫలదానోన్ముఖప్రారవ్ధం కర్మ్మానుగమనసాధ్యస్వర్గోపభోగానన్తరం ఉపభుజ్యతే ఇతి న విరోధ:। నను ఫలదానోన్ముఖప్రారబ్ధం ప్రాయశ్చిత్తస్థానీయేనానుగమనేన యథా వినశ్యతి తథా ఫలదానానున్ముఖమపి తేన వాపగచ్ఛతు విశేషాభావాదితి చేన్న। పునాతీత్యుక్త్యా పాపనివృత్తిః కల్ప్యతే కల్పనా చానుపపత్తివశాత్, సా చానుపపత్తిః యావతి కల్పితే శామ్యతి తావత్కల్పనీయం, తథాపి ఫలోన్ముఖప్రారబ్ధకర్మ్మనివృత్త్యాపి పునాతీత్యస్య చరితార్థత్వాన్న సకలపాపనివృత్తిః పరికల్పనీయా తూక్తకర్మ్మణ్య ని ష్ఫేనానుమానేనా నివృత్త్యాపి పునాతీత్యస్యాన్యగతదురితనివృత్తి రయుక్తేతి తదపేశలమ్ పతిపత్న్యోః సహకర్తృత్వే-

నా గ్ని హెూత్రాదిసాధ్యవర్గాదివదుపపత్తేః । ఇదఞ్చ దురితం జన్మాన్తరకృతమేవ నివర్త్యమ్। ఏతజ్జన్మకృతదురితయుక్తఞ్చ పతితత్వేన తేన సహానుగమనానధికారాత్। వైధవ్యపాలనేఽపి స్వర్గాదిఫలవిశేషః స్మృత్యన్తరే స్మర్యతే।

పత్యౌ మృతేఽపి యా యోషిద్వైధవ్యం పాలయేత్క్వచిత్।

సా పునః ప్రాప్య భర్తారం స్వర్గాఀల్లోకాన్ సమశ్రుతే।

విధవా కవరీబన్ధా భర్తృబన్ధాయ జాయతే।

శిరసో వపనం తస్మాత్కార్య్యం విధవయా సదా॥

ఏకాహారః సదా కార్య్యో న ద్వితీయః కదాచన।

త్రిరాత్రం పఞ్చరాత్రం వా పక్షవ్రతమథాపి వా॥

మాసోపవాసం వా కుర్య్యాచ్చాన్ద్రాయణమథాపి వా।

కృచ్ఛ్రం పరాకం వా కుర్య్యాత్తప్తకృచ్ఛ్రమథాపి వా॥

యవాన్నేన ఫలాహారైః శాకాహారైః పయోవ్రతైః।

ప్రాణ్యాత్రాం ప్రకుర్వీత యావత్ప్రాణః స్వయం వ్రజేత్॥
పర్యఙ్కశాయినీ నారీ విధవా పాతయేత్పతిమ్।
తస్మాద్భూశయనఙ్కార్యం పతిసౌఖ్యం సమీహితా॥
నైవాఙ్గోద్వర్త్తనం కార్యం స్త్రియా విధవయా క్వచిత్।
గన్ధద్రవ్యస్య సమ్భోగో నైవ కార్యస్తయా పునః॥
తర్పణం ప్రత్యహఙ్కార్యం భర్త్తుః కుశతిలోదకైః।

తర్పణం పుత్రపౌత్త్రాభావవిషయమ్।

విష్ణోస్తు పూజనఙ్కార్యం పతిబుద్ధ్యా న చాన్యథా।
పతిమేవ సదా ధ్యాయేద్విష్ణురూపధరం పరమ్॥
యద్యదిష్టతమం లోకే యద్యత్పత్యుః సమీహితమ్।
తత్తద్గుణవతే దేవం పతిప్రీణనకామ్యయా॥
వైశాఖే కార్త్తికే మాఘే విశేషనియమఞ్చరేత్।
స్నానం దానం తీర్థయాత్రాం విష్ణోర్నామగ్రహం ముహుః॥
ఏవంవిధైశ్చ విధివద్విధిస్తైర్నియమైర్వ్రతైః।
వైశాఖాత్కార్త్తికాన్మాఘానేవమేవాతివాహయేత్॥
నాధిరోహేదనడ్వాహం ప్రాణైః కణ్ఠగతైరపి।
కఞ్చుకన్న పరీదధ్యాద్వాసో న వికృతం వసేత్॥
అదృష్ట్వా చ తాసు న కిఞ్చిత్ న కుర్యాద్భర్త్తృతత్పరా।
ఏవంధర్మ్మసమాయుక్తా విధవాపి పతివ్రతా।
పతిలోకానవాప్నోతి న భవేత్క్వాపిదుఃఖితా॥ ఇతి।
ఇతి మదనపారిజాతే మదనక్షితిపాలనదానజలరూఢ◌ేరే।
స్తవకో ద్వితీయ ఆసీదామోదాకృష్టపణ్డితభ్రమరః॥

మతిర్యేషాం శాస్త్రే ప్రకృతిరమణీయా వ్యవహృతిః
పరా శీలం శ్లాఘ్యం జగతి ఋజవస్తే కతిపయే।
చిరం చిత్తే తేషాం ముకురతలభూతం స్థితిమియా-
దియం వ్యాసారణ్యప్రవరమునిశిష్యస్య భణితిః॥

ఇతి పణ్డితపారిజాతకటీరమల్లేత్యాదివిరుదరాజీవిరాజమానస్య శ్రీమదనపాలస్య నిబన్ధే పారిజాతాభిధేయే ద్వితీయ స్తవకః।

తృతీయః స్తవకః।

అయ గృహస్థస్తవకానన్తరం గృహస్థోపయోగిత్వాదాహ్నికమారభ్యతే।

తత్ర విష్ణుః।

గృహమేధిని యత్రోక్తం స్వర్గసాధనముత్తమమ్।
బ్రాహ్మ్యే ముహూర్తే చోత్థాయ తత్సర్వ్వం సమ్యగాచరేత్॥

మనురపి।

బ్రాహ్మ్యే ముహూర్తే బుధ్యేత ధర్మ్మార్థౌ చానుచిన్తయేత్।
కాయక్లేశాంశ్చ తన్మూలాన్వేదతత్త్వార్థమేవ చ॥

విష్ణుపురాణే।

మైత్రం ప్రసాధనం స్నానం దన్తధావనమఞ్జనమ్।
పూర్వాహ్న ఏవ కుర్వీత దేవతానాఞ్చ పూజనమ్॥

మైత్రఞ్చ మిత్రదైవత్యం మూత్రపురీషోసర్గః। ప్రసాధనం కేశానామ్, అఞ్జనం

బుద్ధిః ప్రకృత్యా స్వభావేన రమణీయా, వ్యవహృతిః స్వభావః పరా శ్రేష్ఠా శ్లాఘ్యం శీలం శీలతా వ ప్రశంసనీయం తే ప్రధానపురుషాః జగతి జగన్మధ్యే ఋజవః సారల్యయుక్తాః కతిపయే కియన్తః।వ్యాసారణ్యప్రవరమునిశిష్యస్యేతి ఉపాధివిశిష్టగురోః శిష్యస్య గ్రన్థరచయితురియం భణితి రూక్తిః తేషాం ప్రధానపురుషాణాం ముకురతలభూతే నిర్మలం చిత్తే మనసి చిరం స్థితిం ద్వయాత్ స్థానమ్ వాప్నుయాత్।

సౌవీరాద్యఞ్జనమ్। బ్రాహ్మముహూర్త_లక్షణం బ్రహ్మచారిప్రకరణేఽభిహితమ్।

విష్ణుః।

ఉత్థాయోత్థాయ బోద్ధవ్యం మహద్భయముపస్థితమ్।
మరణవ్యాధిశోకానాం కిమద్య నిపతిష్యతి॥

ఇతి సఞ్చిన్త్యేష్టదేవతాం స్మరేత్।

శయనాదుత్థితో యస్తు కీర్త_యేన్మధుసూదనమ్।
కీర్త_నాత్తస్య పాపాని నాగమాయాన్తి శేషతః॥

స్కన్దపురాణే।

అవిముక్తచరణయుగలం దక్షిణమూర్తేశ్చ కుక్కుటచతుష్కమ్।
స్మరణమపి వారాణస్యాః నిహన్తి దుఃస్వప్నమపశకునమ్॥

కాత్యాయనః।

రోచనాం చన్దనం గన్ధం మృదఙ్గం దర్పణం మణిమ్।
గురుమగ్నిం రవిమ్పశ్యేన్నమస్యేత్ప్రాతరేవ హి॥
శ్రోత్రియం సుభగామగ్నిం గాం మృగం ధార్మికం మహీమ్।
ప్రాతరుత్థాయ యః పశ్యేత్స ఆపద్భ్యః ప్రముచ్యతే॥

మూత్రపురీషోత్సర్గాదివిధిస్తు బ్రహ్మచారిప్రకరణేఽభిహితః।

అథ దన్తధావనమ్।

విష్ణుః।

కణ్టకీక్షీరవృక్షోత్థం ద్వాదశాఙ్గులమవ్రణమ్।
కనిష్ఠికాగ్రవత్స్థూలం కూర్చాచ్ఛ్రగ మగ్రపర్వ్వకమ్॥

దన్తకాష్ఠాగ్రం భక్షయిత్వా ప్రశిథిలావయవం కర్త్తవ్యమిత్యర్థః। యద్యర్ద్ధికృతకూర్చ్చకమిత్యపి పాఠః। యది దన్తకాష్ఠం పర్వ్వగుక్తమ్భవతి తదా పర్వ్వద్వయమధ్యభాగం ఛిత్వా తత్ర కూర్చ్చకమ్ ప్రశిథిలావయవం కర్త్తవ్యమితి తాత్పర్యమ్। దన్తధావనం చాగ్రేణ కర్త్తవ్యమ్।

తథాచ కూర్మ్మపురాణే।

మధ్యాఙ్గులసమస్థౌల్యం ద్వాదశాఙ్గులసమ్మితమ్।
సత్వచం దన్తకాష్ఠం స్యాత్తద్గ్రేణ తు ధావయేత్॥

మనుః।

తిక్తం కటుకషాయం వా సుగన్ధం కణ్టకాన్వితమ్।
క్షీరవృక్షాత్తథా గుల్మాఙ్భక్షయేద్దన్తధావనమ్॥

కాత్యాయనః।

ఉత్థాయ నేత్రే ప్రక్షాల్య శుచిర్భూత్వా సమాహితః।
పరిజప్య చ మన్త్రేణ భక్షయేద్దన్తధావనమ్॥

మన్త్రమాహ విష్ణుః।

ఆయుర్బలం యశో వర్చః ప్రజాః పశువసూని చ।
బ్రహ్మప్రజ్ఞాఞ్చ మేధాఞ్చ త్వన్నో ధేహి వనస్పతే॥ ఇతి।

గర్గః।

దశాఙ్గులన్తు విప్రాణాం క్షత్రియాణాం నవాఙ్గులమ్।
అష్టాఙ్గులన్తు వైశ్యానామితరేషాం షడఙ్గులమ్॥
చతురఙ్గులమానన్తు నారీణాం నాత్ర సంశయః।

విష్ణుః।

ద్వాదశాఙ్గులకం విప్రే కాష్ఠమాహుర్మనీషిణః।
క్షత్రవిట్శూద్రజాతీనాం నవషట్చతురఙ్గులమ్॥

ఏవం వికల్పః పరిమాణే, తథాన్యోఽపి విశేషస్తే నోక్తః।

కనిష్ఠికాగ్రతస్థూలం పర్వార్ద్ధకృతకూర్చ్చకమ్।
దన్తధావనముద్దిష్టమిత్యుక్త్వా
సుసూక్ష్మం హీనదన్తస్య సమదన్తస్య మధ్యమమ్।
స్థూలం విషమదన్తస్య త్రివిధం దన్తధావనమ్॥

గర్గః।

ప్రాఙ్ముఖస్య ధృతిః సౌఖ్యం శరీరారోగ్యమేవ చ।
దక్షిణేన తథా కష్టం పశ్చిమేన పరాజయః॥
ఉత్తరేణ గవాం నాశః స్త్రీణాం పరిజనస్య చ।

మార్కణ్డేయః।

ఉదఙ్ముఖః ప్రాఙ్ముఖో వా కషాయం తిక్తకణ్టకమ్। ఇతి।

ఉదఙ్ముఖః ప్రాగుదఙ్ముఖ ఇత్యర్థః। అన్యథా గర్గవచనవిరోధాత్।

అనేనైవాభిప్రాయేణైవ కాత్యాయనః।

పూర్వోత్తరే తు దిగ్భాగే సర్వ్వాన్ కామానవాప్నుయాత్। ఇతి।

మహాభారతే దన్తధావనప్రకరణే।

ప్రక్షాల్య హస్తౌ పాదౌ చ ప్రాఙ్ముఖః సుసమాహితః।
దక్షిణం వాహుముదధృత్య కృత్వా జాన్వేతరా తతః॥

మనుః।

ప్రక్షాల్యేదం శుచౌ దేశే దన్తధావనముత్సృజేత్।
పతితేఽభిముఖే సమ్యక్ భోజ్యప్రాప్నోత్యసంశయః॥

యమః।

ఆమ్రపలాశవిల్వానామపామార్గశిరీషయోః।
భక్షయేత్ప్రాతరుత్థాయ వాగ్యతీ దత్తధావనమ్॥

పౌలస్త్య:।

ఆమ్రాతక పలాశామ్రవిల్వాపామార్గక్షీరిణామ్।
భక్షయేద్ధన్తధవనం దన్తమాంసాన్యబాధయన్॥ఇతి।

మార్కణ్డేయోఽపి।

ప్రాతర్భూత్వా చ యతవాక్ భక్షయేద్దన్తధావనమ్।
ప్రక్షాల్య భక్షయేత్పూర్వ్వం ప్రక్షాల్యైవఞ్చ సన్త్యజేత్॥

నారదః।

ఖాదిరశ్చ కరఞ్జశ్చ కరవీరకదమ్బయోః।
సర్వ్వకణ్టకిన పుణ్యాః క్షీరిణో యే చ శాఖినః॥

జమ్బూనిమ్బకచూతాశ్చ కదమ్బో లోధ్రచమ్పకాః।
వదరీతిన్దుకా స్త్వేకే ప్రశస్తా దన్తధావనే॥
కోవిదారః కరఞ్జశ్చ కుటజః ప్లక్షమాలతీ।
శాలోర్కశ్చ ప్రియఙ్గుశ్చ తమాలః శాక ఏవ చ॥

పాకః శాకవృక్షః, శాకవన ఇతి లోకే ప్రసిద్ధః।

ఆమ్రాతకోఽరిమేదశ్వ ప్రశస్తా వాపి యే ద్రుమాః।
వర్జ్యాస్తు శాల్మలీపీలుభవ్యకింశుకతిన్దుకాః॥
అరిష్టోక్షః పారిభద్రో గుగ్గులుస్తిన్తిడ়ీ తథా।
ఆసనే శయనే యానే పాదుకే దన్తధావనే॥ .
పలాశాశ్వత్థకౌ వృక్షౌ సర్వ్వకర్మ్మసు కుత్సితౌ।
అభావే దన్తకాష్ఠానాం నిషిద్ధాయాం తిథౌ తథా॥
అపాం ద్వాదశగణ్డూషైః పత్రైర్వా దన్తధావనమ్।

చతుర్ద్దశ్యష్టమీదర్శపూర్ణిమాసంక్రమేషు చ॥
నన్దాసు చ నవమ్యాఞ్చ దన్తకాష్ఠం వివర్జ్జయేత్।
శ్రాద్ధే యజ్ఞే చ నియమే తథా ప్రోషితభర్తృకా।

విష్ణుః।

ప్రతిపద్దర్శషష్ఠీ చ చతుర్ద్దశ్యష్టమీషు చ।
నవమ్యాం భానువారే చ దన్తకాష్ఠఞ్చ వర్జ్జయేత్॥

మరీచిః।

నాద్యాదజీర్ణవమథుకాశశ్వాసజ్వరార్ద్దితః।

తృష్ణాస్యపాదహృన్నేత్రశిరఃకర్ణామయీ తథా ॥

వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః।

ఇష్టకాలోష్ట్రపాషాణైర్న్న ఖైరఙ్గులిభిస్తథా।
ముక్త్వా చానామికాఙ్గుష్ఠౌ వర్జ్జయేద్దన్తధావనమ్॥

వరాహపురాణే।

అజ్ఞాతపూర్వ్వాణి చ దన్తకాష్ఠా-
న్యాద్యాన్న పత్రైశ్చ సమన్వితాని।

న యుగ్మవర్ణాని న పాటితాని
న చోర్ధ్వశుష్కాణి వినా త్వచా వా॥

వ్యాసః।

యో మోహాత్స్నానవేలాయాం భక్షయేద్దన్తధావనమ్।
నిరాశాస్తస్య గచ్ఛన్తి దేవతాః పితృభిః సహ॥

ఏతచ్చ మధ్యాహ్నస్నానవిషయమ్।

తథాచ యమః।

మధ్యాహ్నస్నానవేలాయాం భక్షయేద్దన్తధావనమ్।
నిరాశాస్తస్య గచ్ఛన్తి దేవతాః పితృభిః సహ ॥

ఇతి దన్త ధావనమ్।

అథ కేశప్రసాధనాదిమాఙ్గల్యవిధిః।

తత్ర విష్ణుపురాణే।

స్నాతకఞ్చ తతః పశ్యేద్దీర్ఘాయుశ్చిరజీవినమ్।
ప్రాతఃస్నానం తతః కుర్యాత్సంక్షేపేణ యథోదితమ్॥
సన్ధ్యాఞ్చాపి తతః కుర్యాత్। ఇతి ప్రాతఃసన్ధ్యానన్తరమ్।

యాజ్ఞవల్క్యః।

హుత్వాగ్నీన్ సూర్య్యద్రైవత్యాజ్జపేన్మన్త్రాన్ సమాహితః।
వేదార్థానధిగచ్ఛేచ్చ శాస్త్రాణి వివిధాని చ॥

ప్రాతః సన్ధ్యావన్దనానన్తరమగ్నీనావహనీయాదీనౌపాసనాగ్నిం వా విధివత్ హుత్వా సూర్య్యద్రైవత్యానుదుత్యం జాతవేదసమిత్యాదికాన్ జపేత్। ప్రాతఃసన్ధ్యాదికం బ్రహ్మచారిస్తవకే ప్రపఞ్చితమ్।

నరసింహపురాణే।

దివసస్యాద్యభాగే తు సర్వ్వమేతత్సమాచరేత్।

దివసస్యాద్యభాగే పూర్వాహ్ణస్యాద్యభాగే।

దక్షః।

ద్వితీయే చ తథా భాగే వేదాభ్యాసో విధీయతే।
వేదస్వీకరణమ్పూర్వ్వం విచారోఽధ్యయనం జపః॥
తద్దానఞ్చైవ శిష్యేభ్యో వేదాభ్యాసో హి పఞ్చధా।
సమిత్పుష్పకుశాదీనాం స కాలః సముదాహృతః॥

ఉపాదానస్యేతి విశేషః, ద్వితీయభాగే పూర్వాహ్ణస్య ద్వితీయభాగే

అథ పోష్యవర్గచిన్తాది।

తత్ర దక్షః।

తృతీయే చ తథా భాగే పోష్యవర్గస్య శోధనమ్।

తృతీయో భాగః పూర్వాహ్ణస్యైవ।

పోష్యవర్గతు।

మాతా గురుః పితా భార్య్యా ప్రజా దీనః సమాశ్రితః।
అభ్యాగతోఽతిథిశ్చాగ్నిః పోష్యవర్గ ఉదాహృతః॥

యాజ్ఞవల్క్యః।

ఉపేయాదీశ్వరఞ్చైవ యోగక్షేమార్థసిద్ధయే।

ఈశ్వరమభిషేకాదిగుణయుక్తమ్। అన్ధం వా శ్రీమన్తమకుత్సితమ్। అలబ్ధస్య ప్రాపణం యోగః। లబ్ధస్య రక్షణం క్షేమః। అష్టాఙ్గహృదయే గన్తవ్యం రాజకులం ద్రష్టవ్యా రాజపూజితా లోకాః। యద్యపి న భవన్త్యర్థాస్తదమ్యర్థాస్తదప్యనర్థా నివర్త్తన్తే।

విష్ణుపురాణే।

తతః సవర్ణధర్మ్మేణ వృత్త్యర్థఞ్చ ధనార్జ్జనమ్।
కుర్వ్వీత శ్రాద్ధకర్మ్మాపి యజేత పృథివీపతే॥
సోమసంస్థా హవిఃసంస్థాః పాకసంస్థాశ్చ సంజ్ఞితాః।

ధనే యత్నాన్మనుష్యాణాం యతేత చ ధనార్జనమ్॥
ధనమూలాః క్రియాః సర్వా యత్నస్తస్యార్జనే మతః।

రక్షణం వర్ద్ధనం మానభోగస్తత్ర విధిక్రమాత్ ॥

మహాభారతే।

ధర్మేనార్థః పరీహార్యో ధర్మలవ్ధం విధానకమ్।
కర్త్తవ్యం ధర్మపరమం మానవేన ప్రయత్నతః॥
ఏకేనాంశేన కామస్తు ఏవమంశం వివర్ద్ధయేత్।

మార్కణ్డేయః।

పాదేన తస్య పారక్యం కుర్యాత్సఇచ్ఛయమాత్మవాన్।
అర్ద్ధేన చాత్మభరణన్నిత్యనైమిత్తికాన్వితమ్।
పాదఇాచ్ఛార్ద్ధోఽయమర్ద్ధస్య మూలభూతం వివర్ద్ధయేత్॥
తత్పునస్త్రివిధం జ్ఞేయం శుద్ధం శబలమేవ చ।
కృష్ణం తస్య తు విజ్ఞేయో విభాగః సప్తధా పునః॥
శ్రుతశౌర్యతపః కన్యాశిష్యయాజ్యాన్వయాగతమ్।
ధనం సప్తవిధం శుద్ధముదయోఽప్యస్య తద్విధః ॥
కుసీదకృషిబాణిజ్యశుల్క శిల్పానువృత్తిభిః।
కృతోపకారాద్యయనం శబలం సముదాహృతమ్॥
పార్శ్విక ద్యూతచౌరార్త్తి ప్రతిరూపక సాహసైః।
వ్యాజేనోపార్జితం యచ్చ తత్కృష్ణం సముదాహృతమ్॥

యథావిధేన ద్రవ్యేణ యత్కిఞ్చిత్కురుతే నరః।

తథా విధమవాప్నోతి స ఫలం ప్రేత్య చేహ చ।

శ్రుతేనాధ్యయనేన శౌర్యేణ యాజనాదినా। తపసా జపహోమేన దేవతార్చ్చనాదినా। కన్యాగతం కన్యయా సహాగతం శ్వశురారాదేర్లబ్ధం శిష్యాగతం గురుదక్షిణాది। వ్యాజేన దూతవ్యాజేన తైలాదికన్దత్త్వా యదుపార్జ్జితమ్।

భారద్వాజః।

తత్పునర్ద్వాదశవిధం ప్రతివర్ణాశ్రయాన్వితమ్।
సాధారణం స్యాత్త్రివిధం విదుస్తచ్చ క్రమాగతమ్॥
ప్రతిదానన్తథైవాత్ర ప్రాప్తఞ్చ సహ భార్య్యయా।
అవిశేషేణ వర్ణానాం సర్వ్వేషాన్త్రివిధం ధనమ్॥
వైశేషికన్ధనం విద్యాద్బ్రాహ్మణస్య త్రిలక్షణమ్।
ప్రతిగ్రహేణ యల్లబ్ధం యాజ్యతః శిష్యతస్తథా॥
త్రివిధం క్షత్త్రియస్యాపి ప్రాహుర్వైశేషికన్ధనమ్।
యుద్ధోపలబ్ధం కారాచ్చ దణ్డాచ్చ వ్యవహారతః॥

కారః కరః।

వైశేషికం ధనం జ్ఞేయం వైశ్యస్యాపి త్రిలక్షణమ్।
కృషిగోరక్షవాణిజ్యైః శూద్రస్యాపి త్వనుగ్రహాత్॥

ఇతరవర్ణానుగ్రహదానేన శూద్రస్యాపి కృషిగోరక్షవాణిజ్యైః వైశేషికం ధనం భవతీత్యర్థః।

సర్వేషామేవ వర్ణానామేష వర్ణోధనాగమః।
విపర్య్యయాద ధమం స్యాన్న చేదాపద్గరీయసీ॥

అథ ప్రసాఙ్గద్వర్ణత్తిరభిధీయతే।

తత్ర మనుః।

అద్రోహేణ చ భూతానామల్పద్రోహేణ వా పునః।
యా వృత్తిస్తాం సమాస్థాయ విప్రో జీవేదనాపది॥

యాజ్ఞవల్క్యః।

ఇజ్యాధ్యయనదానాని వైశ్యస్య చత్త్రియస్య చ।
ప్రతిగ్రహోఽధికో విప్రే యాజనాధ్యయనే తథా॥

అత్ర చకారాద్విప్రో గృహ్యతే। బ్రాహ్మణస్యైవ ప్రతిగ్రహయాజనాధ్యయనాని భవన్తి। నాన్యస్య, అతఏవ విప్ర ఇతి విషయసప్తమీ। అన్యత్ర భావశ్చ విషయః। బ్రాహ్మణస్యైవ ప్రతిగ్రహాదికం త్రయం వృత్తిరిత్యర్థః।

యత్తు గౌతమేనోక్తమ్।

ఆపత్కల్పే బ్రాహ్మణత్యా బ్రాహ్మణాద్విద్యోపయోగోఽనుగమనం శుశ్రూషా వా సమాప్తేః సమాప్తే తు బ్రాహ్మణో గురురితి తత్తు క్షత్త్రియవైశ్యయోర్బ్రహ్మణప్రేరితయోర।

ధ్యాపనమాత్రకర్తృత్వాభ్యనుజ్ఞానమ్। న తు వృత్తిత్వేనాభిధానమ్। అనుగమనం శుశ్రూషా అనుగమనమేవ శుశ్రూషా ఇత్యర్థః।

మనుః।

షస్మాన్తు కర్మ్మణామస్య త్రీణి కర్మాణి జీవికా।
యాజనాధ్యాపనే చైవ విశుద్వాచ్చ ప్రతిగ్రహః॥

దేవలః ।

ద్వివిధో గృహస్థో యాయావరః శాలీనశ్చ తయోర్యాయావరో యాజనాధ్యయనప్రతిగ్రహరిక్థస్య చ వర్జ్జనాత్। శాలీనస్తు ప్రేష్యచతుష్పాదధనధాన్యయుక్తశాలాయాం లోకానువర్త్తీ స చతుర్విధః।

యథాహ మనుః।

కుశూలధాన్యకో వా స్యాత్కుమ్భీధాన్యక ఏవ వా॥
త్ర్యహైహికో వాపి భవేదశ్వస్తనిక ఏవ వా॥
చతుర్ణామపి సర్వేషాం ద్విజానాం గృహమేధినామ్।
యాయావరః పరో జ్ఞేయో ధర్మ్మతో లోకజిత్తమః॥
షట్కర్మ్మకో భవేత్తేషాం త్రిభిరన్యః ప్రవర్త్తతే।
ద్వాభ్యామేకశ్చతుర్థస్తు బ్రహ్మసత్రేణ జీవతి॥

ఏకః కుశూలధాన్యః షట్కర్మా ఉఞ్ఛశిలాయాచితయాచితకృషిబాణిజ్యైః। అన్యః కుమ్భీధాన్యః త్రిభికఞ్ఛశిలాయాచితైః। అపరస్త్ర్యహైహికో ద్వాభ్యాముఞ్ఛశిలాభ్యాం

చతుర్థస్త్వశ్వస్తనికో బ్రహ్మసత్రేణ బ్రహ్మలోకప్రాప్తిహేతుత్వేన సత్రయాగతుల్యఫలేనోఞ్ఛేన జీవతి।

మనుః।

ఋతామృతాభ్యాం జీవేత న శ్వహత్యా కదాచన।
ఋతముఞ్ఛశిలం జ్ఞేయమమృతం స్యాదయాచితమ్॥

సృతన్తు యాచితమ్భైక్ష్యం ప్రమృతఙ్కర్షణం స్మృతమ్।
సత్యానృతన్తు బాణిజ్యం తేన చైవోపజీవ్యతే॥
సేవా శ్వవృత్తిరాఖ్యాతా తస్మాత్తాం పరివర్జ్జయేత్।

అథాపది ప్రతిగ్రహవృత్తిః।

యాజ్ఞవల్క్యః।

రాజాన్తేవాసిశిష్యేభ్యః సీదన్నిచ్ఛేద్ధనం క్షుధా।
దమ్భిహేతుకపాషణ్డవకవృత్తీంశ్చ వర్జ్జయేత్॥

రాజా న్యాయపరః శిష్యో యథోక్తలక్షణః। యాజ్యః యాజనార్హస్త్రైవర్ణికః।

శఙ్ఖః।

ఏతైరవ గుణైర్యుక్తం ధర్మార్జ్జితధనం తథా।

యాజయేత సదా విప్రో గ్రాహ్యస్తస్మాత్ప్రతిగ్రహః॥

ఏత్తైరితి జన్మకర్మాదిభిః శుద్ధః।

మనుః।

రాజతో ధనమన్విచ్ఛేత్సంసీదన్ స్నాతకః క్షుధా।
యాజ్యాన్తేవాసినో వాపి నత్వన్యత ఇతి స్థితిః॥

నత్వన్యత ఇతి ఏషాం సద్భావే।

వ్యాసః।

ద్విజాతిభ్యో ధనం లిప్సేచ్ఛ్రేష్టేభ్యో ద్విజసత్తమః।
అపి వా ద్విజమాత్రేభ్యో న శూద్రాత్తు కథఞ్చన॥

ద్విజమాత్రేభ్య ఇతి, నిర్గుణధర్మరహితేభ్యోఽపి।

నారదః।

బ్రాహ్మణశ్చైవ రాజా చ ద్వావప్యేతౌ ధృతవ్రతౌ।
నైతయోరన్తరం కిఞ్చిత్ప్రజాధర్మాభిరక్షణాత్॥
ధర్మస్య కృతకృత్యస్య ధర్మార్థం శాసతోఽశుచీన్।

అశుచీన్ కృతాపరాధాన్।

మధ్యమేవ ధనమ్ప్రాహుస్తీక్ష్ణస్యాపి మహీపతేః।
శుచీనామశుచీనాన్తు సన్నిపాతా యథామ్భసామ్॥
సముద్రే సమతాం యాతి తద్వద్రాజ్ఞాం ధనాగమః।
అథాగ్నౌ సంస్థితే దీప్తే శుద్ధిమాయాతి కాఞ్చనమ్॥
ఏవం ధనాగమాః సర్వే శుద్ధిమాయాన్తి రాజని।
అశుచిర్వచనాద్యస్య శుచిర్భవతి పూరుషః॥
శచిశ్చైవాశుచిః సద్యః కథం రాజా న దైవతమ్।
విదుర్య ఏవన్దైవత్యం రాజ్ఞోఽస్తమితతేజసః॥
తస్య తే ప్రతిగృహ్ణన్తో న లిప్యన్తే కథఞ్చన।

దైవత్యమష్టలోకపాలరూపేణ।

మనుః।

న రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్ణీయాదరాజన్యప్రసూతితః।
సూనాచక్రధ్వజవతాం వేశేనైవ చ జీవతామ్॥

నః రాజ్ఞ ఇతి లోభాత్ప్రజాపీడ ఽకస్య, అరాజన్యప్రసూతిత ఇతి।

సూనాచక్రధ్వజవతాం వేశేనైవ చ జీవతామ్।
న రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్ణీయాల్లుబ్ధస్యోచ్ఛాస్త్రవర్తినః॥
స పర్యాయేణ యాతీమాన్నరకానేకవింశతిమ్।

యమశ్చ।

అరాజన్యప్రసూతస్య రాజ్ఞః స్వచ్ఛన్దవర్త్తినః।
ఘోరప్రతిగ్రహస్యాపి లబ్ధాస్వాదో విషోపమః॥
తథైవ రాజమహిషీరాజామాత్యపురోహితాః।
పాపేనార్ద్ధేన సంయుక్తాః సర్వ్వే తే రాజధర్మ్మిణః॥

యాజ్ఞవల్క్యః।

ప్రతిగ్రహే సునిచక్రిధ్వజివైశ్యనరాధిపాః।
దుష్టా దశగుణాః పూర్వ్వాత్పూర్వ్వాదేతే యథోత్తరమ్॥

హారీతః।

దశ సూనా సహస్రాణి అహ్నా రాజా కరోతి చ।
తాన్యేవ కురుతే రాత్రీ ఘోరస్తస్య ప్రతిగ్రహః॥
అర్ద్ధేన తు తతోఽమాత్యా సేనానో దణ్డనాయకౌ।
తతోఽర్ద్ధార్ద్ధతదర్ద్ధార్ద్ధమాశ్రితోపాశ్రితేషు చ॥

యది యదా కథఞ్చిదేతేభ్యో గృహ్ణాతి।

తత్ర వృహస్పతిః।

అసతోఽపి స్వమాదాయ సాధుభ్యః సమ్ప్రయచ్ఛతి।
ధనస్వామినమాత్మానం సన్తారయతి దుస్తరాత్॥

అథ ప్రతిగ్రహవిషయే ఆపదనాపత్మాధారణం

కిఞ్చిదుచ్యతే।

తత్ర మనుః।

ఏధోదకం మూలఫలమన్నమభ్యుద్యతఞ్చ యత్।
సర్వ్వతః ప్రతిగృహ్ణీయాన్మధ్వయాభయదక్షిణామ్॥

ఏధ ఇన్ధనమతఏవ యద్దక్షిణవ్యతిరిక్తమభ్యుద్యతమితి సమ్బధ్యతే।
అభ్యుద్యతమభ్యర్థందత్తమ్। సర్వ్వతః శూద్రాదపి అయఞ్చోపదేశః ప్రతిగ్రహవృత్తస్యైవ న తు నివృత్తస్య అభయదక్షిణన్తు మ్లేచ్ఛాదిభ్యోఽపి।

శయ్యాసనం కుశాన్ గన్ధాన్ పుష్పమ్పత్రం మణీన్దధి।
ధానా మత్స్యాన్ పయో మాంసం శాకఞ్చైవ న నిర్నుదేత్॥

మణీన్ విషాదినివారకీ ధానా లాజా, న నినుదేత్ప్రత్యాఖ్యాయతే।

తిలో ధేనుర్గజో వాజీ ప్రేతాన్నమజినం మణిమ్।
సురభీ సూయమానా చ ఘోరాః సప్త ప్రతిగ్రహాః॥

ప్రతిగ్రాహక కిం గుణవిశిష్టోఽధికారీ కో వానేత్యాకాఙ్క్షాయాం నిషేధముఖే నానధికారిణామర్థాదధికారిణఞ్చాహ।

యాజ్ఞవల్క్యః

విద్యాతపోభ్యాం హీనేన న తు గ్రాహ్యః ప్రతిగ్రహః।
గృహ్ణన్ ప్రదాతారమధో నయత్యాత్మానమేవ చ॥

మనుః।

హిరణ్యమ్భూమిమశ్వం వా అన్నం వాసస్తిలాన్ ఘృతమ్।
అవిద్వాన్ ప్రతిగృహ్ణీయాద్భస్మీభవతి దారువత్॥

యాజ్ఞవల్క్యః।

గ్రహాదీనాం నరేన్ద్రాణాముచ్ఛ్రాయాః పతితాని చ।
భావాభావౌ చ జగతస్తస్మాత్పూజ్యతమా గ్రహాః॥
మహోత్సాహః స్థలలక్షః కృతజ్ఞో వృద్ధసేవకః।
వినీతః సత్వసమ్పన్నః కులీనః సత్యవాక్ ప్రియః॥

స్థూలలక్షో బహుదేయార్థదర్శీ, బహుప్రద ఇతి యావత్।

అదీర్ఘసూత్రః స్మృతిమాన్ అక్షుద్రోఽపరుషస్తథా।
ధార్మికోఽవ్యసనశ్చైవ ప్రాజ్ఞః శూరో రహస్యవిత్॥

అదీర్ఘసూత్రః, అనారబ్ధకర్మ్మణామారమ్భే ఆరబ్ధానాఞ్చ పరిసమాపనే యో న విలమ్బతే। సః।
రహస్యవిహ్నాపనీయార్థగోపననిపుణః।

స్వరన్ధ్రగోప్తాన్వీక్షిక్యాన్దణ్డనీత్యాం తథైవ చ।
వినీతస్త్వర్థవార్త్తాయాం త్రయ్యాఞ్చైవ నరాధిపః॥

ఆన్వీక్షికీ తర్కవిద్యా ఆత్మవిద్యా చ।

తథాచ మనుః।

త్రైవిద్యేభ్యస్త్రయీం విద్యాం దణ్డనీతిఞ్చ తద్విదః।
ఆన్వీక్షికీం చాత్మవిద్యాం వార్త్తారమ్భాంచ్చ లోకతః॥

దణ్డనీతిరర్థశాస్త్రం వార్త్తా కృషివాణిజ్యపశుపాలనాదిరూపా।
త్రయీ ఋగ్యజుఃసామరూపా।

స మన్త్రిణస్తు కుర్వీత ప్రాజ్ఞాన్మౌలాన్ స్థిరాన్ శుచీన్।
తైః సార్ద్ధఞ్చిన్తయేద్రాజ్యం విప్రేణాథ తతః స్వయమ్॥

మౌలాన్ రాజ్యే వంశపరమ్పరాయాతాన్। విప్రేణ పురోహితేన।

పురోహితన్తు కుర్వీత దైవజ్ఞముదితోదితమ్।
దణ్డనీత్యాఞ్చ కుశలమథర్వాఙ్గిరసే తథా॥

ఉదితోదితం శాస్త్రోదితైర్విద్యాదిభిరుదితం సమృద్ధమ్।

శ్రౌతస్మార్త్తక్రియాహేతోర్వృణుయాదేవ ఋత్విజః।
యజ్ఞాంశ్చైవ ప్రకుర్వీత విధివద్భూరిదక్షిణాన్॥
భోగాంశ్చ దద్యాద్విప్రేభ్యో వసూని వివిధాని చ।
అక్షయోఽయం విధీరాజ్ఞాం యద్విప్రేషూపపాదితమ్॥

భోగాన్ సుఖధనాని।

అస్కన్నమవ్యథఞ్చైవ ప్రాయశ్చిత్తైరధూషితమ్।
అగ్నేః సకాశాద్విప్రాగ్నౌ హుతం శ్రేష్ఠమిహోచ్యతే॥

అస్కన్నం క్షరరహితమ్, అవ్యయం పశుహింసారహితమ్।
అలబ్ధమోహేత్ ధర్మేణ లబ్ధం ధర్మేణ పాలయేత్।
పాలయన్వర్ద్ధయేత్రీత్యా వృద్ధం పాత్రేషు నిక్షిపేత్॥
దత్త్వా భూమిం నిబన్ధం వా కృత్వా లేఖ్యన్తు కారయేత్।
ఆగామితత్తన్ నృపతిపరిజ్ఞానాయ పార్థివః॥

నిబధ్యత ఇతి నిబన్ధః పర్ణభరకాది। స్వదత్తం పరదత్తం వా భూమ్యాది నాపహరేత్।

స్వదత్తాం పరదత్తాఞ్చ యో హరేత వసున్ధరామ్।
షష్టివర్షసహస్రాణి విష్ఠాయాం జాయతే కృమిః॥

ఇతి బ్రహ్మపురాణస్మరణాత్।

పటే వా తామ్రపట్టే వా సముద్రోపరి చిహ్నితమ్।
అభిలేఖ్యాత్మనో వంశ్యానాత్మానఞ్చ మహీపతిః॥
ప్రతిగ్రహపరీమాణం దానచ్ఛేదోపవర్ణనమ్।
స్వహస్తకాలసమ్పన్నం శాసనం కారయేత్ స్థిరమ్।

ఆత్మానఞ్చ చశబ్దాత్ ప్రతిగ్రహీతారమపి। ప్రతిగృహ్యత ఇతి ప్రతిగ్రహో నిషేధః, తస్య పరిమాణమ్। దీయతే ఇతి దానం క్షేత్రాది తస్య ఛేదః ఛిద్యత ఇతి ఛేదో నయాదిః।

నాతః పరతరో ధర్మో నృపాణాం యద్రణార్జితమ్।
విప్రేభ్యో దీయతే ద్రవ్యం ప్రజాభ్యశ్చాభయం సదా॥
య ఆహవేషు వధ్యన్తే భూమ్యర్థమపరాంముఖః।

అకూటైరాయుధైర్యన్తి తే స్వర్గం యోగినో యథా॥
పదాని క్రతుతుల్యాని భగ్నేష్వవినివర్తినామ్।
రాజా సుకృతమాదత్తే హతానాం విపలాయినామ్॥
తవాహం వాదినం క్లీవం నిర్హేతి పరమఙ్గతమ్।
న హన్యాద్వినివృత్తఞ్చ యుద్ధప్రేక్షణకాదికమ్॥
కృతరక్షః సముత్థాయ పశ్యేదాయవ్యయౌ స్వయమ్।
వ్యవహారాంస్తతో దృష్ట్వా స్నాత్వా భుఞ్జీత కామతః॥

ప్రతిదినమ్ప్రాతఃకాలే పురశ్చ ఆత్మనశ్చ రక్షాం విధాయ స్వయమేవాయవ్యయౌ పశ్యేత్। తతో వ్యవహారాన్ దృష్ట్వా మధ్యాహ్నకాలే స్నాత్వా యథారుచి భుఞ్జీత।

హిరణ్యం వ్యాపృతానీతం భాణ్డాగారేషు నిఃక్షిపేత్।
పశ్యేచ్చారాంస్వతో దూతాన్ ప్రేషయన్మన్త్రిసఙ్గతమ్॥

వ్యాపృతా హిరణ్యాద్యానయనే నియుక్తాః।

తతః స్వైరవిహారీ స్యాన్మన్త్రిభిర్వాసమాగతః।
బలానాన్దర్శనఙ్గత్వా సేనాన్యా సహ చిన్తయేత్॥

తతోఽపరాహ్నే స్వైరవిహారీ, అన్తఃపురే।

తథాచ మనుః।

భుక్తవాన్విహరేచ్చైవ స్త్రీభిరన్తఃపురే సహ।
విహృత్య చ యథాకామం పునః కార్యాణి చిన్తయేత్॥ ఇతి॥
సన్ధ్యాముపాస్య శృణుయాచ్చారాణాం గూఢ్రభాషితమ్।

గీతనృత్త్యైశ్చ భుఞ్జీత స్వాధ్యాయఞ్చ తతః పఠేత్॥

స్వాధ్యాయమితి స్మరణార్థం పఠేత్।

సంవిశేత్తూర్య్యఘోషేణ ప్రతిబుధ్యేత్తథైవ చ।
శాస్త్రాణి చిన్తయేద్బుద్ధ్యా సర్వ్వకర్త్తవ్యతా తథా॥

సంవిశేత్ సుప్యాత్।

బ్రాహ్మణేషు క్షమా స్నిగ్ధేష్వజిహ్మః క్రోధనోఽరిషు।
స్యాద్రాజా మృత్యవర్గేషు ప్రజాసు చ తథా పితా॥
పుణ్యాత్ షడ్భాగమాదత్తే న్యాయేన పరిపాలయేత్।
సర్వ్వదా నాధికం యస్మాత్ప్రజానాం పరిపాలనమ్॥
అన్యాయేన నృపో రాష్ట్రాత్స్వకోషం యోఽభివర్ద్ధయేత్।
సోఽచిరాద్విగతశ్రీకో నాశమేతి సబాన్ధవః॥
ప్రజాపీడ़నసన్తాపాత్సముద్భూతో హుతాశనః।
రాజ్ఞః శ్రియఙ్కులం ప్రాణాన్నాదగ్ధ్వా వినివర్త్తతే॥

ఆహ విష్ణుః।

నిధిఞ్చ బ్రాహ్మణోలబ్ధ్వా సర్వ్వమాదద్యాత్క్షత్రియశ్చతుర్థమంశంరాజ్ఞే దద్యాచ్చతుర్థమంశం బ్రాహ్మణేభ్యోఽర్ద్ధమాదద్యాద్వైశ్యశ్చతుర్థమంశం రాజే దయాద్బ్రాహ్మణేభ్యోఽంశమాదద్యాత్। స్వనిహితానాజ్ఞే బ్రాహ్మణవర్జ్జం ద్వాదశమంశం దద్యుః।

ఆహ వశిష్ఠః ।

అజ్ఞాయమానం విత్తం యోఽధిగచ్ఛేద్రాజా తద్ధరేదధికన్తు షష్ఠ-

మంశం ప్రదాయ బ్రాహ్మణశ్చేదధిగచ్ఛేత్ షటకర్మ్మసు వర్త్తమానో న రాజా హంరేత్।

ఆహ మనుః।

ప్రణష్టస్వామికం రిక్థం రాజా అబ్దం నిధాపయేత్।

అర్వ్వాగవ్దాత్। హరేత్స్వామీ పరేణ నృపతిర్హరేత్॥

పరేణ నృపతేర్భోగానుజ్ఞామాత్రమిదమితి వ్యాచక్షతే। స్వామ్యాగమనేతదర్పణమేవ।

మమేదమితి యో బ్రూయాత్సోఽనుయోజ్యో యథావిధి।
సంవాద్య రూపసంఖ్యాదీన్ స్వామీ తద్రవ్యమర్హతి॥
ఆదదీతాథ షడ్భాగం ప్రనష్టాధిగతాన్నృపః।
దశమం ద్వాదశం వాపి సతాం ధర్మ్మమనుమ్మరన్॥
మమాయమితి యో బ్రూయాన్నిధిం సత్యేన మానవః।
తస్యాదదీత షడ్భాగం రాజా ద్వాదశమేవ వా॥
విద్వాంస్తు బ్రాహ్మణో దృష్ట్వా పూర్వ్వోపనిహితం నిధిమ్।
అశేషమప్యాదదీత సర్వ్వస్యాధిపతిర్హి సః॥
యన్తు పశ్యేన్నిధిం రాజా పురాణం నిహితం క్షితౌ।
తస్మాద్విజేభ్యో దత్త్వార్ద్ధమర్ద్ధం కోశే ప్రవేశయేత్॥

ఆహ నారదః।

పరేణ నిహితం లబ్ధ్వా రాజైవోపహరేన్నిధిమ్।
రాజగామీ నిధిః సర్వ్వః సర్వ్వేషాం బ్రాహ్మణాద్ధృతే॥

బ్రాహ్మణోఽపి నిధిం లబ్ధ్వా క్షిప్రం రాజ్ఞే నివేదయేత్।
తేన దత్తన్తు భుఞ్జీత స్తేనః స్యాదనివేదయన్॥

అథ వైశ్యవృత్తిః।

మనుః।

వైశ్యస్తు కృతసంస్కారః కృతదారపరిగ్రహః।
వార్త్తాయాం నిత్యయుక్తః స్యాత్పశూనాఞ్చైవ రక్షణే॥
మణిముక్తాప్రబాలానాం లోహానాన్తాన్తవస్య చ।

లోహానాం ధాతూనామ్।

గన్ధానాఞ్చ రసానాఞ్చ విద్యార్ఘబలాబలమ్।
వీజోప్తివిధి యుక్తః స్యాత్ క్షేత్రవీజగుణస్య చ॥
మానయోగాంశ్చ జానీయాత్తులాయోగాంశ్చ సర్వ్వశః।
సారాసారఞ్చ భాణ్డానాం దేశానాఞ్చ గుణాగుణమ్॥

భాణ్డానాం విక్రేయద్రవ్యాణామ్।

లాభాలాభఞ్చ పణ్యానాం పశూనాం వృద్ధిరర్జ్జనమ్।
భృత్యానాఞ్చ భృతిం విద్యాద్భాషాశ్చ వివిధా నృణామ్॥
ద్రవ్యాణాం స్థానయోగాంశ్చ క్రయవిక్రయమేవ చ।

ధర్మ్మేణ హి ద్రవ్యవృద్ధౌ ఆతిష్ఠేద్యత్నముత్తమమ్।
విద్యాఞ్చ సర్వ్వభూతానాం భక్ష్యమేవ ప్రయత్నతః॥

కాలికాపురాణే।

కృషిగోరక్షవాణిజ్యమేతద్వైశ్యస్య సమ్మితమ్।
తథాప్యనడుద్భ్యాగ్మాభ్యాం కృషిం నైవ సమాచరేత్॥
ద్విగవాభ్యాం ద్విషటకాభ్యాం ప్రహరార్ద్ధప్రమాణతః।
ద్వౌ ద్వౌ యోజ్యాన్తరే చైకం కారయేద్ధర్మ్మతో ద్విజః॥
పిణ్యాకం తృణతోయన్తు తేషాం యత్నాత్స దాపయేత్।
ధూమకణ్డూయనఞ్చైవ కృత్వైవం కారయేత్తతః॥
వైణవీమపి భూమిన్తు అధోమూత్రగమాయ చ।
కుర్వ్వన్నేవం న సీదేత కృషిం వైశ్యో మహామునే॥
రాజ్ఞాం షడ్భాగముత్సృజ్య పఞ్చమఙ్కర్షకస్య చ।
శిల్పినః ప్రకృతీశ్చైవ దీనాన్థాంస్తర్పయేత్తతః।
శేషమాత్మని యుఞ్జీత ఖలు క్షేత్రేష్వయం విధిః॥

హారీతః।

అష్టాగవం ధర్మ్మహలం షడ్గవం జీవికార్థినామ్।
చతుర్గవం నృశంసానాం ద్విగవం బ్రహ్మఘాతినామ్॥
బాలానాం దమనఞ్చైవ వాహనఞ్చ న శక్యతే।
వృద్ధానాన్దుర్బ్బలానాఞ్చ ప్రజాపతివచో యథా॥
పుంస్త్వోపఘాతనం నాసౌ వాహనాఙ్కారయేత్తతః।
వృద్ధం యుగ్మే న యుఞ్జీత జీర్ణం వ్యాధితమేవ చ॥

అథ కుసీదమ్।

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః।

అశీతిభాగో వృద్ధిః స్యాన్మాసి మాసి సబన్ధకే।
వర్ణక్రమాచ్ఛతం ద్విత్రిచతుఃపఞ్చకమన్యథా॥

అన్యథేతి అసబన్ధకే।

మనుః।

నాతిసాంవత్సరీం వృద్ధిం నాభీష్టాన్తు పునర్హరేత్।
చక్రవృద్ధిః కాలికా చ కారికా కాయికా చ యా

యాజ్ఞవల్క్యః।

వృద్ధేర్వృద్ధిశ్చక్రవృద్ధిః ప్రతిమాసన్తు కాలికా।
ఈహాకృతా కారికా స్యాత్కాయికా కాయకర్మణి॥

బృహస్పతిః।

బహవో వర్త్తనోపాయా ఋషిభిః పరికీర్త్తితాః।
సర్వేషామపి చైతేషాం కుసీదమపి తం విదుః॥
అనావృష్ట్యా గజభయాన్మూషికాద్యైరుపద్రవైః।
వృష్ట్యాదికే భవేద్ధానిః సా కుసీదేన ఘాతయేత్॥

అథ శూద్రవృత్తిః।

తత్ర మనుః।

విప్రాణాం వేదవిదుషాం గృహస్థానాం యశస్వినామ్।
శుశ్రూషైవ తు శూద్రస్య ధర్మ్మో నిఃశ్రేయసః పరః॥

బృహస్పతిః।

శౌచం బ్రాహ్మణశుశ్రూషా సత్యమక్రోధ ఏవ చ।
శూద్రకర్మ్మ తథా మన్త్రో నమస్కారోఽస్య చోదితః॥

పరాశరః।

శూద్రస్య ద్విజశుశ్రూషా ప్రథమం ధర్మ్మలక్షణమ్।
యదన్యత్కురుతే కర్మ్మ తద్భవేత్తస్య నిష్ఫలమ్॥

ద్విజశుశ్రూషా త్రివర్ణశుశ్రూషా। తసయ నిష్ఫలమితి। ద్విజసేవాయా విరోధి యదన్యత్కురుతే తన్నిరర్థకమిత్యర్థః।

గౌతమః।

చతుర్వ్వర్ణ ఏకజాతిస్తస్యాః సత్యమక్రోధః శౌచమాచమనార్థే పాణిపాదప్రక్షాలనమేకే శ్రాద్ధకర్మ్మ భృత్యభరణం స్వదారవృత్తిః పరిచర్య్యా చేతరేషామేభ్యో వృత్తిం లిప్సేత్।

ఇతరేషాం ద్విజాతీనామ్।

యాజ్ఞవల్క్యః।

భార్యారతిః శుచిర్భృత్యభర్తా శ్రాద్ధక్రియారతః।
నమస్కారేణ మన్త్రేణ పఞ్చయజ్ఞాన్న హాపయేత్॥

నమత్యేతావానేవ మన్త్రః।

దేవతాభ్యః పితృభ్యశ్చ మహాయోగిభ్య ఏవ చ।
నమః స్వధాయై స్వాహాయై నిత్యమేవ నమో నమః॥

ఇతి మన్త్రః। న చానగ్నేః శూద్రస్య కథమగ్నిసాధ్యకర్మాధికారః। వివాహాదావితి చేత్। శూద్రస్య వివాహహెూమాభావాత్। న హ్యమన్త్రకోఽస్తి హెూమో న చ శూద్రో మన్త్రవాన్ న చ నమస్కారమన్త్రేణైవ మన్త్రవత్తేతి వాచ్యం తస్య పఞ్చయజ్ఞేష్వేవ హేతుత్వాత్। తస్మాదగ్నిసాధ్యకర్మసు వక్తవ్యోఽస్యాధికారహేతుః ఉచ్యతే। అనగ్నేరపిశూద్రస్య లౌకికేఽగ్నౌ వైశ్వదేవాదీని కర్మాణి కార్యాణి తం ప్రతి సాక్షాద్విధానాత్। నిషాదస్థపతీష్టివత్। కిఞ్చ ద్విజాతీనామపి న వివాహెూఽగ్నౌ నియతమ్। వైశ్వదేవకర్మ కిముత శూద్రస్య ఏవఞ్చ శూద్రస్య యత్ర యత్ర హెూమస్తత్ర తత్ర లౌకికాగ్నావేవ మన్త్రాన్తరావిధానేన నమస్కారమన్త్ర ఏవేతి సిద్ధమ్।

అథాపద్వృత్తిః।

తత్ర మనుః।

అజీవంస్తు యథోక్తేన బ్రాహ్మణః స్వేన కర్మణా।

జీవేత్క్షత్రియధర్మేణ స హ్యస్య ప్రత్యనన్తరమ్॥

ఉభాభ్యామధ్యజీవంస్తు కథం స్యాదితి చేద్భవేత్।
కృషిగోరక్షమాస్థాయ జీవేద్వైశ్యస్య జీవికామ్॥

వైశ్యవృత్త్యాపి జీవన్తో విక్రేయమాహ స ఏవ।

సర్వాన్త్రసాన్ వ్యపోహేత కృతాన్నఞ్చ తిలైః సహ।

వ్యపోహేత వర్జయేన్న విక్రీణీతేత్యర్థః। వ్యపోహతేతి సర్వత్రానుపజ్యతే।

అశ్మనో లవణఞ్చైవ పశవో యే చ మానుషాః।
సర్వఞ్చ తాన్తవం రక్తం శణక్షౌమావికాని చ॥
అపి చేత్స్యురరక్తాని ఫలమూలే తథౌషధీః।
అపః శస్త్రం విషం మాంసం సోమం గన్ధాంశ్చ సర్వశః॥
క్షీరం క్షౌద్రం దధి ఘృతం తైలం మధు గుడ఼ం కుశాన్।
ఆరణ్యాంశ్చ పశూన్ సర్వాన్దంష్ట్రిణశ్చ వయాంసి చ।
మద్యం నీలం బలాకాఞ్చ ద్విశఫైకశఫాంస్తథా॥

అత్ర రసగ్రహణేనేవ లవణస్యాపి గ్రహణే సిద్ధే పునర్గ్రహణం దోషాధిక్యప్రతిపాదనార్థమ్। ఏతేనాన్యదపి పునరుక్తం వ్యాఖ్యాతమ్। క్షౌద్రం మధు కల్కసిక్థకం మాక్షికస్య మధుశబ్దేనైవోపాదానాత్।

సద్యః పతతి మాంసేన లాక్షయా లవణేన చ।

త్ర్యహేణ శూద్రో భవతి బ్రాహ్మణః క్షీరవిక్రయాత్॥
ఇతరేషాన్తు పణ్యానాం విక్రయాదిహ కామతః।

బ్రాహ్మణః సప్తరాత్రేణ వైశ్యభావం నియచ్ఛతి॥
రసారసైర్న్నిమాతవ్యా న త్వేవ లవణం రసైః।
కృతాన్నం వాకృతాన్నేన తిలా ధాన్యేన తత్సమాః॥

నిమాతవ్యాః పరివర్త్తనీయాః। జీవేదేతేన య ఆపత్।

వైశ్యోఽజీవన్ స్వధర్మ్మేణ శూద్రవృత్త్యాపి వర్త్తయేత్।
అశక్నువంస్తు శుశ్రూషాం శూద్రాః కర్త్తుం ద్విజన్మనామ్॥
పుత్రదారాత్యయప్రాప్తౌ జీవేత్కారుక కర్మ్మభిః।
యైః కర్మ్మభిః ప్రచరితైః శుశ్రూష్యన్తే ద్విజాతయః॥
తాని కారుకకర్మ్మాణి శిల్పాని వివిధాని చ।

కుర్వీతేతి శేషః। ఆపద్యప్యన్యవృత్తిభ్యోఽపి స్వవృత్తిరేవ బ్రాహ్మణస్య జ్యాయసీత్యాహ

మనురేవ।

వరం స్వధర్మ్మో విగుణః పరధర్మ్మాత్స్వనుష్ఠితాత్।
పరధర్మ్మేణ జీవన్ హి సద్యః పతతి జాతితః॥
వైశ్యవృత్తిమనాతిష్ఠన్ బ్రాహ్మణః స్వే పథి స్థితః।
శ్వవృత్తికర్షితః సీదన్నిమం ధర్మ్మం సమాచరేత్।
సర్వతః ప్రతిగృహ్ణీయాత్ బ్రాహ్మణస్త్వనయం గతః॥

నాధ్యాపనాద్యాజనాద్వా గర్హితాద్వా ప్రతిగ్రహాత।
దోషో భవతి విప్రాణాం జ్వలనామ్బుసమా హి తే॥

తథా।

జీవితాత్యయమాపన్నో యోఽన్నమత్తి యతస్తతః।

ఆకాశమివ పఙ్కేన న స పాపేన లిప్యతే॥

తథార్థవాదోఽపి।

క్షుధార్త్తశ్చాత్తుమభ్యాగాద్విశ్వామిత్రః శ్వజాఘనీమ్।
చణ్డాలహస్తాదాదాయ ధర్మ్మధర్మ్మవిచక్షణః॥

శ్వజాఘనీ శ్వశ్రోణిః।
ఆపద్యత్యన్తాగత్యా ఆవశ్యకకర్మ్మణః సమ్పత్త్యర్థం చౌర్య్యమపి క్వ చానుజానాతి।

వానస్పత్యం మూలఫలం దార్వ్వగ్న్యర్థం తథైవ చ।
తృణఞ్చ గోభ్యో గ్రాసార్థమస్తేయం మనురబ్రవీత్॥

వానస్పత్యం పత్రపుష్పాది।

ద్విజోఽధ్వగః క్షీణవృత్తిర్ద్వావిక్షూ ద్వే చ మూలకే।

ఆదదానః పరక్షేత్రాన్న దణ్డం దాతుమర్హతి॥

తథైవ సప్తమే భక్తే భక్తాని షళనశ్నతా।

అశ్వస్తనవిధానేన హర్త్తవ్యం హీనకర్మ్మణః॥

బ్రాహ్మణ వ్యతిరిక్తః అశ్రోత్రియో హీనకర్మ్మత్యభిధీయతే।

ఉత్కృష్టం వాపకృష్టఞ్చ తయోః కర్మ్మ న విద్యతే।

మధ్యమే కర్మ్మణో హిత్వా సర్వ్వసాధారణే హి తే॥

తయోర్బ్రాహ్మణశూద్రయోరుత్కృష్టం బ్రాహ్మణకర్మ్మ అపకృష్టం శూద్రకర్మ్మ న విద్యతే। మధ్యమే కర్మ్మణీ క్షత్రవైశ్యకర్మ్మణీ సర్వ్వసాధారణే ఇత్యర్థః। ఏవమాపదం నిస్తీర్య్య ప్రాయశ్చిత్తం కృత్వా స్వర్గమార్గనిరతో భవేత్।

తథాచ యాజ్ఞవల్క్యః ।

నిస్తీర్య్య తామథాత్మానం పావయిత్వా పథి న్యసేత్। ఇతి।

తామాపదం పావయిత్వా ప్రాయశ్చిత్తైః పథి స్వవర్ణధర్మ్మే।

స్వవర్ణధర్మ్మనిరతానాం ఫలమాహ

పైఠీనసిః।

బ్రాహ్మణస్య ప్రాజాపత్యమైన్ద్రమ్పదం క్షత్రియస్య మారుతం వైశ్యస్య గాన్ధర్వ్వం శూద్రస్య స్వస్వస్థానం వ్రజన్తి స్వే స్వే కర్మ్మణ్యభిరతాశ్చ యే।

ఇతి వర్ణవృత్తికథనమ్।

అథ ప్రాసఙ్గికం పరిసమాప్య ప్రకృతమనుసరామః।

తత్ర మధ్యాహ్నవిధిః। తత్రాదౌ తావత్ప్రరోచనాయేం। స్నానప్రశంసా।

యోగియాజ్ఞవల్క్యః।

అగమ్యాగమనాత్స్తేయాత్పాపిభ్యశ్చ ప్రతిగ్రహాత్।
రహస్యాచరితా త్పాపాన్ముచతే స్నానమాచరన్॥
మనఃప్రసాదజననం రూపసౌభాగ్యవర్ద్ధనమ్।
శౌచన్దుఃస్వప్నహం స్రానం మోక్షదం హ్లోదనం తథా॥

స్నానభేదానాహ
శఙ్ఖః।

స్నానన్తు ద్వివిధమ్ప్రోక్తం గౌణముఖ్యప్రభేదతః।
తయోస్తు వారుణం ముఖ్యం తత్పునః షడ్విధమ్భవేత్॥
నిత్యం నైమిత్తికఙ్కామ్యం క్రియాఙ్గం మలకర్షణమ్।
క్రియాస్నానం తథా షష్ఠం షోఢాస్నానమ్ప్రకీర్తితమ్॥

ఏతేషాం లక్షణాన్యపి స ఏవాహ।

అస్నాతస్తు పుమాన్నార్హో జప్యాదిహవనాదిషు।

ప్రాతఃస్రానం తదర్ధన్తు నిత్యస్నానం ప్రకీర్త్తితమ్॥

ప్రాతరిత్యుపలక్షణమ్। అతో మాధ్యన్దినస్యాపి నిత్యత్వమేవ।

తథాచ స్నానప్రకరణే

గోభిలః।

నిత్యం సతతనిర్వర్త్త్యమితి।

వైయాఘ్రపాదోఽపి।

ప్రాతః స్నాయీ భవేన్నిత్యం మధ్యేఽస్నానం సదా భవేత్। ఇతి।
చాణ్డాలశవసూత్యాది స్పృష్ట్వాఽస్నాతాం రజస్వలామ్।

స్నానార్హస్తు యదా స్నాతి స్నానం నైమిత్తికం హి తత్॥
పుష్పస్నానాదికం యత్తు దైవజ్ఞవిధినోదితమ్।
తద్ధి కామ్యం సముద్దిష్టం నాకామస్తు ప్రయోజయేత్॥
జప్తు కామః పవిత్రాణి అర్చిచ్ఛష్యన్దేవతాన్ పితౄన్।
స్రానం సమాచరేద్యత్తు క్రియాఙ్గం తత్రప్రకీర్త్తితమ్॥

పవిత్రాణి సూక్తాని।

మలాపకర్షణం నామ స్నానమభ్యఙ్గపూర్వ్వకమ్।

మలాపకర్షణార్థీత్తు ప్రవృత్తిస్తస్య నాన్యథా।
సరఃసు దేవఖాతేషు తీర్థేషు చ నదీషు చ।
క్రియాస్నానం సముద్దిష్టం స్నానస్తత్ర మతా క్రియా। ఇతి।

స్నానమేవ తత్ర క్రియా కర్తవ్యతయా విహితేత్యర్థః।
దక్షః।

చతుర్థే తు తథా భాగే స్నానార్థం మృదమాహరేత్।
తిలపుష్పకుశాదీని స్నానం వాఽకృత్రిమే జలే।

చతుర్థభాగో హి పూర్వాహ్ణస్యైవ।

రక్తా గౌరా తథా శ్వేతా వివిధా మృత్తికా స్మృతా।
శుద్ధిదేశాత్తు సంగ్రాహ్యా శర్కరాశ్మాదివర్జితా॥

విశేషలక్షణం మృత్తికాయాః శౌచప్రకరణే బోద్ధవ్యమ్। తిలాః కృష్ణాః పుష్పాణి యథోక్తాని। కుశా వక్ష్యమాణలక్షణాః। కుశగ్రహణే కాలవిశేషమాహ

కాత్యాయనః।

మాసే నభస్యమావాస్యా తస్యాం దర్భోచ్చయః స్మృతః।
అయాతయామాస్తే దర్భా నియోక్తవ్యాః పునః పునః॥

ఏతఞ్చ ప్రతిదినాశక్తౌ బోద్ధవ్యమ్।
కుశోపాదానవిధిః।

శుచౌ దేశే శుచిర్భూత్వా స్థిత్వా పూర్వోత్తరాముఖః।
ఓంకారేణ తు మన్త్రేణ సకృదేవ కుశం స్పృశేత్॥

సకృదేవ ప్రథమత ఏవ।
దర్భోత్పాటనవిధిమన్త్రః।

విరిఞ్చినా సహోత్పన్న పరమేష్ఠినిసర్గజః।
నుద సర్వాణి పాపాని మమ స్వస్తికరో భవ॥
కుశమూలే స్థితో బ్రహ్మా కుశమధ్యే తు కేశవః।
కుశాగ్రే శఙ్కరో దేవస్త్రయో దేవాః కుశే స్మృతాః॥
అచ్ఛిన్నాగ్రాన్ సప్తపర్ణాన్ సమూలాన్ కోమలాన్ శుభాన్।

పితృదేవజపార్థఞ్చ సమాదద్యాత్కుశాన్ద్విజః॥
సప్తపర్ణాః శుభా దర్భాస్తిలక్షేత్రసముద్భవాః।
తే ప్రశస్తా నియోక్తవ్యా దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి॥
జాతిమాత్రో భవేద్దర్భః సాగ్రమూలః కుశః స్మృతః।
సప్తపత్రస్తు కుతపశ్ఛిన్నాగ్రస్తృణముచ్యతే॥
అచ్ఛిన్నాగ్రా అశుష్కాగ్రా హ్రస్వాశ్చైవ ప్రమాణతః।
కుతపా ఇతి విజ్ఞేయాస్తైస్తు శ్రాద్ధం సమాచరేత్॥

ఛన్దోగపరిశిష్టే।

అనన్తర్గర్భిణం సాగ్రం కౌశం ద్విదలమేవ చ।

ప్రాదేశమాత్రం విజ్ఞేయం పవిత్రం యత్ర కుత్రచిత్॥
కౌశేయం బిభృయాన్నిత్యం పవిత్రం దక్షిణే కరే।
భుఞ్జానస్తు విశేషేణ గర్హితాన్నస్య శోధనమ్॥
ద్వే కుశౌ దక్షిణే హస్తే సవ్యే త్రీణ్యాసనే సకృత్।
ఉపవీతే శిఖాయాన్తు పాదమూలే సకృత్ సకృత్॥

సకృత్ ఏక ఇత్యర్థః।
కౌశికః।

పవిత్రస్య చ నాశౌచం ఆచాన్తే తు కదాచన।
పితౄణాం తర్పణే త్యాజ్యముచ్చారే పూజనే తథా।

శఙ్ఖః।

ఉభయత్ర స్థితైర్దర్భైః సమాచామతి యో ద్విజః।
సోమపానఫలం తస్య భుక్త్వా యజ్ఞఫలం భవేత్॥

గ్రన్థిర్యస్య పవిత్రస్య న తేనాచమనం భవేత్।
ఆచామేద్యస్తు మోహాచ్చ యథా భోక్తా తథా తు మః॥

యథా భోక్తేతి దృష్టాన్తః। అతో భోజనకాలే గ్రన్థినిషేధః।

బ్రహ్మయజ్ఞే జపే చైవ బ్రహ్మగ్రన్థిం విధీయతే।
భోజనే వర్తులః ప్రోక్తః ఏవం ధర్మో న హీయతే॥

వామహస్తే కుశాన్ కృత్వా దక్షిణేనోదకం పివేత్।
రుధిరం తద్భవేత్తోయం పీత్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్॥
కుశాభావే తథా కాశాన్దూర్వీవ్రీహియవానపి।
తదభావే తు నీవారాన్శ్యామాకాన్వా నియోజయేత్॥

హారీతః।

జపే దానే తథా హోమే స్వాధ్యాయేఽపి చ తర్పణే।
అశూన్యన్తు కరఙ్కుర్యాత్సుబర్ణరజతైః కుశైః॥

ఆపస్తమ్భ।

బ్రహ్మయజ్ఞే చ యే దర్భా యే దర్భాః పితృతర్పణే।
ధృతా మూత్రపురీషే తు తేషాన్త్యాగో విధీయతే॥
చితౌ దర్భాశ్చ యే మార్గేః స్వాధ్యాయేం పితృతర్పణే।
స్తరణాసనపిణ్డేషు న గ్రాహ్యాః సప్త వై కుశాః।
అపూతా గర్భితా దర్భా యే చాగ్రే ఛిన్దితా నఖైః।
కథితాం శ్చాగ్నిదగ్ధాంశ్చ కుశాన్యత్నేన వర్జ్జయేత్॥

నీవీమధ్యే స్థితా దర్భా బ్రహ్మసూత్రేణ యే ధృతాః।
పవిత్రాన్తాన్విజానీయాద్యథా కాయస్తథా కుశాః॥

అత్ర విశేషమాహ కాత్యాయనః।

హరితా యజ్ఞియా దర్భాః పీతకాః పాకయజ్ఞికాః।
సమూలాః పితృదైవత్యాః కల్మాషా వైశ్వదేవికాః॥

పితృదైవత్యాః పిత్రర్థాః।

గోబాలపవిత్రం ప్రకృత్య కౌశికః।

గవాం బాలపవిత్రేణ ధార్య్యమాణేన నిత్యశః।
న స్పృశన్తీహ పాపాని శ్రీశ్చ గాత్రేషు తిష్ఠతి॥
గవాం బాలపవిత్రేణ వహ్న్యుపాస్తిం కరోతి యః।
పఞ్చాగ్నయో హుతాస్తేన యావజ్జీవం న సంశయః॥
గవాం బాలపవిత్రేణ సన్ధ్యోపాస్తిఙ్కరోతి యః।
స వై ద్వాదశ వర్షాణి కృతసన్ధ్యో భవేదితి॥

హారీతః।

సమిత్పుష్పకుశాదీని శ్రోత్రియః స్వయమాహరేత్।
శూద్రానీతైః క్రయక్రీతైః కర్మ్మ కుర్వ్వన్ పతత్యధః॥
కుశపుష్పాని సమిధ ఔషధన్తు విశేషతః।
నిషేధేఽపి చ గృహ్ణీయాదమావాస్యామపి ద్విజః॥.

యత్తు వచనమ్।

అమావాస్యాం న హింస్యాత్తు కుశాంశ్చ సమిధస్తథా।

సర్వత్రాక్స్థితే సోమే హింసాయాం బ్రహ్మహా భవేత్॥ ఇతి

తత్తు యస్మిన్కాలే వనస్పత్యాదిషు సోమో నమతి తన్ముహూర్త_నిషేధపరం సర్వత్రావస్థిత ఇతి హేత్వపాదానాత్।

సర్వత్ర వనస్పతికుశాదిషు అవస్థానకాలవిశేషశ్చ సోపర్ణేనాభిహితః।

త్రిముహూర్త_ం వసేద్ధర్భే త్రిముహూర్త_ం జలే వసేత।
త్రిముహూర్తం వసేద్గోషు త్రిముహూర్త_ం వనస్పతౌ॥
వనస్పతిగతే సోమే యస్తు హింస్యాద్వనస్పతిమ్।
ఘోరాయాం భ్రూణహత్యాయాం యుజ్యతే నాత్ర సంశయః॥ ఇతి।

వనస్పతిరితి కుశాదీనామపి ప్రదర్శనార్థమ్।

ఇతి కుశవిధిః।

అథ వాశిష్ఠే స్నానవిధిః।

అథ స్నానవిధిఙ్కృత్స్నం ప్రవక్ష్యామ్యనుపూర్వశః।
యేన స్నానాద్దివం యాన్తి శ్రద్ధధానా ద్విజోత్తమాః॥
నదీషు దేవఖాతేషు తడాగేషు సరఃసు చ।
స్నానం సమాచరేన్నిత్యం గర్త_ప్రస్రవణేషు చ॥
పారక్యేషు నిపానేషు న స్నాయాద్వై కదాచన।

నిపానకర్తుః స్నాత్వా తు దుష్కృతాంశేన లిప్యతే॥
అలాభే దేవఖాతానాం సరసాం సరితాన్తథా।
ఉద్ధృత్య చతురః పిణ్డాన్ పారక్యే స్నానమాచరేత్॥

యాజ్ఞవల్క్యః।

పఞ్చ పిణ్డాననుడూత్య న స్నాయాత్పరవారిషు।

యోగియాజ్ఞవల్క్యః।

అరుగ్దివా చరేత్స్నానం మధ్యాహ్నాత్ప్రాగ్విశేషతః।
ప్రయతో మృదమాదాయ దూర్వ్వామాద్రవగోమయమ్॥

అరుగ్ నాతురః। విశేషత ఇతి వచనాదపరాహ్ణేఽప్యనుజ్ఞానమస్తీతిగమ్యతే।

స్థాపయిత్వా తథాచమ్య తతః స్నానం సమాచరేత్।
ప్రక్షాల్య హస్తౌ పాదౌ చ శిఖాబన్ధం సమాచరేత్॥

శిఖాబన్ధనప్రకారమాహ వ్యాసః।

స్మృత్వోఙ్కారఞ్చ గాయత్రీం నిబధ్నీయాచ్ఛిఖాం తతః।
పునరాచమ్య హృదయమ్బాహూ స్కన్ధౌ చ సంస్పృశేత్॥ ఇతి।
మృద్రైకయా శిరః క్షాల్యం ద్వాభ్యాం నాభేరథోపరి।
అథ చతసృభిః కాయం షడ్భిః పాదౌ తథైవ చ॥

ప్రక్షాల్య సర్వ్వకాయఞ్చ ద్విరాచస్య యథావిధి।
తతః సమ్మార్జ్జనఙ్కుర్య్యాన్మృదాపూర్వ్వన్తు మన్త్రవిత్॥

అఙ్గాన్యుక్తవిధినా మృదాఙ్గం మార్జ్జయేదిత్యర్థః।

అశ్వక్రాన్తే రథకాన్తే విష్ణుక్రాన్తే వసున్ధరే।
ఉద్ధృతాసి వరాహేణ కృష్ణేన శతబాహునా॥
మృత్తికే త్వాఞ్చ గృహ్ణామి ప్రజయా చ ధనేన చ।
మృత్తికే బ్రహ్మదత్తాసి కాశ్యపనాభిమన్త్రితా॥
మృత్తికే దేహి తత్సర్వ్వం యన్మయా దుష్కృతఙ్కృతమ్।
మృత్తికే దేహి మే పుష్టిం త్వయి సర్వ్వం ప్రతిష్ఠితమ్॥
తతశ్చ గోమయేనైవమగ్రమగ్రమితి బ్రువన్।
అగ్రమగ్రం చరన్తీనాం రసం యన్నిర్గతం వనే॥
తాసామృషభపత్నీనాం పవిత్రఙ్కాయశోధనమ్।
తన్మే రోగాంశ్చ శోకాంశ్చ నుద గోమయ సర్వదా॥

తతో దూర్వ్వయా।

కాణ్డాత్కాణ్డాత్ప్రరోహన్తీ పరుషః పరుషః పరి।
ఏవా నో దూర్వ్వే ప్రతను సహస్రేణ శతేన చ॥
యా శతేన ప్రతనోసి సహస్రేణ విరోహమి।
తస్య మే దేవి దూర్వికే విధేమ హవిషా వయమ్॥
కృత్వైవం మార్జ్జనం మన్త్రైరశ్వక్రాన్తాదిభిస్తుతః।
ఈహేత దేవీరమృతం పారావతస్య రాత్రిషు।

దేవ్యాః పరః పారావతః రాత్రిష్విత్యాది మన్త్రైర్దేవీరాపొఽమృతమీహేత
ఏభిరభిమన్త్రితాప్రసృష్టం భవతీత్యర్థః।

యే తే శతమితి ద్వాభ్యాం తీర్థాన్యావాహయేత్తతః।

కురుక్షేత్రాదీన్యావాహయేత్।

కురుక్షేత్రం గయాఙ్గఙ్గాం ప్రభాసమ్పుష్కరాణి చ।
తథా మహావ్యాహృతిభిర్గాయత్ర్యా వాభిమన్త్రయేత్॥
ఆపో హిష్ఠాదయః పశ్చాద్రుపదాదివ ఇత్యపి।
తథా హిరణ్యవర్ణాభిః పావమానీభిరన్తతః।
తతోఽర్కమీక్ష్య వౌఙ్కారం నిమజ్జ్యాత్త్రిర్జలే బుధః॥
ప్రాణాయామాంశ్చ కుర్వీత గాయత్రీఞ్చాఘమర్షణమ్।
యథోక్తైః క్షోభిత స్తైతు మజ్జేత్రిర్దణ్డవత్తతః॥

యథోక్తైః ప్రాణాయామాదిభిః క్షోభితః క్షుబ్ధః పూర్వావస్థామతిక్రాన్తో విగతపాప ఇతి యావత్। అన్యే పి స్నానవిధయో బహవఃసన్తి తే గ్రన్థగౌరవభయాన్న ప్రదర్శితాః। ఏతచ్చ స్నానం సర్వసాధారణమ్। విశేషః స్వస్వశాఖాభ్యో విజ్ఞేయః।

అత్ర చాపవాదః।

భానౌ భౌమే త్రయోదశ్యాం నన్దాభృగుమఘాసు చ।
పిణ్డదానం మృదా స్నానం న కుర్యాత్తిలతర్పణమ్॥ ఇతి।

పిణ్డదానన్తు కామ్యం న నిత్యమ్।

యోగియాజ్ఞవల్క్యః।

మృదా స్నానం న కుర్వీత రాత్రిసన్ధ్యాగృహేషు చ।

విధిజ్ఞః స్నానకాలేషు తథా భౌమార్కవారయోః॥

తిలతర్పణస్య ప్రతిప్రసవస్తర్పణప్రకరణే వక్ష్యతే।

సంక్షేపస్నానవిధిమాహ యోగియాజ్ఞవల్క్యః।

ఏష విస్తరతః ప్రోక్తః స్నానస్య విధిరుత్తమః।
అసామర్థ్యాన్న కుర్యాచ్చేత్తత్రాయం విధిరుచ్యతే॥
స్నానమన్తర్జ్జలే చైవ మార్జ్జనాచమనే తథా।
జలాభిమన్త్రణఞ్చైవ తీర్థస్య పరికల్పనమ్॥
అఘమర్షణసూక్తేన త్రిరావృత్తేన నిత్యశః।
స్నానాచరణమిత్యేతదుపదిష్టం స్వయమ్భువా॥

జాబాలిః।

ప్రవాహాభిముఖో మజ్జేద్యత్రాప ప్రవహన్తి వై।
స్థావరేషు చ సర్వేషు ఆదిత్యాభిముఖస్తథా॥

విష్ణుపురాణే।

కూపేషు ధృతతోయేన స్నానం కుర్వీత వా భువిః।
స్నాయీతోద్ధృతతోయేన యది వా భువ్యసమ్భవే॥

మనుః।

న స్నానమాచరేద్భుక్త్వా నాతురో న మహానిశి।
న వాసోభిః సహాజస్రం నావిజ్ఞాతే జలాశయే॥

వ్యాసః।

అనుత్సృష్టేషు న స్నాయాత్తథైవాసంస్కృతేషు చ।

అసంస్కృతమప్రతిష్ఠితమ్। అనుత్సృష్టమదత్తం పరకీయమితి యావత్।
జాబాలిః।

న పారక్యే సదా స్నాయాన్న భుక్త్వా న మహానిశి।
నార్ద్రమేకఞ్చ వసనం పరిదధ్యాత్కథఞ్చన॥

దేవలః।

రాహుదర్శనసంక్రాన్తివివాహాత్యయవృద్ధిషు।
స్నానదానాదికఙ్కుర్యాన్నిశి కామ్యవ్రతేషు చ॥

భరద్వాజః।

విద్యమానేన సూర్యేణ సఙ్గృహీతన్తు యజ్జలమ్।
తత్సువర్ణోదకఙ్కృత్వా స్నాయాత్స్వప్యాత్మనోఽన్తికే।

పరాశరః।

అపో రాత్రౌ న గృహ్ణీయాత్త్రప్రవిష్టా వరుణాలయమ్।
ఆవశ్యకేఽథో మన్త్రేణ ధామ్నో ధామ్న ఇతి స్వయమ్॥
ధామ్నో ధామ్న ఇతి మన్త్రేణ స్వయమేవ గృహ్ణీయాదిత్యర్థః।

యోగియాజ్ఞవల్క్యః।

దర్శేస్నానం న కుర్వీత మాతాపిత్రోశ్చ జీవతోః।
త్రయోదశ్యాం తృతీయాయాం దశమ్యాఞ్చ విశేషతః॥
శూద్రవిట్క్షత్రియాః స్నానం నాచరేయుః కథఞ్చన।

ఏతన్నిత్యనైమిత్తికాదిస్నానవ్యతిరిక్తవిషయమ్।
అతఏవ భరద్వాజః।

భోగార్థం క్రియతే యత్తు స్నానం యాదృచ్ఛికఞ్చ యత్।
దశమ్యాన్తు ప్రకర్తవ్యం న తు యాదృచ్ఛికం క్వచిత్॥

యాదృచ్ఛికలక్షణం గర్గేణోక్తమ్।

క్రియతాం వా న కుర్యాద్వా శాస్త్రయన్త్రణయా వినా।
మలవ్యపోహనఫలం స్నానం యాదృచ్ఛికన్తు తత్॥

పైఠీనసిః।

పుత్రజన్మని సంక్రాన్తౌ శ్రాద్ధే జన్మదినే తథా।
నిత్యస్నానే చ కర్తవ్యే తిథిదోషో న విద్యతే॥ ఇతి।

మార్కణ్డేయపురాణే।

మాతరం పితరం జాయాం భ్రాతరం సుహృద్గురుమ్।
యముద్దిశ్య నిమజ్జేత అష్టభాగం లభేత సః॥
నాదశైకేన వస్త్రేణ స్నాయాత్కౌపీనకాదృతే।
నాన్యదీయేన నార్ద్రేణ న సూచ్యా గ్రథితేన చ॥
స్నానఙ్కృత్వార్ద్రవాసాస్తు విణ్మూత్రం కురుతే యది।
ప్రాణాయామత్రయం కుర్యాత్పునః స్నానేన శుధ్యతి॥

మనుః।

స్నాతస్య వహ్నితప్తేన తథైవ పరవారిణా।
శరీరశుద్ధిర్విజ్ఞేయా న తు స్నానఫలం లభేత్॥

యత్తు షట్త్రింశన్మతే।

ఆపః స్వభావతో మేధ్యాః కిమ్పునర్వహ్నిసంయుతాః।
తేన సన్తః ప్రశంసన్తి స్నానముష్ణేన వారిణా॥ ఇతి।

తదాతురవిషయమ్ అనాతురస్యాపి నద్యాద్యసమ్భవే ఉష్ణోదకస్నానమవిరుద్ధమిత్యాహ।

యమః।

నిత్యం నైమిత్తికఞ్చైవ క్రియాఙ్గ మలకర్షణమ్।
తీర్థాభావే తు కర్త్తవ్యముష్ణోదకపరోదకైః॥

అత్ర మలాపకర్షణం స్నానం తీర్థే కర్త్తవ్యమితి న విధీయతే। అపి తు ప్రాయశ ఉష్ణోదకసాధ్యత్వాదుష్ణోదకప్రకరణే పరిగణితమ్।

ఉష్ణోదకస్నానే కర్త్తవ్యే వ్యాసః।

శీతాస్వప్సు నిశి చోష్ణమన్త్రసమ్భారసమ్భృతమ్।
గృహేఽపి శస్యతే స్నానం తద్ధీనమఫలమ్భవేత్॥

సమ్భారా మృదాదయః।

అగ్రాహ్యాస్త్వాగతా హ్యాపో నద్యాః ప్రథమవేగజాః।
ప్రక్షోభితాశ్చ కేనాపి తథా తీర్థాద్వినిర్గతాః॥

తథా।

ప్రత్యావృత్తోదకే స్నానం వర్జ్యం నద్యాం ద్విజాతిభిః।
తస్యాం రజకతీర్థేషు దశహస్తేన వర్జ్జయేత్॥
ప్రతిస్రోతో రజోయోగీ రథ్యాజలనివేశనమ్।
గఙ్గాయాన్న ప్రదుష్యన్తి సా హి ధర్మ్మద్రవీ స్వయమ్॥

దేవలః।

నభోనభస్యయోర్మ్మధ్యే సర్వ్వా నద్యో రజస్వలాః।
తాసు స్రానం న కుర్వ్వీత వర్జ్జయిత్వా సముద్రగాః॥

కాత్యాయనః।

నభోనభస్యయోర్మ్మధ్యే సర్వ్వా నద్యో రజస్వలాః।
తాసు స్నానం న కుర్వ్వీత దేవర్షిపితృతర్పణమ్॥

శ్రావణభాద్రపదయోర్మ్మధ్యే సర్వ్వాసు నదీషు స్నాాననిషేధే ప్రసక్తే క్వచిద్విశేషోఽభిహితో భవిష్యపురాణే।

ఆదౌ కక్కటకే దేవి మహానద్యో రజస్వలాః।
త్రిదినన్తు చతుర్థేఽహ్ని శుద్ధా స్యాజ్జాహ్నబీ యథా ॥ ఇతి।

నద్యశ్చ బ్రహ్మపురాణే ప్రదర్శితాః।

గోదావరీ భీమరథీ తుఙ్గభద్రా చ వైశికా

తాపీ పయోష్ణీ విన్ధ్యస్య దక్షిణే తు ప్రకీర్త్తితాః॥
భాగీరథీ నర్మ్మదా చ యమునా చ సరస్వతీ।
విశోకా చ విహస్తా చ విన్ధ్యస్యోత్తరతః స్థితాః।
ద్వాదశైతా మహానద్యో దేవర్షిక్షేత్రసమ్భవాః॥ ఇతి।

ఏవం గఙ్గాదిష్వపి ప్రసక్తావపవాదమాహ దేవలః।

గఙ్గా చ యమునా చైవ ప్లక్షజాతా సరస్వతీ।

కురుక్షేత్రే యా సరస్వతీ సా ప్లక్షజాతా।

రజసా నాభిభూయన్తే యే చాన్యే నదసంజ్ఞకాః॥
శోణసిన్ధుహిరణ్యాక్షకోకలోహితఘర్ఘరాః।
శతద్రుశ్చ నదాః సప్త పావనాః బ్రహ్మణః సుతాః॥

నిగమాః।

గఙ్గాధర్మ్మద్రవాః పుణ్యా యమునా చ సరస్వతీ।
అన్తర్గతరజోయోగాః సర్వావస్థాసు చామలాః॥

గఙ్గారజస్వలేత్యాది గఙ్గాయమునాసరస్వతీనాం రజోదోషప్రాపకాణి యాని తాన్యపి అన్తర్గతరజోవిషయాణి। అతో న దోషః।

తతః।

కర్క్కటాదౌ రజాదుష్టా గోమతీ వాసరత్రయమ్।
చన్ద్రభాగా సతీ సిన్ధుః సరయూర్న్నర్మ్మదా తథా॥

యాసు నదీషు రజోదోషోఽస్తి తాస్వపి తత్తీరవాసినాం న దోషః।

తథా నిగమః।

న తు తత్తీరవాసినామితి।

అత్ర విశేషమాహ వ్యాఘ్రపాదః।

అభావే కూపవాపీనామనపాయిపయోభృతామ్।
రజోదుష్టేఽపి పయసి గ్రామభాగీ న దుష్యతి॥ ఇతి।

వశిష్ఠః।

ఉపాకర్మ్మణి చోత్సర్గే ప్రేతస్నానే తథైవ చ।
చన్ద్రసూర్య్యగ్రహే చైవ రజోదోషో న విద్యతే॥

యాజ్ఞవల్క్యః।

న స్నాయాదుత్సవేఽతీతే మఙ్గలం వినివర్త్య చ।
అనువ్రజ్య సుహృద్వన్ధూనర్చ్చయిత్వేష్టదేవతామ్॥

ప్రసఙ్గాత్ప్రత్యగ్రదుష్టం ప్రతి కశ్చన విశేషః కథ్యతే। తత్ర స్మృతిసఙ్గ్రహే।

కాలే నవోదకం శుద్ధం ప్రత్యగ్రమశుచి త్ర్యహమ్।
అకాలే తు దశాహన్తు పీత్వా నాద్యాదహర్నిశమ్॥ ఇతి।

కాలే వర్షాకాలే। అకాలే తద్విపరీతే।

అత్రాపి విశేషో భవిష్యోత్తరం।

మహదమ్బు సమం వాత్ర యది తిష్ఠేత్పురాతనమ్।
నవాంశుమిశ్రితం తేన న దుష్టమితి సూరయః॥

ఇతి ఉక్తం నిత్యస్నానమ్।

అథ నైమిత్తికాని స్నానాని।

యాజ్ఞవల్క్యః।

ఉదక్యాఽశుచిభిః స్నాయాత్సంస్పృష్టస్తైస్తు సంస్పృశేత్।
అబ్లిఙ్గాని జపేచ్చైవ గాయత్రీం మనసా సకృత్॥

ఉదక్యా రజస్వలా। అశుచయః శవపతితచాణ్డాలసూతికాశావాశౌచినః। ఏతైః స్పృష్టః స్నాయాత్। తైరుదక్యాదిస్పృష్టైరుపస్పృష్టమాచమేత్। ఆచమ్య చాబ్లిఙ్గాని ఆపో హిష్ఠేత్యేవమాదీని త్రీణి సూక్తాని వాక్యాని జపేత్। త్రిష్వేవ బహువచనస్య కపిఞ్జలాధికరణన్యాయేన చరితార్థత్వాత్ సూక్తవాక్యయోర్దేశకాలానుసారేణ వ్యవస్థా। తతో గాయత్రీం మనసా సకృజ్జపేత్।

పరాశరః।

దుఃస్వప్నే మైథునే వాన్తే విరక్తే క్షురకర్మణి।
చితియూపశ్మశానాస్థాం స్పర్శనే స్నానమాచరేత్॥

మైథున ఇతి ఋతుకాలే, ఋతుకాలే వృహస్పతినా శౌచమాత్రవిధానాత్।

అనృతౌ తు యదా గచ్ఛేచ్ఛౌచం మూత్రపురీషవదితి।

అనృతావపి కాలవిశేషే స్నానమేవ చ।
తథాచ స్మృతిః।

అష్టమ్యాఞ్చ చతుర్దశ్యాం దివా పర్వణి మైథునమ్।

కృత్వా సచేలం స్నాత్వా తు వారుణీభిశ్చ మార్జయేత్॥ ఇతి।

అష్టమీచతుర్ద్దశీపర్వ్వషు రాత్రావపి అన్యత్ర దివా। అత్ర గోవలీవర్ద్దన్యాయేన అష్టమీచతుర్ద్దశీవ్యతిరిక్తామావాస్యాదిషు పర్వ్వశబ్దో వర్త్తతే।

అజీర్ణాదిషు స్నానమాత్రమేవ న చ సచేలస్నానమ్।

యథాహ యమః।

అజీర్ణేఽభ్యుదితే వాన్తే తథాప్యస్తమితే రవౌ।

దుఃస్వప్నే దుర్జ్జనస్పర్శే స్నానమాత్రం విధీయతే॥ ఇతి।

అజీర్ణే స్రానం తదుపశమే సతి। అభ్యుదిత ఇతి నిద్రాయాం నిద్రాయాం క్రియమాణాయాం రవావభ్యుదితే తథా చాస్తమితే చ ఏతత్సర్వ్వమకామతః స్పర్శే వేదితవ్యమ్।

శవస్పర్శం చితిం యూపం రజస్వలామ్।

స్పృష్ట్వా త్వకామతో విప్రః స్నానఙ్కృత్వా విశుధ్యతి॥ ఇతి।

బృహస్పతినా అకామత ఇత్యుపాదానాత్ కామతస్తు చ్యవనోక్తం ద్రష్టవ్యమ్।

శ్వానం శ్వపాకం ప్రేతధూమం దేవద్రవ్యోపజీవినం గ్రామవాజికం సోమవిక్రయిం యూపం చితిం చితికాడంం మద్యభాణాడం సస్నేహం మానుషాస్థిస్పర్శం రజస్వలాం మహాపాతకినం శవం స్పృష్ట్వా సచేలమమ్మో వగాహ్యోత్తీర్య్యాగ్నిముపస్పృశ్య గాయత్ర్యాష్టశతం జపేత్। ఘృతం ప్రాశ్య పునః సాత్వా త్రిరాచమేదితి।

కశ్యపః।

ఉదయాస్తమథో క్రన్దిత్వాక్షిస్పన్దనే కర్ణాక్రోశనే చిత్యారోహణే యూపసంస్పర్శనే। సచేలం స్నాత్వా పునర్మేతి జపేత్। మహావ్యాహృతిభిః సప్తాహుతీ ర్జుహుయాది తి।

తథా।

స్పృష్ట్వా దేవలకఞ్చైవ సవాసా జలమావిశేత్।
దేవార్చ్చనపరో విప్రో విత్తార్థో బత్సరత్రయమ్।
అసౌ దేవలకో నామ హవ్యకవ్యేషు గర్హితః॥

బ్రహ్మాణ్డపురాణే।

శైవాన్ పాశుపతాన్ స్పృష్ట్వా లోకాయతికనాస్తికాన్।
వికర్మస్థాన్ద్విజాన్ శూద్రాన్ సవాసా జలమావిశేత్॥

అధికారీ అవిద్యమానే యే శైవాః పాశుపతా వా భవన్తి। సంస్పర్శనే స్నానమిత్యవగన్తవ్యమ్। అన్యథా తద్దీక్షావిధాయకపురాణనిచయవిరోధాత్। అథవా శ్రోత్రియాదీనాం సాక్షివదననిషేధో యథా వాచనికః శ్రోత్రియాదిషు దోషాభావేఽపి తథా వాచనికస్పర్శనిషేధః। వికర్మస్థానిత్యేతద్ద్విజానిత్యనేనైవ సమ్బధ్యతే। శూద్రానిత్యనేన అస్పర్గ్యా హ్యాహుతిః సామ్యాచ్చూద్రసంస్పర్శదూషితా ఇతి శూద్రమాత్రస్పర్శేనాస్పర్గ్యత్వప్రతిపాదనసామర్థ్యాత్।

వ్యాఘ్రపాదః।

చాణ్డాలమ్పతితఞ్చైవ దూరతః పరివర్జ్జయేత్॥

గోబాలవ్యజనాదర్వాక్ సవాసా జలమావిశేత్॥

ఏతచ్చాతిసఙ్కీర్ణస్థానవిషయమ్।

అసఙ్కీర్ణే తు వృహస్పత్యుక్తమ్।

యుగఞ్చ ద్వియుగఞ్చైవ త్రియుగఞ్చ చతుర్యుగమ్।
చాణ్డాలసూతికోదక్యాపతితానామధఃక్రమాత్॥ ఇతి।

అధఃక్రమాత్ప్రతిలోమక్రమాత్। చతుర్యుగం చాణ్డాలే త్రియుగం సూతికాయామిత్యేవమ్।

పైఠీనసిః।

అనుదకమూత్రకరణే సచేలస్నానం వ్యాహృతి హోమశ్చ।

ఏతచ్చ శౌచమకృత్వా చిరకాలావస్థితే వేదితవ్యమ్।

భాసవాయసమార్జ్జారఖరోష్ట్రశ్వాామశూకరాన్।
అమేధ్యాని చ సంస్పర్శన్ సచేలో జలమావిశేత్॥

మార్జ్జారస్య స్పర్శనే స్నానముద్దిష్టం సమయే కర్మ్మకాలే।

మార్జ్జారశ్చైవ దర్వ్వీ చ మారుతచ సదా శుచిః।

ఇతి యమస్మరణాత్। సంస్పర్శే నాభేరుర్ద్ధ్వం స్నానమ్।

నాభేరుర్ద్ధ్వం కరౌ ముక్త్వా శునా యద్యుపహన్యతే।
తత్ర స్నానమధస్తాచ్చేత్ప్రక్షాల్యాచమ్య శుధ్యతి॥

ఇతి అఙ్గిరఃస్మరణాత్।

అస్పృశ్యపక్షిస్పర్శే జాతూకర్ణ్యః।

ఊర్ధ్వం నాభేః కరౌ ముక్త్వా యదఙ్గం సంస్పృశేత్ఖగః।
స్నానం తత్ర ప్రకుర్వీత శేషం ప్రక్షాల్య శుధ్యతి॥

అమేధ్యస్పర్శే తు శౌచప్రకరణే విశేషో దర్శితః పూర్వమేవ।
శఙ్ఖః।

రథ్యాకర్ద్దమవర్షాసు ప్రవిశ్య గ్రామసఙ్కరమ్।
జఙ్ఘయోర్మృత్తికాస్తిస్రః పాదయోర్ద్విగుణస్తతః॥

గ్రామసలిలప్రవాహదేశో గ్రామసఙ్గరః తం సకర్ద్దమం ప్రవిశ్య।
మనుః।

నారం స్పృష్ట్వాస్థి సస్నేహం స్నాత్వా విప్రో విశుధ్యతి।
ఆచమ్యైవ తు నిస్నేహం గాం స్పృష్ట్వా వీక్ష్య వా రవిమ్॥

ఏతచ్చ ద్విజాతివిషయమ్। అన్యత్ర తు మానుషాస్థి స్నిగ్ధం స్పృష్ట్వా త్రిరాత్రమశౌచమ్। అస్నిగ్ధే త్వహోరాత్రమితి వశిష్ఠోక్తమ్।

మానుషేఽమానుషే త్వస్థ్ని విష్ణూక్తమ్।

భక్ష్యవర్జ్యం పఞ్చనఖం శవం తదస్థి చ సస్నేహం స్పృష్ట్వా

స్నానపూర్వ్వం వస్త్రం స్వయం ప్రక్షాలితం బిభృయాదితి।

అన్యేష్వేవంవిధాః స్నానార్థాః స్మృత్యన్తరేఽవగన్తవ్యాః గ్రన్థగౌరవభయాన్నేహ లిఖితాః। ఉదక్యాదిభిః స్పృష్టానాం మనుష్యాణాం స్నానమ్। అచేతనానాం పీఠాదీనాం ప్రక్షాలనమ్। తత్రోదక్యాదిం స్పృష్ట్వా చేతనస్పర్శవతామాచమనమ్।

ఉదక్యాశుచిభిః స్నాయాత్సంస్పృష్టస్తైరుపస్పృశేత్।

ఇతి యాజ్ఞవల్క్యస్మరణాత్। ఉక్యాదిస్పృష్టచేతనస్పర్శే తు ద్వితీయస్థాపి స్నానమేవ।

తథాచ మనుః।

దివాకీర్త్తిముదక్యాఞ్చ పతితం సూతికాం తథా।

శవం తత్స్పృష్టినఞ్చైవ స్పృష్ట్వా స్రానేన శుధ్యతి।

సానార్థచేతనస్పర్శే ద్వితీయస్య క్వచిత్స్నానాపవాదమాహ సంగ్రహకారః।

శవధూమం స్పృశన్వాన్త్యం విరక్తం క్షురకర్మ్మణి।

మైథునాచరితారఞ్చ స్పృష్ట్వా స్నానం న విద్యతే॥ ఇతి।

ఏతదుపలక్షణమ్। అతో యస్య స్నానమాత్రమేవ ప్రాప్తం న సచేలం తత్స్పర్శే ద్వితీయస్థాప్యేవమేవ సిద్ధమ్।

తృతీయే త్వాచమనం యథాహ సంవర్త్తః।

తత్స్పృష్టినం స్పృశేద్యస్తు స్నానం తస్య విధీయతే।
ఊర్ధ్వమాచమనం ప్రోక్తం ద్రవ్యాణాం ప్రోక్షణం తథా॥ ఇతి।

ఏతచ్చాకామకారివిషయమ్। కామకృతే తు తృతీయస్యాపి స్నానమేవ।

పతితచాణ్డాలసూతికోదక్యాశవస్పృష్టితత్స్పృష్ట్యుపస్పర్శే సచేలముదకోపస్పర్శనాత్।

ఇతి గౌతమమరణాత్।

చతుర్థస్థాచమనం యథా దేవలః।

ఉపస్పృష్టాశుచిస్పృష్టం తృతీయం వాపి మానవః।
హస్తౌ పాదౌ చ తోయేన ప్రక్షాల్యాచమ్య శుధ్యతి॥

యత్తు కూర్మ్మపురాణే।

తత్స్పృష్టస్పృష్టినం స్పృష్ట్వా శుద్ధిపూర్వ్వం ద్విజోత్తమాః।
ఆచమేత్తస్యర్థ శుద్ధ్యర్థః ప్రాహ దేవః పితామహః॥ ఇతి।

ఏతద్దుర్బ్బలత్వేన స్నానాశక్తతృతీయవిషయమ్। అన్యథా గోతమాదివచనవిరోధాదథవా చ తత్స్పృష్టపీఠాదిస్పర్శవిషయమ్। ఏవంసర్వ్వత్ర విషయవివేకోఽవగన్తవ్యః।

స్వయమశుచినా ఉదక్యాదిస్పర్శే కృతే దేవలః।

అశుద్ధాన్ స్వయమప్యేతానశుద్ధస్తు యది స్పృశేత్।
విశుద్ధ్యత్యుత్యుపవాసేన తథా కృచ్ఛ్రేణ వా పునః॥

కృచ్ఛ్రః శ్వపాకాదివిషయః। ఉపవాసః శ్వాదివిషయః।

ఆతురస్నానం ప్రతి పరాభరోక్తౌ విశేషః।

ఆతురే స్నానముత్పన్నే దశకృత్వో హ్యనాతురః।
స్నాత్వా స్నాత్వా స్పృశేదేనం తతః శుధ్యేత్స ఆతురః॥
స్నానే నైమిత్తికే ప్రాప్తే నారీ యది రజస్వలా।
పాత్రాన్తరితతోయేన స్నానఙ్కృత్వా వ్రతఞ్చరేత్॥
సిక్తగాత్రా భవేదద్భిః సాఙ్గోపాఙ్గం కథఞ్చన।
న వస్త్రపీఌనం కుర్య్యాన్నాన్యద్వాసశ్చ ధారయేత్।

ఉశనా।

జ్వరాభిభూతా యా నారీ రజసా చ పరిప్లుతా।
కథన్తేభ్యో భవేచ్ఛుద్ధిః శౌచం స్యాత్కేన కర్మ్మణా॥
చతుర్థేఽహని సమ్ప్రాప్తే స్పృశేదన్యా తు తాం స్త్రియమ్।

సా సచేలా వగాహ్యాపః స్నాత్వా స్నాత్వా పునః స్పృశేత్॥
దశ ద్వాదశకృత్వారే వా ఆచామేచ్చ పునః పునః।

అన్త్యే చ వాససాం త్యాగస్తతః శుద్ధా భవేత్తు సా॥
దద్యాచ్ఛక్త్యా తతో దానం పుణ్యాహేన విశుధ్యతి।

సూతికామరణే రజస్వలామరణే పూర్వ్వవత్స్నానం కారయిత్వా పఞ్చగవ్యేన స్నాపయేత్।

తథాచ సంగ్రహకారః।

సూతికాయాం మృతాయాన్తు కథం కుర్వన్తి యాజ్ఞికాః।
కుమ్భే సతిలమాదాయ పఞ్చగవ్యం తథైవ చ॥
పుణ్యాద్భిరభిమన్త్రాపో వాచా శుద్ధిం లభేత్తతః।
తేనైవ స్నాపయిత్వా తు దాహం కుర్యాద్యయావిధి॥
పఞ్చభిః స్నాపయిత్వా తు గవ్యైః ప్రేతాం రజస్వలామ।
వస్త్రాన్తరాఙ్కృతాఙ్కృత్వాః దాహయేద్విధిపూర్వ్వకమ్॥ ఇతి।

వృద్ధశాతాతపస్తు।

రజస్వలాయాః ప్రేతాయాః సంస్కారాదీని నాచరేత్।
ఊర్ద్ధ్వం త్రిరాత్రాత్స్నాతాయాః శవధర్మ్మేణ దాహయేత్॥

ఇతి త్రిరాత్రానన్తరం దాహాదిసంస్కారమాహ। అత్ర దేశకాలాను సారాద్వ్యవస్థాః। విజ్ఞేయా।

శాతాతపః।

గ్రామే తూభయసంస్పృష్టి యాత్రాయాం కలహాదిషు।

గ్రామసన్దూషణే చైవ స్మృష్టిదోషో న విద్యతే॥

గ్రామే రాజమార్గాదౌ।
షట్త్రింశన్మతే।

దేవయాత్రావివాహేషు యజ్ఞేషు ప్రకృతేషు చ।
ఉత్సవేషు చ సర్వేషు స్పృష్టాస్పృష్టి న విద్యతే॥

వృహస్పతిః।

తీర్థే వివాహే యాత్రాయాం సంగ్రామే దేశవిప్లవే।
నగరగ్రామదాహే చ స్పృష్టాస్పృష్టి న దుష్యతి॥

ఏతఞ్చ యత్రాహమనేన స్పృష్ట ఇతి ప్రత్యక్షజ్ఞానం నాస్తి తద్విషయమ్।

తన్మాత్రాపవాదేఽపి వచనాన్తరితార్థత్వాత్।

శాతాతపః।

రాత్రౌ స్నానం న కుర్వీత స్నానన్దానఞ్చ రాత్రిషు।
నైమిత్తికఞ్చ కుర్వీత స్నానన్దానఞ్చ రాత్రిషు॥

ఏతన్మధ్యమయామద్వయాభిప్రాయమ్।
తథాచ పరాశరః।

మహానిశా తు విజ్ఞేయా మధ్యమప్రహరద్వయమ్।
ప్రదోషపశ్చిమౌ యామౌ దినవత్స్నానమాచరేత్॥

ఏతదప్యాపద్విషయం యతః స ఏవ।

దివాకరకరైః పూతం దివాస్నానమ్ప్రశస్యతే।
అప్రశస్తం నిశి స్నానం రాహోరన్యత్ర దర్శనాత్॥

రాహుదర్శనాదితి పుత్రజన్మాదిప్రదర్శనార్థమ్।

తథాచ పరాశరః।

పుత్రజన్మని యజ్ఞే చ తథా సంక్రమణే రవేః।
రాహోశ్చ దర్శనే స్నానం ప్రశస్తం నాన్యథా నిశి॥ ఇతి।

ఇతి నైమితికస్నానాని।

అథ కామ్యస్నానాని।

తత్ర పులస్త్యః।

పుష్యే తు జన్మనక్షత్రే వ్యతీపాతే చ వైధృతౌ।
అమావాస్యాం నదీస్నానం పునాత్యామప్తమఙ్కులమ్॥
చైత్రకృష్ణచతుర్ద్దశ్యాం యః స్నాయాచ్ఛివసన్నిధౌ।
న ప్రేతత్వనవాప్నోతి గఙ్గాయాన్తు విశేషతః॥

భవిష్యపురాణే।

శివలిఙ్గసమీపే తు యత్తీయం పురతః స్థితమ్।
శివగఙ్గేతి తజ్జ్ఞేయం తత్ర స్నాత్వా శివం వ్రజేత్॥

యమః।

కార్త్తిక్యాం పుస్కరే స్రాతః సర్వ్వపాపైః ప్రముచ్యతే।
మాధ్యాం స్రాతః ప్రయాగే తు ముచ్యతే సర్వ్వకిల్విషైః॥

జ్యైష్ఠే మాసి సితే పక్షే దశమ్యాం హస్తసంయుతే।
దశజన్మాఘహా గఙ్గా తేన పాపహరా స్మృతాః॥
యమునాయాం తథా స్నాత్వా మాఘకృష్ణచతుర్ద్దశీమ్।
వైశాఖశుక్లపక్షే తు తృతీయాయాం తథైవ చ।
గఙ్గాతోయే నరాః స్నాత్వా ముచ్యన్తే సర్వ్వకిల్విషైః॥
కార్త్తికే నవమీ శుక్లా పితౄణాముత్సవాయ చ।

తస్యాం స్నానం హుతన్దానమనన్తఫలదమ్భవేత్॥

విష్ణుః

సూర్య్యగ్రహేణ తుల్యా తు శుక్లా మాఘస్య సప్తమీ।
అరుణోదయవేలాయాం తస్యాం స్నానం మహాఫలమ్॥
పునర్వ్వసౌ బుధోపేతా చైత్రే మాసి సితాష్టమీ।

తథా।

స్రోతఃసు విధివత్స్నాత్వా వాజపేయఫలం లభేత్॥
కార్త్తికం సకలం మాసం నిత్యస్నాయీ జితేన్ద్రియః।
జపన్హవిష్యభుక్ స్నాతః సర్వ్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥
తులామకరమేషేషు ప్రాతః స్నాయీ సదా భవేత్।
హవిష్యం బ్రహ్మచర్య్యఞ్చ మహాపాతకనాశనమ్॥

యమః।

య ఇచ్ఛేద్విపులాన్ భోగాంశ్చన్ద్రసూర్య్యగ్రహోపమాన్।
ప్రాతః స్నాయీ భవేన్నిత్యం మాసౌ ద్వౌ మాఘఫాల్గునౌ॥

మత్స్యపురాణే।

ఆషాఢ్యాదిచతుర్మాసం ప్రాతఃస్నాయీ భవేన్నరః।

విప్రేభ్యో భోజనం దత్త్వా కార్త్తిక్యాం గోప్రదో భవేత్।
స వైష్ణవపదం యాతి విష్ణువ్రతమిదం స్మృతమ్॥

మార్కణ్డేయః।

గవాం కోటిసహస్రస్య సమ్యగ్దత్తస్య యత్ఫలమ।
తత్ఫలం జాహ్నవీస్నానే రాహుగ్రస్తే దివాకరే॥

వృద్ధవశిష్ఠః।

రవిసంక్రమణే పుణ్యే న స్నాయాద్యది మానవః।
సప్తజన్మాన్తరం రోగీ దుఃఖభాగీ సదా భవేత్॥

మార్కణ్డేయః।

తుష్యత్యామలకైర్విష్ణురేకాదశ్యాం విశేషతః।
శ్రీకామః సర్వ్వదా స్నానం కుర్వీతామలకైర్నరః।
సప్తమీం నవమీఞ్చైవ సర్వ్వకాలే చ వర్జ్జయేత్॥
కుర్య్యాన్నైమిత్తికం స్నానం శీతాద్భిః కామ్యమేవ చ।
నిత్యం యాదృచ్ఛికఞ్చైవ యథారుచి సమాచరేత్॥

మార్కణ్డేయపురాణే।

నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యం త్రివిధం స్నానముచతే।
తర్పణన్తు భవేత్తస్య అఙ్గత్వేన ప్రకీర్త్తితమ్॥

అఙ్గతర్పణం భూద్రైవాంస్తర్పయామి ఇత్యాదికం యాజుర్వేదికమ్।

ఇతి కామ్యస్నానాని

నారదీయపురాణే।

సమ్ప్రాప్తే మాఘమాసే తు తపస్విజనవల్లభే।
క్రోశన్తి సర్వతీర్థాని సముద్గచ్ఛన్తి భాస్కరే।
పునీమః సర్వపాపాని త్రివిధాని న సంశయః॥
తటాగేషు తు వా స్నాయాత్కూపే భాణ్డాశ్రితే తథా।
మాఘమాసే వరారోహే ప్రశస్తం నిమ్నగాజలమ్॥

భాణ్డాశ్రితేషు విశేషః।

సరిత్తోయం మహావేగం నవకుమ్భస్థితం తథా।
వాయునా తాడితం రాత్రౌ గఙ్గాస్నానసమం స్మృతమ్॥

అధికవేగయుక్తాయాః సరితః ఆనీతం తోయమిత్యర్థః।

స్నాతో వహ్నిం న సేవేత అస్నాతో వా కథఞ్చన।
సేవేతాపి త హోమార్థం న శీతార్థం కథఞ్చన॥

విష్ణుః।

దర్శం వా పూర్ణమాసం వా ప్రారభ్య స్నానమాచరేత్।
పుణ్యాన్యహాని త్రింశత్తు మకరస్థే దివాకరే।
అత్ర చోత్థాయ నియమం గృహ్ణీయాద్విధిపూర్వ్వకమ్॥
మాఘమాసమిమం పుణ్యం స్నామ్యహం దేవ మాధవ।
తీర్థస్యాస్య జలే నిత్యమితి సఙ్కల్ప్య చేతసి॥
తతః స్నాత్వా శుభే తీర్థే దత్త్వా శిరసి వై మృదమ్।

వేదోక్తవిధినా రాజన్ సూర్య్యస్యార్ఘ్యం నివేదయేత్॥
పితౄణాం తర్పయిత్వా తు అవతీర్య్య తతో జలాత్।
కాష్ఠాపానాన్నం సంస్కృత్య పూజయేత్పురుషోత్తమమ్।
శఙ్ఖచక్రధరన్దేవం నామభిః పరిపూజయేత్॥
వహ్నిం హుత్వా విధానేన తతస్త్వేకాశనో భవేత్।
భూశయ్యాం బ్రహ్మచర్య్యేణ శక్తః స్నానం సమాచరేత్॥
అశక్తస్యాథనాధ్యస్య స్వేచ్ఛా సర్వ్వత్ర కథ్యతే।
అవశ్యమేవ కర్త్తవ్యం మాఘస్నానమితి శ్రుతిః॥
తిలస్నాయీ తిలోద్వర్త్తీ తిలహోమో తిలోదకీ।
తిలదస్తిలభోక్తా చ షట్తిలీ నావసీదతి॥
తైలమామలకాశ్చైవ తీర్థే దేయాస్తు నిత్యశః।
తథా ప్రజ్వాలయేద్వహ్నిం సేవనార్థ ద్విజన్మనామ్॥
ఏవం స్రాత్వావసానే తు భోజ్యం దేయమవారితమ్।
భోజయేద్ద్విజదామ్పత్యం భూషయేద్వస్త్రభృషణైః॥
కమ్బలాజినరత్నాని వాసాంసి వివిధాని చ।
చోలకాని చ దేయాని ప్రచ్ఛాదనపటాంస్తథా॥

ఉపానహీ తథా గుప్తమోచకౌ పాపమోచకౌ।
అనేన విధినా దద్యాన్మాధవః ప్రీయతామితి॥

అత్ర సమాపనమన్త్రః।

సవిత్రే ప్రసవిత్రే తు పరం ధామ జలే మమ।
తత్తేజసా పరిభ్రష్టం పాపం యాతు సహస్రధా॥
దివాకర జగన్నాథ ప్రభాకర నమోఽస్తు తే।
పరిపూర్ణఙ్కురుష్వేదం మాఘస్నానం తవాజ్ఞయా।
అహన్యహని దాతవ్యాస్తిలా వా శర్కరాన్వితాః।
మాఘావసానే శుభగే షడ్రసం భోజనం తథా।
సూర్య్యో మే ప్రీయతాన్దేవో విష్ణుమూర్త్తిర్నిరఞ్జనః॥
దమ్పత్యోర్వాససీ సూక్ష్మే సప్తధాన్యసమన్వితే।
త్రింశత్తు మోదకా దయాః శర్కరాతిలసంయుతాః॥
భాగత్రయం తిలానాన్తు చతుర్థః శర్కరాంశకః।
స నాభ్యఙ్గీ వరారోహే సర్వ్వమాసం నయేద్వ్రతీ॥

ఇతి మాఘస్నానమ్।

క్రియాఙ్గస్నానలక్షణం ప్రాగభిహితం తత్తు తత్రైవ వ్యాఖ్యాతమ్।

అథ మలాపకర్షణం స్నానమ్।

తత్ర గార్గ్యః।

పఞ్చమీ చైవ నవమీ తృతీయా చ త్రయోదశీ।
ఏకాదశీ ద్వితీయా చ పక్షయోరుభయోరపి।
అభ్యఙ్గస్పర్శపానాద్యై ర్యత్ర తైలం నిషేవతే।

చత్వారి తస్య నశ్యన్తి ఆయుః ప్రజ్ఞా యథో బలమ్॥

తథా।

పఞ్చదశ్యాం చతుర్ద్దశ్యామష్టమ్యాం రవిసంక్రమే।
ద్వాదశ్యాం సప్తమీషష్ఠ్యోస్తైలస్పర్శమపి త్యజేత్॥

గార్గ్యః।

త్రయోదశ్యాం తృతీయాయాం ప్రతిపద్దశమీద్వయే।
తైలాభ్యఙ్గం న కుర్వీత స్పృశేద్వా నవమీం వినా॥
మోహాత్ప్రతిపదం షష్ఠీం కుహుం రిక్తాతిథిం తథా।
తైలేనాభ్యఙ్గయేద్యస్తు చతుర్భిః పరిహీయతే॥

వ్యాసః।

ఆదిత్యాదిషు వారేషు తాపః కాన్తిమృతిర్ధనమ్।
దారిద్ర్యం సుభగత్వఞ్చ కామప్రాప్తిరతః క్రమాత్॥

గార్గ్యః।

మాంసాశనే పఞ్చదశీ తైలాభ్యఙ్గే చతుర్దశీ।
అష్టమీ గ్రామ్యధర్మే జ్వలన్తమపి పాతయేత్॥
షట్యష్టమీ త్వమావాస్యా ఉభే పక్షే చతుర్దశీ।
అత్ర సన్నిహితం పాపం తైంలే మాంసే క్షురే భగే॥

అత్ర ప్రతిప్రసవమాహ ప్రచేతాః।

సార్షపం తైలగన్ధఞ్చ యత్తైలం పుష్పవాసితమ్।
అన్యద్రవ్యయుతం తైలం న దుష్యతి కదాచన॥

తైలాభ్యఙ్గనిషేధే తు తిలతైలం నిషిధ్యతే।
అభ్యఙ్గస్య నిషేధే తు సార్షపాదేరపీష్యతే॥
స్నేహాభ్యఙ్గో భవత్యేవ సస్నేహః సార్షపాదికః।
న భోజనాయ తైలస్య నిషేధోఽభ్యఙ్గ ఏవ సః॥
తైలశబ్దస్తిలస్నేహే సురుఢ్ో నైవ యౌగికః।
అతస్తిలవికారఽపి పిణ్యాకతిలమోదకే।
శష్కులీకృశరాద్యైశ్చ నిషేధో నైవ జాయతే॥

మనుః।

శిరః సాతస్తు తైలేన నాఙ్గం కిఞ్చిదుపస్పృశేత్।

అస్యార్థః। తైలేన శిరఃస్నాతః సన్ స్వాఙ్గమత్యదపి తైలేన న సంస్పృశేన్న ప్రక్షాలయేదితి। ఏతచ్చ తస్మిన్దిన ఏవ।

న రాత్రౌ విద్యతే స్రానం వృద్ధిసర్వోత్సవేషు చ।

స్నేహమాత్రసమాయుక్తం మధ్యాహ్నాత్రాగ్విశిష్యతే॥

నిషిద్ధతిథిశుభవారయోగే తైలస్నానం కార్యమ్ | తిథ్యపేక్షయా వారస్య ప్రాబల్యాత్తదుక్తం బ్రహ్మసిద్ధాన్తే।

తిథిరేకగుణా ప్రోక్తా నక్షత్రఞ్చ చతుర్గుణమ్।

కరణం షడ్గుణఞ్చైవ వారస్త్వష్టగుణః స్మృతః॥ ఇతి।

తిలైః స్రానం సదా పుణ్యం కుర్యాదామలకైః ప్రియే।

సప్తమీ నవమీ దర్శరవిసంక్రమణాహతే॥

వ్యాసః।

తథా దర్శే చ సప్తమ్యాం సంక్రాన్తౌ చ రవేర్దినే।

చన్ద్రసూర్యోపరాగే చ స్నానమామలకైస్త్యజేత్॥

సర్వకాలం తిలౌ స్నాయాదితి వ్యాసోఽబ్రవీన్మునిః।

శిరఃస్నానం తటే కృత్వా మజ్జేదప్సు యథావిధి॥

అథ క్రియాఙ్గస్నానమ్।

తత్ర శఙ్ఖః।

క్రియాస్స్నానం ప్రవక్ష్యామి యథావద్విధిపూర్వ్వకమ్।
మృద్భిరద్భిశ్చ కర్త్తవ్యం శౌచమాదీ యథావిధి।
జన్లే నిమగ్నస్తూన్మజ్జ్య ఉపస్పృశ్య యథావిధి।
తీర్థస్యావాహనఙ్కుర్య్యాత్తత్ప్రవక్ష్యామ్యతః పరమ్॥
ప్రపద్యే వరుణన్దేవమమ్భసాం పతిమూర్జ్జితమ్।
యాచితన్దేహి మే తీర్థం సర్వ్వపాపాపనుత్తయే॥
సాన్నిధ్యమస్మింస్తోయే తు రథీయతాం మదనుగ్రహాత్।
రుద్రాన్ప్రపద్యే వరదాన్ సర్వ్వానప్సుపద స్త్వహమ్॥
సర్వ్వానప్సుషదశ్చైవ ప్రపద్యే ప్రణతః స్థితః।
దేవమప్సుషదం వహ్నిం ప్రపద్యే త్వనిసూదనమ్॥
ఆపః పుణ్యా పవిత్రాశ్చ ప్రపద్యే శరణం తథా।

రుద్రాశ్చాగ్నిశ్చ సర్పాశ్చ వరుణశ్చాప ఏవ చ।
శమయన్త్వశుభమ్పాపం రక్షన్తు చ సదా శుభమ్।
ఇత్యేవముక్త్వా కర్త్తవ్యం తతః సమ్మార్జ్జనఙ్కుశైః।
ఆపో హి ష్ఠేతి తిసృభిర్యథావదనుపూర్వ్వశః॥
హిరణ్యవర్ణా ఇతి చ ఋగ్భిశ్చవతసృభిస్తథా।
శన్నో దేవీరితి తథా శన్న ఆప స్తథైవ చ।
ఇదమాపః ప్రవహతే త్యేవం సర్వ్వముదీరయన్॥
ఏవం సమ్మార్జ్జనఙ్కృత్వా ఛన్ద ఆర్షఞ్చ దైవతమ్।
అఘమర్షణసూక్తస్య సంస్మరేత్ప్రయతః సదా॥
తతోఽమ్భసి నిమగ్నస్తు త్రిః పఠేదఘమర్షణమ్।

ప్రపద్యాన్మూర్ద్ధని తథా మహావ్యాహృతిభిర్జలమ్॥

ఇతి క్రియాఙ్గస్నానమ్।

అథ గౌణస్నానవిధి।

తత్ర జావాలిః।

అసామర్థ్యాచ్ఛరీరస్య దేశకాలాద్యపేక్షయా।
మన్త్రస్నానాదికాః సప్త కేచిదిచ్ఛన్తి సూరయః॥

యోగియాజ్ఞవల్క్యః।

మాన్త్రమ్బ్రామం తథాగ్నేయం వాయవ్యన్దివ్యమేవ చ।
వారుణం మానసఞ్చైవ సప్త స్రానాన్యనుక్రమాత్॥
ఆపో హిష్ఠాదిభిర్మాన్త్రం మృదాలమ్భేన పార్థివమ్।
ఆగ్నేయం భస్మనా స్నానం వాయవ్యఙ్గోరజః స్మృతమ్॥
యత్తు సాతపవర్షేణ స్రానం తద్దివ్యముచ్యతే।
వారుణఞ్చావగాహ్యఞ్చ మానసం విష్ణుచిన్తనమ్।
కాలదేశాద సామర్థ్యాత్సర్వ్వన్తున్యఫలం స్మృతమ్।

కూర్మ్మపురాణే।

సుస్థస్య వారుంణం। స్నానం బ్రాహ్మం వ్యాధ్యే జలక్షయే।

దివ్యం శ్రద్ధావతాముప్పుణ్యం వాయవ్యముపపాపినామ్॥

జాబాలిః।

అశిరస్కమ్భవేత్స్నానం స్నానాశక్తౌ తు కర్మ్మిణామ్।
ఆర్ద్రేణ వాససా వాపి మార్జ్జనం దైహికం విదుః॥

నాభేరధః ప్రవిశ్యాప్సు కటిం ప్రక్షాల్య మృజ్జలైః।
ఆర్ద్రేణ కర్పటేనాఙ్గం కపిలం శోధనం స్మృతమ్॥
విద్వత్సరస్వతీస్త్రానం ప్రాప్తం సారస్వతం మతమ్।

విద్వద్వాక్యేన పావిత్ర్యాపాదనం సారస్వతస్నానమిత్యర్థః। గాత్రాణాం వృత్తం ప్రాసఙ్గికం సమ్ప్రతి ప్రకృతం ప్రక్రమ్యతే। ఏవం స్నాత్వా వస్త్రాదిభిరఙ్గం న ప్రమృజ్యాత్।

తథాచ శాతాతపః।

అపసృజ్యాన్న చ స్నాతో గాత్రాణ్యమ్బరపాణిభిః।
న వా విధూనయేత్కేశాన్వాససీ న విధూనయేత్॥
తిస్రః కోట్యోఽర్ద్ధకోటీ చ యావద్రోమాణి మానవే।
స్రవన్తి సర్వతీర్థాణి తస్మాన్న పరిమార్జ్జయేత్॥

దేవలః।

దేవాః పివన్తి శిరసో ముఖస్య పితరస్తథా।

రక్షసోఽపి చ గన్ధర్వా్వ అధస్తాత్సర్వ్వజన్తవః॥

అతః।

అఙ్గాని శక్తో వస్త్రేణ పాణినా న ప్రమార్జ్జయేత్।

ప్రమార్జ్జయేదితి గోదోహమాత్రం తిష్ఠేత్। ఏతచ్చ శిష్టాచారాదవగమ్యతే। తతో వాససీ పరిధాయోరూ ప్రక్షాలయేత్।

తథాచ యోగియాజ్ఞవల్క్యః।

స్నాత్వైవం వాససీ ధూర్తే అక్లిన్నే పరిధాయ చ।

ప్రక్షాల్యోరూ మృదా వాజభిర్హస్తౌ ప్రక్షాలయేత్తథా।

అథ వస్త్రవిధిః।

తత్ర భృగుః।

బ్రాహ్మణస్య సితం వస్త్రం నృపతే రక్తముత్వణమ్।

పీతం వైశ్యస్య శూద్రస్థ నీలం మలవదిష్యతే॥

ఉల్వణం నివిడ్ం రక్తమ్। రక్తం ధాతురక్తమ్।

శాతాతపః।

ఈషద్ధౌతం నవం శ్వేతం సదశం యత్ర ధారితమ్।

ఆహతం తద్విజానీయాత్సర్వ్వకర్మ్మసు పావనమ్॥

ఈషద్ధౌతం జలమాత్రప్రక్షైలితం యన్త్రాదుత్తీర్య్య యదప్రక్షాలితం తదప్యాహృతమ్।

యథాహ శాతాతపః।

ఆహతం యన్త్రనిర్ముక్తముక్తం వామః స్వయమ్భువా।
శస్తం తన్మాఙ్గలిక్యేషు తావత్కాలం న సర్వ్వదా।

మాఙ్గలిక్యం వివాహాది।

ప్రాగగ్రముదమగ్రం వా ధౌతం వస్త్రం ప్రసారయేత్।
పశ్చిమాగ్రం దక్షిణాగ్రం పునః ప్రక్షాలనాచ్ఛుచిః॥
అన్యదేవ భవేద్వాసః శయనీయే నరాధిప।
అన్యద్రథ్యాస దేవానామచ్చాయామన్యదేవ హి।
అన్యచ్చ లోకయాత్రాయామన్యదీశ్వరదర్శనే।

బౌధాయనః ।

ఉత్తరం వాసః కర్త్తవ్యం పఞ్చస్వేతేషు కర్మ్మసు।
స్వాధ్యాయోత్సర్గదానేషు భుక్తాచమనయోః స్మృతమ్॥

ఉత్సర్గో మూత్రాదేః। స్వాధ్యాయగ్రహణం విహితసకలకర్మ్మోపలక్షణార్థమ్।

యోగియాజ్ఞవల్క్యః।

అభావే ధౌతవస్త్రస్య పాట్టక్షౌమాజినాని చ।
కుతపం యజ్ఞసూత్రం వా ద్వివాసా యేన వా భవేత్॥
యజ్ఞోపవీతే ద్వే ధార్య్యే శ్రౌతే స్మార్త్తే చ కర్మ్మణి।
తృతీయముపవీతం స్యాద్వస్త్రాలాభే తదిష్యతే॥

జాతూకర్ణ్యః।

వస్త్రోత్తరీయాభావే ద్వ్యఙ్గులం త్ర్యఙ్గులం వా చతురఙ్గలం వా సూత్రైర్వస్త్రాకృతిపరిమణ్డలముత్తరీయం కుర్య్యాద్వన్యం చీవరం వా। ఉత్తరీయాభావే తు ధౌతవస్త్రస్యోర్ద్ధభాగేనోత్తరీయం కుర్య్యాత్।

తథాచ పారస్కరః।

ఏకఞ్చేద్వాసో భవతి తస్యైవోత్తరవర్గేణ ప్రచ్ఛాదయతీతి।

ఉత్తరవర్గేణ ఉత్తరార్ద్ధేనేత్యర్థః।

యోగియోగీశ్వరః।

నార్ద్రవాసా నార్ద్ధవాసా నేకవామా స్థలే జపేత్।
కషాయఞ్కృష్ణవస్త్రఞ్చ మలినం కేశదూషితమ్।
ఛిన్నాగ్రఞ్చోపవస్త్రఞ్చ సూచ్యా గ్రథితమేవ వా॥

వర్జ్జయేదిత్యర్థః। ఏతచ్చ సతి విభవే।

విష్ణుపురాణే।

హోమదేవార్చ్చనాద్యాస్తు క్రియాసు స్నానభోజనే।
నైకవస్త్రః ప్రవర్త్తేత ద్విజో వాచనిక జపే॥

జాతూకర్ణః।

పరిధానాద్వహిః కక్షా నివద్ధా హ్యాసురీ మతా।
ధర్మ్మకర్మ్మణి విద్వద్భిర్వర్జ్జనీయా ప్రయత్నతః॥
పరిధాయ నవం వస్త్రముత్తరీయఞ్చ మన్త్రతః।
ఆచమేచ్చ ద్విజో వస్త్రే ధౌతే విపరిధాయ చ॥

తత్రాపూర్వ్వగ్రహణ ఏవ మన్త్రః।

పారస్కరేణ పరిధాస్యే యశోధాస్యేర్దీర్ఘాయుష్టాయ జరదృష్టిరస్మి। శతఞ్చ జీవామి శరదః పురుచీరాయస్పోషమభివర్ద్ధయిష్యే। ఇతి।

ఉత్తరీయేఽపి।

యశసా మా ద్యావాపృథివీ యశసామిన్ద్రాపృథివీ యశసామిన్ద్రావృహస్పతీ। యశసాం భగశ్చ భావి ద్రవ్యాదమశోర్భామా ప్రతిపద్యతామితి।

తథా వాసచ్ఛత్రోపానహచ్చాపూర్వ్వాణి చేన్మన్త్రత ఇతి।

నవవస్త్రపరిధానే వారదోషో జ్యోతిఃశాస్త్రే ప్రదర్శితః।

తత్ర సురేశ్వరః రాజమార్త్తణ్డే చ।

మార్త్తణ్డే చ ధనం వ్రణః శశధరే క్లేశః సదా భూమిజే
వస్త్రం లాభకరమ్బుధే సురగురౌ విద్యాగమః సమ్పదః।
నానాయోగరతిప్రమోదవనితాశయ్యాదిలాభో భృగౌ
దైన్యం శాశ్వతరోగవాన్ కిల నరో ధృత్వామ్బరం సౌరిణా॥

శ్రీపతిః।

రోహిణీషు కరపఞ్చకే శుభే తూత్తరేఽపి చ పునర్వ్వసుద్వయే।
రేవతీషు వసుదైవతే చ మే నవవస్త్రపరిధానమిష్యతే॥

అథ క్రమప్రాప్తతిలకవిధిః।

బ్రహ్మాణ్డపురాణే భగవానువాచ।

అఙ్గుష్ఠ పుష్టిదః ప్రోక్తో మధ్యమాయుకరీ భవేత్।
అనామికాన్నదా నిత్యం ముక్తిదా చ ప్రదేశినీ॥
ఏతైరఙ్గులిభేదైస్తు కారయేన్న నఖైః స్పృశేత్।
వర్త్తిదీపాకృతిం వాపి శఙ్ఖాకారమతః పరమ్॥
దశాఙ్గులప్రమాణన్తు ఉత్తరోత్తరముచ్యతే।

నవాఙ్గులం మధ్యమం స్యాదష్టాఙ్గులమతః పరమ్॥
సప్తషట్పఞ్చభిః పుణ్డ్రం మధ్యమం త్రివిధం స్మృతమ్।
చతుస్త్రిద్వ్యఙ్గులైః పుణ్డ్రం కనిష్ఠం త్రివిధం భవేత్॥
లలాటే కేశవం విద్యాన్నారాయణథోదరే।
మాధవం హృది విన్యస్య గోవిన్దఙ్కణ్ఠకూపర్క॥
విష్ణుఞ్చ దక్షిణే కుక్షౌ తద్భుజే మధుసూదనమ్।
త్రివిక్రమఙ్కణ్ఠదేశే వామకుక్షౌ తు మాధవమ్॥
శ్రీధరఞ్చ తథా న్యస్య వామవాహౌ నరః సదా।
పద్మనాభం పృష్ఠదేశే కకుద్దామోదర స్మరేత్।
వాసుదేవం స్మరేన్మూర్ధ్ని తిలకఙ్కారయేత్క్రమాత్॥

వ్యాసః।

జాహ్నవీతీరసమ్భూతాం మృదం మూర్ధ్ని బిభర్త్తి యః।

విభర్త్తి రూపం సోఽర్కస్య తమోనాశాయ కేవలమ్॥

సత్యతపాః।

గోమతీతీరసమ్భూతాం గోపీదేహసముద్భవామ్।
మృదం మూర్ధధ్నా ధరేద్యస్తు సర్వ్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥

బ్రహ్మాణ్డపురాణే।

శ్యామం శాన్తికరం ప్రోక్తం రక్తం వశ్యకరమ్భవేత్।
శ్రీకరమ్పీతమిత్యాహుర్వైష్ణవం శ్వేతముచ్యతే॥

బ్రహ్మాణ్డపురాణే।

యోగో దానం తపో హోమః స్వాధ్యాయః పితృతర్పణమ్।
భస్మీభవతి తసర్వ్వమూర్ద్ధ్వపుణ్డ్' వినా కృతమ్॥
ఊర్ద్ధ్వపుణ్డ్రం తథా కుర్య్యాత్త్రిపుణ్డ్రం భస్మనా సదా।
తిలకం వై ద్విజః కుర్య్యాచ్చన్దనేన యదృచ్ఛయా॥
ఊర్ద్ధ్వపుణ్డ్రం ద్విజః కుర్య్యాత్క్షత్రియస్తు త్రిపుణ్డ్రకమ్।
అర్ద్ధచన్ద్రన్తు వైశ్యస్య వర్తు్లం శూద్రజాతిషు॥
అథ మాధ్యాహ్నికాం సన్ధ్యాం పూర్వోద్దిష్టాం సమాచరేత్।
ఉపస్థానఞ్చ తత్రోక్తం జపశ్చ త్రివిధస్తథా॥

అథ బ్రహ్మయజ్ఞః।

తత్ర శ్రుతిః।

ఉదిత్యమాదిత్యం ఉపస్థాయోపవిశ్య హస్తావవనిజ్య త్రిరా-

చమేత్ ద్విః పరిసృజ్య సకృదున్మజ్య శిరశ్చక్షుషీ నాసికే శ్రోత్రే హృదయే ఆలభ్యేత।

అయమాచమనప్రకారః।

బ్రహ్మయజ్ఞానుష్ఠానప్రకారః శౌనకేనోక్తః।

ప్రాగ్వోదగ్వా గ్రామాన్నిష్క్రమ్యాప ఆప్లుత్య యజ్ఞోపవీత్యాచమ్యాక్లిన్నవాసా దర్భాణాం మహదుపస్తీర్య్య ప్రాక్కలానాన్తేషు ప్రాఙ్ముఖ ఉపవిశ్యపస్థం కృత్వా దక్షిణోత్తరౌ పాణీ సన్ధాయ పవిత్రవన్తౌ విజ్ఞాయతేఽపాం వా ఏష ఔషధీనాం రసోయద్దర్భాసరసమేవ తద్బ్రహ్మ కరోతి। ద్యావాపృథివ్యోః సన్ధిమీక్షమాణః సంమీల్య వా యథా వా యుక్తమాత్మానం మన్యేత యథా యుక్తోఽధీయీత స్వాధ్యాయమోఙ్కారపూర్వ్వా వ్యాహృతీః సావిత్రీమన్వాహపచ్ఛోఽర్ద్ధర్చ్వశః। సర్వ్వమితి తృతీయకమ్। యావన్మన్యేత తావదధీత్యైతయా పరిదధాతి నమో బ్రహ్మణే ఇతి।

అక్లిన్నవాసా అనార్ద్రవాసాః అనాదువాసాః మహదుపస్తీర్య్య మహదుపస్తీర్య్య ప్రాక్కూలైర్దర్భైర్బహువం నివిడ఼ం యథా భవతి తథాచ్ఛాద్య వామ ఉపస్థం కృత్వా వామపాదాఙ్గుష్ఠే దక్షిణపాదాఙ్గుష్ఠం నిధాయ పాదపార్ష్ణిసమ్మీలనే కృతే మధ్య ఉపస్థాకృతిరివ భవతి తదుపస్థమిత్యుచ్యతే। ఇతరేతరపాదవ్యత్యా సంస్థాపనేనోపవేశనముపస్థకరణమితి మఞ్జర్య్యామ్। అథవా యథోపదేశం కుర్య్యాత్తే తథా వా యుక్తాత్మానం యథా సమాహితమాత్మానం మన్యతే। ఔఙ్కారపూర్వ్వా భూరాదివ్యాహృతిత్రయం క్రమేణ గాయత్రీ పాదాదౌ క్రమేణ తతస్తథైవ చ। భూరాదివ్యాహృతిద్వయమర్ద్ధాదౌ క్రమేణ తతస్తథైవ చ। తృతీయవ్యాహృతి-

పూర్వ్వికాం సర్వ్వాం గాయత్రీం పఠేద్యావన్మన్యేత తావద్గాయత్రీజపానన్తరం ఋగ్యజుఃసామాదిషు యావత్ప్రీతుం మన్యతే తావదధీత్య నమో బ్రహ్మణే నమోఽగ్నయ ఇత్యేతయా పరిదధాతి పరిధానం త్రిఃపఠనమ్।

యోగియాజ్ఞవల్క్యః।

ఆదావారభ్య వేదన్తు స్నాత్వోపర్య్యపరిక్రమాత్।

యదధీతేఽన్వహం భక్త్యా స స్వాధ్యాయ ఇతి స్మృతః॥

బ్రహ్మయజ్ఞప్రసిద్ధ్యర్థం విద్యాఞ్చాధ్యాత్మికీం జపేత్।

జప్త్వా చ ప్రణవం వాపి తతస్తర్పణమాచరేత్॥

మనుః।

అపాం సమీపే నియతో నైత్యికీం విధిమాస్థితః।
సావిత్రీమప్యధీయీత గత్వారణ్యం సమాహితః॥

అరణ్యం గత్వేతి యథా ఛర్దిర్న దృశ్యతే తథారణ్యం గత్వేత్యర్థః।

తథాచ శ్రుతిః।

బ్రహ్మయజ్ఞేన వక్ష్యమాణః ప్రాచ్యాం దిశి గ్రామాద్వహిర్గచ్ఛేద-
చ్ఛర్ద్విదర్శ ఉదీచ్యాం ప్రాగుదీచ్యాం రోదిత ఆదిత్య ఇతి।

ఉదిత ఆదిత్య ఇత్యుదయోత్తరకాలః। స కాలోఽపి గృహ్యతే న ప్రాతఃకాల ఏవ॥

అతఏవ బృహస్పతిః।

స చార్వాక్తర్పణాత్కార్యః పశ్చాద్వా ప్రాతరాహుతేః।
వైశ్వదేవావసానే వా నాన్యత్రేతి నిమిత్తతః॥ ఇతి।

స బ్రహ్మయజ్ఞ ఇత్యర్థః। వైశ్వదేవావసాన ఇతి మనుష్యయజ్ఞానన్తరం

మనుష్యయజస్య సనకాద్యుద్దేశేన హన్తకారీ యో దీయతే స। ఏవ శ్రుతిరపి మనుష్యయజ్ఞానన్తరం బ్రహ్మయజ్ఞం దర్శయతి। నాతిథిపూజా।దేవయజ్ఞః పితృయజ్ఞో భూతయజ్ఞో మనుష్యయజ్ఞో బ్రహ్మయజ్ఞ ఇతి।

కూర్మపురాణే।

యది స్యాత్తర్పణాదర్వ్వగ్ బ్రహ్మయజ్ఞః కృతో న హి।

మనుష్యయజ్ఞఙ్కృత్త్వైవ తతః స్వాధ్యాయమారభేత్॥

యది దైవాదినిమిత్తేనోక్తకాలే బ్రహ్మయజ్ఞో న కృతస్తదా కాలాన్తరేఽపి భవతి। యదా గ్రామమధ్యే తదా మనసా పఠత్।

తథాచ శ్రుతిః।

గ్రామే న స్వాధ్యాయమధీయీత దివా నక్తం వేతి।

మనుః।

నైత్యికే నాస్త్యనధ్యాయో బ్రహ్మమత్రం హి తత్స్మృతమ్।

బ్రహ్మహుతిహుతం। పుణ్యమనధ్యాయవషట్కృతమ్॥

తథా।

వేదోపకరణే చైవ స్వాధ్యాయే చైవ నైత్యికే।

నానురోధస్త్వనధ్యాయే హోమమన్త్రేషు చైవ హి॥

వేదోపకరణం వేదాఙ్గమ్।

అత్ర విశేషో గౌతమేనోక్తః।

అథ యది వాతో వాయాదనయేద్వా విద్యుత్పతేద్వా అవస్ఫు-

ర్జేద్వా వా ఏకం ఋచామేకం వా యజు రేకమేకం సామా భివ్యాహరేత్। భూర్భువః స్వః సత్యం తపః శ్రద్ధాయాం జుహోమీతి।

అత్ర వాతో వాయాదిత్యాద్యనధ్యాయోపలక్షణమ్।

అతోఽనధ్యాయేఽప్యేఋుర్చాదికమేవ పఠేన్నాధికమితి గమ్యతే। తథా

ఆదావేవోఙ్కృతం పూర్వే పరస్తాచ్చ విరమ్యతే।
కుశానుత్తరతః క్షిప్త్వా యథాచమనమాచరేత్॥
ఇతి విద్యా తపో యోనిర్వియోనిర్విష్ణురీరితః।
వాగ్యజ్ఞేనార్చ్చితో దేవః ప్రీయతాం మే జనార్ద్దనః॥

ఇతి బ్రహ్మయజ్ఞవిధిః।

అథ తర్పణమ్।

తత్ర వృహస్పతిః।

బ్రహ్మయజ్ఞప్రసిద్ధ్యర్థం విద్యాఞ్చాధ్యాత్మికీం జపేత్।
జప్త్వాయ ప్రణవం వాపి తతస్తర్పణమాచరేత్॥

శాతాతపః।

తర్పణన్తు శుచిః కుర్యాత్ప్రత్యహం స్రాతకో ద్విజః।
దేవేభ్యశ్చ పితృభ్యశ్చ ఋషిభ్యయ యథాక్రమమ్॥

అత్రాఞ్జలినియమమాహ।

ఏకైకమఞ్జలిం దేవా ద్వౌ ద్వౌ తు సనకాదయః।
అశ్నన్తి పితరస్త్రీస్త్రీన్ స్త్రియస్త్వేకేకమఞ్జలిమ్॥

విష్ణుపురాణే।

త్రిరపః ప్రీణనార్థాయ దేవానామపవర్జయేత్।
ఋషీయాన్తు యథాన్యాయం సకృచ్చాపి ప్రజాయతే॥

యథాన్యాయమిత్యనేన దేవానామివ త్రిరిత్యర్థోఽవగమ్యతే। చశబ్దో వాశబ్దార్థేఽపిశబ్దాదఞ్జలిద్వయం గృహ్యతే। యత్రాఞ్జలిసంఖ్యాయాం స్వస్వగృహ్యానుసారేణ వ్యవస్థా। యేషాం స్వగాఖాయాం న కోఽపి విశేష ఆమ్నాత స్తేషాం వికల్పః।

యోగియాజ్ఞవల్క్యః।

అన్వారబ్ధేన సవ్యేన నామ్నా గోత్రేణ వాప్యయ।

కూర్మ్మపురాణే।

అన్వారబ్ధేన సవ్యేన పాణినా దక్షిణేన తు।
దేవర్షీం స్వర్పయేద్వీమానుదకాఞ్జలిభిః పితౄన్॥

అత్రాపి పూర్వ్వవదేవ వ్యవస్థా।

ఏవఞ్చ।

ఏకహస్తేన తోయేన న కుర్యాత్పితృతర్పణమ్।
పితరో న ప్రశంసన్తి న ప్రశంసన్తి దేవతాః॥
ఉభాభ్యామపి హస్తాభ్యాముదకం యః ప్రయచ్ఛతి।

స మూఢ్ో నరకం యాతి కాలసూత్రమవాశిరాః॥

ఇతి యోగియాజ్ఞవల్క్యవ్యాఘ్రాదివచనాని తాని తత్తచ్ఛాఖాప్రయుక్తాని నిషేధకాని న తు సర్వ్వసాధారణ్యేన। అతో న కాప్యనుపపత్తిః।

తత్ర అన్వారబ్ధేన సవ్యేన పాణినా దక్షిణేన తు। దేవర్షీం స్తర్పయేదితి కూర్మ్మపురాణవచనే దేవర్షీనితి విశేషోపాదానాదితరాణ్యప్యేకహస్తతర్పణవచనాని సామాన్యాని విశేషవిషయకూర్మ్మపురాణవచనవిషయాని దేవర్షితర్పణే తు ప్రవిశన్తి ఇతి చేన్నైవమ్ అన్యారబ్ధేన సవ్యేన నామగోత్రేణ వాప్యథేతి యోగియాజ్ఞవల్క్యేన

నామగోత్రసహితసవ్యహస్తాన్వారమ్భదక్షిణహస్తతర్పణవిధానాత్। గోత్రోచ్చారణం పితౄణామేవ న దేవానాం నాప్యృషీణామితి। ఏకహస్తతర్పదేవర్షిపితృతర్పణసాధారణమ్ అత్ర పూర్వోక్తైవ వ్యవస్థా జ్యాయసీ। వివాహాదావేకహస్తేనైవ। తథాచ

కార్ష్ణాజినిః।

వివాహ శ్రాద్ధకాలే చ పాణినైకేన దీయతే। ఇతి।

హారీతః।

వసిత్వా వసనం శుష్కం స్థలే విస్తీర్ణబర్హిషి।
విధివత్తర్పణఙ్కుర్యాన్న తు పాత్రే కదాచన॥

ఏతచ్చానుద్ధృతోదకస్థలతర్పణవిషయమ్।

ఉద్ధృతోదకే తు స ఏవ।

పాత్రాద్వా జలమాదాయ శుభే పాత్రాన్తరం క్షిపేత్।
జలపూర్ణేఽథవా గర్తే న స్థలే న తు వర్హిషి।

పాత్రఞ్చాత్ర పితామహేనోక్తమ్।

హేమరూప్యమయం పాత్రం తామ్రకాంస్యసముద్భవమ్।
పితౄణాం తర్పణే పాత్రం మృణ్మయన్తు పరిత్యజేత్॥ ఇతి।

అత్ర యోగియాజ్ఞవల్క్యః।

యద్యుద్ధృతేన సిఞ్చేత్తు తిలాన్ సంమిశ్రయేజ్జలే।
అన్యథా వామహస్తేన తతస్తర్పణమాచరేత్॥

అన్యథా అనుద్ధృతే। అతోఽన్యథాచరత్సవ్యే తిలాన్కృత్వా విచక్షణ ఇత్యపి పాఠః। అతోఽన్యథా తు మధ్యేన ఇత్యపి పాఠః। యేషాం శాఖినాం వామహస్తాన్వారబ్ధేన దక్షిణహస్తేన తర్పణం తేషాం వామహస్తేన తిలగ్రహణమిత్యనుసన్ధేయమ్।

అత్రాపి విశేషస్తేనోక్తః।

ఆవాహ్య పూర్వ్వవన్మన్త్రైరాస్తీర్య్య చ కుశాన్ శుభాన్।
ప్రాగగ్రేషు సురాన్ సర్వ్వాన్దక్షిణాగ్రేషు వై పితౄన్॥

దేవవద్దేవర్షీణామపి।

కూర్మ్మపురాణే।

దేవాన్ బ్రహ్మఋషీంశ్చైవ తర్పయేదక్షతోదకైః॥
పితౄభక్త్యా తిలైః కృష్ణైః స్వశాఖోక్తవిధానతః॥

గోభిలః ।

శుక్లైస్తు తర్పయేద్దేవాన్మనుష్యాన్ శబలై స్తిలైః।
పితౄంస్తు తర్పయేత్కృష్ణైస్తర్పయేత్సర్వ్వదా ద్విజః॥

తిలగ్రహణే త విశేషమాహ మరీచిః।

ముక్తహస్తేన దాతవ్యం న ముద్రాం తత్ర దర్శయేత్।
వామహస్తే తిలా గ్రాహ్యా ముక్తహస్తస్తు దక్షిణః॥

ప్రదేశిన్యఙ్గుష్ఠాగ్రసంయోగో ముద్రా। అతఏవ తర్జన్యాఙ్గుష్ఠేన వా తిలా గ్రాహ్యాః। తచ్చోభయం దక్షిణహస్తస్థమేవ। అతఏవ ముక్తహస్తేన దాతవ్యమిత్యుక్త్వా ముక్తహస్తతు దక్షిణ ఇతి పునరభిహితం మరీచినా। ఏతచ్చ యేషామఞ్జలినా తర్పణం తద్విషయమ్। విషయాన్తరే తు పూర్వ్వమభిహితమ్।

తిలస్థాపనస్థానన్తు స్మృత్యర్థసారే।

వామహస్తే తిలాన్ క్షిప్త్వా జలమధ్యే తు తర్పయేత్।
స్థలే శాద్వన్తనే పాత్రే రోమమూలే న కుత్రచిత్॥

జలతర్పణే రోమరహితప్రదేశే వామపాణౌ తిలాన్ సంస్థాప్య ముద్రారహితదక్షిణతర్జన్యఙ్గుష్ఠయోరన్యతరేణ తిలాన్ గృహీత్వా వామహస్తతలే స్థాపయిత్వా తర్పయేదిత్యర్థః। వామబాహుసలిలసంస్థాపనవ్యతిరిక్తమన్యజలతర్పణేఽపి సమానమ్। ఏవముక్తప్రకారేణ

స్థలే స్థిత్వా స్థలే పాత్రే వా తర్పణఙ్కుర్య్యాత్। న తు జల ఇతి సిద్ధమ్।

తథాచ యదుక్తం కార్ష్ణజినినా।

దేవతానాం పితౄణాఞ్చ జలే దద్యాజ్జలాఞ్జలిమ్।

అసంస్కృతప్రమీతానాం జలస్థిత స్యేతి వచనానాం విరోధః పరిహరణీయః।

విష్ణుస్తు స్థలస్థితస్యాపి జలతర్పణం క్వచిదనుజానీతే।

యత్రాశుచిస్థలం వా స్యాదుదకే దేవతాః పితౄన్।
తర్పయేత్తు యథాకామమప్సు సర్వ్వప్రతిష్ఠితమ్॥ ఇతి।

హారీతః।

ఆర్ద్రవాసా జలే కుర్య్యాత్తర్పణాచమనం జపమ్।

అత్ర చ అముకస్తృప్యతు తృప్యతామితి వా। అముకం తర్పయామీతివా ప్రయోగో భవతి।

తథాచ యోగియాజ్ఞవల్క్యః।

తృప్యత్వితి సముచ్చార్య్య తృప్యతామిత్యయాపి వా।
విధిజ్ఞః ప్రక్షిపేత్తీయం దేవాదీనామశేషతః॥

బౌధాయనః।

అథ దక్షిణతః ప్రాచీనావీతీ పితౄన్ స్వధా నమస్తర్పయామి పితామహానిత్యాది।

తథాచ స్మృత్యర్థసారేఽపి।

బ్రహ్మాదయో యే దేవాస్తాన్దేవాంస్తర్పయామి భూర్దేవాంస్తర్పయామి భువర్దేవాంస్తర్పయామి స్వర్దేవాంస్తర్పయామి। భూర్భువఃస్వర్దేవాం-

స్తర్పయామి। ఏవమృషీన్ భూః పితౄనిత్యాది।

యమః।

ద్వౌ హస్తౌ యుగ్మతః కృత్వా పూరయేదుదకాఞ్జలిమ్।
గోశృఙ్గమాత్రముద్ధృత్య జలమధ్యే జలఞ్క్షిపేత్॥

గోశృఙ్గస్యానియతప్రమాణత్వాత్ వివక్షితం ప్రమాణమాహ

దక్షః।

ప్రాదేశమాత్రముద్ధృత్య సలిలం ప్రాఙ్ముఖః సురాన్।
ఉదఙ్మనుష్యాంస్తర్పయేత్ పితౄన్ దక్షిణతస్తథా॥
అగ్రైతు తర్పయేద్దేవాన్మనుష్యాన్ కుశమధ్యతః।
పితౄంస్తు కుశమూలాగ్రైర్విధిః కౌశో యథాక్రమమ్॥

మరీచిః।

వినా రూప్యసువర్ణేన వినా తామ్రతిలైస్తథా।
వినా మన్త్రైశ్చ దర్భైశ్చ పితౄణాం నోపతిష్ఠతే॥

నాత్ర రజతాదిసముచ్చయో వివక్షితః।

అతఏవ సత్యవ్రతః।

ఖడ్గమౌక్తికహస్తేన కర్త్తవ్యం పితృతర్పణమ్।
మణికాఞ్చనదర్భైర్వా న శుధ్యేన కదాచన ॥ ఇతి।

శుధ్యేన కేవలేన ఖడ్గాదిరహితేనేతి యావత్। అత్ర వాశబ్దోపాదానాత్ర సముచ్చయ ఇత్యర్థః।

తథాచ మరీచియోగియాజ్ఞవల్క్యావపి।

తిలానామప్యభావే తు సువర్ణరజతాన్వితమ్।
తదభావే నిషిఞ్చేత్తు దర్భైర్మన్త్రేణ వా పునః ॥ ఇతి।

అథ ఖడ్గాదిభిరశూన్యో హస్తః కార్యో న తు ఖడ్గాదిపాత్రస్వీకరణమ్। తథా సతి ఏకైకమఞ్జలిర్దేవా ఇత్యాద్యఞ్జలివిధాయకవాక్యబాధాపత్తేః। ఏవం తర్హి ఖడ్గాదిపాత్రప్రశంసాపరాణాం వాక్యానాం విధ్యేకవాక్యతాయా అభావాదప్రామాణ్యం స్యాదితి చేన్నైవం అర్ఘ్యదానే ఖడ్గపాత్రవిధాయకవాక్యైకవాక్యత్వేన ప్రశంసావాక్యానాం సార్థకత్వాన్నాప్రామాణ్యమ్।

యచ్చ మనునాభిహితమ్।

రాజతైర్భాజనైరేషామయవా రజతాన్వితైః।
వార్యపి శ్రద్ధయా దత్తమక్షయాయోపకల్ప్యతే ॥ ఇతి।

ఏతదపి శ్రాద్ధప్రకరణపరిపఠితత్వాదర్ఘ్యదానవిషయమేవ। అతశ్చ తర్పణే ఖఙ్గాదిముద్రికాభియుక్తో హస్తః కార్య్యః।

తథాచ యాజ్ఞవల్క్యః।

అనామికాధృతం హేమ తర్జ్జన్యాం రుప్యమేవ చ।
కనిష్ఠికాధృతఙ్ఖఙ్గం తేన పూతో భవేన్నరః ॥ ఇతి।

యచ్చ శఙ్ఖేన తర్పణప్రకరణ ఏవాభిహితమ్।

సౌవర్ణేన పాత్రేణ రాజతేనోడుమ్బరేణ ఖఢ్గపాత్రేణాన్యపాత్రేణ వోదకం పితృతీర్థం స్పృశన్దద్యాదితి।

తదపి తర్పణప్రకరణాదుత్కృష్టార్ఘ్యప్రకరణే యోజ్యమఞ్జలివాక్యాద్యపేక్షయా ప్రకరణస్య దుర్బ్బలత్వాత్। అథవా వాక్యప్రకరణశిష్టాచారాణామవిరోధాయ యస్మిన్ పాత్రే తే అఞ్జలిః శిథిలో న భవేత్తాదృక్పాత్రే శిష్టేనాఞ్జలినా పితృతీర్థస్మృగుదకం తర్పణేఽపి దద్యాత్।

లిఖితః।

ప్రాఙ్ముఖో యజ్ఞోపవీతీ ప్రాగగ్రైః కుశైర్దేవతాతర్పణం దేవతీర్థేన కుర్య్యాత్।

దేవాశ్చ యోగియాజ్ఞవల్క్యేనోక్తాః।

బ్రహ్మాణం తర్పయేత్పూర్వ్వం విష్ణుం రుద్రప్రజాపతిమ్।

దేవాంఛన్దాంసి వేదాంశ్చ ఋషీంశ్చైవ సనాతనాన్।
ఆచార్య్యాశ్చైవ గన్ధర్వ్వానాచార్య్యతనయాంస్తథా।
సంవత్సరం సావయవన్దేవీశ్చాప్సరసస్తథా॥

ఆచార్య్యాన్ వ్యాసాదీన్ సావయవమవయవా మాసాదయః।

యదా దేవానుగాన్నాగాన్ సాగరాన్ పర్వ్వతానపి।
సరితోఽథ మనుష్యాంశ్చ యక్షాన్రక్షాంసి చైవ హి॥
పిశాచాంశ్చ సుపర్ణాంశ్చ భూతానథ పశూంస్తథా।
వనస్పతీనోషధీచ భూతగ్రామచతుర్వ్విధమ్॥

విష్ణుసముచ్చయే।

తతః కృత్వా నివీతన్తు యజ్ఞసూత్రమతన్ద్రితః।
ప్రాజాపత్యేన తీర్థేన మనుష్యాంస్తర్పయేత్పృథక్॥

కార్ష్ణజినిః।

సనకశ్చ సనన్దశ్చ తృతీయశ్చ సనాతనః।
కపిలశ్చసురిశ్చైవ వోఢః పఞ్చఖిస్తథా।
ఏవం బ్రహ్మసుతాః సప్త మనుష్యాః పరికీర్త్తితాః॥

తతః స్వస్వశాఖానుసారేణ మణ్డలఋషీన్ ప్రాజాపత్యాదికాన్ ఋషీంశ్చ తర్పయిత్వా పితృతర్పణమారభేత్।

తత్ర యోగియాజ్ఞవల్క్యః।

అపసవ్యం తతః కృత్వా భృత్వా చ పితృదిఙ్ముఖ।
పితౄన్దివ్యానదివ్యాంశ్చ పితృతీర్థేన తర్పయేత్॥
దివ్యా వఖాదయః। అదివ్యశ్చ పిత్రాదయః।

తే చ దివ్యాస్తేనైవ దర్శితాః।

ధ్రువోఽధ్రువశ్చ సౌమ్యశ్చ ఆపశ్చైవానిలోఽనలః।
ప్రత్యూషశ్చ ప్రభాసఞ్చ వసవోఽష్టౌ ప్రకీర్తితాః॥
అజైకపాదహిర్బ్రధ్నో విరూపాక్షోఽథ రైవతః।
హరశ్చ బహురూపశ్చ త్ర్యమ్బకశ్చ సురేశ్వరః॥
సావిత్రశ్చ జయన్తశ్చ పినాకీ చాపరాజితః।
ఏతే రుద్రాః సమాఖ్యాతా ఏకాదశ సురోత్తమాః॥
ఇన్ద్రో ధాతా భగః పూషా మైత్రోఽథ వరుణో యమః।

అర్చ్చిర్వివస్వాన్త్వష్టా చ సవితా విష్ణురేవ చ।
ఏతే వై ద్వాదశాదిత్యా దేవానాం ప్రవరా మతాః॥

అత్ర వస్వాదితర్పణం పృథక్ స్వపిత్రాదితర్పణఞ్చ పృథగుపాత్తమితి వసురూపం పితరం తర్పయామీత్యేవం తర్పణమ్।

స్మృత్యర్థసారే।

వసురూపాదిత్యరూపాన్ శ్రాద్ధార్థే తర్పయేత్పితౄన్।
నామగోత్రే సముచ్చార్య్య తిలైస్తీర్థేషు సంయతాః॥ ఇతి।

అథవా శ్రాద్ధశబ్దో గోణ్యా వృత్త్యా తర్పణేఽపి వర్త్తత ఇతి। బస్వాదినామసహితానామేవ పిత్రాదీణాం తర్పణమస్తు। యతః శిష్టాచార ఏవమేవ ప్రాయశో దృశ్యతే।

ఉదకగ్రహణే విశేషమాహ యోగియాజ్ఞవల్క్యః।

దక్షిణే పితృతీర్థేన జలే సిఞ్చేద్యయావిధి।
దక్షిణేనైవ గృహ్ణీయాత్పితీర్థేన సంయతః॥

తథా।

సవర్ణేభ్యో జలం దేయం నాసవర్ణేభ్య ఏవ చ।
గోత్రనామస్వధాకారైస్తర్పయేదనుపూర్వ్వశః॥ ఇతి।

అనుపూర్వ్వశః పిత్రాదిక్రమేణ। అత్ర యద్యపి అసవర్ణేభ్య ఇత్యత్ర విశేషోపాదానఙ్కృతం తథాప్యుత్తమవర్ణేన హీనవర్ణం ప్రతి న కార్య్యం హీనవర్ణేనోత్తమవర్ణోద్దేశేన కృతే న దోషః। యతస్తద్వర్ణతాపత్తిర్దోషత్వేనాభిహితా స్మృతిషు। హీనస్యోత్కృష్టత్వం న దుష్టమ్। ఉత్కృ-

ష్టస్య హీనత్వఞ్చ దుష్టమేవ। సవర్ణశబ్దో మూర్ద్ధాభిధిక్తాదిజాతీనాముపలక్షణార్థమ్।యద్యప్యసవర్ణసాత్ర్యమాతృభ్రాత్రాదయోఽప్యసవర్ణః తథాపి తత్త్తర్పణఙ్కార్య్యం సుమన్తునా తేషాం మాత్రాదిమమత్వప్రతిపాదనాత్। పితృపత్న్యః సర్వ్వా మాతరస్తద్భ్రాతరో మాతృలాస్తద్దుహితరశ్చ భగిన్యస్తద్పత్యాని భాగినేయాని ఇతి। యత్ర సమత్వోపాదానం తత్ర ముఖ్యాపేక్షయా కిఞ్చిన్న్యూనతా భవతీతి।

నాత్ర తత్రాప్రాధాన్యమపితు స్వసన్నిహితసవర్ణతవర్పణానన్తరమేవ తత్తర్పణమితి వివేకః। నను సుమన్తువచనఽపి సవర్ణానామేవ మాత్రా మామ్యం భవతు మా నామ భ్రదసవర్ణానామితి చైన్న తథా సతి పితృపత్న్యః సర్వ్వా మాతరః ఇతి న బ్రూయాదుపాత్తశ్చ సర్వ్వశబ్దో న పితృపత్న్యేవః। అతః సర్వ్వశబ్దాసఙ్కోచాయ పూర్వోక్త ఏవం యుక్త పక్షః । ఏతేన భీష్మతర్పణమపి తథా।

అగ్నిష్వాత్తాః సోమపాశ్చ తథా వర్హిషదోఽపి చ।

యది స్యాజ్జీవత్పితృక ఏతాన్విద్యాత్తదా పితౄన్॥

యేభ్యో వాపి పితా దద్యాత్తేభ్యో వాపి ప్రదాపయేత్।

ఏతాంశ్చైవ ప్రమీతాంశ్చ ప్రమీతపితృకో ద్విజః॥ ఇతి।

తథా।

న జీవత్పితృకః కృష్ణైస్తిలైస్తర్పణమాచరేత్।

ఉక్తతిలతర్పణస్య క్వచిదపవాదో మరీచినోక్తః।

సప్తమ్యాం రవివారే చ గృహే జన్మదినే తథా॥

భృత్యపుత్త్రకలత్రార్థీ న కుర్య్యాత్తిలతర్పణమ్॥

తథా।

పక్షయోరుభయో రాజన్ సప్తమ్యాం నిశి సన్ధ్యయోః।

విద్యాపుత్త్రకలత్రార్థీ తిలాన్ పఞ్చసు వర్జ్జయేత్॥

భానౌ భౌమే త్రయోదశ్యాం నన్దాభృగుమఘాసు చ।

పిణ్డదానం మృదా స్నానం న కుర్య్యాత్తిలతర్పణమ్॥

స్మృత్యర్థసారే।

వివాహే చోపనయనే చౌలే సతి యథాక్రమమ్।
వర్షమర్ద్ధ తదర్ద్ధఞ్చ నేత్యేకే తిలతర్పణమ్ ॥
తిథితీర్థవిశేషేషు కార్య్యం ప్రతేఽథ సర్వ్వదా।
పిణ్డాన్ సపిణ్డా నో దద్యుః ప్రేతపిణ్డం వినాత్ర తు॥

అత్ర వివాహాదౌ।

పితృయజ్ఞే చ యజ్ఞే చ గయాయాం దద్యురేవ తే।
గయాసామ్యం మృతాహస్య కేచిదాహుః పురాణగాః॥

తథా।

తీర్థే తిథివిశేషే చ గయాయాం ప్రేతపక్షకే।
నిషిద్ధేఽపి దినే కుర్య్యాత్తర్పణం తిలమిశ్రితమ్॥
అకృత్వా తర్పణం యస్తు వస్త్రం నిష్పీడయేన్నరః।
నిరాశాః పితరో యాన్తి శాపం దత్త్వా సుదారుణమ్॥

పరాశరః।

ద్వాదశ్యాం పఞ్చదశ్యాఞ్చ సంక్రాన్తౌ శ్రాద్ధవాసరే।
వస్త్రం నిష్పీడయేన్నైవ న చ క్షారేణ యోజయేత్॥

శఙ్ఖః।

ఏవం యః సర్వ్వభూతాని తపర్యేదన్వహన్ద్విజః।
స గచ్ఛేత్పరమం స్థానం తేజోరూపమనామయమ్॥

అథ యమతర్పణమ్।

తత్ర స్కన్దపురాణే।

కృష్ణపక్షచతుర్ద్దశ్యామఙ్గారకదినం యదా।
తదా స్నాత్వా శుభే తోయే తర్పయేద్యమనామభిః॥

వృద్ధమనుః।

యాఙ్కాఞ్చిత్సరితమ్ప్రాప్య కృష్ణపక్షే చతుర్ద్దశీమ।
యమునాఞ్చ విశేషేణ నియతో నియతేన్ద్రియః॥
యమాయ ధర్మ్మరాజాయ మృత్యవే చాన్తకాయ చ।
వైవస్వతాయ కాలాయ సర్వ్వభూతక్షయాయ చ॥
ఔడుమ్బరాయ దఘ్నాయ నీలాయ పరమేష్ఠినే।
వృకోదరాయ చిత్రాయ చిత్రగుప్తాయ వై నమః॥

ఇతి తర్పవేదితి శేషః। యమాయ నమః యమం తర్పయామీతి ప్రయోగః।

గద్యవ్యాసోఽపి।

కృష్ణత్రయోదశ్యాం చతుర్ద్దశ్యాం వా।
యమాయ ధర్మ్మరాజాయ మృత్యవే చాన్తకాయ చ।
వైవస్వతాయ కాలాయ సర్వ్వభూతక్షయాయ చ॥ ఇతి।

ఏభిః సప్తభిర్న్నమస్కారమన్త్రైః సప్తోదకాఞ్జలీన్దద్యాత్సర్వ్వపాపైః ప్రముచ్యతే। ఇతి।

వృద్ధమనుః।

ఏకైకస్య తిలైర్మ్మిశ్రాంస్త్రీంస్త్రీన్ కుర్య్యాజ్జలాఞ్జలీన్।

తథా।

దీపోత్సవచతుర్ద్దశ్యాం కార్య్యఞ్చ యమతర్పణమ్।

అపరోఽపి విశేషః స్కన్దపురాణే।

దక్షిణాభిముఖో భూత్వా తిలైః సవ్యం సమాహితః।
దేవతీర్థేన దేవత్వాత్తిలైః ప్రేతాధిపో యతః॥

ఇతి యమతర్పణమ్।

అథ దేవతార్చ్చనమ్।

ఏవం తర్పణానన్తరం సూర్యార్ఘ్యం నివేద్య జలదేవం నమస్కృత్యాచమ్యామ్యుచ్య గృహఙ్గత్వా విష్ణ్వాదిపూజాం కుర్యాత్।

యోగియాజ్ఞవల్క్యః।

తతః సూర్య్యముపస్థాయ సమ్యగాచమ్య చ స్వయమ్।
అభ్యుక్షణం సమాదాయ సంయతాత్మా గృహం వ్రజేత్॥

తథాచ నృసింహపురాణే।

తతోఽర్ఘ్యం భానవే దద్యాత్తిలపుష్పజలాన్వితమ్।
ఉత్థాప్య మూర్ద్ధపర్యన్తం హంస శుచిష దుచ్చరేత్।
జలదేవం నమస్కృత్య తతో గచ్ఛేద్గృహసుధః।
పౌరుషేణ తు సూక్తేన తతో విష్ణుం సమర్చ్చయేత్ ॥ ఇతి।

హారీతః।

కుర్వీత దేవతాపూజాం జపయజ్ఞాదనన్తరమ్।

జపయజ్ఞో బ్రహ్మయజ్ఞః।

మరీచిః।

విధాయ దేవతాపూజాం ప్రాతర్హోమాదనన్తరమ్।

పూర్వాహ్ణే ఏవ కుర్వీత దేవతానాఞ్చ పూజనమితి॥

అత్ర పూర్వాహ్ణే దేవతార్చ్చనే ముఖ్యః కాలః।
ఏవకారస్మరణాన్మాధ్యాహ్నికానన్తరం కాలోఽపి ముఖ్యసదృశః।

తథా కూర్మ్మపురాణే।

పౌరుషేణ తు సూక్తేన తతో విష్ణుం సమర్చ్చయేత్।
వైశ్వదేవం తతః కుర్యాద్బలికర్మ్మ తథైవ చ ॥ ఇతి।

తథా।

కుర్వీత దేవతాపూజాం జపయజ్ఞాదనన్తరమ్।

కరోతి తదా పూర్వాహ్ణే ఏవ। అథ తర్పణాత్పూర్వ్వకాలే కరోతి

తదా తర్పణానన్తరమేవ। జలదేవతానమస్కారానన్తరం గృహం గత్వా విష్ణుపూజాయాః నృసింహపురాణే విధానాత్।

పూజ్యదేవతా నిగమే దర్శితాః।

బ్రహ్మాణం విష్ణుమీశానం సూర్య్యమగ్నిం గణాధిపమ్।
దుర్గాం సరస్వతీం లక్ష్మీం గౌరీం వా నిత్యమర్చ్చయేత్॥

పద్మపురాణే।

ఆదిత్యం గణనాథఞ్చ దేవీం రుద్రం యథాక్రమమ్।
నారాయణం విశుద్ధాఖ్యమన్తే చ కులదేవతామ్॥

యోగియాజ్ఞవల్క్యః।

దేవానాం సవనం కుర్యాద్బ్రహ్మాదీనామమత్సరః॥
విష్ణుర్బ్రహ్మా చ రుద్రశ్చ విష్ణుర్దేవో దివాకరః।
తస్మాత్పూజ్యతమం నాన్యమహం మన్యే జనార్ద్దనాత్॥
దయాత్పురుషసూక్తేన యః పుష్పాన్యప ఏవ వా।
అర్చ్చితం స్యాజ్జగదిదం తేన సర్వ్వం చరాచరమ్॥
అప్స్వగ్నౌ హృదయే సూర్య్యే స్థణ్డిలే ప్రతిమాసు చ।
షట్స్వేతేషు హరేః సమ్యగర్చ్చనం మునిభిః స్మృతమ్॥
ఆనుష్టుభస్య సూక్తస్య త్రిష్టుభం తస్య దేవతా।
పురుషో యో జగద్వీజమృషినరాయణః స్మృతః॥
ప్రథమాం విన్యసేద్వామే ద్వితీయాం దక్షిణే కరేం।
తృతీయాం వామపాదే తు చతుర్థీం దక్షిణే న్యసేత్।
పఞ్చమీం వామజానౌ తు షష్ఠీం వా దక్షిణే న్యసేత్।
సప్తమీం వామభాగే తు అష్టమీం దక్షిణే న్యసేత్॥

నవమీం నాభిమధ్యే తు దశమీం హృదయే తథా।
ఏకాదశీం కణ్ఠదేశే బామవాహౌ తతః పరమ్॥
త్రయోదశీం దక్షిణే తు ఆస్యదేంశే చతుర్ద్దశీమ్।

అక్ష్ణోః పఞ్చదశీఞ్చైవ ,షోఢశీం మూర్ద్ధ్ని విన్యసేత్।
ఏవం న్యాసవిధిం కృత్వా పశ్చాద్యోగో విధీయతే।
ఆద్యయా వాహయేద్దేవం కృత్వా తు పురుషోత్తమమ్॥
ద్వితీయవాసనం దద్యాత్పాద్యం చైత్ర తృతీయయా।
అర్వ్యశ్చతుర్థ్యా దాతవ్యః పఞ్చమ్యాచమనీయకమ్।
షష్ఠ్యా స్నానం ప్రదాతవ్యం సప్తమ్యా వస్త్రమేవ చ।
యజ్ఞోపవీతమష్టమ్యా నవస్యా త్వనులేపనమ్॥
పుష్యం దశమ్యా దాతవ్యం ఏకాదశ్యా తు ధూపకమ్।
ద్వాదశ్యా దీపకం దద్యాత్త్రయోదశ్యా నివేదనమ్।॥
చతుర్ద్దశ్యా నమస్కారం పఞ్చదశ్యా ప్రదక్షిణమ్।
అర్చ్చయిత్వా తు దేవేశం షోడశ్యా తు విసర్జ్జయేత్।
స్రానే వస్త్రే చ నైవేద్యే దద్యాదాచమనీయకమ్॥ ఇతి।

ఏవమితరేషామపి బ్రహ్మాదీనాం పూజనం కార్య్యం తత్తత్ప్రకైరేవైదికైర్మన్త్రైః। తదశక్తౌ తన్నామధేయమన్త్రైర్న మోఽన్తైః పూజయేత్। అథవా వేదావిరుద్ధస్వదీక్షానుసారేణ వా దేవతార్చ్చనమ్।

ఇతి దేవతార్చ్చనమ్।

అథ పూజోపయుక్తపుష్పాని।

తత్ర నృసింహపురాణే।

పుష్పైరరణ్యసమ్భూతైః పత్రైర్వా వారిసమ్భవైః।

అపర్య్యుషితనిచ్ఛిద్రైః ప్రోషితై ర్జన్తువర్జితైః।
ఆత్మారామోద్భవైర్వాపి పుష్పైః సమ్పూజయేద్ధరిమ్॥

హరిరిత్యుపలక్షణమ్।

శమీపుష్పం విల్వపుష్యం చమ్పకం తగరన్తథా।
కరవీరం తథాశ్వేతం పాలాశం కుశపుష్పకమ్॥
వనమాలాప్యశోకఞ్చ సేవన్తీ కుజమాలతీ।
త్రిసన్ధ్యఞ్చ తథా శ్వేతం కున్దఞ్చ శతపత్రకమ్।
మల్లికా చైవ జాతీ చ సర్వ్వపుష్పాద్విశిష్యతే॥
జాతీపుష్పసహస్రేణ యచ్చేన్మాల్యం సుశోభనమ్।
విష్ణవే విధివద్భక్త్యా తస్య పుష్పఫలం శృణు॥
కల్పకోటిసహస్రాణి కల్పకోటిశతాని చ।
వసేద్విష్ణుపురే శ్రీమాన్విష్ణుతుల్యపరాక్రమః॥

పత్రాణ్యపి।

అపామార్గం భృఙ్గరాజం శమీపత్రఞ్చ ఖాదిరమ్।
దూర్వ్వా చ కుశపత్రఞ్చ దమనం మరువకన్తథా॥
తతః శ్రేష్ఠం విల్వపత్రం తతస్తు తులసీ వరా।

ఏతేషాఞ్చ యథాలాభం పత్రైరభ్యర్చ్చయేద్ధరిమ్।
సర్వ్వపాపవినిర్ముక్తో విష్ణులోకే మహీయతే॥
యేషాం న సన్తి పుష్పాణి ప్రశస్తాన్యర్చ్చనే హరేః।

పల్లవాన్యపి తేషాం స్యుః శస్తాన్యర్చ్చావిధౌ హరేః॥
వీరుధానా-మభావే తు వర్హిషా చార్చ్చయేద్ధరిమ్।
సర్వ్వపాపవినిర్ముక్తో విష్ణులోక మహీయతే ॥
అపరాధసహస్రాణి అపరాధశతాని చ।
పద్మేనేకేన దేవేశమభ్యర్చ్చ కమలాపతిమ్।
వర్షాయుతసహస్రస్య పాపస్య కురుతే క్షయమ్॥
అగస్త్యవృక్షసమ్భూతైః కుసుమైరసితైః మితైః।
యేఽర్చ్చయన్తి చ దేవేశం తైః ప్రాప్తమ్పరమం పదమ్॥
సువర్ణకేతకీపత్రం యో దదాతి జనార్ద్దనే।
కోటిజన్మార్జ్జితం పాపం దహతే గరుడధ్వజః॥
సకృత్కదమ్బపుష్పేణ హేలయా హరిరర్చ్చితః।
సప్తజన్మాని దేవర్షే తస్య లక్ష్మీర్న దూరగా॥
కుమ్భీపుష్పన్తు దేవర్షే యః ప్రయచ్ఛతి కంశవే।
సువర్ణపలమాత్రన్తు పుష్పే పుష్పే భవేన్మునే॥

గరుడపురాణే।

ధాత్రీఫలేన యత్పుణ్యం జయన్త్యాః సముపోషణే।
ఖగేన్ద్ర స లభేన్మర్త్యస్తులసీపూజనేన తత్॥

యథాకథఞ్చిదాహృత్య కుసుమైః పూజయేద్ధరిమ్।
నాకపృష్ఠమవాప్నోతి నాత్ర కార్య్యా విచారణా॥

స్కన్దపురాణే।

విష్ణుమూర్ధ్ని స్థితం పుష్పం శిరసా యీ వహేన్నరః।
అపర్యుషితపాపః స్యాద్యావద్యుగచతుష్టయమ్॥
పుష్పాభావేఽథ పత్రాణి దేయాని చ సురార్చనే।
పత్రాభావే పయో దేయం తేన పుణ్యశ్రుతేః ధ్రువమ్।

వర్జ్యాని చ విష్ణుధర్మే అభిహితాని।

ఉగ్రగన్ధీన్యగన్ధీని కుసుమాని న దాపయేత్।
అన్యాయతనజాతాని కోటకాని తథైవ చ।
రక్తాన్యకాలజాతాని చైత్యవృక్షోద్భవాని చ।
శ్మశానజాతపుష్పానాం దానం దేవే వివర్జయేత్॥
క్రకరాఖ్యస్య పుష్పాణి తథాన్ధకరకస్య చ।
కృష్ణఞ్చ కూటజం చార్కం నైవ దేయం జనార్ధనే।

క్రకరః కరీరః।

శాల్మలఞ్చ శిరీషఞ్చ వృహతీం గిరిమల్లికామ్।
సర్జకఞ్చైవ కుష్మాణ్డం కాఞ్చనారిఞ్చ వర్జయేత్॥

అథ శివే వర్జ్యాని ప్రాసాదదీపికాయామ్।

జవాబన్ధూక సిన్దూరం తథా త్రైసన్ధ్యకీయుతే।
దమతీ కేతకీ యూథీ మాలతీ కుటజాని చ॥

ఘుసృణఞ్చ ఖమారశ్చ ప్రమాదేనాపి నార్పయేత్।
వర్వ్వరీ సర్జ్జపత్రీ చ తథా చ కుముద్వయమ్॥
అతిపక్వాన్యపక్వాని పతితాని వివర్జయేత్।
ఆరణ్యన్యష్యగన్ధీని సకీటం చాంగ్రగన్ధి యత॥
అశుద్ధపాత్రపాణ్యఙ్గం వాసోభిః కుత్మితాత్మభిః।
ఆనీతం నార్పయేచ్ఛర్మ్భ ప్రమాదాదపి దోషకృత్॥

దేవీపురాణే।

శివే వివర్జ్జయేత్కున్దమున్మత్తఞ్చ హరేః సదా।
దేవీనాఞ్చార్కమన్దారౌ ఆదిత్యే తగరం తథా॥

విష్ణురహస్యే।

న శుష్కైః పూజయేద్విష్ణుం కుసుమైర్న మహీగతైః॥
న విశీర్ణదలైర్మ్మక్తైమూర్న వా చాసురికాశితైః॥

ఆసురికాశితైః బలాద్వికాశితైః।

తథా।

జలం పర్య్యుషితన్త్యాజ్యం పత్రాణి కుసుమాని చ।
తులస్యగస్త్యవిల్వానిః గాఙ్గం వారి న దుష్యతి॥

స్నానం కృత్వా తు యః కశ్చిత్పుష్పం వై చినుతే ద్విజః।
దేవతాస్తన్న గృహ్ణన్తి భస్మీభవతి దారువత్॥

ఏతచ్చ మధ్యన్దినస్నానోత్తరపరం వేదితవ్యమ్।

అథ నిత్యశ్రాద్ధ-పఞ్చమహాయజ్ఞానాం ఖరూపాణి।

తత్ర యమః।

పఞ్చసూనా గృహస్థస్య వర్త్తన్తే బహవః సదా।
కణ్డనీ పేషణీ చుల్లీ జలకుమ్భ ఉపస్కరః॥
ఏతా నివాహయేద్విప్రో వధ్యతే వై ముహుర్ముహుః।
ఏతాసాం పావనార్థాయ పఞ్చయజ్ఞాః ప్రకీర్త్తితాః॥

సూనా హింసాస్థానం కణ్డన్యుదూఖలాది పేషణీ దృషదాది చుల్లీ పాకస్థానం జలకుమ్భ ఉదాధానముపస్కరః శూర్పాది। వధ్యతే పాపేన యుజ్యతే ఇత్యర్థః। న చ కణ్డన్యాదినిమిత్తశ్రవణాన్నైమిత్తికత్వం పఞ్చమహాయజ్ఞానాం పఞ్చయజ్ఞవిధానన్తు గృహీ నిత్యం న హాపయేదితి శబ్దేన నిత్యత్వాభిధానాత్।

తే చ యజ్ఞాః కే ఇత్యాకాఙ్క్షాయాం యమః।

బ్రహ్మయజ్ఞో దేవయజ్ఞః పితృయజ్ఞస్తథైవ చ।
భూతయజ్ఞో నృయజ్ఞస్తు పఞ్చయజ్ఞాః ప్రకీర్త్తితాః॥

ఏతచ లక్షణమాహ మనుః।

అధ్యాపనం బ్రహ్మయజ్ఞః పితృయజ్ఞస్తు తర్పణమ్।
హెూమో దైవో బలిర్భౌతో నృయజ్ఞోఽతిథిపూజనమ్॥

అధ్యాపనమధ్యయనం తర్పణం పితృశ్రాద్ధమితి యావత్।

యతః స ఏవాహ।

స్వాధ్యాయేనార్చ్చయేట్టషీన్ హెూమైర్దేవాన్యయావిధి।
పితౄన్ శ్రాద్ధేన నౄనన్నై ర్భూతాని బలికర్మ్మణ॥ఇతి।

పితృయజే వికల్పమాహ కాత్యాయనః ।

శ్రాద్ధం వా పితృయజ్ఞః స్యాత్పిత్రోర్బలిరథాపి వేతి।

నిత్యశ్చాధ్దం వా పితృయజ్ఞః। అథవా వైశదేవమధ్యే పితృభ్యః స్వధాస్త్వితి యో బలిర్దీరయతే స పితృయజ్ఞ ఇత్యర్థః। వహ్వృచాం గృహెూ దేవపితృభూతమనుష్యత్రహ్మయజ్ఞాః పఞ్చ మహాయరజ్ఞా ఆద్యాశ్చత్వార ఏవ వైశ్వదేవికం బలికర్మ్మ చేత్యాహుః। అథవా పృథగితి।

బౌధాయనోఽపి।

అగ్నయే స్వాహా ఇత్యాది షళాహుతీః ఏష వైశ్వదేవః సన్తిష్ఠతే। ధర్మ్మయ స్వాహేత్యాది నమో రుద్రాయ నమః పశుపతయే ఇత్యాదిభిర్బలిహరణం బలవాన్ హరత్యేతత్ సన్తిష్ఠతే। దేవేభ్యః స్వాహేత్యగ్నౌ జుహెూత్యేష దేవయజ్ఞః సన్తిష్ఠతే। పితౄనుద్దిశ్య ఏకం బ్రాహ్మణం భోజయేదపి వా దక్షిణేనాగ్నిం దక్షిణాన్దర్భాన్ సంస్తీర్య్య తేషు పిణ్డం దదాతి పితృభ్యః స్వధాస్త్విత్యపి వా ఆపస్తత్పితృయజ్ఞః సన్తిష్ఠతే। ఉత్తరేణాగ్నిం శుచౌ దేశే ప్రాగగ్రాన్దర్భాన్

సంస్తీర్య్య గన్ధపుష్పధూపదీపైరలఙ్కృత్య బలిముపహరతి భృతేభ్యో నమ ఇతి భూతేభ్యః తద్భూతయజ్ఞః సన్తిష్ఠతే। మనుష్యయజ్ఞార్థమతిథిం భోజయేదపి వా హన్తకారం బ్రాహ్మణేభ్యో దదాతి మనుష్యేభ్యో హన్తేతి। హన్తకారః పర్య్యాప్తాన్నదానసమర్థశ్చ।

కార్ణాజినిః।

భిక్షాం వా పుష్కలం వాపి హన్తకారమథాపి వా।

పుష్కలమగ్రమమితి పర్య్యాయః।

భిక్షాదిలక్షణఞ్చ మనునాభిహితమ్।

గ్రాసమాత్రం భవేద్భిక్షా అగ్రం గ్రాసచతుష్టయమ్।

అయం చతుర్గుణీకృత్య హన్తకారీ విధీయతే॥ ఇతి।

ఆపస్తమ్బపరిశిష్టేఽపి।

వైశ్వదేవబలిహరణానన్తరమగ్రం దత్త్వా దేవయజ్ఞార్థముద్ధృతాన్నాద్దేవతాభ్యః స్వాహేత్యేకాహుతిమన్తౌ జుహుయుః పితృయజ్ఞార్థమపి వైశ్యదేవబలిహరణశిష్టాదన్నాత్ప్రాచీనావీతినా దక్షిణతోఽగ్నేః పితృతీర్థేన పితృభ్యః స్వధాస్త్వితి బలిం హరేయుర్భూతయజ్ఞార్థం వైశ్వదేవశిష్టాన్నాద్దేవోత్తరతోఽగ్నేర్దేవతీర్థేన వలిం దద్యురితి।

ఏవంవిధాన్యన్యాన్యపి విరుద్ధవచనాని గ్రన్థగౌరవభయాన్న లిఖితాని। అత్ర చ సర్వ్వత్ర స్వశాఖాభ్యః వ్యవస్థా।

ఇతి పఞ్చయజ్ఞస్వరూపనిర్ణయః।

అథ నిత్యశ్రాద్ధమ్।

మనునా దద్యాదహరహః శ్రాద్ధమితి నిత్యశ్రాద్ధం విధాయ వైశ్వదేవస్య సిద్ధస్య గృహ్యాగ్నౌ విధిపూర్వ్వకమిత్యాదినా పశ్చాద్వైశ్వ-

దేవవిధానాత్। ప్రథమం నిత్యశ్రాద్ధం పశ్చాద్వైశ్వదేవ ఇతి కేచిత్। అత్రాపి పక్షే యేషాన్తు నిత్యశ్రాద్ధమేవ పఞ్చయజ్ఞాన్తఃపాతి తేషాం స్వశాఖానుసారేణ క్రమః కేచన వైశ్వదేశాదనన్తరం కుర్వ్వన్తి।

పాఠక్రమమనాదృత్య శ్రాద్ధవిషయే

మార్కణ్డేయపురాణే।

కుర్య్యాదహరహః శ్రాద్ధమన్నాద్యేనోదకేన వా।
పితౄనుద్దిశ్య విప్రాంస్తు భోజయేద్విప్రమేవ చ॥ ఇతి।

అత్ర విశేషమాహ ప్రచేతాః।

నామన్త్రణం న హోమశ్చ నావాహనవిసర్జ్జనే।
న పిణ్డదానం న సురాన్నిత్యే కుర్య్యాద్విజోత్తమః॥
ఉపవేశ్యాసనం దత్త్వా సమ్పూజ్య కుసుమాదిభిః।
నిర్ద్దిశ్య భోజయిత్వా తు కిఞ్చిద్దత్వా విసజయేత్॥

న సురాన్న వైశ్వదేవాన్ కిఞ్చిద్దత్త్వా ఇతి దక్షిణార్థమ్।

వ్యాసః।

నావాహనం స్వధాకారః పిణ్డాగ్నౌకరణాదికమ్।
బ్రహ్మచర్యాది నియమో వైశ్యదేవాస్తథైవ చ॥

తథా।

తత్తు షట్పురుషం జ్ఞేయం దక్షిణాపిణ్డవర్జితమ్।

మత్స్యపురాణే।

యద్యేకం భోజయేద్విప్రన్త్రీనుద్దిశ్య పితౄంస్తథా। ఇతి।

త్రీనితి మాతామహాదీనామపి ప్రదర్శనార్థమ్।

తత్ర కాత్యాయనోఽనుకల్పమాహ।

ఏకమప్యాశయేద్విప్రం పితృయజ్ఞార్థసిద్ధయే।
అద్రైవం నాస్తి వేదేభ్యో భోక్తుం భోజ్యమథాపి వా॥
అప్యుద్ధృత్య యథాశక్తి కిఞ్చిదన్నం యథావిధి।
పితృభ్య ఇదమిత్యుక్త్వా స్వధాకారముదాహరేత్॥

ఏతదుద్ధృతాన్నం బ్రాహ్మణాయైవ దద్యాత్తదద్భావే గోభ్యః।

తథాచ కూర్మ్మపురాణే।

ఉద్ధృత్య వా యథాశక్తి కిఞ్చిదన్నం సమాహితః।
వేదతత్త్వార్థవిదుషే ద్విజాయైవోపపాదయేత్॥

తథా।

సర్వ్వేషామప్యలాభే తు దత్తం గోభ్యో నివేదవేత్। ఇతి।

యదా గవామప్యభావస్తదా విష్ణూక్తమ్।

దయాదహరహః శ్రాద్ధమన్నాద్యేనోదకేన వా।

అన్నాద్యేనోదకేన శ్రాద్ధమన్నాత్సృష్టేనోదకేన।

పయోమూలఫలైర్వ్వాపి పితౄణాం ప్రీతిమావహన్॥ ఇతి।

పయః క్షీరమ్। ఏతచ్చ నిత్యశ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్తరే నియతమ్।

తథాచ మార్కణ్డేయః।

నిత్య క్రియాం పితౄణాన్తు కేచిదిచ్ఛన్తి మానవాః।
న పితౄణాం తథైవాన్యే శేషం పూర్వ్వవదాచరేత్॥ ఇతి।

నిత్యక్రియా నిత్యశ్రాద్ధం శేషం వైశ్వదేవాదికమ్।
అత్రైవం వ్యవస్థా యత్రామావాస్యానాన్దీముఖశ్రాద్ధదినిత్యాశ్రాద్ధదేవతా

దృష్టా భవన్తి న తత్ర నిత్యశ్రాద్ధం యత్ర చ సాంవత్సరికాదిషు నేష్టా నితశ్యరాదదేవతాస్తత్ర కర్తవమితి।

తథాచ చమత్కారఖణ్డే।

నిత్యశ్రాద్ధం న కుర్వీత ప్రసఙ్గాద్యత్ర సిధ్యతి।
శ్రాద్ధాన్తరాత్తదాన్యత్ర నిత్యత్వాత్తన్న హాపయేత్॥

ఇతినిత్యశ్రాద్ధవిధిః

అథ వైశ్వదేవవిధి।

తత్ర ప్రథమోపక్రమే ఆపస్తమ్వః॥

తేషాం మన్త్రాగాముపయోగే ద్వాదశాహముభయోరధాశయ్యా బ్రహ్మచర్యం క్షారలవణవర్జ్జనం చోత్తమస్యైకరాత్రముపవాస ఇతి।

తేషాం వైశ్వదేవబల్యర్థమన్త్రాగాముపయోగః ప్రథమోపక్రమః। ఉత్తమస్య యే భూతాః ప్రచరన్తీత్యస్య మన్త్రస్య। ఉపయోగ ఏకరాత్రముపవాస ఇతి ప్రతివచనమితి। తతో వైశ్వదేవాదికం కర్మ్మ కుర్యాత్।

ఏతచ్చ సాయం ప్రాతః।

తథాచ కాత్యాయనః।

సాయం ప్రాతర్వైశ్వదేవః కర్త_వ్యో బలికర్మ చ।
అనశ్నతాపి సతతమన్యథా కిల్విషో భవేత్॥

ఏతేన పురుషార్థముక్తం భవతి వైశ్యదేవస్య।

అతఏవ పరిశిష్టే ప్రవాసస్థితస్యాప్యవశ్యకర్త_వ్యతా దర్శితా।

ప్రవసేదాహితాగ్నిశ్చేత్కదాచిత్కాలపర్య్యయాత్।
యస్మిన్నగ్నౌ భవేత్పాకో వైశ్వదేవస్తు తత్ర వై॥

మనురపి పురుషార్థత్వమేవాహ।

వైశ్వదేవే తు నిర్వృత్తే యద్యన్యోఽతిథిరావ్రజేత్।
తస్యాప్యన్నం యథాశక్తి ప్రదద్యాన్న బలిం హరేత్॥

వైశ్వదేవానన్తరమతిథిపూజాయాం కృతాయాం ద్వితీయోఽతిథిర్యదాగచ్ఛతి అన్నఇచ్ఛ పక్వం నాస్తి తదా పునః పాకం కృత్వా తస్మై దద్యాన్న బలిం హరేత్। వైశ్వదేవం న కుర్య్యాదిత్యర్థః। యద్యన్నసంస్కారార్థత్వం వైశ్వదేవస్య తదా పునఃకరణే నిషేధో యుజ్యతే ఇతి తాత్పర్య్యమ్। కేచనాన్నసంస్కారత్వం పురుషార్థఞ్చేత్యుభయార్థమిచ్ఛన్తి। అస్మిన్ పక్షే ఉభయాత్మకస్య ఆశ్రయేతిసంజ్ఞా నాన్యపూర్వ్వవిషయాణి ద్రవ్యసంస్కారకారీణి చ కర్మాస్విష్టికృదుత్తమప్రయాజాదీని నాన్యాన్యపి సంజ్ఞకానీతి వ్యవహరన్తి మీమాంసకాః ఏతచ్చ లౌకికే వివాహాగ్న్యాదిషు కుర్వీత।

తథాచ యాజ్ఞవల్క్యః।

స్మార్త్తం కర్మ్మ వివాహాగ్నౌ కుర్వీత ప్రత్యహం గృహీ।
దాయకాలాహృతే। వాపి శ్రౌతం వైతానికాగ్నిషు॥

శాతాతపః।

లౌకికే వైదిక వాపి హుతోత్సృష్టే జలే క్షితౌ।

ఇత్యాహృత్య ఉత్సృజ్య జుహుయాత్ లౌకికాగ్నేః పాత్రాన్తరకరణమాహరణం స్మాత్తగ్నేమ అగ్న్యుద్వోధనమాహరణమున్మజ్జనం భస్మాపకరణమ్।

వివాహికేఽగ్నౌ కుర్వీత గృహ్యకర్మ్మ యథావిధి।
పఞ్చయజ్ఞవిధానన్తు పజక్తిం చాన్వాహికీం గృహీ॥

అత్ర విశేషశ్చతుర్వింశతిమతే

ప్రతిహోమన్తు నిర్వ్వత్యే సముద్ధృత్య హుతాశనమ్।
శేషం మహానసే కృత్వా తత్ర పాకం సమాచరేత్।
సముద్ధృత ఏవం శేషః తం మహానసే కృత్వేత్యర్థః।

యస్మిన్నగ్నౌ పాకస్తత్రైవ హోమః।

తథాచ కూర్మ్మపురాణే।

యది స్యాల్లౌకికే పాకస్తతోఽన్నం తత్ర హూయతే।
శాలాగ్నౌ తత్ర చేదన్నం విధిరేప సనాతనః॥ ఇతి।

ఏతదనుసారేణాన్యాన్యపి వచనాని వ్యవస్థాపనీయాని।

స హోమః కథమిత్యాఞ్జాయామ్

శౌనకః।

సాయమ్ప్రాతః సిద్ధస్య హవిష్యస్య జుహుయాదగ్ని హోత్రం దేవతాభ్యః

సోమాయ వనస్పతయే అగ్నీషోమాభ్యామిన్ద్రాగ్నిభ్యాన్ద్యావాపృథివీ ధన్వన్తరయే ఇన్ద్రాయ విశ్వేభ్యో దేవేభ్యో బ్రహ్మణే స్వాహేతి।

హవష్యం హవిషే యోగ్యమ్। అగ్ని హోత్రదేవతాః సూర్య్యగ్నిప్రజాపతయః।

ఆపస్తమ్బ।

ఉపాసనే పాచనే వా షడ్భిరాద్యైః ప్రతిమన్త్రం హస్తేన జుహుయాదుభయతః పరిషేచనం యథా పురస్తాదితి।

ఆద్యై అగ్నయే స్వాహేత్యాదిభిః స్విష్టికృదన్తైః ఉభయతః పరిషేచనం కర్మ్మాదావన్తే చ।

కాత్యాయనః।

వైశ్వదేవాదన్నాత్పర్యుక్ష్య స్వాహాకారైర్జుహుయాద్బ్రహ్మణే ప్రజాపత్తయే గృహ్యాభ్యః కశ్యపాయానుమతయ ఇతి।

గోతమః।

అగ్నావగ్నిర్ధన్వన్తరిర్విశ్వేదేవాః। ప్రజాపతిః స్విష్టికృత్ ఇతి హోమః ఇతి।

అత్ర వ్యవస్థామాహ శ్లోకైః కాత్యాయనః।

ఉద్ధృతం హవిరాసిచ్య హవిష్యేణ ఘృతాదినా।
స్వశాఖావిధినా హుత్వా తచ్ఛేషేణ బలిం హరేత్ ॥

ఇతి హవిష్యేణ ఘృతాదినా ఉద్ధృతం హవిరాసిచ్య తేన హవిషా జుహుయాదిత్యర్థః। ఘృతాభావే దధ్యభ్యక్తం హవిర్జుహుయాత్।

తథాచ వ్యాసః।

జుహుయాత్సర్పిషాభ్యతం తైలక్షారవివర్జితమ్।
దధ్యక్తం పయసాభ్యక్తం తదాభావేఽమ్బసాపి వా॥ఇతి।

హవిష్యాభావే చతుర్వింశతిమతే విశేషో దర్శితః।

అలాభే యేన కేనాపి ఫలశాకోదకాదిభిః।

పయోదధిఘృతైః కుర్యాద్వైశ్వదేవం స్రువేణ తు।
హస్తేనాన్నాదిభిః కుర్యాదద్భిరఞ్జలినా జలే॥ఇతి।

అత్రాపరో విశేషః

పరిశిష్టే।

శాకం వా యది వా పత్రం మూలం వా యది వా ఫలమ్।
సంకల్పయేద్యదాహారే తైనాగ్నౌ జుహుయాదపి॥

పయః ప్రభృతిరసద్రవ్యాణాన్తు విశేషోఽభిహితః

పరిశిష్టే।

ఉత్తానేన తు హస్తేన అఙ్గుష్ఠాగ్రేణ పీడ఼ితమ్।
సంహతాఙ్గులిపాణిస్తు వాగ్యతో జుహుయాద్ధవిః॥ఇతి।

హవిష్యేష్వపి ముఖ్యహవ్యమాహ

కాత్యాయనః।

హవిష్యే తు యవా ముఖ్యాస్తదను వ్రీహయః స్మృతాః।
మాషకోద్రవగౌరాదీన్ సర్వాలాభేఽపి వర్జయేత్॥

గౌరాః గౌరసర్షపాః।

ఆపస్తమ్బః।

న క్షారలవణైర్హోమో విద్యతే తథా పరాన్నసంస్పృష్టహోమ-

ఉదీచీనముష్ణం భస్మాపోహ్యాస్మిన్ జుహుయాద్ధుతమహుతఇఙ్గాగ్నౌ భవతీ। క్షారలవణపరాన్నసంసృష్టేన హవిష్యేణాగ్నౌ హోమో న కార్యః । అపితూష్ణం భస్మాగ్న్యాయతనాదుత్తరతోఽపోహ్యాస్మిన్ హోతవ్యమ్।

ఉష్ణం భస్మేతి అఙ్గారమిశ్రితం భస్మేత్యర్థః।

అతఏవ బౌధాయనః ।

అఙ్గారాన్ భస్మమిశ్రాంస్తు ఉద్ధృత్యోత్తరతోఽనలాత్।
జుహుయాద్వైశ్వదేవం తు యది క్షారాదిమిశ్రితమ్॥ఇతి।

తథా।

పరోక్షమన్నమసంస్కృతమగ్నావధిశ్రిత్యాద్భిః ప్రోక్షేత్తద్దేవపవిత్రమిత్యాచక్షత ఇతి। అధిశ్రయణం పునరగ్నేరుపరిస్థాపనమాత్రసహితస్య వైశ్వదేవపాత్రస్య అధిశ్రిత్య సంస్కృతం కృత్వా ప్రోక్షేదిత్యన్వయః। తచ్చ సాయం ప్రాతః కర్తవ్యమిత్యుక్తం తత్ర ప్రాతరుపక్రమః సాయమపవర్గః। యదా సాయం మన్త్రకర్మకర్తౄణామభావస్తదా పత్నీ సాయమమన్త్రకం బలిం హరేత్।

తథాచ మనుః।

సాయమన్త్రస్య సిద్ధస్య పత్న్యామన్త్రబలిం హరేత్।

వైశ్వదేవం హి నామైతత్సాయం ప్రాతర్విధీయతే॥ఇతి।

అత్ర వైశ్వదేవం హి నామైతదిత్యేతత్పర్యన్తమేకం వాక్యం సాయమ్ప్రాతర్విధీయతే ఇత్యేతదపరం వైశ్వదేవస్య కాలద్వయేఽపి కర్త్తవ్యతావిధాయకమ్। అతః సాయమేవ పత్న్యా బలి హరణరుపవైశ్వదేవకర్మ్మాధికారః। కేచన బలిగ్రహణం వైశ్వదేవస్యాప్యుపలక్షణార్థమితి వర్ణయన్తి।

ఏవం కృతవైశ్వదేవస్య వహిర్బలిమాహ

మనుః।

శునాఞ్చ పతితానాఞ్చ శ్వపచాం పాపరోగిణామ్।

వాయసానాం కృమీణాఞ్చ శనకైర్నిక్షిపేద్భువి।

అత్ర మన్త్రః।

యే భూతాః ప్రచరన్తి దివా నక్తం బలిమిచ్ఛన్తో విదురదస్య ప్రేష్ఠాః తభ్యో బలిం పుష్టికామోహరామి మయి పుష్టిం పుష్టిపతిర్దదాతు।

అత్ర దివేతి దినే నక్కమితి రాత్రౌ దివాచారిభ్య ఇతి దివా నక్తంచారిభ్య ఇతి నక్తమిత్యాశ్వలాయనస్మరణాత్। ఏతచ్చ వైశ్వదేవాఖ్యం కర్మ్మ దివా హిస్తథా రాత్రావపి ద్విర్న్న తు కర్త్తవ్యమ్।

ధర్మ్మవిన్నాచరేతస్నానసమాహికన్తు పునః పునః।

తర్పణం బ్రహ్మయజ్ఞఞ్చ వైశ్వదేవం చరేదితి॥

విష్ణుపురాణేఽభిధానాద్వైశ్వదేవబలిహృతీ సాయం ప్రాతః పఞ్చయజ్ఞాతుదివైవ।

యథాహ యమదగ్నిః।

వైశ్వదేవం తథా రాత్రౌ కుర్య్యాద్వలిహృతిం తథా।
మహతః పఞ్చయజ్ఞాంస్తు దివైవేత్యాహ ధర్మ్మవిదితి॥

యేషాన్తు శాఖినాం బ్రహ్మయజ్ఞవ్యతిరిక్తాన్యమహాయజ్ఞానాం వైశ్వదేవబలిహృతౌ చాన్తర్భావః తేషాం దివైవ వైశ్వదేవాఖ్యం కర్మ్మ న రాత్రౌ యది స్వశాఖాయాం కాలద్వయేఽపి విధానం నాస్తి అథాస్తి తదా ద్విరపి భవతి నిర్ణయః ద్వివిధం హి వైశ్వదేవాదికం కర్మ్మ ఏకం మన్వాదిస్మృత్యుక్తసాధారణమపరం స్వస్వోగృహ్యక్తసాధారణం స్వశాఖాఽవిరుద్ధం సర్వైవరపి కార్య్యం కర్మ్మణః సర్వ్వశాఖాధికరణన్యాయేనైకత్వాత్। అత్రాశక్తశ్చేత్ స్వస్వగృహ్యోక్తమేవ తావతా శాస్త్రార్థస్య నిష్పన్నత్వాత్। ఏతచ్చ సంసృష్టినాం మధ్యే జ్యేష్ఠ ఏవ కుర్య్యాత్। తదశక్త్యాదినా తదనుజ్ఞయేతరస్యాపి కర్త్తృత్వమస్తి।

అనగ్నికస్య విశేషమాహ

వశిష్ఠః।

అనగ్నికస్తు యో విప్రః సోఽన్నం వ్యాహృతిభిః స్వయమ్।
హుత్వా శాకలమన్త్రైస్తు శిష్టాద్భూతబలిం హరేత్॥

అనగ్నికః శ్రౌతస్మార్త్తాగ్నిరహితః। యదా వైశ్వదేవాదర్వ్వాక్ భిక్షు రాగచ్ఛతి తదా వైశ్వదేవార్థమన్నముద్ధృత్య వైశ్వదేవార్థం భిక్షాం దత్త్వా విసర్జ్జయేత్। భిక్షుకా అపి తేనైవ దర్శితాః।

బ్రహ్మచారీ యతిశ్చైవ విద్యార్థీ గురుపోషకః।
అధ్వగః క్షీణవృత్తిశ్చ షడ్ృేతే భిక్షుకాః స్మృతాః॥

ఇతి వైశ్వదేవవిధిః।

అథ వైశ్వదేవపాకనిర్ణయః।

తత్ర నిత్యశ్రాద్ధస్య వై శ్వదేవస్య చైక ఏవ పాకః నిత్యశ్రాద్ధే నిత్యం విశేషాభావాత్ న చ శ్రాద్ధే ష్వేకపాకశుదఙ్కైవ నాస్తి। అశౌచమధ్యే వైశ్వదేవనిషేధాదేకాదశాహాదికశ్రాద్ధే తు పృథక్ పాకః శ్రాద్ధశిష్టాన్నస్య బ్రాహ్మణేభ్యో దేయత్వాత్।

తథాచ దేవలః।

ఏకోదిష్టే తు శేషన్తు బ్రాహ్మణేభ్యః సముత్సృజేత్। ఇతి।

దర్శశ్రాద్ధం ప్రకృతిః అతస్తన్నిర్ణయేనైవ తద్వికృతీనామపి నిర్ణయః ఇతి ప్రకృతౌ విచార్యతే కిం శ్రాద్ధార్థం వైశ్వదేవార్థమేక ఏవ పాకః ఉత పృథగితి తత్ర పృథగితి బ్రూమః।

తథాచ లోకాక్షిః।

పిత్రర్థం నిర్వపేత్పాకం వైశ్వదేవార్థమేవ చ। ఇతి।

ఇయముక్తిః పాకస్య పృథక్త్వే ఏకత్వే చైకరూపతి విశేషాపరి జ్ఞానాభిప్రాయా। వివృణోతి స ఏవోత్తరార్ద్ధేన।

వైశ్వదేవం న పిత్రర్థం న దార్శం వైశ్వదేవికమితి।

ఇతరదితరార్థం న భవతీతి పృథక్ పాకః కర్త్తవ్య ఇత్యర్థః న దార్శమిత్యత్ర దార్శశబ్దేన తద్వికృతయో నిత్యనైమిత్తికకామ్యశ్రాద్ధాని లక్ష్యన్తే వైశ్వదేవికమిత్యత్ర వైశ్వదేవికశబ్దేన భూతయజ్ఞాదయః। అయన్తు పృథక్ పాకో వైశ్వదేవస్య శ్రాద్ధాత్పూర్వ్వం మధ్యే వా వైశ్వదేవానుష్ఠానేతరత్రానుష్ఠానే।

తథాచ పైఠీనసిః।

పితృపాకాత్సముద్ధృత్య వైశ్వదేవం కరోతి యః।

ఆసురం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం పితౄణాం నోపతిష్ఠతి॥ ఇతి।

నన్వేతద్వచనముత్తరకాలేఽపి నిషేధకం తదాపి పితృపాకత్వాత్। మైవముత్తరకాలం పితృసమ్బన్ధస్య నివృత్తత్వాత్। యదుద్దేశేన పరికల్పితం యద్ధవిస్తస్య తదుద్దేశేన త్యాగేన కృతేన తదుపభోగసమనన్తరమేవ తత్సమ్బన్ధనివృత్తేర్న్యాయ్యత్వాత్। ఏవమేవ శిష్టాచారో దృశ్యతే।

అనేనాభిప్రాయేణ పైఠీనసిరేవాహ।

శ్రాద్ధం నిర్వ్వర్త్త్యం విధివద్వైశ్వదేవాదికం తతః।

కుర్యాద్భిక్షాం తతో దద్యాద్ధన్తకారాదికం తథా॥

అత్ర ప్రథమస్తచ్ఛబ్దో హేతుపరః ద్వితీయస్తు శ్రాద్ధావశిష్టానపరః ఏవఞ్చాయమర్థః సమ్పద్యతే।

పితృపాకాత్సముద్ధృత్య వైశ్వదేవం కరోతి యః।

ఆసురం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధమితి॥

యతః శ్రాద్ధాపూర్వ్వం మధ్యే వా నిషేధః। తతస్తస్మాద్ధేతోః శ్రాద్ధం నిర్వ్వర్త్త్య తచ్ఛిష్టాద్వైశ్వదేవాదికం కర్త్తవ్యమితి। అత్ర వచనస్థాదిశబ్దేన నిత్యశ్రాద్ధమపి గృహ్యతే తేన యచ్ఛాఖాయాం నిత్యశ్రాద్ధస్య పఞ్చయజ్ఞాన్తఃపాతిత్యం నాస్తి తచ్ఛాఖీయానాం శ్రాద్ధపాకశేషేణ పృథగ్వాక్యేన వా నిత్యశ్రాద్ధం వైశ్వదేవాత్ప్రాగేవ।

అత్రోభయత్రాపి మార్కణ్డేయః।

తతో నిత్యక్రియాం కుర్య్యాదితి।

తతః శ్రాద్ధశేషాన్నిత్యక్రియా నిత్యశ్రాద్ధాది।

తథా।

పృథక్పాకేన నైత్యం స్యాదితి।

యది బ్రాహ్మణవిసర్జ్జనాన్తే వైశ్వదేవస్తదా తచ్ఛేషేణ, ఇతరత్ర పృథగితి నిర్ణయః।

ఇతి వైశ్వదేవపాకనిర్ణయః।

అథ వైశ్వదేవకాలనిర్ణయః।

తత్ర సాగ్నిః శ్రాద్ధాపూర్వ్వమేవ వైశ్వదేవం కుర్వ్వీత తదాహ

లోకాక్షిః।

పక్షాన్త్యకర్మ్మ నిర్వ్వర్త్య వైశ్వదేవఞ్చ సాగ్నికః।

పితృయజ్ఞం తతః కుర్యాత్తతోఽన్వాహార్య్యకమ్బుధః॥

ఇతి పక్షాన్త్యమన్వాధానమన్వాహార్య్యకం దర్శశ్రాద్ధం నను వైశ్వదేవస్య పక్షాన్తపిణ్డపితృయజ్ఞయోర్మ్మధ్యవిధివలాదేవ సాగ్నికకర్త్తృత్వావగతేః పునః సాగ్నికశబ్దోపాదానమపార్థకమితి చేన్నైవమ్। అన్వాధానపిణ్డపితృయజ్ఞకర్త్తురౌపాసనాగ్నినివృత్త్యర్థత్వేన సార్థకత్వాత్।

దేవలోఽపి వైశ్వదేవానన్తరమేవ పిణ్డపితృయజ్ఞాదికర్త్తవ్యతామాహ।

అకృతే వైశ్వదేవే తు స్థాలీపాకః ప్రకీర్త్తితః।

అన్యత్ర పిణ్డయజ్ఞాత్తు సోఽపరాహ్ణే విధీయతే॥ ఇతి।

స్థాలీపాకశబ్దేన స్థాలీపాకసాధ్యకర్మ్మణ్యుచ్యన్తే। ఏతాని

పక్షాన్తాదీని కర్మ్మణి వైశ్వదేవాత్పూర్వ్వమేవ కర్త్తవ్యాని। పిణ్డపితృయజ్ఞస్యాపి స్థాలీపాకసాధ్యత్వే తస్యాపి పూర్వ్వత్ర కర్త్తవ్యతాయాం ప్రాప్తాయామపవాదః అన్యత్రేతి పిణ్డపితృయజ్ఞాదన్యత్రేత్యర్థః।

దర్శశ్రాద్ధస్య పిణ్డపితృయజ్ఞానన్తర్యమాహ

మనుః।

పిణ్డయజ్ఞన్తు నిర్వర్త్య విప్రశ్చన్ద్రక్షయేఽగ్నిమాన్।
పిణ్డాన్వాహార్యకం శ్రాదుఙ్కుర్యాన్మాసానుమాసికమ్॥

ఏవఞ్చ యాని శ్రాద్ధాత్పూర్వం వైశ్వదేవకర్తవ్యతాపాదకాని వచనాని తాని సర్వాణి లోకాక్షిమనువచనానుసారేణ శ్రౌతాగ్నిమద్విషయాని వ్యవస్థాపనీయాని। సాగ్నికస్యాప్యే కాదశాహశ్రాద్ధపశ్చాదేవ।

సమ్ప్రాప్తే పార్వణే శ్రాద్ధే ఏకోద్దిష్టే తథైవ చ।
అగ్రతో వైశ్వదేవః స్యాత్పశ్చాదేకాదశేఽహని॥ఇతి।

పరిశిష్టే విశేషవిధానాత్।

తథా సాలఙ్కాయనోఽపి।

శ్రాద్ధే ప్రాగేవ కుర్వీత వైశ్వదేవన్తు సాగ్నికః।
ఏకాదశ్యాదికం ముక్త్వా తత్ర హ్యన్తే విధీయతే॥ఇతి।

ఏవం వైదికాగ్నేః శ్రాద్ధాత్ప్రాగేవ నియమాదౌపాసనాగ్నేరనగ్నేశ్చ యాని ప్రతిషేధాశ్చ యాని శ్రాద్ధమధ్యే వికిరాన్తే బ్రాహ్మణవిస-

ర్జనాన్తే చ వైశ్వదేవవిధాయకాని తాన్యౌపాసనాగ్నివిషయే అనగ్నివిషయే చ వ్యవతిష్ఠన్తే యాని శ్రాద్ధాదౌ నిషేధకాని తాన్యపి తద్విషయః ఏవ। అథవా మాగ్నేరపి శ్రాద్ధపాకవిషయే అతఏవాస్య పృథక్పాకో వైశ్వదేవార్థనిషేధశ్చ।

షట్ త్రింశన్మతే।

ప్రతివాసరికో హెూమః శ్రాద్ధాదౌ క్రియతే యది।
దేవా హవ్యం న గృహ్ణన్తి కవ్యాని పితరస్తథా॥ఇతి।

వృద్ధగౌతమోఽపి।

పితృశ్రాద్ధమకృత్వా తు వైశ్వదేవఙ్కరోతి యః।
అకృతం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం పితౄణాం నోపతిష్ఠతే।

వశిష్ఠః ।

వైశ్వదేవమకృత్వా తు శ్రాదుఙ్కుర్యాదనగ్నికః।
లౌకికేఽగ్నౌ హుతే శేషం పితౄణాం నోపతిష్ఠతే॥

అనగ్నికో వైదికాగ్నిరహితోఽపి తస్యౌపాసనాగ్నావపి వైశ్వదేవో నిషిద్ధః । అయమర్థో లోకాక్షివచనే సాగ్నికపదస్య సార్థకత్వప్రతిపాదనే దర్శితః। అతఏవాత్ర లౌకికాగ్నిరితిస్మార్తా_గ్నేరప్యుపలక్షణమ్। ఔపాసనాగ్నేరనగ్నికస్య చ త్రయః కాలా వైశ్వదేవే ఏక శ్రాద్ధమధ్యే అపరో వికిరాన్తే అన్యో బ్రాహ్మణోవిసర్జనాన్తే।

తత్ర మధ్యకర్త_వ్యతా

బ్రహ్మణ్డపురాణే।

వైశ్వదేవాహుతీరగ్నావర్వ్వాక్ బ్రాహ్మణభోజనాత్।

జుహుయాద్భూతయజ్ఞాది శ్రాద్ధం కృత్వా తు తత్ స్మృతమ్॥ఇతి।

బ్రాహ్మణభోజనాదర్వ్వాక్ అగ్నౌకరణానన్తరమిత్యర్థః। అత్ర భూతయజ్ఞాదేః శ్రాద్ధానన్తరకర్త్తవ్యతాభిధానాదస్మిన్ ప్రయోగే యాని భూతయజ్ఞోత్తరభావీని కర్మాణి సమ్బన్ధక్రమాణి తాని తదాద్యుత్కర్షన్యాయేనోత్కృష్టాని। శ్రాద్ధాన్తే కర్త్తవ్యాని న తు భూతయజ్ఞాత్ పూర్వ్వభావీన్యుత్కృష్టానీతిః। యచ్ఛాఖాయాం బలిహరణాదికమేవ భుతయజ్ఞాదికం తేషాం బలిహరణాదికస్యైవోత్కర్షః యేషాన్తు బలిహరణాదివ్యతిరికా భూతయజ్ఞాస్తేషాం వహిర్బలివ్యతిరిక్తభూతయజ్ఞావధికానాం బలిహరణాదీనామపి శ్రాద్ధమధ్యే కర్త్తవ్యతా భవతీతివివేకః। న చైవం మన్తవ్యం ప్రారబ్ధే పిత్ర్యే కర్మ్మణ్య కర్మ్మణ్యసమాప్తే తన్మధ్యే కర్మ్మాన్తరకరణాయుక్తమితి నిశీష్టిన్యాయేనా విరోధాత్ అతఏవ

దృశ్యతే పూర్వ్వేద్యుర్నిమన్త్రితేషు బ్రాహ్మణేషు శ్రాద్ధాపరిసమాప్తావేవ సాహ ప్రాతర్హోమకరణమ్।

ద్వితీయః కాలో భవిష్యపురాణే।

పితౄన్ సన్తర్ప్య విధివద్బలిం దత్త్వా విధానతః।

వైశ్వదేవం తతః కుర్య్యాత్పశ్చాద్బ్రాహ్మణభోజనమ్॥

బలిరత్ర వికిరసంజ్ఞకః।

యతస్తత్రైవ।

యే అగ్నిదగ్ధా మన్త్రేణ భూమౌ యన్నిక్షిపేద్బుధః।

జానీహి తం బలిం వీర శ్రాద్ధకర్మ్మణి సర్వ్వదా॥ఇతి।

పశ్చాద్బ్రాహ్మణభోజనం భూరిభోజనమ్।

తృతీయ కాలో బ్రాహ్మణవిసర్జనాన్తే సచ మత్స్యపురాణే దర్శితః।

ఉచ్ఛేషణన్తు తత్తిష్ఠేద్యావద్విప్రా విసర్జితాః।
వైశ్వదేవం తతః కుర్యాన్నివృత్తే పితృకర్మణి॥

మనురపి।

పూర్వార్ద్ధం తదేవ।

తతో గృహబలిం కుర్యాదితి ధర్మో వ్యవస్థితః॥ఇతి।

బలిశబ్దో వైశ్వదేవప్రదర్శనార్థ ఇతి మతం మేధాతిథేః।

భవిష్యపురాణే।

కృత్వా శ్రాద్ధం మహాబాహో బ్రాహ్మణాంశ్చ విసర్జయేత్।
వైశ్వదేవాదికం కర్మ తతః కుర్యాన్నరాధిప॥ఇతి।

ఇతి వైశ్వదేవకాలనిర్ణయః।

అథాతిథిపూజా।

తత్ర విష్ణుపురాణే।

తతో గోదోహమాత్రన్తు తిష్ఠేత్కాలం గృహాఙ్గనే।
అతిథిగ్రహణార్థాయ తదూర్ధ్వఞ్చ యథేచ్ఛయా॥

వైయాఘ్రపద్యః।

అనిన్దితమనాహూతం వైశ్వదేవేష్వవస్థితమ్।
అతిథిం తం విజానీయాన్నైకగ్రామనివాసినమ్॥
క్షుధార్త్తస్తృషితశ్చైవ స్నాతో గృహముపాగతః।
ప్రయత్నేన తు సమ్పూజ్య సోఽతిథిః స్వర్గసంక్రమః॥
ఇష్టో వా యది వా ద్వేష్యో మూర్ఖః పణ్డిత ఏవ చ।
సమ్ప్రాప్తే వైశ్వదేవాన్తే సోఽతిథిః స్వర్గసంక్రమః॥
న పృచ్ఛేద్గోత్రాచరణం న స్వాధ్యాయం వ్రతాని చ।
చిత్తేన భావయేత్తన్తు సర్వదేవమయో హి సః॥

విష్ణుః ।

అతిథిర్యస్య భగ్నాశో గృహాత్ప్రతినివర్త్తతే।
స తస్య దుష్కృతం దత్త్వా పుణ్యమాదాయ గచ్ఛతి॥

యాజ్ఞవల్క్యః।

దినేఽతిథౌ తు విముఖే గతం యత్పాతకం భవేత్।
తదేవాష్టగుణం ప్రోక్తం సూర్యోఢే విముఖే గతే॥

ఋష్యశృఙ్గః।

గవాం గ్రామఞ్చ కుర్వీత నిత్యమేవ సమాహితః।
గవాఙ్కణ్డూయనం స్పర్శం గ్రాసమాహ్నికమేవ చ।

మార్కణ్డేయపురాణే।

అస్నాతాశీ మలం భుఙక్తే అజాపీ పూయశోణితమ్।
అహుత్వాన్నం కృమీన్ భుఙ్క్తే అదత్త్వా విషభోజనమ్॥
ఆత్మార్థం పచనం యస్య రత్యర్థం యస్య మైథునమ్।
వృత్త్యర్థం యస్య చాధీతం నిష్ఫలం తస్య జీవితమ్॥

అథ భోజన విధి।

తత్ర దేవలహారీతీ।

ఆహారన్తు రహః కుర్యాన్నిర్హారఞ్చైవ సర్వదా।
గుప్తాభ్యాం లక్ష్మ్యుపేతః స్యాత్ప్రాకాశ్యే హీయతే శ్రియా॥

మనుః।

ఉపస్పృశ్య ద్విజో నిత్యమన్నమద్యాత్సమాహితః।

ఆపస్తమ్బః।

యస్తు భోజనశాలాయాం భోక్తుకామః సన్నాసనస్థో వా అన్యత్ర ఆసనస్థో వా న చోపస్పృశేత్ యస్తూపస్పృశేత్ స పఙ్క్తి దూషక ఇత్యన్వయః।

యాజ్ఞవల్క్యః।

బాలం సువాసినీ వృద్ధగర్భిణ్యాతురకన్యకాః।
సమ్భోజ్యాతిథిభృత్యాంశ్చ దమ్పత్యోః శేషభోజనమ్॥

యమః।

విప్రః స్వర్గపరో నిత్యమర్చయేత్పితృదేవతామ్।
గురునతిథిబాలాంశ్చ తర్పయేత్పూర్వ్వమేవ తు॥
ఆత్మానం తర్పయేత్పశ్చాన్నియతీ వాయ్యతః శుచిః।
స్త్రీశూద్రం తర్పయేత్పశ్చాదేష ధర్మ్మః సనాతనః॥

వ్యాసః।

పఞ్చార్ద్రో భోజనం కుర్యాత్ప్రాఙ్ముఖో మౌనమాస్థితః।
హస్తౌ పాదౌ తథైవాస్యమేషాం పఞ్చార్ద్రతా మతా॥

బౌధాయనః।

ప్రాఙ్ముఖోఽన్నాని భుఞ్జీత శుచిః పీఠమధిష్ఠితః।

విష్ణుః।

న భువి ఆమనాన్తరితాయాం క్షితావుపవిశేదితి।

ఆసనే వర్జ్యాన్యాహ ప్రచేతాః।

గోశకృన్మృణ్మయం భిన్నం తథా పాలామపైప్పలమ్।
లౌహరఙ్గం సదైవార్కం వర్జ్జయేదాసనే బుధః॥

బ్రహ్మపురాణే।

ఉపలిప్తే సమే స్థానే శుచౌ సిద్ధాసనాన్వితే।
మణ్డలం గోమయేనేయాదథవా గౌరమృణ్మయా॥

అత్ర విశేషమాహ శఙ్ఖః।

చతుష్కోణం ద్విజాగ్ర్యస్య త్రికోణం క్షత్రియస్య చ।
మణ్డలాకృతి వైశ్యస్య శూద్రస్యాభ్యుక్షణం స్మృతమ్॥

వ్యాసస్తు శూద్రస్యార్ద్ధచన్ద్రాకృతి మణ్డలం ప్రాహ।

చతురస్త్రం త్రికోణఞ్చ వర్చులఞ్చార్ద్ధచన్ద్రకమ్।
కర్త్తవ్యమానుపూర్వ్వేణ బ్రాహ్మణాదిషు మణ్డలమ్॥

హారీతః।

న కార్ష్ణాయసే మృణ్మయే వా పాత్రే నాశ్నీయాత్।

మనుః।

న పాదౌ ధావయేత్కాంస్యే కదాచిదపి భాజనే।
న భిన్నభాణ్డే భుఞ్జీత న భావప్రతిదూషితే॥

భిన్నభాణ్డే నిషేధస్తామ్రాదివ్యతిరిక్త విషయః।

తథాచ పైఠీనసిః।

తామ్రరజతసువర్ణశఙ్ఖముక్తాశ్మస్ఫాటికానాం భిన్నమభిన్నమితి తామ్రపాత్రం యతివిషయం గృహస్థస్య నిషిద్ధత్వాత్।

తథాచ వృద్ధమనుః।

తామ్రపాత్రే న భుఞ్జీత భిన్నకాంస్యే మలావిలే।

పలాశపద్మపాత్రేషు గృహీ భుక్త్వైన్దవఞ్చరేత్॥

పలాశో వల్లీపలాశ ఇతి।

స్మృత్యర్థసారే।

ఏక ఏవ తు యో భుఙ్క్తే విమలే కాంస్యభాజనే।
చత్వారి తస్య వర్ధన్తే ఆయుః ప్రజ్ఞా యశో బలమ్॥

అత్రిః।

ఆసనే పాదమారోప్య యో భుఙ్క్తే బ్రాహ్మణః క్వచిత్।
ముఖేన వాన్నమశ్నాతి తుల్యం గోమాంసభక్షణే॥

ముఖేన గవాదివదిత్యర్థః।

బౌధాయనః।

భోజనం వన్దనన్దానముపహారం ప్రతిగ్రహః।
వహిర్జాను న కార్యాణి తద్వదాచమనం స్మృతమ్॥

హారీతః।

మార్జనాచమనబలికర్మభోజనాని దేవతీర్థేన కుర్యాత్।

వృద్ధమనుః।

న పివేన్న చ భుఞ్జీత ద్విజః సవ్యేన పాణినా।
ఏకహస్తేన న జలం శూద్రేనావర్జితం పివేత్॥

మార్కణ్డేయపురాణే।

పాదప్రసారణం కృత్వా న చ వేష్టితమస్తకః।

విష్ణుః।

నాశ్రీయాద్భార్యయా సార్ద్ధం నాకాశే న తథోత్థితః।
శయానః ప్రౌఢ఼పాదశ్చ కృత్వా చైవావసక్థికమ్॥

ఆకాశే మఞ్చాదౌ।

అచ విశేషమాహ మార్కణ్డేయః।

న్యస్తపాత్రస్తు భుఞ్జీత పఞ్చ గ్రాసాన్ మహామునే।
శేషముద్ధృత్య భోక్తవ్యమితి।

ఉహృత్య మఞ్చాదౌ పాత్రం నిక్షిప్యేత్యర్థః। పిత్రర్థభోజనే తు భూమౌ పాత్రస్థాపనమావశ్యకమ్। పిత్ర్యర్థన్తు న లుప్యత ఇతి అత్రైవ వాక్యశేషే తేనైవాభిధానాత్। పాదారోపితపాదః ప్రౌఢ఼పాదః।

బ్రహ్మపురాణే।

పఞ్చ గ్రాసాంస్తు భుఞ్జీత క్వచిద్వేశ్మని సఙ్కరే।
పాత్రముద్ధృత్య శేషన్తు భక్షయేత్సఙ్కరాఙ్భయాత్।
పిత్ర్యే కర్మ్మణి భుఞ్జానో భూమౌ పాత్రం న చాలయేత్॥

విష్ణుః।

న భిన్నభాజనోత్సఙ్గే న భువి న పాణౌ।

ఉత్సఙ్గే ఊర్వోరుపరి పాత్రం స్థాపయిత్వా।

వశిష్ఠః।

సర్వాభిరఙ్గులీభిరశ్నీయాత్పాణిఞ్చ నావధునీయాత్।

మార్కణ్డేయః।

యస్తు పాణితలే భుఙ్క్తే యః సవాయుం సమశ్నుతే।
అఙ్గులిఞ్చోద్ధరేద్యస్తు గోమాంసాశనవత్స్మృతమ్॥

సవాయుం సశబ్దమిత్యర్థః।

విష్ణుః।

నోచ్ఛిష్టం ఘృతమాదద్యాత్।

ఆదిత్యపురాణే।

నోచ్ఛిష్టో గ్రాహయేదాజ్యం జగ్ధశిష్టం న సన్త్యజేత్।
శూద్రభుక్తావశిష్టన్తు నాద్యాద్భాణ్డస్థితన్త్వపి॥

తథా।

న సన్ధ్యయోర్న మధ్యాహ్నే నారర్ద్ధరాత్రే కదాచన।
నార్ద్రవాసా నార్ద్రశిరా న చాయజ్ఞోపవీతవాన్।

ఏవఞ్చ

సాయమ్ప్రాతర్ద్విజాతీనామశనం శ్రుతిచోదితమ్।
నాన్తరా భోజనఙ్కుర్య్యాదగ్నిహోత్రసమో విధిః॥ఇతి।

మనునా య సాయమ్ప్రాతరిత్యుపాత్తం తత్తు రాత్రిదినయోర్గ్రహణార్థం న తు సన్ధ్యాకాలనిర్ణయార్థం న సన్ధ్యయోరితి నిషేధాత్। అగ్నిహోత్రసామ్యవిధానాద్దివా రాత్రౌ వా ద్విర్భోజనం నిషిద్ధమేవ। ఏవం పూర్వోక్తప్రకారేణ శుచౌ దేశే ఉపవిష్టః ఉక్తనియమయుక్తో భూత్వా వ్యాహృతిభిః గాయత్ర్యా చాన్నమభిమన్త్ర్యాభ్యుక్ష్య పరిషిచ్య ధర్మ్మరాజాదివలిన్దత్వా ఆపోశానకియాఙ్కృత్వా పఞ్చ గ్రాసాన్ గృహీత్వా భోజనాన్తర।మగ్నౌకరణాదికం విధాయాచమనఙ్కుర్య్యాత్।

తథాచ గోభిలః।

అథాతః ప్రాణాహుతికల్పో వ్యాహృతిభిర్గాయత్ర్యా చాభిమన్త్ర్య ఋతన్త్వా సత్యేన
పరిషిఞ్చామీతి సాయం సత్యం త్వర్తేన

పరిషిఞ్చామీతి। ప్రాతః।

అన్తశ్చరసి భూతేషు గుహాయాం విశ్వతోముఖః।

త్వం యజ్ఞస్త్వం వషట్కారః త్వం బ్రహ్మా త్వం ప్రజాపతిః।

ఆపో జ్యోతీ రసోఽమృతం బ్రహ్మ భూర్భువః స్వరోమ్।

అమృతోపస్తరణమసీత్యపః పీత్వా దశహోతారం మనసాను స్మృత్వాత్వరన్ పఞ్చగ్రాసాన్
గృహ్ణీయాత్। ప్రాణాయ స్వాహేతి గార్హపత్యమేవ జుహోత్యపానాయ
స్వాహేత్యన్వాహార్యపచనమేవ తేన జుహోతి వ్యానాయ స్వాహేతి ఆహవనీయమేవ
జుహోత్యుదానాయ స్వాహేతి సత్యమేవ తేన జుహోతి సమానాయ స్వాహేత్యావసథ్యమేవ
తేన జుహోతీతి।

శౌనకస్తు విశేషమాహ।

స్వాహాన్తాః ప్రణవాద్యాశ్చ నామ్నా మన్త్రాస్తు వాయవః।

జిహ్వయైవ గ్రసేదన్నం దశనేన న సంస్పృశేత్॥

తర్జనీమధ్యమాఙ్గుష్ఠలగ్నః ప్రాణాహుతౌ భవేత్।

మధ్యమానామికాఙ్గుష్ఠైరపానే జుహుయాద్బుధః।

సమానే సర్వహస్తేన సముదాయాహుతిర్భవేత్॥

భవిష్యపురాణే।

భోజనాత్కిఞ్చిదన్నాగ్రం ధర్మరాజాయ వై బలిమ్।
చిత్రాయ చిత్రగుప్తాయ ప్రేతేభ్యశ్చేదముద్ధరేత్॥

బ్రహ్మపురాణే।

హస్తేన లఙ్ఘయేన్నాన్నం నోదకేన కదాచన।
దన్తాద్యో లఙ్ఘయేదన్నం తేనాన్నం న హితమ్భవేత్॥

విష్ణుపురాణే।

అశ్నీయాత్తన్మనా భూత్వా పూర్వన్తు మధురం రసమ్।
లవణామ్లౌ తథా మధ్యే కటుతిక్తాదికాంస్తతః॥
ప్రాగ్ద్రవం పురుషోఽశ్నీయాన్మధ్యే తు కఠినాశనమ్।
అన్తే పునర్ద్రవాశీ తు బలారోగ్యేణ ముఞ్చతి॥
జఠరం పూరయేదర్ద్ధమన్నైర్భాగఞ్జలస్య చ।
వాయోః సఞ్చరణార్థాయ చతుర్థమవశేషయేత్॥

ఆదిపురాణే।

ఏకపఙ్క్తేరనుచ్చాయమధ్యే చేదాచమేత్పరః।
తదా శేషం విహాయైవ విప్రః సమ్యగపః స్పృశేత్॥

ఏకపఙ్క్తిస్థితానాం సర్వ్వేషాం భోజనే అపరిసమాప్తే ఇత్యర్థః।

పక్తిభేదానాహ వృహస్పతిః।

అగ్నినా భస్మనా చైవ స్తమ్భేన సలిలేన చ।
ద్వారేణైవ చ మార్గేణ పఙ్క్తిభేదో బుధైః స్మృతః॥

గ్రాసనియమమాహ ఆపస్తమ్బ।

అష్టౌ గ్రాసా మునేర్భక్ష్యం షోడ꠶శారణ్యవాసినః।
ద్వాత్రింశతం గృహస్థస్య అమితం బ్రహ్మచారిణః॥
ఆహితాగ్నిరనడ్వాంశ్చ బ్రహ్మచారీ చ యే త్రయః।
అశ్నన్త ఏవ సిధ్యన్తి నైషాం సిద్ధిరనశ్రతామ్॥

యదా గృహస్థస్యోపవాసః ప్రాప్తస్తదా బౌధాయనోక్తమ్।

ప్రాణాగ్ని హెూత్రమన్త్రాంశ్చ నిరుడీ భోజనే జపేత్।
త్రేతాగ్ని హెూత్రం మన్త్రాంశ్చ నిరుద్ధో భోజనే జపేత్।
త్రేతాగ్ని హెూత్రమన్త్రాంస్తు ద్రవ్యాలాభే జపేదితి॥

నిరుద్ధో భోజన ఇతి ఉపవాసేన భోజనరహిత ఇత్యర్థః।

పులస్త్యః।

భోజనే తు న నిఃశేషం కుర్యాత్ప్రాజ్ఞః కథఞ్చన।
అన్యత్ర దధిశక్త్వాజ్యపలలక్షీరమధ్వపః॥

భోజనానన్తరం దేవలః।

భుక్తోచ్ఛిష్టం సమాదాయ సర్వ్వస్మాత్కిఞ్చిదాచమన్।
ఉచ్ఛిష్టభాగధేయేభ్యః సోదకం నిర్వపేద్భువి॥

అత్ర మన్త్రః।

రౌరవే పుణ్యనిలయే పద్మార్బ్బుదనివాసినామ్।
అర్థినాముదకం నిత్యమక్షయ్యముపతిష్ఠతు॥

గద్యవ్యాసః।

తతస్తృప్తః సన్నమృతాపిధానమసీత్యపః ప్రాశ్య తస్మాద్దే
శాన్మనాగపాసృత్య విధివదాచమేత్।

అపాం ప్రాశనే శ్లోకవ్యాసః।

హస్తం ప్రక్షాల్య గణ్డూషం యః పివేత్పాపమోహితః।
స దైవఞ్చైవ పిత్ర్యఞ్చ ఆత్మానఞ్చైవ సాదయేత్॥
అర్ద్ధమీప్విత్వా తు గణ్డషమర్ద్ధన్త్యాజ్యం మహీతలే।

రసాతలే గతా నాగాస్తేన ప్రీణన్తి నిత్యశః॥

దేవలః।

ఆచమ్య తు తతః కార్య్యం దన్తకాష్ఠస్య భక్షణమ్।
భోజనే దన్తలగ్నాని నిర్హృత్యాచమనం చరేత్॥
దన్తలగ్నమసంస్కార్య్యం లగ్నమ్మన్యేత దన్తవత్।
న తత్ర బహుశః కుర్య్యాద్యత్నముద్ధరణమ్ప్రతి॥

దన్తలగ్నఞ్కాలాన్తరే స్థానాచ్చ్యుతం యత్తు త్యక్త్వైవ శుచిర్నాచమేత్।
తథాచ యాజ్ఞవల్క్యః।

శ్మశ్రు చాస్యగతం దన్తసక్తన్త్యక్త్వా తతః శుచిః।

నిగరన్నపి తు తచ్ఛుచిరిత్యాహ

మనుః।

దన్తవద్దన్తలగ్నేషు జిహ్వాస్పర్శే శుచిర్న తు।
పరిచ్యుతేషు చ స్థానాన్నిగిరన్నేవ తచ్ఛుచిః॥

పరిత్యాగనిగరయోర్వికల్పః।

స్థానచలనాత్ప్రాగ్జిహ్వాఘట్టనేఽపి శుచిరిత్యాహ

గౌతమః।

దన్తశ్లేషేషు దన్తవదన్యత్ర జిహ్వాభిమర్శనాత్ప్రాక్చ్యుతేరేకే ఇతి।

ప్రాక్చ్యుతర్జిహ్వాభిమర్శనే దీపో నాస్తీత్యర్థః।

ఏవం దన్తధావనానన్తరమ్

దేవలః।

ఆచాన్తో హృదయదేగమభిమృశతి ప్రాణానాం గ్రన్థీరుద్రమావిశన్తే కస్తేనాన్యేనాప్యాయస్వేతి।

పునరాచమ్య దక్షిణే పాదాఙ్గుష్ఠే పాణిం నిస్తారయతి।

అఙ్గుష్ఠమాత్రః పురుషో అఙ్గుష్ఠం వా సమాశ్రితః।
ఈశః సర్వ్వస్య జగతః ప్రభుః ప్రీణాతు విశ్వభుక్॥

తతః కరాదిముపస్పృశేత్। జానూ సంస్పృశేత్।

తథాచ వ్యాసః।

మా కరేణ కరం స్ప్రాక్షీర్మా జఙ్ఘే మా చ చక్షుషీ।
ఊరూ సంస్పృశ్య కౌన్తేయ భర్త్తవ్యస్తే మహాజనః॥

ఊరూ జానునీ। జానునీ స్పృగ రాజేన్ద్ర భర్త్వోః బహురాపదీతి తేనేవాభిధానాత్।

మార్కణ్డేయః।

భూయోఽప్యాచమ్య కర్తవ్యం తతస్తామ్బూలభక్షణమ్।
శ్రవణఞ్చేతిహాసస్య తతః కుర్యాత్సమాహితః॥

యాజ్ఞవల్క్యోఽపి।

అహః శేషం సహాసీత శిష్టైరిష్టైశ్చ బన్ధుభిః।ఇతి।

ఇతి భోజనవిధిః।

అథ భోజ్యాభోజ్యద్రవ్యాణి।

యాజ్ఞవల్క్యః।

అనర్చితం వృథామాంసం కేశకీటసమన్వితమ్।
శుక్తం పర్యుషితోచ్ఛిష్టం శ్వస్పృష్టమ్పతితేక్షితమ్॥
ఉదక్యాస్పృష్టసఙ్ఘుష్టపర్యాయాన్నాని వర్జయేత్।
గోఘ్రాతం శకునోచ్ఛిష్టం పదా స్పృష్టఞ్చ కామతః॥

అనర్చితం అవజ్ఞాపూర్వకం దత్తం వృథామాంసమనిషిద్ధేష్వపి మాంసేష్వవిహితకాలసమ్పాదితమ్। శుక్తఞ్కాలేనామ్లీభూతమ్। పర్యుషితం రాత్ర్యన్తరితమ్। ఏతచ్చ దధ్యాదివ్యతిరిక్తమ్। న శుక్తం న.పర్యుషితమన్యత్ర రాగఖణ్డః

చుక్రదధి గుడ఼ గోధూమ యవపిష్టవికారేభ్య ఇతి శఙ్ఖస్మరణాత్। యదుద్వోష్య దీయతే తదాఘుష్టాన్నమ్।

అన్నే ప్రతిప్రసవః।

అన్నం పర్య్యుషితమ్భోజ్యం స్నేహాక్తం విరసంస్థితమ్।
అస్నేహా అపి గోధూమయవగోరసవిక్రియాః॥

శఙ్ఖః।

అపూపాః శక్తవో ధానాస్తక్రం దధి ఘృతం మధు।
ఏతత్పణ్యేషు భోక్తవ్యం మణ్డలేపో న చేద్భవేత్॥

భక్ష్యాణి।

భక్ష్యాః పఞ్చనఖా మేధ్యా గోధాకచ్ఛపఖడ్గకాః।

శశశ్చ మత్స్యేష్వపి హి సింహతుణ్డకరోహితాః॥

భక్షణకాలమాహ।

ప్రాణత్యయే తథా శ్రాద్ధే ప్రోక్షితం ద్విజకామ్యయాయా।
దేవాన్ పితౄన్ సమభ్యర్చ్య ఖాద్మాంసం న దోషభాక్॥

ప్రోక్షితం యోగప్రీక్షణావ్యసంస్కారేగా స్మృతమ్। ద్విజకామ్యయా బ్రాహ్మణభోజనార్థం యత్సమ్పాదితమతిథిపూజాదౌ తదుచ్యతే।

యత్తు నిగమవచనమ్।

క్షేత్రజం గోపశోర్ఘాతం శ్రాద్ధే మాంసం తథా మధు।
దేవరాచ్చ సుతోత్పత్తిః కలౌ పఞ్చ వివర్జయేత్।

మాంసం వివజ్జవేదితి నిషేధః కలియుగే బ్రాహ్మణకర్తృకశ్రాద్ధవిషయః।

సున్వ్యన్తం బ్రాహ్మణస్యోక్తం మాంసం క్షత్రియవైశ్యయోః।
మధుప్రధానం శూద్రస్యేతి

శ్రాద్ధప్రకరణే పునస్తేన విశేషాభిధానాత్। ద్విజదేవతాపిత్ర్యుద్దేశేన కృతస్య యః శేషస్తస్య త్వవశ్యభక్షతా నాస్తి। న దోషభాగిత్యుపాదానాద్భక్షణే ప్రత్యవాయో నాస్తీతి యతోఽవగమ్యతే।

ఉక్తప్రకారవ్యతిరేకేణ భక్షణే దోషమాహ।

వసేత్స నరకే ఘోరే దినాని పశరోమభిః।
శంసితాని దురాచారో యో హన్త్యవిధినా పశూన్।

పరిత్యక్తమాంసస్య ఫలమాహ।

సర్వ్వాన్ కామానవాప్నోతి హయమేధఫలం తథా।
గృహేఽపి నివసన్విప్రో మునిమాంసం వివర్జ్జయేత్॥

ఇతి భోజ్యాభోజ్యద్రవ్యాణి।

అథ భోజ్యాభోజ్యద్రవ్యప్రసఙ్గాద్భోజ్యాభోజ్యాన్నా

అపి ప్రదర్శ్యన్తే।

తత్ర గౌతమః।

ప్రసక్తానాం స్వకర్మ్మసు ద్విజాతీనాం బ్రాహ్మణో భుఞ్జీత ఇతి।

ప్రశస్తానామిత్యాపి పాఠః । స్వకర్మ్మసు ప్రసక్తానాం నిష్ణాతానాం స్వకర్మ్మనిరతానామితి యావత్।

యాజ్ఞవల్క్యోఽపి।

పరపాకరుచిర్న స్యాదనిన్ద్యామన్త్రణాదృతే। ఇతి।

యమదగ్ని పైఠీనసీ।

బ్రాహ్మణస్య సదాశ్నీయాత్క్షత్రియస్య చ పర్వ్వసు।
ప్రకృతేషు చ వైశ్యస్య శూద్రస్య న కదాచన॥

అత్రాపి బ్రాహ్మణాదయః స్వకర్మ్మనిష్ఠా ఏవ, పర్వ్వసు పూర్ణిమాదిషు। ప్రకృతేషు ప్రక్రమవిశేషేషూత్సవేషు గోమఙ్గలాదిషు।

తథా।

అమృతం బ్రాహ్మణస్యాన్నం క్షత్రియాన్నం పయః స్మృతమ్
వైశ్యస్య త్వన్నమేవాన్నం శూద్రస్య రుధిరం స్మృతమ్॥

అభోజ్యాన్నా యాజ్ఞవల్క్యేన దర్శితాః।

అగ్నిహీనస్య విప్రస్య నాన్నమద్యాదనాపది।
కదర్య్యబద్ధచౌరాణాం క్లీవరఙ్గావతారిణామ్॥
వైణాభిశస్తవార్ద్ధుష్యగణికాగణదీక్షిణామ్।
ఏషామన్నం న భోక్తవ్యం సీమవిక్రయిణస్తథా॥ ఇతి।

అగ్నిహీనః శ్రౌతస్మార్త్తాగ్నిరహితః శూద్రాదిః। సత్యపి అధికారే అగ్నిహీనో బ్రాహ్మణాదిశ్చ॥
కదర్య్యో లుబ్ధః। బద్ధో నిగడాదినా వైణో వీణావాదనజీవీ వార్ద్ధుష్యం
నిషిద్ధవృత్త్యుపజీవనమాత్మనః స్తుతిః పరనిన్దాకరణమ్।

తథాచ విష్ణుః।

యస్తు నిన్దేత్పరం జీవం ప్రశంసత్యాత్మనో గుణాన్।
స వై వార్ద్ధుషికో నామ బ్రహ్మవాదిషు గర్హితః॥

గణదీక్షీ బహుయాజకః।

శూద్రస్య న కదాచన। అగ్నిహీనస్య విప్రస్య నాన్నమద్యాదనాపదీత్యాదిభిః శూద్రస్యాభోజ్యత్వే ప్రాప్తే ప్రతిప్రసవమాహ

యాజ్ఞవల్క్యః।

శూద్రేషు దాసగోపాలకులమిత్రార్ద్ధశీరిణ్గః।
భోజ్యాన్నా నాపితశ్చైవ యశ్చాత్మానం నివేదయేత్॥

దాసా గర్బ్బదాసాదయః। గోపాలో గోపరిపాలనజీవీ। కుల-

మిత్రం వంశపరమ్పరాయాతః। అర్ద్ధశీరీ సమ్భూయసముత్థాయితయా సహకర్షకః అథవా శీరోపలక్షితకృషిఫలార్ద్ధగ్రాహీ। నాపితో గృహే వ్యాపారకారయితా క్షౌరకర్త్రాపి। యశ్చ శూద్రః క్రీత ఏవ వాఙ్మనఃకాయకర్మ్మభిరాత్మానం ద్విజాయ నివేదయతి తవాహమితి దదాతి స ఆత్మనివేదవితా। ఏతే దాసాదయో యదీయాస్తస్యైవ తే భోజ్యానాః।

హారీతః।

కులమిత్రం కులపుత్రో భైక్షదః శిక్షకః సుహృత్।
భవేద్యస్య సుఖం లాభో భయత్రాతా చ యో భవేత్॥

కులపుత్రః కులమిత్రపుత్రః। భవేద్యస్య యస్య సమ్బన్ధీ భవేత్ ఇత్యర్థః । అత్ర స్వశబ్దః సర్వ్వత్రాన్వేతి ఏతే దాసాదయోఽపి స్వవిహితనిత్యకర్మ్మనిరతా ఏవ భోజ్యాన్నాః।

తథాచ మనుః।

నాద్యాచ్ఛూద్రస్య పక్వాన్నం విద్వానశ్రాద్ధినో ద్విజః।
ఆదదీతామమే వాస్మాదవృత్తావేకరాత్రికమ్॥

అశ్రాద్ధీ నిత్యశ్రాద్ధరహితః। ఏతచ్చ నిత్యకర్మప్రదర్శనార్థమ్ అస్మాదశ్రాద్ధినః।
ఏకరాత్రికమేకాహపర్యాప్తమ్

పక్వాన్నాన్యపి విశేషాత్।

సుమన్త్వఙ్గిరసౌ।

గోరసఞ్చైవ శక్తూంశ్చ తైలం పిణ్యాకమేవ చ।

అధూపాన్ భక్షయేచ్ఛూద్రాద్యశ్చాన్యత్పయసా శృతమ్॥

హారీతః।

కన్దుపక్వం స్నేహపక్కం పాయసం దధి శక్తవః।

ఏతాన్యశూద్రాన్నభుజీ భోజ్యాని మనురబ్రవీత్॥

ఏవఞ్చ యాని శూద్రాన్ననిషేధకాని వచనాని తాని
శూద్రపరిగణితపక్వాన్నవ్యతిరిక్తవిషయాణి। యాని చ దాసాదిలక్షణాని
పరాశరస్మృతావభిహితాని తాని చ న శూద్రాభిప్రాయేణ। తథా సతి పరస్పరవిరోధాత్।
లక్షణాని చ।

శూద్రకన్యాసముత్పన్నో బ్రాహ్మణేన తు సంస్కృతః।

సంస్కారే తు భవేద్దాసః అసంస్కారే తు నాపితః॥

క్షత్రియాచ్ఛూద్రకన్యాయాం సుతో జాతస్తు నామతః।

గోపాలస్తు స విజ్ఞేయో భోజ్యోవిప్రైర్న సంశయః॥

వైశ్యకన్యాసముత్పన్నో బ్రాహ్మణేన తు సంస్కృతః।
తదర్ద్ధికస్తు విజ్ఞేయో భోజ్యో విప్రైర్న సంశయః॥

గోపాలస్య క్షత్రియో జనకః అన్యేషాన్తు బ్రాహ్మణః। అత్ర యద్యపి దాసనాపితగోపాలానాం మాతృద్వారాపి శూద్రత్వం తథాపి కులమిత్రార్ద్ధశీరిణోర్న మాతృద్వారాపి తతః క్వచిన్మాతృద్వారా శూద్రత్వం క్వచిన్నేతి ఏతే శూద్రేషు భోజ్యాన్నా ఇత్యనేన విరోధః స్యాత్కిఞ్చ

మూర్ద్ధసిక్తజాత్యన్తః పాతిత్వాదేతేషాం న శూద్రత్వం తథా చైతేషాంశూద్రత్వే మూర్ద్ధసిక్తాదిజాతిప్రతిపాదకవచనైః సహ విరోధః స్యాల్లక్షణవాక్యానాన్త్వయమభిప్రాయః శూద్రరూపదాసాదీనాం భోజ్యాన్నత్వకథనం ప్రసఙ్గాత్। డిత్థడపిత్థసంజ్ఞాన్తరాణీవ దాసాదిసంజ్ఞా అపి సన్తీతి ప్రదర్శనార్థమితి। అతఏవ సుతో జాతస్తు నామతః గోపాలస్తు స విజ్ఞేయ ఇత్యత్ర నామత ఇతి గ్రహణం కృతమ్। కిఞ్చ ఆత్మనివేదకస్య కుమ్భకారాదేశ్చ కేవలశూద్రతాన్యాయేనేతరేషామపి శూద్రత్వమేవ యుక్తమ్।

ఇతి భోజ్యాభోజ్యాన్ననిర్ణయః।

అథ శయనవిధిః।

తత్రాఙ్గిరాస్తథా యాజ్ఞవల్క్యోఽపి।

ఉపాస్య పశ్చిమాం సన్ధ్యాం హుత్వాగ్నీంస్తానుపాస్య చ।
భృత్యైః పరివృతో భుక్త్వా నాతితృప్త్యాథ సంవిశేత్॥

చకారో విశ్వేదేవాదిసముచ్చయార్థః । ఏతచ్చ పాకాన్తరేణ న దివావశిష్టేన।

తథాచ విష్ణుపురాణే।

పునః పాకముపాదాయ సాధ్యమప్యవనీపతే।
వైశ్వదేవనిమిత్తం వై పత్న్యా సార్ద్ధం బలిం హరేత్॥

వ్యాసః।

శుచౌ దేశే వివిక్తే తు గోమయేనోపలేపితే।
ప్రాగుదక్ప్లవనే చైవ సంవిశేతు సదా బుధః॥

తథా।

మఙ్గల్యమ్పూర్ణకుమ్భన్తు శిరఃస్థానే నిధాయ తు।
వైదికైగరుడైర్మన్త్రైరాక్షాఙ్కృత్వా స్వపేత్తతః॥

విష్ణుపురాణే।

గచ్ఛేచ్ఛయ్యామధిష్ఠాయ రాత్రిసూక్తం జప్త్వా విష్ణుం నమస్కృత్య సర్వాయ సర్వ్యభద్రం తే ఇత్యేతచ్ఛ్లోకద్వయం జప్త్వేష్టదేవతాస్మరణఙ్కృత్వా సమాధిమాస్థాయాన్యాంశ్చ వైశ్వదేవికాన్మన్త్రాన్పవిత్రీర్జప్త్వా మఙ్గలశ్రుతిశఙ్ఖమఞ్చ శృణ్వన్దక్షిణాభిరాః స్వపేదితి।

దక్షిణాశిరా ఇతి ప్రదర్శనార్థమ్। అతఏవ పురాణే।

ప్రాచ్యాం దిశి శిరః శస్తం యామ్యాయామథవా నృప।
సదైవ స్వపతః పుంసో విపరీతన్తు రోగదమ్॥ఇతి।

మార్కణ్డేయః।

శూన్యాలయే శ్మశానే చ న వహ్నిసమీపేన వేదసమాప్తౌ నాశుచిర్న నగ్నో న విశీర్ణఖట్వాయాం న భూతయక్షగృహాయతనేషు శ్మశానవల్మీకమహావృక్షచ్ఛాయాసు చ ఇతి।

విష్ణుః।

నార్ద్రపాదః స్వపేన్న పలాశశయనే న పఞ్చదారుకతే న విద్యుద్దగ్ధకృతే నాగ్నిప్లుష్టే న పటసిక్తద్రుమజే న బాలమధ్యే నారిమధ్యే న ధాన్యగోగురుహుతాశసురాణాముపరి నోచ్ఛిష్టే న దివేతి।

తథా।

నిద్రాసమయమాసాద్య తామ్బూలం వదనాత్త్యజేత్।
పర్యఙ్కాత్ప్రమదాం భాలాత్పుణ్డ్రమ్పుష్పాణి మస్తకాత్।
గదప్రమాదయక్ష్మాహిభయదాః సర్వ్వదా ఇమే॥

ఇతి శయనవిధి।

ఇహ మదనపారిజాతే మదనక్షితిపాలదానజలరూఢః్రే।
స్తవకస్తృతీయ ఆసీదామోదాకృష్టపణ్డితభ్రమరః॥
మతిర్యేషాం శాస్త్రే ప్రకృతిరమణీయా వ్యవహృతిః
పరం శీలం శ్లాఘ్యం జగతి ఋజవస్తే కతిపయే।
చిరం చిత్తే తేషాం ముకురతలభూతే స్థితిమియా-

దియం వ్యాసారణ్యప్రవరమునిశిష్యస్య భణితిః॥

ఇతి పణ్డితపారిజాతభట్టారమల్లేత్యాదివిరుదరాజీవిరాజమానస్య

శ్రీమదనపాలస్య నిబన్ధే మదనపారిజాతాభిధేయే

తృతీయస్తవకః।

అథ శయనానన్తరం ప్రాప్తగర్భాధానాదిసంస్కారాః। తత్ర గర్భాధానోపయుక్తత్వేన ప్రథమమృతుకాలా నిరుప్యన్తే।

యాజ్ఞవల్క్యః ।

షోఢశర్తు_నిశాః స్త్రీణాం తాసు యుగ్మాము సంవిశేత్।
బ్రహ్మచార్యేవ పర్వాణ్యాద్యాశ్చతస్రస్తు వర్జ్జయేత్॥

స్త్రీణాం షోఢశనిశా ఋతుః గర్భాధానయోగ్యకాలస్తత్రోక్తవిధినా గచ్ఛన్ బ్రహ్మచార్యేవ।

చతుర్ద్దశ్యష్టమీ చైవ అమావస్యా చ పూర్ణిమా।
చత్వార్యేతాని పర్వాణి రవిసంక్రాన్తిరేవ చ॥

మనుః।

అమావాస్యామష్టమీఞ్చ పౌర్ణమాసీఞ్చతుర్దశీమ్।
బ్రహ్మచారీ భవేన్నిత్యమప్యృతౌ స్నాతకో ద్విజః॥

తథా।

తాసామాద్యాశ్చతస్రశ్చ నిన్దితైకాదశీ తథా।
త్రయోదశీ చ శేషాః స్యుః ప్రశస్తా దశరాత్రయః॥

ఏకాదశీ త్రయోదశ్యావృతోర్న పక్షస్య।

హారీతస్తు।

చతుర్థరాత్రావపి గర్భాధానమిచ్ఛతి చతుర్థేఽహని స్రాతాయాం

యుగ్మాసు చ గర్భాధానం తదుపేతమ్। బ్రహ్మగర్భం సన్దధాతి ఇతి।

తథా।

శుద్ధా భర్తుశ్చతుర్థేఽహ్ని స్నానేన స్త్రీ రజస్వలా।
దైవే కర్మణి పిత్ర్యే చ పఞ్చమేఽహని శుధ్యతి ॥ ఇతి।

తథా।

తతశ్చతుర్థ్యాం స్త్రీగమనస్య పరిహితప్రతిషేధత్వాద్వికల్పః స చ వ్యవస్థితః రజోనివృత్తౌ చతుర్థ్యాం విధిస్తద నివృత్తౌ ప్రతిషేధః అనేనైవాభిప్రాయేణ।

మనుః।

రజస్యుపరతే సాధ్వీ స్నానేన స్త్రీ రజస్వలా। ఇతి।

సాధ్వీ గర్భాధానాదివిహితకర్మయోగ్యేత్యర్థః।

యాజ్ఞవల్క్యః ।

ఏవం గచ్ఛన్స్త్రియామాం మఘాం మూలఞ్చ వర్జ్జయేత్।
సుస్థ ఇన్దౌ సకృత్పుత్త్రలక్షణం జనయేత్పుమాన్॥

ఏవం సకృద్రాత్రావేకవారమేవ గచ్ఛేదిత్యర్థః। పుమానేకనియమయుక్తః అప్రతిహతపుంస్కో భవేత్।

జ్యోతిఃశాస్త్రే।

పిత్ర పౌష్ణం నైర్ఋతం వా నిధిరూపన్త్యక్త్వేతి।

పిత్ర్యం మఘా పౌష్ణం రేవతీ నైర్ఋతం మూలమ్।

ఋతుగమనే స్నానమాహాపస్తమ్బః।

ఋతౌ తు గర్భశుద్ధ్యర్థ్యాత్మానం మైథునినః స్మృతమ్।
అనృతౌ తు సదా కార్య్యం న శౌచం సూత్రపురీషవత్॥
ద్వావేతావశుచీ స్యాతాన్దమ్పతీ శయనఙ్గతౌ।
భవనాదుత్థితా నారీ శచిః స్యాదశుచిః పుమాన్॥

ప్రసఙ్గాద్రజస్వలావ్రతాని।

తత్ర వశిష్ఠః।

త్రిరాత్రం రజస్వలాఽశుచిర్భవతి। సా నాఞ్జ్యాన్నాభ్యఙ్గ్యాన్నాప్సు స్నాయాదధః శయీత న దివా సుప్యాన్న రజ్జుం ప్రసృజేన్నదన్తాన్ధావయేన్న మాంసమశ్నీయాన్న గ్రహాన్నిరీక్షేత న హసేన్న కిఞ్చిదాచరేన్నాఞ్జలినా జలం పివేన్న సర్వ్వేణ పాత్రేణ లోహితాయసేన వేతి।

ఖర్వ్వో వామహస్తః। అయఞ్చ వామహస్తస్య నిషేధః కేవలస్యైవ అథవా ఖర్వ్వపాత్రమ్। లోహితాయసం తామ్రమ్।

స్నానానన్తరం పునరపి రజోదర్శనే విశేషమాహ

హారీతః।

రజస్వలా యది స్నాతా పునరేవ రజస్వలా।
అష్టాదశదినాదర్వ్వాగశుచిత్వం న విద్యతే॥
ఏకోనవింశతేరర్వ్వాగేకాహం స్యాత్తతో ద్వ్యహమ్।
వింశత్ప్రభృత్యుత్తరేషు త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్॥ఇతి।

అష్టాదశదినాదకర్వ్వాక్ సప్తదశదినాభ్యన్తరే ఇత్యర్థః। ఏవముత్తరత్రాపి। ఇయఞ్చ గణనా రజోదర్శనదినాదారభ్య।

యత్తూక్తమ్।

చతుర్దశదినాదర్వ్వాగశుచిత్వం న విద్యతే।ఇతి।

తత్తు స్నానప్రభృతి ఇతి న విరోధః। ప్రౌఢయౌవనావాస్తు అష్టాదశదినాభ్యన్తరే రజోదర్శనేఽపి త్రిరాత్రమశుచిత్వమ్।

ఇతి ఋతుకాలనిర్ణయః।

అథ గర్భాధానమ్।

తత్ర విష్ణుపురాణే।

ఋతావుపగమః శస్తః స్వపత్న్యాం మన్త్రతో ద్విజః।ఇతి।

మన్త్ర ఇతి ద్విజాతివిషయః। తత్ర మన్త్రా గోభిలేనోక్తాః। ఊర్ద్ధం త్రిరాత్రం సమ్భవే ఇత్యేకే। యదర్తుమతీ భవత్యుపరతశోణితా తదా సమ్భవకాలే ఇత్యుపక్రమ్య దక్షిణేన పాణినా ఉపస్థమభిస్పృశేత్। విష్ణుర్యోనిం కల్పయాత్విత్యేతయర్చా గర్భ్భం ధేహి సినీబాలీతి చ సమావృతౌ సమ్భవతః।

స్త్రీణాం బహుత్వే ఋతుయోగపద్యే గమనక్రమమాహ

దేవలః।

యౌగపద్యే తు తీర్థానాం విప్రాదిక్రమశో వ్రజేత్।

రక్షణార్థమపుత్రాణాం గ్రహణక్రమశోఽపి చ॥ఇతి।

తీర్థమృతుర్విప్రాదిక్రమో వర్ణక్రమః గ్రహణక్రమో వివాహక్రమః। నను వర్ణక్రమేణైవ వివాహోఽపీతి పునరపి గ్రహణక్రమోపాదానమనర్థకమితి చేన్నైవం ప్రథమతః స్వజాత్యాదిక్రమేణోఢదారస్య

ద్వైవాదన్యతరవర్ణదారాన్తరితస్య పునస్తద్వర్ణకన్యకాపరిణీతస్య సవర్ణాపుత్రవతీ దారేషు ఋతుకాలయోగపద్యే వివాహక్రమేణ గమనం నియమ్యత ఇతి గ్రహణక్రమోపాదానస్య సార్థకత్వాత్।

పరాశరః।

ఋతుస్రాతాన్తు యో భార్యాం సన్నిధౌ నోపగచ్ఛతి।

ఘోరాయాం భ్రూణహత్యాయాం యుజ్యతే నాత్ర సంశయః॥

అత్రాసన్నిధౌ తు న దోషః। సన్నిధానేఽపి సుస్థస్యైవాయం నియమః।

యః స్వదారామృతస్త్రాతాం సుస్థః మన్నోపగచ్ఛతి।

ఇతి స్మరణాత్। అయఇ్చ ఋతుగమననియమోఽజాతపుత్రస్యైవ మనునా జ్యేష్ఠస్య ప్రాశస్త్యాభిధానాదితరేషాం కామజత్వనిర్దేశాచ్చ।

జ్యేష్ఠేన జాతమాత్రేణ పుత్రీ భవతి మానవః।
యస్మిన్నృణం సన్నయతి యేన చానన్త్యమశ్నుతే।
స ఏవ ధర్మ్మజః పుత్రః కామజానితరాన్విదురితి॥

ఇతి గర్భాధానమ్।

అథ పుంసవనమ్।

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః।

గర్భ్భాధానమృతౌ పుంసః సవనం స్పన్దనాత్పురేతి।

పుంసవనమిత్యనువృత్తౌ

పారస్కరః।

మాసే ద్వితీయే వా యదహః పుంసాం నక్షత్రేణ చన్ద్రమాః స్యాదితి।

పుంసాం నక్షత్రేణ పుంనక్షత్రేణ తాని చ రత్నకోషే దర్శితాని।

హస్తో మూలం శ్రవణః పునర్వ్వసుర్మృగశిరస్తథా।
పుష్యః పుంసంజ్ఞితేషు కార్యేషు హ్యేతాని శుభాని ధిష్ణ్యానీతి॥

బృహస్పతిస్తు జాతగర్భర్భే స్పన్దనే పుంసవనమాహ।

సవనం స్పన్దితే శిశావితి।

అత్ర యథాశాఖం వ్యవస్థా।

ఇతి పుంసవనమ్।

అథ సీమన్తోన్నయనమ్।

గోభిలః ।

ప్రథమే గర్భే చతుర్థే మాసీతి।

బౌధాయనః।

అథ సీమన్తోన్నయనం మాసి చతుర్థే షష్ఠే పఞ్చమే వేతి।

లోకాక్షిః।

తృతీయే గర్భమాసే తు సీమన్తోన్నయనఞ్కారయేత్।ఇతి।

అత్ర విశేషమాహ శౌనకః।

ఆపూర్యమాణే పక్షే యదా పుంసాం నక్షత్రేణ చన్ద్రమా యుక్తః స్యాదితి పుంసవనసీమన్తోన్నయనే స్త్రీసంస్కారౌ।

అతఏవ సకృత్కర్త్వ్యావితి కేచన।

పారస్కరః।

పుంసవనసీమన్తోన్నయనమ్ప్రథమగర్భే। ఇతి।

తథాచ దేవలోఽపి।

సకృచ్చ సంస్కృతా నారీ సర్వ్వగర్భేఽపి సంస్కృతి।

హారీతః।

సకృత్సంస్కృతసంస్కారాః మోమన్త్రేన ద్విజస్త్రియః।
యం యద్గర్భం ప్రసూయన్తే స గర్భః సంస్కృతీ భవేత్॥ఇతి।

విష్ణుః।

సీమన్తోన్నయనఙ్కర్మ్మ న స్త్రీసంస్కార ఇష్యతే।
కేచిద్గర్భస్య సంస్కారాద్గర్భగ్గర్భమ్ప్రయుఞ్జతే॥ఇతి।

అత్రాపి స్వస్వగృహ్యానుసారేణ వ్యవస్థా।

అకృతసీమన్తాయాః ప్రసవే సత్యత్రతోక్తౌ విశేషః।

స్త్రీ యదాఽకృతసీమన్తా ప్రసూతే తు కథఞ్చన।
గృహీతపుత్త్రా విధివత్పునః సంస్కారమర్హతి॥ఇతి।

ఇతి సంమిన్తోన్నయనమ్।

అథ జాతకర్మ్మ।

తత్ర విష్ణుః।

జాతకర్మ్మ తతః కుర్య్యాత్పుత్త్రే జాతే యథోదితమ్।ఇతి।

యథోదితం స్వస్వగృహ్యోక్తవిధినేత్యర్థః। తచ్చ స్నానానన్తరమ్।

జాతే పుత్రే పితుః స్నానం సచేలన్తు విధీయతే।

ఇతి సంవర్త్తస్మరణాత్। ఏతచ్చ స్నానం రాత్రావపి భవతి।

యథాహ వ్యాసః।

రాత్రౌ స్నానం న కుర్వ్వీత దానఞ్చైవ విశేషతః।
నైమిత్తికన్తు కుర్వ్వీత స్నానన్దానఞ్చ రాత్రిషు॥ ఇతి।

నైమిత్తికదానాన్యపి స ఏవాహ।

గ్రహణోద్వాహసంక్రాన్తియాత్రార్త్తిప్రసవేషు చ।
దానం నైమిత్తికం జ్ఞేయం రాత్రావపి న దుష్యతి॥

జాతకర్మ్మ చ నాభినాలభేదనాత్ పూర్వ్వమేవ।

తథాచ మనుః।

ప్రాఙ్నాభివర్ద్ధనాత్పుంసో జాతకర్మ్మ విధీయతే। ఇతి।

జైమినిః।

యావన్న ఛిద్యతే నాలం తావన్నాప్నోతి సూతకమ్।
ఛిన్నే నాలే తతః పశ్చాత్సూతకన్తు విధీయతే॥

యచ్చ విష్ణుధర్మ్మోత్తరే

అచ్ఛిన్ననాభ్యాఙ్కర్త్తవ్యం శ్రాద్ధం వై పుత్రజన్మని।
అశౌచోపరమే కార్య్యమథవా నియతాత్మభిః॥ఇతి।

తత్తు కర్త్తృప్రధానాద్యపేక్షయా। వేదితవ్యమ్।

తథాచ వైజవాపః।

జన్మనోఽనన్తరఙ్కార్య్యం జాతకర్మ్మ యథావిధి।
దైవాదతీతకాలశ్చేదతీతే సూతకే భవేత్॥ఇతి।

తచ్చ శ్రాద్ధమామేన।

అతఏవ ప్రచేతాః।

స్త్రీ శూద్రః శ్వపచశ్చైవ జాతకర్మ్మణి చాప్యథ।
అమశ్రాద్ధం సదా కుర్య్యాద్విధినా పార్వ్వణ్ఠన తు॥ ఇతి।

అమాభావే హేమ్నా।

తథాచ వ్యాసః।

ద్రవ్యాలాభే ద్విజాలాభే ప్రవాసే పుత్త్రజన్మని।
హేమశ్రాద్ధమ్ప్రకుర్వ్వీత యస్య భార్య్యా రజస్వలా॥

ద్రవ్యాభావే ఆమద్రవ్యాలాభే యస్య భార్య్యేత్యయం పక్షః శ్రాద్ధస్తవకే వ్యాఖ్యాస్యతే।ప్రతిగ్రహశ్చ నాభివర్ద్ధనాత్పూర్వ్వం తద్ధర్వ్వా।

యథాహ శఙ్ఖః।

కుమారప్రసవే నాభ్యామచ్ఛిన్నాయాం గుడ఼తిలహిరణ్యవస్త్ర-
గోధాన్యాదిప్రతిగ్రహేష్వదోషస్త్వదహస్త్వేకే కుర్వ్వీత ఇతి।

సర్వ్వేషాం సకుల్యానాం ద్విపదచతుష్పదౌ ధాన్యాని హిరణ్యాని దద్యాత్।

అశౌచమధ్యేఽప్యేతత్కార్యమిత్యాహ

ప్రజాపతిః।

అశౌచే తు సముత్పన్నే పుత్త్రజన్మ యదా భవేత్।
కర్త్తుస్తాత్కాలికీ శుద్ధిః పూర్వాశౌచేన శుధ్యతి॥ ఇతి।

యత్తు జ్యోతిఃశాస్త్రే।

మృదుధ్రువక్షిప్రచరేషు భేష్వేషాముద్యేఽపి వా।
గురౌ శుక్రేఽథవా కేన్ద్రే జాతకర్మ్మ చ నామ వా॥ ఇతి।

తద్దైవాజ్జాతకర్మ్మనామకరణోత్కర్షే వేదితవ్యమ్। అనుత్కర్షే తు నాయం నియమః।
నిత్యస్నానోత్తరభావిత్వాన్నైమిత్తికస్య।

ఇతి జాతకర్మ।

అథ నామకరణమ్।

తత్ర మనుః।

నామధేయం దశమ్యాన్తు ద్వాదశ్యాం వాస్య కారయేత్।
పుణ్యే తిథౌ ముహూర్త్తే వా నక్షత్రే వా గుణాన్వితే।

యాజ్ఞవల్క్యః।

అహన్యేకాదశే నామేతి।

భవిష్యపురాణే।

నామధేయన్దశమ్యాన్తు కేచిదిచ్ఛన్తి పార్థివ।
ద్వాదశ్యామపరే రాత్రౌ మాసే పూర్ణే తథా పరే।
అష్టాదశేఽహని తథా వదన్త్యన్యే మనీషిణః॥

గృహ్యపరిశిష్టే।

జననాద్దశరాత్రే వ్యుష్టే శతరాత్రే సంవత్సరే చేతి।

శఙ్ఖః।

అశౌచే తు వ్యతిక్రాన్తే నామకర్మ విధీయతే।ఇతి।

న చాయం నియమః, తథాచ నామధేయం దశమ్యామిత్యాదివచనవిరోధాత్। తతశ్చాహన్యేకాదశే నామేత్యాదీనాం వివక్షితార్థత్వమేవ తేనాశౌచమధ్యేఽపి కార్య్యం స్వగృహ్యానుసారేణ వైతే పక్షా వ్యవస్థితాః విజ్ఞేయాః।

శఙ్ఖలిఖితౌ ।

దశమ్యాముత్థాప్య పిణ్డవర్ద్ధనం పితౄణాం తత్ర సాన్నిధ్యమితి శ్రుతేః। బ్రహ్మణే చాహుతిమపూరర్వ్వే పితౄననుమాన్య తదహరేవ నామకరణం కుర్య్యాద్దేవతానక్షత్రాదిస్వన్థం పితా నామ కుర్య్యాదన్యో వా కులవృద్ధశ్చతురక్షరం ద్వ్యక్షరం వా ఘోషవదాద్యన్తస్థం పుంనామీకారాన్తం స్త్రీణామేవం కృతే నామ్ని శుచి తత్కులం భవతీతి।

అయమర్థః। దశమేఽహని సూతికాం పూర్వ్వశయ్యాదుత్థాప్య పిణ్డవర్ద్ధనమితి నామ కర్మ్మ తత్కుర్య్యాత్। తత్ర చాయం క్రమః। బ్రహ్మణే పూర్వ్వమాహుతిం పితౄననుమాన్యాభ్యుదయశ్రాద్ధేన పూజయిత్వా పితా తదభావే సాన్నిధ్యాదినా అన్యో నామ కుర్య్యాత్। తత్ర నియమః చతురక్షరమిత్యాది। వర్గతృతీయచతుర్థాన్యక్షరాణి గకారఘకారాదీని తాన్యాదౌ కృత్వా యరలవా అన్తస్థాస్తన్మధ్యే కుర్య్యాదితి।

వైజవాపః।

పితా నామ కరోత్యేకాక్షరం ద్వ్యక్షరం త్ర్యక్షరం చతురక్షరం పరిమితఞ్చేతి।

అత్ర సమసంఖ్యా పుంసః।

శఙ్ఖః।

అయుగ్మాక్షరమాకారాన్తం స్త్రియై తద్విహితమపి।

ఈకారాన్తం స్త్రీణామితి స్వకులసమ్బద్ధం కుర్య్యాత్।

తథాచ శఙ్ఖః।

కులదేవతాసమ్బద్ధం పితా నామ కుర్య్యాదితి।

కులసమ్బద్ధం దేవతాసమ్బద్ధం వేత్యర్థః।

మనుః।

మఙ్గల్యం బ్రాహ్మణస్య స్యాత్క్షత్రియస్య బలాన్వితమ్।
వైశ్యస్య ధనసంయుక్తం శూద్రస్య తు జుగుప్సితమ్॥

మఙ్గలబలధననిన్దాప్రతిపాదకాని క్రమేణ నామాని భవన్తీత్యర్థః। యథా రుద్రశర్మా శక్తిపాలో ధనపుష్టో హీనదాస ఇతి।

యమస్తూత్తరపదనియమమాహ।

శర్మా దేవశ్చ విప్రస్య వర్మా త్రాతా చ భూభుజః।
భూతిర్దత్తశ్చ వైశ్యస్య దాసః శూద్రస్య కారయేత్॥

త్రాతేతి రక్షశబ్దప్రదర్శనార్థమ్। అత్ర శక్తిపాలేత్యాదిశబ్దాభవన్తి।

ఇతి నామకరణమ్।

అథ నిష్క్రమణమ్।

భవిష్యపురాణే।

ఉత్తరార్ద్ధే మనురపి।

ద్వాదశేఽహనిః రాజేన్ద్ర శిశోర్నిష్క్రమణం గృహాత్।
చతుర్థే మాసి కర్త్తవ్యం యథాన్యేషాం మతం విభో॥

యత్ర విశేషమాహ యమః।

తతస్తృతీయే। కర్త్తవ్యం మాసి సూర్య్యస్య దర్శనమ్।
చతుర్థే మాసి కర్త్తవ్యం శిశోశ్చన్ద్రస్య దర్శనమ్॥

లోకాక్షిః।

తృతీయే మాసే ఆదిత్యస్య దర్శనమితి।

అత్రాపి పూర్వ్వవదేవః వ్యవస్థా।

సురేశ్వరః।

జీవభార్గవసౌమ్యానాం శిశునిష్క్రమణక్రియా।
దివసే శస్యతే నిత్యమాయుర్వృద్ధిర్వలం ప్రజా॥
అశ్వినీ రేవతీ హస్తా ధనిష్ఠా రోహిణీ తథా।
శ్రవణం పుష్యసంయుక్తం మృగేణోత్తరఫల్గునీ॥
అనురాధోత్తరాషాఢా తథాచైవ పునర్వ్వసుః।
ఇమాని భాని శస్తాని శిశునిష్క్రమణే విధీ॥

ఇతి నిష్క్రమణమ్।

అథ కర్ణవేధః।

జ్యోతిఃశాస్త్రే।

కార్త్తికే పౌషమాసే వా చైత్రే వా ఫాల్గునేఽపి వా।
కర్ణవేధం ప్రశంసన్తి శుక్లపక్షే శుభే దినే॥
సునక్షత్రే శుభే చన్ద్రే సుస్థే శీర్షోదయే శుభే।
దినచ్ఛిద్రేఽవ్యతీపాతే విష్టివైధృతివర్జితేన॥
శిశోరజాతదన్తస్య మాతురుత్సఙ్గసర్పిణః।
సౌచికో వేధయేత్కర్ణౌ సూచ్యా ద్విగుణసూత్రయా॥

హస్తాశ్వినీస్వాతిపునర్వ్వసౌ చ
తిష్యేన్దుచిత్రాహరిరేవతీషు।
చన్ద్రేఽనుకూలే గురుశుక్రవారే
కర్ణౌ తు వేధ్యౌ ప్రవరేజ్యలగ్నే॥

అయఞ్చ కర్ణవేధః కులక్రమాగతకాలే కర్త్తవ్యః।

ఇతి కర్ణవేధః।

అథాన్నప్రాశనమ్।

తత్ర మనుః।

షష్ఠేఽన్నప్రాశనం మాసి యద్వేష్టం మఙ్గలం కులే।

లోకాక్షిః।

షష్ఠే మాసేఽన్నప్రాశనం జాతదన్తేషు వేతి।

యమః।

తతోఽన్నప్రాశనం మాసి షష్ఠే కార్య్యం యథావిధి।
అష్టమే వాథ కర్త్తవ్యమితి।

శఙ్ఖః।

సంవత్సరేన్నప్రాశనమితి। వ్యవస్థా చ పూర్వ్వవత్।

అత్ర విశేషో మార్కణ్డేయపురాణే।

దేవతాపురతస్తస్య ధాత్ర్యుత్సఙ్గగతస్య చ।
అలఙ్కృతస్య దాతవ్యమన్నం పాత్రేయ కాఞ్చనే।
మధ్వాజ్యకనకోపేతం ప్రాశయేత్పాయమైర్యుతమ్॥

తదనన్తరం శిశోర్జీవికాపరీక్షామప్రకారమాహ

స ఏవ।

దేవాగ్రతోఽథ విన్యస్య శాలిభాణ్డాని సర్వ్వగః।
శస్త్రాణి చైవ శాస్త్రాణి తతః పశ్యేత్తు లక్షణమ్॥
ప్రథమం యత్స్పృశేద్బాలస్తతో భాణ్డం స్వయం తదా।
జీవికా తస్య బాలస్య తేనైవ చ భవిష్యతి॥ఇతి।

ఇత్యన్నప్రాశనమ్।

అథ చూక఼ాకర్మ్మ।

తత్ర మనుః।

చూక఼ాకర్మ్మ ద్విజాతీనాం సర్వ్వేషామేవ ధర్మ్మతః।
ప్రథమేఽబ్దే తృతీయే వా కర్త్తవ్యం శ్రుతిచోదనాత్॥

యమః।

తథా సంవత్సరే పూర్ణే చూడ఼ాకర్మ్మ విధీయతే।
ద్వితీయే వా తృతీయే వా కర్త్తవ్యం శ్రుతిచోదనాత్॥

శఙ్ఖలిఖితౌ।

తృతీయే వర్షే చూడాకర్మ విధీయతే।
ద్వితీయే వా తృతీయే వా కర్త్తవ్యం శ్రుతిచోదనాత్॥

శఙ్ఖలిఖితౌ।

తృతీయే చూడాకర్మ పఞ్చమే వా।

లోకాక్షిః।

తృతీయస్య వర్షస్య భూయిష్ఠే గతే చూడాం కారయేత్। దక్షిణతః కముజా వశిష్ఠానాముభయతోఽత్రికశ్యపానాం ముణ్డా భృగవః పఞ్చచూడా అఙ్గిరసో రాజిమేకే మఙ్గలార్థం శిఖినోఽన్యే చ వటపత్రవద్యథా కులధర్మం వా శుద్ధపక్షస్య పుణ్యాహే పర్వాణి చేతి।

కముజా చూడా రాజిం కేశపఙక్తి మఙ్గలార్థమితి అన్యే తు మఙ్గలార్థం శిఖామాత్రం వటపత్రాకృతిం కేచన కుర్వన్తి। అత్రాపి యథాగృహ్యం వ్యవస్థా।

వ్యాసః।

అశ్వినీ శ్రవణా స్వాతీ చిత్రా పుష్యపునర్వసూ।
ధనిష్ఠారేవతీ జ్యేష్ఠామృగహస్తేషు కారయేత్॥

క్షౌరమితి శేషః।

తథా।

నక్షత్రే న తు కుర్వీత యస్మిఞ్జాతో భవేన్నరః।
న ప్రోష్ఠపదయోః కార్య్యం నైవాగ్నేయే వ భారత।
దారుణేషు చ సర్వ్వేషు దుష్టతారాంశ్చ వర్జ్జయేత్॥

అన్యే సత్తిథివారాదయో విశేష ఉపనీయతే తత్రప్రకరణోక్తా అత్ర ద్రష్టవ్యాః।

ఇతి చూడాకర్మ్మ।

అథ స్త్రీసంస్కారాః।

తత్ర మనుః।

అమన్త్రితా తు కార్య్యా చ స్త్రీణామావృదశేషతః।
సంస్కారార్థం శరీరస్య యథాకాలం యథాక్రమమ॥

ఆవృజ్జాతకర్మ్మదిక్రియా। యథాక్రమమిత్యభిధానాత్ క్రమాతిక్రమో న కర్త్తవ్య ఇత్యుక్తం భవతి।

అతఏవ కాలాతిక్రమణే కాత్యాయనేన ప్రాయశ్చిత్తమభిహితమ్।

దేవతానాం విపర్య్యాసే జుహోతిషు కథం భవేత్।
సర్వ్వప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా క్రమేణ జుహయాత్పునః॥

సంస్కారా అతిపత్యేరన్ స్వకాలాచ్చేత్కథఞ్చన।
హుత్వా తదేవ కర్త్తవ్యా యే తూపనయనాదధః॥

సర్వప్రాయశ్చిత్తమపి స ఏవాహ।

సర్వప్రాయశ్చిత్తఞ్చ పఞ్చభిః ప్రత్యృచం త్వన్నో అగ్న ఇతి।
ద్వాభ్యామయాశ్చాగ్నేశ్చేతి శతముత్తమమితి వేతి।

ఉపనయనకాలాతిపత్తౌ తు వ్రాత్యస్తోమాద్యేవ। ఏతేష్వేకైకలోపే పాదకృచ్ఛ్రః
చౌడలోపేష్వర్ద్ధకృచ్ఛ్రమ్।

స్త్రీసంస్కారే గోభిలో విశేషమాహ।

తూష్ణీమేతాః క్రియాః స్త్రీణాం మన్త్రేణ తు హోమ ఇతి।

అథ విద్యారమ్భః।

తత్ర మార్కణ్డేయః।

ప్రాప్తేఽథ పఞ్చమే వర్షే అప్రసూతే జనార్ద్దనే।
షష్ఠీమ్ప్రతిపదఞ్చైవ వర్జ్జయిత్వా తథాష్టమీమ్॥
రిక్తాం పఞ్చదశీఞ్చైవ సౌరభౌమదినం తథా।
ఏవం సునిశ్చితే కాలే విద్యారమ్భన్తు కారయేత్॥
పూజయిత్వా హరిం లక్ష్మీం దేవీఞ్చైవ సరస్వతీమ్।
స్వవిద్యాసూత్రకారాంశ్చ స్వాం విద్యాఞ్చ విశేషతః॥

ఏతేషామేవ దేవానాం నామ్నా తు జుహుయాద్ధృతమ్।
దక్షిణాభిర్ద్విజేన్ద్రాణాం కర్త్తవ్యఞ్చాత్ర పూజనమ్॥
ప్రాఙ్ముఖో గురురాసీనో వారుణాభిముఖం శిశుమ్।

అధ్యాపయేత ప్రథమం ద్విజాశీర్భిః ప్రపూజితమ్॥
తతః ప్రభృత్యనధ్యాయాన్వర్జ్జనీయాని వర్జ్జయేదితి॥

అస్య శిశోశ్వ కామచారవాదభక్షః॥

యథాహ గోతమః।

ప్రాగుపనయాత్కామచారవాదదభక్ష ఇతి।

కామచారోఽప్యపతనీయకర్మ్మస్వేవ। తత్ర పాదో బాలేషు దాతవ్యఇత్యాదిప్రాయశ్చిత్తస్మరణాత్।

ఇతి గర్భాధానాదిసంస్కారః।

అథ తృతీయాశ్రమః।

బ్రహ్మచర్యాశ్రమో గృహస్థాశ్రమశ్చేతి ద్వావాశ్రమ ధర్మ్మౌ విస్తరేణ ప్రతిపాదితౌ। అథ తృతీయాశ్రమః ప్రస్తూయతే।

తత్ర శఙ్ఖః।

గృహస్థస్తు యదా పశ్యేద్వలీపలితమాత్మనః।
అపత్యస్యైవ చాపత్యం తదారణ్యం సమాశ్రయేత్॥
పుత్రే దారాన్వినిక్షిప్య తథా వానుగతో వనే।
అగ్నీనుపాచరేన్నిత్యం వన్యమాహారమాహరేత్॥
యదాహారో భవేత్తేన పూజయేత్పితృదేవతామ్।

తేనైవ పూజయేద్విద్వానతిథిం సముపాగతమ్॥
గ్రామాదాహృత్య వాశ్రీయాదష్టౌ గ్రాసాన్ సమాహితః।
స్వాధ్యాయఞ్చ తథా కుర్యాజ్జటాశ్చ బిభృయాత్తథా॥
తపసా శోషయేన్నిత్యం స్వకఞ్చైవ కలేవరమ్।
ఆర్ద్రవాసాస్తు హేమన్తే గ్రీష్మే పఞ్చతపాస్తథా॥
ప్రావృష్యాకాశశాయీ చ నక్తాశీ చ సదా వసేత్।
చతుర్థకాలికో వా స్యాత్ షష్ఠకాలిక ఏవ వా॥
కృచ్ఛ్రైర్వాపి నయేత్కాలం బ్రహ్మచర్యఞ్చ పాలయేత్।
ఏవం నీత్వా వనే కాలం ద్విజో బ్రహ్మాశ్రమీ భవేత్॥ఇతి।

అథ చతుర్థాశ్రమః।

తత్ర ప్రథమం త్రైవర్ణికేషు కోఽధిక్రియత ఇతి విచార్యతే।

తత్ర ఛన్దోగసూత్రకారః।

త్రయాణామధికృతిః।

బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వాథ వైశ్యో వా ప్రవ్రజేద్గృహాత్।

ధర్మ్మవివృతావపి।

బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్యస్తతో గచ్ఛేద్వనజ్కృతీ।
సన్న్యసేద్వాసనాశాన్తః సర్వ్వభూతదయాపరః॥ఇతి।

త్రైవర్ణికస్యాధికారమేతాని వాక్యాని విదధతి। అతస్త్రైవర్ణికానామపి తుర్య్యాశ్రమేఽస్త్యేవాధికారః। యా తు జావాలశ్రుతిః। బ్రాహ్మణాః ప్రవ్రజన్తీతి తస్యేవం గతిః బ్రాహ్మణశబ్దః ప్రదర్శనార్థః। అతః క్షత్త్రియవైశ్యావప్యుపలక్ష్యతి తేన న విరోధ ఇతి। అథ బ్రహ్మ వేదస్తన్నిష్ఠస్తదధీతవాన్ బ్రాహ్మణ ఇతి వ్యుత్పత్త్యా బ్రాహ్మణశబ్దో వర్ణత్రయపరః। ఏతేన

ఆత్మన్యగ్నీన్ సమారోప్య బ్రాహ్మణః ప్రవ్రజేద్గృహాత్।

ఇత్యాది మన్వాదివచనాన్యపి వ్యాఖ్యాతాని।

యచ్చ దత్తాత్రేయవచనమ్।

ముఖజానామయం ధర్మ్మో యద్విష్ణోర్లిఙ్గధారణమ్।
బాహుజాతోరుజాతానామయం ధర్మ్మో న విద్యతే॥ఇతి।

తథా।

గతిస్తుర్య్యాశ్రమే నాస్తి బాహుజోరుజయోః క్వచిత్।

తుర్యాశ్రమే గతిః ప్రోక్తా ముఖజానాం స్వయమ్భువా॥ఇతి।

ఏతచ్చ వచనద్వయం వస్తుతో న విరుధ్యతే। ముఖజాః బ్రాహ్మణాః। బాహుజాః క్షత్త్రియాః। ఊరుజాః వైశ్యాః। పరేషామయం ధర్మో లిఙ్గధారణాత్మకో న విద్యతే। లిఙ్గం లక్షణం చిహ్నం త్రిదణ్డైకదణ్డరూపమ్।

తథాచ దక్షః।

మేఖలాజినదణ్డేన బ్రహ్మచారీతి లక్ష్యతే।

గృహస్థో యష్టివేదాద్యైర్నఖరోమైర్వనాశ్రితః।

త్రిదణ్డేన యతేశ్చైవ లక్షణని పృథక పృథక॥ఇతి।

త్రిందణ్డగ్రహణమేకదణ్డస్యాపి ప్రదర్శనార్థమ్। ఏవంవిధం క్షత్త్రియవైశ్యయోర్నేతి దణ్డధారణనిషేధఏవ నాశ్రమనిషేధః। తథాచ గతిస్తుర్యాశ్రమే నాస్తీత్యస్యాప్యయమర్థః గతిర్జ్ఞానం సర్వే గత్యర్థా జ్ఞానార్థా ఇతి స్మరణాత్। జ్ఞానఞ్చ జ్ఞాపకనిష్పాద్యమతఏవ జ్ఞాపకకార్య్యం తత్తేన జ్ఞాపకరూపేణ కార్య్యేణ కారణం లక్ష్యతే। తథా చైతదుక్తం భవతి క్షత్త్రియవైశ్యయోర్జ్ఞాపకం దణ్డధారణం నాస్తీతి లిఙ్గనిషేధ ఏవ నత్వాశ్రమనిషేధ ఇతి దణ్డధారణం వహిరఙ్గ విషయవిరాగ ఏవ ముఖ్యః విరాగాభావే అధికారాభావాత్। యచ్చ ధర్మవివృతావేవ వచనాన్తరమ్।

సన్న్యసేద్బ్రాహ్మణః సమ్యక్ వానప్రస్థో భవేన్నృపః।

వానప్రస్థో భవేద్వైశ్య ఏవం వర్ణక్రమః స్మృతః ॥ ఇతి।

అత్రాపి బ్రాహ్మణః సమ్యక్ న్యసేదితి సమ్యక్శబ్దోపాదానాత్ బ్రాహ్మణస్య వహిరఙ్గభూతదణ్డధారణోపేత ఏవ సన్న్యాసో న తు తద్రహిత ఇతి గమ్యతే। తథాచ క్షత్రియవైశ్యయోస్తద్రహిత ఆశ్రమో భవతీత్యర్థాదుక్తమ్భవతి అన్యథా ఛన్దోగసూత్రకారాదివచనవిరోధాపత్తేః। అయఞ్చ తాత్పర్య్యార్థః। అబాధేనోపపత్తౌ బాధేన

న్యాయ్య ఇతి న్యాయేన శ్రుతిస్మృతివాక్యవిరోధపరిహారాయ విధివాక్యానామాశ్రమస్వరూపవిధౌ తాత్పర్యమ్। నిషేధవాక్యానాన్తు దణ్డగ్రహణమాత్రనిషేధే తాత్పర్యమ్। తస్మాత్ క్షత్త్రియవైశ్యయోర్దణ్డగ్రహణమాత్రనిషేధో న త్వాశ్రమనిషేధ ఇతి। ఏవం ప్రాప్తేఽభిధీయతే।

శ్రుతిస్మృతివిరోధే తు శ్రుతిరేవ గరీయసీ। ఇతి।

అతః శ్రుత్యనుసారేణ వ్యవస్థాత్ర విధీయతే। బ్రాహ్మణాః ప్రవ్రజన్తి ఇతి శ్రూయన్తే। అత్ర బ్రాహ్మణశబ్దస్య బ్రాహ్మణత్వం జాతిర్వాచ్యోఽర్థః। బ్రాహ్మణోద్దేశేన చ ప్రవ్రజ్యా అభిధీయతే। ఉద్దేశ్యవిశేషణమేవావివక్షితం హవిరుభయత్వవదుద్దేశ్యమవివక్షితం, తస్మాదిహ బ్రాహ్మణాంద్దేశేన సన్న్యాసవిధానాదుద్దేశ్యస్య బ్రాహ్మణత్వస్యేహ వివక్షితత్వాత్తస్యైవ ప్రవ్రజ్యాధికారీ నాన్యస్య। నను యది భవేద్బ్రాహ్మణశబ్దస్య బ్రాహ్మణత్వం జాతిర్వాచ్యార్థః తర్హి తస్యోద్దేశ్యత్వేన వివక్షితత్వాత్క్షత్రియవైశ్యయోః ప్రవ్రజ్యాయాం మాభూద్ధికార న చ తథా బ్రాహ్మణత్వజాతిరర్థః। అపి తు బ్రహ్మ వేదస్తన్నిష్ఠాస్తదధ్యయనవన్తో బ్రాహ్మణా ఇతి వేదాధ్యయనవత్త్వమేకోఽనుగతో ధర్మః। సచ బ్రాహ్మణశబ్దస్యార్థః। తథాచ వేదాధ్యయనవత్త్వరూపేణైకేనోపాధినా బ్రాహ్మణక్షత్త్రియవైశ్యాస్త్రయోఽపి క్రోడీభూతా భవేయుః। ఏవఞ్చ బ్రాహ్మణోద్దేశేన ప్రవ్రజ్యావిధానాత్త్రయాణామపి వర్ణానాం తత్రాధికారోఽస్త్వితి చేన్నైవమ్। యథా క్షత్త్రియశబ్దస్య క్షత్త్రియత్వం వైశ్యశబ్దస్య వైశ్యత్వం గోశబ్దస్య చ గోత్వమర్థః తథా బ్రాహ్మణశదస్యాపి బ్రాహ్మణత్వమేవార్థ ఇతి శేషః జైమినివాదరాయణదిభిరఙ్గీకృతం తద్వ్యాహన్యేత। తథోక్తవ్యాఘాతభయాత్ బ్రాహ్మణశబ్దస్య బ్రాహ్మణత్వం వేదాధ్యయనవత్త్వం వోభయమితి వాచత్వేన పరికల్ప్యేత తదన్యాయశ్చానేకార్థ ఇతి తాన్త్రికైరనేకార్థత్వమేకశబ్దస్య నిషిద్ధం తేన న్యాయేన సహ విరోధః ప్రసజ్యతే।

అథైవం బ్రూషే అన్యాయశ్చానేకార్థత్వమితి న్యాయే జాగ్రత్యపి గవాదిశబ్దానాం యథానేకార్థత్వమేవం బ్రాహ్మణశబ్దస్యాపి అనేకార్థత్వమస్త్వితి। న చైతదుచితమగతికా హీయం గతిర్యదనేకశక్తిపరికల్పనయానేకార్థత్వస్వీకరణం శబ్దార్థజ్ఞానే హి వృద్ధవ్యవహారః ప్రమాణమ్। వృద్ధాశ్చ గవాదిశబ్దానామనేకశక్తికల్పనయాప్యనేకార్థత్వమఙ్గీకుర్వతే న బ్రాహ్మణశబ్దస్య। అతఏవాభిధానకారైరపి గవాదిశబ్దా అనేకార్థవర్గే పరిగణితాస్తేషామపి వ్యవహారః శబ్దశ్లేషాదిష్వేవ శాస్త్రం నిర్ణీయ శాస్త్రార్థపరిజ్ఞానే తు ప్రసిద్ధస్యైవ గ్రహణం నేతరస్య ఇతరస్యాపి గ్రహణే గోపశువిధాయకవాక్యేఽపి సాస్నాద్యుపేనగోపిణ్డవ్యతిరిక్తస్యాపి గ్రహణం స్యాన్న చ గృహ్యతే। తస్మాచ్ఛాస్త్రార్థనిర్ణయేషు ప్రసిద్ధార్థస్యైవ గ్రహణం యుక్తం

విపరీతార్థద్యోతకవాక్య శేషాభావాదతోఽనేకార్థభక్తికల్పనాదోషభయాద్బ్రాహ్మణశబ్దస్య బ్రాహ్మణత్వజాతిరేవార్థః। నను చ జాయమానో వై బ్రాహ్మణస్త్రిభిఋణవాన్ జాయత ఇత్యత్ర బ్రాహ్మణశబ్దో యథా వర్ణత్రయపర ఏవమత్రాప్యస్త్వితి చేన్నైవమ్।
దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోర్వైషమ్యాత్తథాహి బ్రహ్మచర్యేణ ఋషిభ్యో యజ్ఞేన దేవేభ్యః ప్రజయా పితృభ్య ఇతి వాక్యశేషే
బ్రహ్మచర్యాదిభిర్ఋష్యాద్యృణత్రయాపకరణప్రతీతర్బ్రహ్మచర్యాదిషు చ త్రైవర్ణికస్యాధికారాత్। ఫలచమసవన్ముఖ్యాన్తరేణ జాయమానో వై బ్రాహ్మణ ఇత్యత్రాపి త్రైవర్ణి-

కానుప్రవేశాద్యుజ్యతే తత్ర త్రైవర్ణికపరత్వమ్। ప్రకృతే తు వాక్యశేషాద్యభావాత్త్రైవాన్యో బ్రాహ్మణశబ్దేన ప్రత్యాఖ్యాస్యతే తతః పూర్వ్వమేవ లబ్ధార్థికాయా రూఢేః ప్రాబల్యాదనుపపత్త్యభావాచ్చ రుఢ్యా బ్రాహ్మణత్వమేవ ప్రత్యాయ్యతే।

అతశ్చ ప్రథమప్రతీతబ్రాహ్మణోద్దేశేన ప్రవ్రజ్యావిధేశ్చరితార్థత్వాత్ న చరమప్రతీతయౌగికార్థస్వీకరణముచితమ్। తతశ్చ ఔడుమ్వరీం స్పృష్ట్వోద్గాయేత్ ఇతి శ్రుత్యా విరుద్ధమౌడుమ్వరీ సర్వ్వా వేష్టయితవ్యేతి స్మృతివచనం యథా విరోధాధికరణే అప్రమాణమిత్యుక్తం ఏవం బ్రాహ్మణాః ప్రవ్రజన్తీతి జాబాలశ్రుతివిరుద్ధం తత్ర త్రయాణం వర్ణానాం వేదమధీత్య చత్వార ఆశ్రమా ఇత్యాదికం స్మార్త్తవచనజాతమప్రమాణమేవ స్మార్త్తవచననిచయస్య సర్వ్వథా ప్రామాణ్యపరిజిహీర్షయా శ్రుత్యనుకూలఏవార్థః పరికల్పనీయః త్రయాణాం వర్ణానాం వేదమధీత్య చత్వార ఆశ్రమా ఇతి ఛన్దోగసూత్రస్థాయమర్థః। త్రయాణాం వర్ణానాం యథోచితం చత్వార ఆశ్రమా ఇతి। ఔచిత్యం చ

శ్రుతివిరోధాద్బ్రాహ్మణస్యైవ తుర్యాశ్రమాధికారవిధౌ నాన్యథా।

త్రైవర్ణికానాం సన్న్యాసో విద్యతే నాత్ర సంశయః।

శిఖాయజ్ఞోపవీతానాం త్యాగపూర్వ్వకదణ్డయుక్॥ఇతి

బ్రహ్మణ్డపురాణవచనమపి ఛన్దాంగసూత్రేణ సమానార్థః।

యచ్చ బ్రహ్మవైవర్త్తవచనమ్॥

వైరాగ్యోత్పత్తిమాత్రే చ సన్న్యాసే పరియుజ్యతే॥
రాగవాన్న తు విప్రోఽపి వేదవేదాఙ్గవిత్తమః॥ఇతి॥

వేదవేదాఙ్గవిత్తమోఽపి విప్రో రాగవాంశ్చేత్స సన్న్యాసే న పరియుజ్యత ఇత్యన్వయః॥ ఏవఞ్చ విప్రస్య విరక్తస్యైవాధికారోఽభిహితో భవేన్న క్షత్త్రియాదేః।

యచ్చ స్మృత్యన్తరమ్॥

ఋణత్రయమపాకృత్య నిర్మమో నిరహఙ్కృతిః॥
బ్రాహ్మణః క్షత్త్రియో వాథ వైశ్యో వా ప్రవ్రజేద్గృహాత్॥

ఇత్యస్యాయమభిప్రాయః గృహాత్ప్రవ్రజేత్ వానప్రస్థాశ్రమఙ్గచ్ఛేత్॥ ప్రవ్రజ్యాశబ్దో యద్యపి సన్న్యాసే రూఢస్తథాపి శ్రుతివిరోధపరిహారార్థమత్ర తృతీయాశ్రమపరః అస్యాపి వైరాగ్యహేతుకత్వాత్॥యద్వా బ్రాహ్మణః స్వవృత్తావజీవన్ క్షత్త్రియవృత్తిమాశ్రితః। తత్రాప్య జీవన్ వైశ్యవృత్తిం తతశ్చ తామాపదం నిస్తీర్య్యాపి న వర్ణాన్తరవృత్తిం పరిత్యజతి కిన్తు తత్రైవ వృత్తావవస్థితః తదా తత్తత్ క్షత్రియాదివృత్తిః క్షత్రియ ఇతి వైశ్య ఇతి చ వ్యపదిశ్యతే శాస్త్రానభ్యనుజ్ఞానకాలేఽపి క్షత్త్రియాదివృత్తినిరతత్వాత్ తతః సోఽపి ప్రవ్రజేద్గృహాదితి ప్రవ్రజ్యాధికారం దర్శయతి॥ అతఏవ

బ్రాహ్మణః క్షత్త్రియో వాథ వైశ్యో వా ప్రవ్రజేద్గృహాత్।

ఇత్యయశబ్ద ఉపాత్తః । బ్రాహ్మణ ఏవం అనన్తరం క్షత్రవృత్త్యా శ్రవణాత్ క్షత్రియః అథ వైశ్య ఇత్యానన్తర్య్యప్రతిపాదనాదయమర్థో గమ్యత ఇత్యర్థః। ఏతేన

బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్యస్తతో గచ్ఛేద్వనజ్కృతీ।
సవ్యసేద్వాథ వా శాన్త

ఇత్యేతదపి వ్యాఖ్యాతమ్। ఏవఞ్చ మనుదత్తాత్రేయాదివచనాన్యప్యాను కూల్యాని నేయాని।

యశ్చ జడ়భరతత్రమ్ప్వత్యుపదేశః

పైఙ్గిరహస్యే।

యది మృత్యోః పరం శాన్తమనామయం శాశ్వతం పదమిచ్ఛురసి
తత్పరమహంసో భవార్హతి।

అత్రేదం చిన్త్యం కిం జక़భరతం ప్రత్యేవోపదేశ ఉత లక్షణ్యా క్షత్రియమాత్రమ్ప్వతి। ఆద్యే జడ़భరతస్యైవేతి నేతరక్షత్రియప్రాప్తిః। కిఞ్చ జడ़భరతోఽపి ప్రైషోచ్చారణపూర్వ్వకమాశ్రమం గృహీతవాన్ ఇతి న క్వాపి శ్రూయతే। తతీ బ్రాహ్మణాః ప్రవ్రజన్తి ఇతి ఏతదనురోధాత్ప రమహంసో భవేత్యస్యాయమర్థః పరమహంస ఇవ నిర్మ్మమో భవేతి। నాపి ద్వితీయః తత్ర హి లక్షణా సా చ న యుక్తా న విధౌలక్షణేతి భట్టగురుప్రభృతిభిర్విధౌ లక్షణానిషేధాత్। విధి-

రితి వదన్ వాదీ ప్రష్టవ్యః కిం విశిష్టవిధిః ఉత ప్రాప్తే కర్మ్మణ్యధికారివిధిరితి।

పక్షద్వయేఽపి లక్షణాప్రసక్తిర్దుర్వ్వారా। ననూద్దేశ్యే లక్షణా న విధ్యంశే అతో న దోష ఇతి చేత్తర్హి లక్షణోద్దేశ్యేఽపి న యుక్తేతి బ్రూమః। తథాహి సమ్బన్ధానుపపత్తిభ్యాం హి లక్షణా। న చానుపపత్తిః పూర్వ్వోక్తరీత్యా వాక్యస్యార్థాన్తరపరతయాప్యుపపత్తేః। యా చ జావాలిశ్రుతిర్జనకయాజ్ఞవల్క్యసంవాదే తత్ర పరమహంసరామసంవర్త్త కారుణి శ్వేతకేతు దుర్వ్వాసో రిభు నిదాఘ జడ़భరత దత్తాత్రేయ రైవతకప్రభృతయ ఇతి। అత్రాపి విధాయకప్రత్యయాభావాత్ పరమహంససదృశధర్మ్మవన్త ఇతి।

అహఙ్కారమమతయోరభావాత్పరమహంసా ఇతి వ్యపదిశ్యన్తే। తస్మాత్సిద్ధో బ్రాహ్మణస్యైవాధికార ఇతి।

అథ యతిధర్మాః

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః।

సర్వ్వభూతహితః శాన్తస్త్రిదణ్డీ సకమణ్డలుః।
ఏకావాసా పరివ్రజ్య భిక్షార్థీ గ్రామమాశ్రయేత్॥

త్రిదణ్డీత్యనేనైకదణ్డ్యాపి గృహ్యతే।

అనేనైవాభిప్రాయేణ మనుః।

వాగ్దణ్డోఽథ మనోదణ్డః కర్మ్మదణ్డశ్చ తే త్రయః।
యస్యైతే నియతాః దణ్డాః స త్రిదణ్డీతి కథ్యతే॥

బౌధాయనః।

ఏకదణ్డీ త్రిదణ్డీ వేతి।

చతుర్వ్వింశతిమతే।

ఏకదణ్డీ చిదణ్డీ వా సర్వ్వసఙ్గవివర్జితః।

తే చ దణ్డాః వైష్ణవాః।

తథాచ స్మర్య్యతే।

ప్రాజాపత్యేష్ట్యనన్తరం త్రీన్ వైష్ణవదణ్డాన్మూర్ద్ధప్రసాగాన్దక్షిణేన పాణినా ధారయేత్। సవ్యేన సోదకం కమణ్డలుమితి।

వశిష్ఠః।

ముణ్డోఽమమోఽపరిగ్రహ ఇతి।

సశిఖాన్ కేశాన్నికృత్య విసృజ్య యజ్ఞోపవీతమితి కాఠకశ్రుతిః।

తథా పరిశిష్టేఽపి।

అథ యజ్ఞోపవీతమప్సు జుహోతి భూః స్వాహేత్యథ దణ్డమాదత్తే సఖే మా గోపాయేతి।

దేవలః।

కాషాయీ ముణ్డస్త్రిదణ్డీ కమణ్డలుపవిత్రపాదుకాసనకన్యామాత్ర ఇతి।

కణ్వః।

ఏకరాత్రం వసేద్గ్రామే నగరే పఞ్చరాత్రకమ్।
వర్షాభ్యోఽన్యత్ర వర్షాసు మాసాంస్తు చతురో వసేత్॥

మత్స్యపురాణే।

అష్టౌ మాసాన్విహారః స్యాద్యతీనాం సంయతాత్మనామ్।
ఏకత్ర చతురోమాసాన్వార్షికాన్నివసేత్పునః॥
అవిముక్తప్రవిష్టానాం విహారస్తు న విద్యతే।
న దేహో భవితా తత్ర దృష్టం శాస్త్రే పురాతనే॥ ఇతి।

మనుః।

విధూమే సన్నముసలే వ్యఙ్గారే భుక్తవజ్జనే।
వృత్తే శరావసమ్పాతే నిత్యం భిక్షాం యతిశ్చరేత్॥
ఏకకాలఞ్చరేద్భిక్షాం ప్రసజ్జేన్న తు విస్తరే।
భైక్షప్రసక్తో హి యతిర్విషయేష్వపి మజ్జతి॥

తత్రాశక్తం ప్రతి వశిష్ఠః।

బ్రాహ్మణకులే వా యల్లభేత తద్భుఞ్జీత సాయమ్ప్రాతర్మధుమాంసవర్జ్జమితి। తథా సప్తాగారాణ్యసఙ్కల్పితాని చరేత్।

సంవర్త్తః।

అష్టౌ భిక్షాః సమాదాయ స మునిః పఞ్చ సప్త వా।

అద్భిః ప్రక్షాల్య తాః సర్వాస్తితోఽశ్నీయాచ్ఛ వాగ్యతః॥
యథోక్తాన్యపి కర్మాణి పరిహాయ ద్విజోత్తమః।
ఆత్మజ్ఞానే సమాచక్ష వేదాభ్యామే చ యత్నవాన్॥

అత్ర వేదః ప్రణవః।

అతఏవ స్మృత్యన్తరమ్।

ఏకాక్షరం పరం బ్రహ్మ ప్రాణాయామః పరం తపః।
ఉపవాసాత్పరం భైక్ష్యం దయా దానాద్విశిష్యతే॥ఇతి।

తథా।

నాభినన్దేత మరణం నాభినన్దేత జీవనమ్।
కాలమేవ ప్రతీక్షేత నిర్వ్వేశస్మృతకో యథా।
అతివాదాంస్తితిక్షేత నావమన్యేత కఞ్చన।
న చేమం దేహమాశ్రిత్య వైరఙ్కుర్వ్వీత కేనచిత్॥

యాజ్ఞవల్క్యః।

యతిపాత్రాణి మృద్వేణుదార్వ్వలావుమయాని చ।
సలిలం సుచిరే తేషాం గోబాలైశ్రావకర్షణమ్॥

ఇయఞ్చ శుద్ధిర్భిక్షాచరణాదిప్రయోగాఙ్గభూతా న పునరమేధ్యాద్యుపహతివిషయా।
అమేధ్యాద్యుపహతౌ తు ద్రవ్యశుద్ధిప్రకరణే వక్ష్యమాణమనుసన్ధేయమ్।
అతశ్చైతదుక్తమ్భవతి। యదా భిక్షాచరణాదికఙ్కర్మ్మ కరిష్యమాణస్తదా
తత్కర్మ్మోపయుక్తమృదాదిపాత్రాణి గోబాలైశ్చావఘృష్య ప్రక్షాల్య తత్కర్మ్మ కుర్య్యాదితి।

మనురపి।

అతైజసాని పాత్రాణి తస్య స్యుర్న్నిర్వ్రణాని చ।

తేషామద్భిః స్మృతం శౌచఞ్చమసానామివాధ్వరే॥

భోజనమపి పాత్రాన్తరాభావే తత్రైవ కార్య్యమ్।

తథాచ దేవలః।

తద్భైక్ష్యం గృహీత్వైకాన్తే తేన పాత్రేణాన్యేన వా తుష్ణీం భుఞ్జీర్తతి।

ఏవఙ్కుర్వ్వతః ఫలమాహ

యాజ్ఞవల్క్యః।

సన్నిరుద్ధేన్ద్రియగ్రామం రాగద్వేషౌ ప్రహాయ చ।

భయం హృత్వా చ భూతానామమృతీ భవతి ద్విజః॥ ఇతి।

ఇహ మదనపారిజాతే మదనక్షితిపాలదానజలరూఢ◌ే।

స్తవకశ్చతుర్థ ఆసీదామోదాకృష్టపణ్డితభ్రమరః॥

మతిర్యేషాం శాస్త్రే ప్రకృతిరమణీయా వ్యవహృతిః
పరం శీలం శ్లాఘ్యం జగతి ఋజవస్తే కతిపయే।
చిరం చిత్తే తేషాం ముకురతలభూతే స్థితిమియా-
దియం వ్యాసారణ్యప్రవరమునిశిష్యస్య భణితిః॥

ఇతి పణ్డితపారిజాతభట్టారమల్లేత్యాదివిరుదరాజీవిరాజమానస్య

శ్రీమదనపాలస్య నిబన్ధే మదనపారిజాతాభిధేయే

చతుర్థస్తవకః।

ఉక్తా వర్ణాశ్రమధర్మాః అధునా తద్ధర్మసంకోచే సతి తేషామశౌచ కాలో నిరూప్యతే। తత్ర చ ప్రథమం గర్భస్రావాదికాలః। మాసచతుష్టయాభ్యన్తరే స్రావః పఞ్చమషష్టయోశ్చ పాతః।

సప్తమాదిషు ప్రసవః।

తథాచ స్మృత్యన్తరే।

ఆచతుర్థాద్భవేత్స్రావః పాతః పఞ్చమషష్ఠయోః।
అత ఊర్ద్ధ్వం ప్రసూతి స్స్యాహగాహం సూతకం భవేత్॥ఇతి।

తత్ర మాసత్రయాదర్వ్వాక్ స్రావే త్రిరాత్రమశౌచమ్। స్రంసనే గర్భస్య త్ర్యహం చేతి గౌతమస్మరణాత్।

మరీచిరపి।

గర్బ్భస్రావే యథామాసమచిరే తృత్తమే త్రయమ్।
రాజన్యే తు చతూరాత్రం వైశ్యే పఞ్చాహమేవ తు।
అష్టాహేన తు శూద్రస్య శుద్ధిరేషా ప్రకీర్త్తితా॥ఇతి।

అచిరే మాసత్రయాభ్యన్తరగర్బ్భస్రావే ఉత్తమే బ్రాహ్మణే। అత్ర రాజన్యేతు చతూరాత్రమిత్యాద్యపి వివక్షితమ్।

స్రావే మాతుస్త్రిరాత్రం స్యాత్సపిణ్డాశౌచవర్జ్జనమ్।
పాతే మాతుర్యథామాసం పిత్రాదీనాం దినత్రయమ్॥ఇతి

తేనైవాభిధానాత్। యద్యచిరస్రావే రాజన్యాదిషు చతూరాత్రాది

పాతే మాతుర్యథామాసమిత్యుక్తం స్యాత్। వైశ్యశూద్రయోరచిరస్రావే పఞ్చాహాష్టాహాశౌచం పఞ్చమసాసపాతే తు పఞ్చాహమేవేతి విప్రతిషిద్ధం న తు పాతే మాతుర్యథా మాసమితి ద్వితీయం మరీచివచనం బ్రాహ్మణవ్యతిరిక్తవిషయమస్తు। ఏవం క్షత్రియాదిష్వేకాహాశౌచం పరికల్ప్యతే తతశ్చ మరీచివచనయోః పరస్పరవిరోధః। అతఏవ

ఋష్యశృఙ్గోఽపి।

యత్ర త్రిరాత్రం విప్రాణామశౌచం సమ్ప్రదృశ్యతే।

తత్ర శూద్రే హాదశాహం షళ్హః క్షత్రవైశ్యయోః॥

ఇతి కల్పనాప్రకారముపదిశతి। నైతత్సమఞ్జసం మరీచివచనాభ్యామేవ విరోధాన్తరస్య దుష్పరిహార్యత్వాత్।

తథాహి।

గర్భస్రావే యథామాసమచిరే తూత్తమే త్రయః।ఇతి।

స్రావే తు త్రిరాత్రం స్యాదితి చ వాక్యద్వయమ్। తత్ర స్రావే మాతురిత్యేతచ్చ విరోధపరిహారాయ అచిరే తూత్తమే త్రయ ఇత్యేతద్విషయ ఏవోపసంహరణీయమ్। తథాచ చతుర్థే మాసి స్రావే త్రిరాత్రాపేక్షయాధికం సార్ధత్రిరాత్రమశౌచం కల్పనీయమచిరస్రావత్వాభావాత్। పాతే మాతుర్యథామాసమితి పఞ్చమషష్ఠయోర్యథామాసాశౌచాభిధానాచ్చ। తతశ్చ గర్భస్రావే యథామాసమితి చతుర్థే మాసేఽపిదినచతుష్టయాశౌచాభిధానం విరుధ్యేత। అథాత్ర స్రావశబ్దః పాతపరః తర్హి పాతే మాతురిత్యనేన పౌనరుక్తం స్యాత్।

అతః స్రావవచనవిరోధపరిహారాయ

రాత్రిభిర్మాసతుల్యాభిర్గర్భస్రావే విశుధ్యతి।

ఇత్యాదిమన్వాదివచనానుసారేణ రాజన్యే తు చతూరాత్రమిత్యాదివచనశేషస్య వివక్షితార్థత్వమిచ్ఛతాపి మరీచినాఙ్గీకర్త్తవ్యమ్।

అతశ్చ సర్వ్వవసాధారణమాసత్రయాదర్వ్యగ్గర్భస్రావే త్రిరాత్రమశౌచమ్। అథవా ఆపది న్యూనకల్పానుసరణమనాపది చతూరాత్రాదికమితి వ్యవస్థా విజ్ఞేయా। స్రావే తు సపిణ్డానామశౌచం నాస్తి పితుస్తు స్నానమేవ। సపిణ్డాశౌచవర్జ్జనమితి మరీచిస్మరణాత్।

స్రావనమాత్రం పురుషస్యేతి వృద్ధవశిష్ఠస్మరణాచ్చ। చతుర్థమాసప్రభృతి సప్తమమాసపర్యన్తం యావన్తీ గర్భధారణమాసాస్తావన్తి దినాని శుద్ధిహేతుః।

తథాచ యాజ్ఞవల్క్యః ।

గర్భస్రావే మాసతుల్యా నిశాః శుద్ధేస్తు కారణమ్।

తత్ర స్రవతి ఇవాద్రవసాధారణః పతనే వర్త్తతే।

అత్ర చ పాతరూపే పఞ్చమషష్ఠమాసాస్రావే పిత్రాదీనాం దినత్రయమశౌచమ్।

పాతే మాతుర్యథామాసం పిత్రాదీనాం దినత్రయమ్। ఇతి

మరీచిస్మరణాత్।

యదుక్తం యమేన।

అజాతదన్తే తనయే మృతే గర్భస్రుతే తథా।
సపిణ్డానాన్తు సర్వ్వేషామేకరాత్రమశౌచకమ్॥ఇతి।

ఏతచ్చ గర్భపాత ఏకాహవిధానమ్ గుణవత్పిత్రాదివిషయమ్।

యత్తుక్తమాదిపురాణే।

సద్యః శౌచం సపిణ్డానాం గర్భస్య పతనే సతి।ఇతి।

తత్తు ద్రవరూపగర్భస్య మాసచతుష్టయాభ్యన్తరపతనే। ఏవమన్యాన్యపి వచనాన్యనుసన్ధేయాని।

ఇతి గర్భస్రావాశౌచమ్।

అథ జననాశౌచమ్।

సప్తమమాసప్రభృతి ప్రసవరూపత్వాత్ పూర్ణాంశౌచమేవ భవతి। తత్ర మృతజాతే జాతమృతే వా సపిణ్డానాం దశాహమశౌచమితి దశాహమితి తత్తత్పూర్ణాశౌచోపలక్షణమ్। యచ్చ జాతే మృతే కులస్య సద్యః శౌచమితి వృహద్విష్ణువచనమ్ తత్తు శిశుమరణనిమిత్తాశౌచాభావప్రతిపాదనపరం న । మరణనిమిత్తాశౌచమపి స్నానాదపైతి సపిణ్డానాం న స్వరూపతోఽభావః॥

సద్యఃశౌచమితి ప్రాప్తస్య శుద్ధ్యభిధానాత్। నాభిచ్ఛేదాత్ప్రాఙ్మరణే మాతుః సమ్పూర్ణసూతకమ్। పిత్రాదీనాన్తు జన్మనిమిత్తాశౌచం త్రిరాత్రమ్।

తథాచ బృహన్మనుః।

జీవఞ్జాతో యది తతో మృతః సూతక ఏవ తు।

సూతకం సకలం మాతుః పిత్రాదీనాం త్రిరాత్రకమ్॥

తతస్తదనన్తరమేవ నాభివర్ధనార్వాగిత్యర్థః। అత్రాప్యగ్నిహోత్రార్థం సద్యఃశౌచమస్త్యేవ అగ్నిహోత్రార్థం స్నానోపస్పర్శనాత్ సద్యఃశౌచమితి శఙ్ఖస్మరణాత్ నాభివర్ధనోత్తరకాలం శిశుపరమే పిత్రాదీనాం జననాశౌచం సమ్పూర్ణమేవ।

తథాచ జైమినిః ।

యావన్న ఛిద్యతే నాలం తావన్నాప్నోతి సూతకమ్।
ఛిన్నే నాలే తతః పశ్చాత్సూతకన్తు విధీయతే॥ ఇతి।

జననినిమిత్తమస్పృశ్యత్వం మాతుర్దశాహాదికం పితుస్తు సచేలస్నానాదస్పృశ్యత్వమపగచ్ఛతి।

తథా చ సంవర్త్తః।

జాతే పుత్రే పితుః స్నానం సచేలన్తు విధీయతే।
మాతా శుధ్యేద్దశాహేన స్నానాత్తు స్పర్శనం పితుః॥

అత్ర పుత్త్ర ఇత్యపత్యపరమ్। అతస్త్వపత్యే పితుః స్రానం భవతి। యథా గర్భాధానశఙ్కయామృతుకాలగమనేం స్నానమేవం జననేఽపి సమానం పితురపి స్నానాదస్పృశ్యత్వం నివృత్తమిత్యభిధానాత్సపిణ్డానామస్పృశ్యత్వం నాస్త్యేవ తతో న తేషాం స్నానమపి।

తథా చాఙ్గిరాః।

సూతకే సూతికావర్జ్జ సంస్పృశో న నిషిధ్యతే। ఇతి।

అష్టార్ధకార్యేష్వు పైఠీనసిర్విశేషమాహ।

సూతికాం పుత్త్రవతీం వింశతిరాత్రేణ కర్మ్మాణి కారయేత్।

మాసేన స్త్రీజననవతీతి।

ప్రథమషష్ఠదశమదివసేషు దానప్రతిగ్రహాధికారమాహ

వ్యాసః।

సూతికావాసనిలయా జన్మనామాదిదేవతాః।
తాసాం యాగనిమిత్తన్తు శుద్ధిర్జన్మని కీర్త్తితా॥
ప్రథమే దివసే షఠే దశమే చైవ సర్వ్వదా।
త్రిష్వేతేషు న కుర్వీత సూతకం పుత్త్రజన్మని॥

వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యోఽపి।

తత్ర సర్వ్వం ప్రతిగ్రాహ్యం కృతాన్నన్తు న భక్షయేత్।
భక్షయిత్వా తు తన్మోహాద్విజశ్చాన్ద్రాయణం చరేత్॥

మార్కణ్డేయః।

రక్షణీయా తథా షష్ఠీ నిశా తత్ర విశేషతః।
రాత్రౌ జాగరణం కార్య్యం జన్మదానాం తథా బలిః॥

పురుషాః శస్త్రహస్తాశ్చ నృత్యగీతైశ్చ యోషితః।

రాత్రౌ జాగరణం కుర్య్యాద్దశభ్యాం చైవ సూతకే॥ఇతి।

ఇతి జననాశౌచమ్।

అథానుపనీతాశౌచమ్।

తత్ర నామకరణాత్ప్రాక్ సద్యఃశౌచమేవ।

యదాహ శఙ్ఖః।

ప్రాఙ్నామకరణాత్సద్యః శుద్ధిరితి।

నామకరణానన్తరమగ్న్యుదకదానం బైకల్పికమ్।

తథాచ మనుః।

నాత్రివర్షస్య కర్త్తవ్యా వాన్ధవైరుకదకక్రియా।
జాతదన్తస్య వా కుర్య్యాన్నామ్ని వాపి కృతే సతి॥

ఉదకక్రియేత్యేతత్సాహచర్య్యాదగ్నిదానమపి లక్షయతి। న నామకరణాదూరర్ద్ధం దన్తజననాదర్వ్వాగగ్నిసంస్కారే కృతేఽప్యకృతేఽపి మాతాపిత్రోస్త్రిరాత్రమ్। బాలానామదన్తజాతానాం త్రిరాత్రేణ శుద్ధిరితి కశ్యపస్మరణాత్।

తథా।

వైజికాదభిసమ్బన్ధాదనురున్ధ్యాదఘన్త్ర్యహమ్।

ఇత్యత్ర వైజికాదితివిశేషోపాదానాచ్చ। ఏవముపనయనపర్యన్తం మాతాపిత్రోస్త్రిరాత్రమేవ। ఇతరేషాం సపిణ్డానామగ్నిసంస్కార కృతే ఏకాహమశౌచమ్।

అదన్తజాతే తనయే శిశోర్గర్భచ్యుతే తథా।

సపిణ్డానాన్తు సర్వేషాం ఏకరాత్రమశౌచకమ్॥

ఇతి యమస్మరణాత్। స చ సంస్కారస్తూష్ణీమేవ।

తూష్ణీమేవోత్కఋుకుర్యాత్తూష్ణీం సంస్కారమేవ చ।

ఇతి లోకాక్షిస్మరణాత్।

జాతారణిశ్చేద్భవతి తదా తన్మథితాగ్నినా।

తదభావే త్వనిషిద్ధలౌకికాగ్నినా దాహః అగ్నిసంస్కారాద్యభావే సద్యఃశౌచమ్। ఆదన్తజననాత్సద్య ఇతి యాజ్ఞవల్క్యస్మరణాత్।అగ్నిసంస్కారరహితస్యోనద్వివర్షస్య నిఖననమేవ।

తథాచ యాజ్ఞవల్క్యః ।

జనద్వివర్షం నిఖనేన్న కుర్యాదుదకం తతః।

ఆశ్మశానాదనువ్రజ్య ఇతరో జ్ఞాతిభిర్వృతః॥

ఇతరః పూర్ణద్వివర్షః।

అత్ర విశేషమాహ।

ఊనద్వివార్షికమ్ప్రేతం నిదధ్యుర్బాన్ధవా వహిః।

అలఙ్కృత్య శుచౌ భూమావస్థిసఞ్చయనాదృతే॥ ఇతి।

వహిః గ్రామాద్వహిః। అస్థిసఞ్చయనాదృతే అస్థిసఞ్చయనరహితాయాం భువీత్యర్థః। అన్యే త్వేవం వర్ణయన్తి।
అస్థిసఞ్చయనప్రాప్తేరేవాభావాదుపపాదితఞ్చైతత్ప్రాయశ్చిత్తఞ్చాస్మాభిర్మితాక్షరాటీకాయాం సుబోధిన్యామ్।

యమః।

ఊనద్వివార్షికమ్ప్రేతం ఘృతాక్తం నిఖనేద్భువి।

పురుషాః శస్త్రహస్తాశ్చ నృత్యగీతేశ్చ యోషితః।

రాత్రౌ జాగరణం కుర్య్యుర్దశభ్యాం చైవ మృతకే॥ఇతి।

ప్రతి జననాశౌచమ్।

అథానుపనీతాశౌచమ్।

తత్ర నామకరణాత్ప్రాక్ సద్యఃశౌచమేవ।

యదాహ శఙ్ఖః।

ప్రాఙ్నామకరణాత్సద్యః శుద్ధిరితి।
నామకరణానన్తరమగ్న్యుదకదానం వైకల్పికమ్।

తథాచ మనుః।

నాత్రివర్షస్య కర్త్తవ్యా వాన్ధవైరుదకక్రియా।
జాతదన్తస్య వా కుర్య్యాన్నామ్ని వాపి కృతే సతి॥

ఉదకక్రియేత్యేతత్సాహచర్య్యాదగ్నిదానమపి లక్షయతి। తతశ్చ నామకరణాదూర్ద్ధం దన్తజననాదర్వ్వాగగ్నిసంస్కారే కృతేఽప్యకృతేఽపి మాతాపిత్రోస్త్రిరాత్రమ్।బాలానామదన్తజాతానాం త్రిరాత్రేణ శుద్ధిరితి కశ్యపస్మరణాత్।

తథా।

వైజికాదభిసమ్వన్ధాదనురున్ధ్యాదఘన్త్ర్యహమ్।

ఇత్యత్ర వైజికాదితివిశేషాంపాదానాఞ్చ। ఏవముపనయనపర్య్యన్తం మాతాపిత్రోస్త్రిరాత్రమేవ। ఇతరేషాం సపిణ్డానామగ్నిసంస్కారే కృతే ఏకాహమశౌచమ్।

అదన్తజాతే తనయే శిశోర్గర్భచ్యుతే తథా।
సపిణ్డానాన్తు సర్వ్వేషాం ఏకరాత్రమశౌచకమ్॥

ఇతి యమస్మరణాత్। స చ సంస్కారస్తూష్ణీమేవ।

తూష్ణీమేవోదకఙ్కుర్యాత్తూష్ణీం సంస్కారమేవ చ।

ఇతి లోకాక్షిస్మరణాత్।

జాతారణిశ్చేద్భవతి తదా తన్మథితాగ్నినా।

తదభావే త్వనిషిద్ధలౌకికాగ్నినా దాహః అగ్నిసంస్కారాద్యభావే సద్యఃశౌచమ్। ఆదన్తజననాత్సద్య ఇతి యాజ్ఞవల్క్యస్మరణాత్ అగ్నిసంస్కారరహితస్యోనద్వివర్షస్య నిఖననమేవ।

తథాచ యాజ్ఞవల్క్యః।

ఊనద్వివర్షం నిఖనేన్న కుర్యాదుదకం తతః।
ఆశ్మశానాదనువ్రజ్య ఇతరో జ్ఞాతిభిర్వృతః॥

ఇతరః పూర్ణద్వివర్షః।

అత్ర విశేషమాహ।

ఊనద్వివార్షికమ్ప్రేతం నిదధ్యుర్బాన్ధవా వహిః।
అలఙ్కృత్య శుచౌ భూమావస్థిసఞ్చయనాదృతే॥ఇతి।

వహిః గ్రామాద్వహి। అస్థిసఞ్చయనాద్ధృతే అస్థిసఞ్చయనరహి తాయాం భువీత్యర్థః। అన్యే త్వేవం వర్ణయన్తి। అస్థిసఞ్చయనప్రాప్తేరేవాభావాదుపపాదితశ్చేత్ప్రాయశ్చిత్తఞ్చాస్మాభిర్మింతాక్షరాటీకాయాం సుబోధిన్యామ్।

యమః।

జనద్వివార్షిక్రమేృతం ఘృతాక్తం నిఖనేద్భువి।

వైవస్వతం సఙ్గమనం జనానాం యమం రాజానం హవిషా దువస్య॥౧।
యమో నీ గాతుం ప్రథమో వివేద నైషా గవ్యూతిరపభర్త్తవా ఉ।
యత్రా నః పూర్వే పితరః పరేయురేనా జజ్ఞానాః పథ్యా ౩ అను ఖా॥ ౨॥
మాతలీ కవ్యైర్యమీ అఙ్గిరోభిర్బృహస్పతిర్ఋక్కభిర్వావృధానః।
యాంశ్చ దేవా వావృధుర్యే చ దేవాన్తస్వాహాన్యే స్వధయాన్యే మదన్తి॥ ౩।
ఇమం యమ ప్రస్తరమా హి సీదాఙ్గిరోభిః పితృభిః సంవిదానః।
ఆ త్వా మన్త్రాః కవిశస్తా వహంత్వేనా రాజన్ హవిషా మాదయస్వ॥ ౪।
అఙ్గిరోభిరాగహి యజ్ఞియేభిర్యమ బైరుపైరిహ మాదయస్వ।
వివస్వన్తం హువే యః పితా తేఽస్మిన్యజ్ఞే వర్హిష్యా నిషద్య॥ ౫॥
అఙ్గిరసో నః పితరో న వగ్వా అర్థవాణీ భృగవః సోమ్యాసః।
తేషాం వయం సుమతౌ యజ్ఞియానామపి భద్రే సౌమనసే స్యామ్॥ ౬।
ప్రేహి ప్రేహి పథిభిః పూర్వేభిర్యత్రా నః పూర్వే పితరః పరేయుః।
ఉభా రాజానా స్వధయా మదన్తా యమం పశ్యాసి వరుణాఇ్చ దేవమ్॥ ౭॥
సం గచ్ఛఖ పితృభిః సం యమేనేష్టాపూర్త్తేన పరమే వ్యోమన్।
హిత్వా యావద్యం పునరస్తమేహి సఙ్గచ్ఛస్వ తన్వాసువర్చాః॥ ౮॥
అపేత వీత వి చ సర్పతాతోఽస్మా ఏవం పితరీ లోకమక్రన్।
అహోభిరద్భిరక్తుభిర్వ్యక్తం యమో దదాత్యవసానమస్మై॥౯।
అతి ద్రవ సారమేయౌ శ్వానౌ చతురక్షౌ శబలౌ సాధనా పథా।
అథా పితౄన్త్సువిదత్రో ఉపేహి యమేన యే సధమాదం మదన్తి॥ ౧౦।
యౌ తే శ్వానౌ యమరక్షితారౌ చతురక్షౌ పథిరక్షీ నృచక్షసౌ।
తాభ్యామేనం పరి దేహి రాజన్స్వస్తి చాస్మా అనమీవఇ్చ ధేహి॥ ౧౧॥

ఉరునసావముతృపా ఉదుంబలౌ యమస్య దూతౌ చరతీ జనాఀ అను।

తావస్మభ్యం దృశయే సూర్యాయ పునర్దాతామసుమద్యేహ భద్రమ్॥౧౨॥

యమాయ సోమం సునుత యమాయ జుహతా హవిః।

యమం హ యజ్ఞో గచ్ఛత్యగ్రిదూతీ అరం కృతః॥౧౩।

యమాయ ధృతవద్ధవిర్జుహోత ప్ర చ తిష్ఠత।

స నో దేవేష్వా యమద్దీర్ఘమాయుః ప్ర జీవసే॥౧౪।

యమాయ మధుమత్తమం రాజే హవ్యం జుహోతన।

ఇదం నమ ఋషిభ్యః పూర్వ్వజేభ్య: పూర్వేభ్యః పథికజ్భ్యః॥౧౫॥

త్రికటుకేభిః పతతి షడూర్వీరీ కమిద్వృహత్।

త్రిష్టుబ్గాయత్రీఛన్దాంసి సర్వ్వా తా యమ ఆహితా॥౧౬। ఋగ్వేదసంహితా ౧౦మ, ౧౪సూ

జాతదన్తస్య ప్రథమే వర్షే అకృతచూడ఼స్య వర్షత్రయాభ్యన్తరే మృతస్యాగ్ని సంస్కారే సత్యసత్య స్యేకాహః। దన్తజాతేఽప్యకృతచూడ఼ే త్వహోరాత్రేణ శుద్ధిరితి విష్ణుస్మరణాత్। ప్రథమవర్షచూడ఼ాకరణే త్వగ్నిసంస్కారస్య చూడ఼ాకరణానన్తరం నియతత్వాత్త్రిరాత్రమేవ।

అతఏవ వశిష్ఠః।

ఊనద్వివర్షే ప్రేతే గర్భపతనే వా సపిణ్డానాం త్రిరాత్రమేవేతి। వర్షత్రవాదూర్ద్వం చూడ఼ాభావేఽపి అగ్నిసంస్కారో నియతస్తథా త్ర్యహమశౌచమ్।

నాత్రివర్షస్య కర్త్తవ్యం వాన్ధవైరూకక్రియా।ఇతి।

మనునా త్రివర్షన్యూనస్య సంస్కారనిషేధే నాత్రివర్షస్యాభ్యనుజ్ఞానాత్। అఙ్గిరసా చ న్యూనత్రివర్షరుపకాలాపేక్షయా నైశిక్యభిధానాదతఊర్ద్వం త్ర్యహాభిధానాచ్చ।

విప్రే న్యూనత్రివర్షే తు తేషాం శుద్ధిస్తు నైగికీ, ఇతి।

యద్యప్యకృతచూడ़ీ వై జాతదన్తతు సంస్థితః।

దాహయిత్వా తథాప్యేనమశౌచం త్ర్యహమాచరేత్॥

స్త్రీణామకృతచూడ़ానాం మృతో సద్యఃశౌచమ్। అకృతచూడ़ాయాన్తు కన్యాయాం సద్యఃశౌచమిత్యాపస్తమ్బస్మరణాత్। కృతచూడ़ానామపి వాగ్దానాదర్వ్వాగ్గికాహః

యదాహ యాజ్ఞవల్క్యః।

అహస్త్వదత్తకన్యాసు బాలేషు చ విశోధనమ్। ఇతి।

అదత్తా వాగ్దానరహితా। కన్యాసాపిణ్డ్యం పురుషత్రయపర్యన్తమేవ।

తథాచ వశిష్ఠః।

అప్రత్తానాఇ్చ స్త్రీణాం త్రిపురుషీ విజ్ఞాయతే।ఇతి।

త్రిపురుషానన్తరం సమానోదకాశౌచఙ్కల్ప్యమ్। ఏతచ్చాశౌచమవివాహితవిషయమేవ। వివాహే త్వన్యథా తత్రైవ పూర్వ్వం ప్రతిపాదితత్వాత్। వాగ్దానాదూర్ద్ధ్వం వివాహసంస్కారాత్ప్రాక్ పతికులే పితృకులే చ త్రిరాత్రమ్।

యథాహ మరీచిః।

వారిపూర్వ్వప్రదత్తా తు యా నైవ ప్రతిపాదితా।

అసంస్కృతా తు సా జ్ఞేయా త్రిరాత్రముభయోః స్మృతమ్॥ఇతి।

యా తు ప్రతిపాదితా వాగ్దత్తా వారిపూర్వ్వం నైవ ప్రతిపాదితేత్యన్వయః।

ఉభయోః పతిపితృపక్షయోః।

వివాహానన్తరం విష్ణుః।

సంస్కృతాసు స్త్రీషు నాశౌచమ్పితృపక్షే తత్ప్రసవమరణే చేత్పితృగృహే స్యాతాం తదైకరాత్రత్ర్యహఞ్చేతి।

ప్రసవ ఏకరాత్రం మరణే త్రిరాత్రమితి వివేకః। ఏతచ్చ వయోవిశేషకతృమశౌచం సర్వ్వవర్ణసాధారణమ్।

తథాచాఙ్గిరాః।

అవిశేషేణ వర్ణానామర్వ్వాక్సంస్కారకర్మ్మణః।

త్రిరాత్రన్తు భవేచ్ఛుద్ధిరితి॥

వ్యాఘ్రపాదోఽపి।

తుల్యం వయసి సర్వ్వేషామితి।

యత్త్వఙ్గిరసాభిహితమ్।

విప్రే న్యూనే త్రిభిర్వర్షైర్మృతే శుద్ధిస్తు నైశికీ।
ద్వ్యహేన క్షత్రియే శుద్ధిస్త్రిభిర్వైశ్యసుతే తథా॥

తథాన్యదపి తేనైవ।

నివృత్తచూడకే విప్రే త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే।
నివృత్తే క్షత్రియే షడ్భిర్వైశ్యే నవభిరుచ్యతే।
శూద్రే త్రివర్షన్యూనే తు మృతే శుద్ధిస్తు పఞ్చభిః।
అత ఊర్ధ్వం మృతే శూద్రే ద్వాదశాహో విధీయతే॥
షడ్వర్షాన్తమతీతో యః శూద్రః సంమ్రియతే యది।
మాసికన్తు భవేచ్ఛౌచమిత్యఙ్గిరసభాషితమ్॥ఇతి।

షడ్వర్షాన్తమతీతో య ఇత్యనేన చ హారీతవచనం విరుధ్యతే।

వచనన్తు।

ఆమౌఞ్జీబన్ధనాద్విప్రః క్షత్రియశ్చ ధనుర్గ్రహాత్।
ఆప్రతోదగ్రహాద్వైశ్యః శూద్రో వస్త్రద్వయగ్రహాత్॥ఇతి।

మౌఞ్జీబన్ధనాద్యనన్తరం మృతః పూర్ణామోచనిమిత్తం భవతీత్యర్థః। శూద్రీ వస్త్రదయగ్రహణయోగ్యో ద్వాదశదివర్షదేశీయ ఏవ న షడ్వర్ష-

దేశీయ ఇతి। శూద్రస్య షడ్వర్షానన్తరం మాసికాశౌచాభిధానమాఙ్గిరసహారీతేన విరుధ్యతే। తస్మాద్వహూనామనుగ్రహే త్యాజ్యాఇతి మన్వాద్యనేకస్మృతిపర్యాలోచనయా విశ్వరూపధారేశ్వరమేధాతిథివిజ్ఞానేశ్వరప్రభృతిభిరాచార్యైర్వయోఽవస్థాశౌచం

సర్వ్వవర్ణసాధారణమేవేతి వ్యాఖ్యాతమ్।అథవాఙ్గిరస ఋష్యశృఙ్గవచనాన్యధికాశౌచప్రతిపాదకాన్యనాపద్విషయతయా వ్యవస్థాపనీయాని।

అథ జననమరణాశౌచే వర్ణనియమేన

కాలనిర్ణయః।

తత్ర మనుః।

దశాహం శావమాశౌచం సపిణ్డేషు విధీయతే।

జననేఽప్యేవమేవం స్యాద్విపులాం శుద్ధిమిచ్ఛతామ్॥ఇతి।

మహాగురౌ త్వాశ్వలాయనోక్తో విశేషః।

ద్వాదశరాత్రం మహాగురుషు దానాధ్యయనే వర్జ్జయేరనితి।

పుత్రానుత్పాద్య సంస్కృత్య వేదార్థగ్రాహయిత్వా వృత్తిఞ్చ యో దదాతి స మహాగురుః। ఏతచ్చ విప్రవిషయమ్। క్షత్రియాదివిషయే తు

యాజ్ఞవల్క్యః।

క్షత్త్రస్య ద్వాదశాహాని విశః పఞ్చదశైవ తు।

త్రింశద్దినాని శూద్రస్య తదర్ద్ధం న్యాయవర్త్తినః॥ఇతి।

పాకయజ్ఞద్విజశుశ్రూషాదిరతః శూద్రో న్యాయవర్త్తీ తస్య తదర్ద్ధం మాసార్ద్ధమ్।

హతానాం నృపగోవిప్రైరన్వక్షఇచ్చాత్మఘాతినామ్।

అన్వక్షం సద్యఃశౌచమిత్యర్థః। నృపేణ ప్రమాదహతే దశాహాదికమేవ। క్రోధాయుద్ధహతే సద్యఃశౌచమ్। యుద్ధక్షతేన కాలాన్తరహతస్యైకాహః।

అత్ర చ గౌతమః।

గోబ్రాహ్మణహతానామన్వక్షం క్రోధాచ్చాయుధ్యతః। ఇతి।

క్రోధగ్రహణమ్ప్రమాదవ్యాపాదితనిరాసార్థమ్।

తథా।

బ్రాహ్మణార్థం విపన్నా యే యోషితాం గోగ్రహేఽపి వా।
ఆహవేఽపి హతానాఞ్చ ఏకరాత్రమశౌచకమ్॥

క్షత్రధర్మేణ సఙ్గామాఙ్గనసృతస్య సద్యఃశౌచమ్।

తదాహ మనుః।

ఉద్యతైరాహవే శస్త్రైః క్షత్రధర్మహతస్య చ।
సద్యః సన్తిష్ఠతే యజ్ఞస్తథాశౌచమితి స్థితిః॥

యజ్ఞః పిణ్డదానాదిరూపః సన్తిష్ఠతే సమాప్తో భవతీత్యర్థః। దక్షేణ దశ పక్షాః సూతకే మృతకే చోపన్యస్తాః।

సద్యః శౌచమథైకాహస్త్ర్యహశ్చతురహస్తథా।
షడ్దశద్వాదశాహశ్చ పక్షో మాసస్తథైవ చ।
మరణాన్తం తథా చాన్యద్ధశపక్షాస్తు సూతకే॥

సూతకశబ్దోఽశౌచోపలక్షణార్థః। అత్ర సద్యఃశౌచాది షఢ్పహ-

అర్ద్ధరాత్రావధిః కాలః సూతకాదౌ విధీయతే॥
రాత్రిఙ్కుర్యాత్త్రిభాగన్తు ద్వౌ భాగౌ పూర్వ్వ ఏవ తు।
ఉత్తమోఽంశః ప్రభాతేన యుజ్యతే మృతసూతకే॥
రాత్రావేవ సముత్పన్నే మృతే రజసి సూతకే।
పూర్వ్వమేవ దినఙ్గ్రాహ్యం యావన్నాభ్యుదితీ రవిః॥ఇతి।

అత్ర దేశాచారః ప్రమాణమ్।

అత్ర జననే పూర్వ్వేతికర్త్తవ్యతా విహితా సామ్ప్రతమితరత్రామిధీయతే।

తత్ర మనుః।

న విప్రం స్వేషు తిష్ఠత్సు మృతం శూద్రేణ హారయేత్॥
అస్వర్గ్యా హ్యాహుతిః సా స్యాచ్ఛూద్రసంస్పర్శదూషితా॥

స్వేషు తిష్ఠత్స్విత్యవివక్షితార్థమస్వర్గ్యత్వాదిదోషకథనాత్।

తథా।

దక్షిణేన మృతం శూద్రం పురద్వారేణ నిర్హరేత్।
పశ్చిమోత్తరపూర్వేస్తు యథాయోగం ద్విజాతయః॥

యథాయోగమితి వైశ్యాప్రతిలోమక్రమేణ। అతఏవ స్వాభిప్రాయప్రకటనార్థం ప్రథమతః శూద్ర ఏవోపాత్తో వచనే।

హారీతః।

న గ్రామాభిముఖం ప్రేతం నిర్హరేయుః।

యాజ్ఞవల్క్యః।

స దగ్ధవ్య ఉపేతశ్చేదాహితాగ్న్యావృతార్థవత్।

ఉపేత ఉపనీతః। శూద్రస్తు వస్త్రద్వయగ్రహణయోగ్యకాలీన ఉపనీతసదృశః వస్త్రద్వయగ్రహణం ద్వాదశాదిషోడశవర్షమధ్యే తు। ఆహితాగ్నిదాహప్రక్రియయా దాహాదికఙ్కార్యమ్।

తత్రాయం విశేషః।

ఉపనీతస్య లౌకికాగ్నినా అనాహితాగ్నేః స్వగృహ్యాగ్నినా ఆహితాగ్నేశ్చ వైతానాగ్నిభిరితి।

లౌకికాగ్నిశ్చ చాణ్డాలాగ్న్యాదివ్యతిరిక్తః।

తథాచ దేవలః।

చాణ్డాలాగ్నిరమేధ్యాగ్నిః సృతికాగ్నిశ్చ కర్హిచిత్।
పతితాగ్నిశ్చితాగ్నిశ్చ న శిష్టగ్రహణోచితః॥ఇతి।

స్వగృహ్యోక్తవిధినా అసౌ స్వర్గాయ లోకాయ స్వాహేతి హుత్వా దగ్ధవ్యః।

ప్రచేతాః।

స్నానమ్ప్రేతస్య పుత్రాద్యైర్వస్త్రాద్యైః పూజనం తతః।
నగ్నదేహం దహేన్నైవ కిఞ్చిద్దేయం పరిత్యజేత్॥

కిఞ్చిచ్ఛబ్దాద్వస్త్రైకదేశం శ్మశానవాస్యర్థం దేయం పరిత్యజేదిత్యర్థః। నిగమః।

సన్ధ్యాయాం వా తథా రాత్రౌ దాహః పాథేయకర్మ చ।

నవశ్రాద్ధఞ్చ నో కుర్యాత్కృతం నిష్ఫలతాం వ్రజేత్॥

దాహానన్తరమ్ప్రచేతాః।

ప్రేతస్య బాన్ధవా యథావృద్ధముదకమవతీర్య నోద్వర్త్తయేయురుదకాఞ్జలిమ్ప్రసిఞ్చేయుః। అపసవ్యయజ్ఞోపవీతవాససా దక్షిణాభిముఖాః బ్రాహ్మణస్యోదఙ్ముఖాః ప్రాఙ్ముఖాశ్చ రాజన్యవైశ్యయోరితి।

యాజ్ఞవల్క్యః ।

సప్తమాద్దశమాద్వాపి జ్ఞాతయోఽభ్యుపయన్త్యపః।
అప నః శోశుచ దఘమనేన పితృదిఙ్ముఖాః॥

సప్తమాద్దివసాదర్వ్వాగ్దశమదివసాద్వా అర్వ్వాక్ జ్ఞాతయ ఏకసగోత్రపిణ్డాః సమానీదకాశ్చ।
ఏతచ్చ విషమదినేషు కార్యమేవ।

తథాచ గౌతమః

ప్రథమతృతీయపఞ్చమసప్తమనవమేషూదక్రియేతి।

వశిష్ఠః।

సవ్యోత్తరాభ్యాం పాణిభ్యాముదకక్రియాం కుర్వ్వీరన్నితి।

ఉదకదానే సంఖ్యానియమమాహ

యాజ్ఞవల్క్యః।

సకృత్ప్రసిఞ్చేదుదకం నామగోత్రేణ వాగ్యతః।

నామగోత్రేణోపలక్షితముదకం నామగోత్రే సముచ్చార్య్యోదకం సిఞ్చేయురిత్యర్థః।

పిణ్డయజ్ఞావృతా దేవం ప్రేతాయాన్నం దినత్రయమ్।

జలమేకాహమాకాశే స్థాప్యఞ్క్షీరఞ్చ మృణ్మయే॥

పిణ్డయజ్ఞావృతా పిణ్డయజ్ఞప్రక్రియయా ప్రాచీనావీతిత్వదర్భాదినా సహితత్వరూపయా చ ఆకాశే శిక్యాదౌ।

ప్రచేతాః।

ప్రేతాత్ర స్నాహీత్యుదకం స్థాయమ్బివ చేదక్షీరమితి। పిణ్డదానఞ్చ సంస్కృతానాం కుశేషు అసంస్కృతానాం భూమౌ పిణ్డం దద్యాత్।

సంస్కృతానాన్తు కుశేషు ఇతి ప్రచేతఃస్మరణాత్పాషాణేఽపి పిణ్డో దేయః ।

తథాచ శఙ్ఖః।

భూమౌ మాల్యం పిణ్డమ్పానీయముపలేష్వాదద్యురితి।

యాజ్ఞవల్క్యేన పిణ్డత్రయవమేవాభిహితమ్ | విష్ణుస్తు యావన్త్యాశౌచదినాని తావత్పిణ్డదానమాహ।

యావదశౌచం తావత్ప్రేతస్యోదకం పిణ్డఞ్చ దద్యురితి।

పారస్కరః।

ప్రేతేభ్యః సర్వ్వవర్ణేభ్యః పిణ్డాన్దద్యుర్దశైవ తు।

ఏవమ్ప్రేఏడీదకదానే గురులఘుకల్పావామ్నాతౌ। తత్ర యద్యప్యన్యతరపక్షానుష్ఠానేఽపి శాస్త్రార్థసిద్ధిః తథాపి గురుకల్పే ప్రేతోపకారాతిశయః కల్ప్యః। అన్యథా గురుతత్పక్షానుపపత్తేః। ఏవం దత్తస్య పిణ్డస్య ప్రతిపత్తికర్మాహ

వృద్ధశాతాతపః।

వాగ్యతాః ప్రయతాశ్చైవ తిష్ఠేయుః పిణ్డసన్నిధౌ।
తతో వాస్పే నివృత్తేఽస్య నద్యాన్తు ప్రక్షిపేచ్చ తమ్॥ ఇతి

నద్యభావే ప్రశస్తాకాశేషు ప్రక్షిపేత్। యత్రాశౌచస్య హ్రాసస్తత్రాపి దశ పిణ్డాః దాతవ్యాః।

అశౌచస్య చ హ్రాసేఽపి పిణ్డాన్దాద్యాద్దశైవతు।

ఇతి శాతాతపస్మరణాత్।

పశ్చాత్త్రిరాత్రాశౌచే పారస్కరః।

ప్రథమే దివసే దేయాస్త్రయః పిణ్డాః సమాహితైః।
ద్వితీయే చతురో దద్యాదస్థిసఞ్చయనన్తథా॥

పిణ్డే ద్రవ్యాదినియమమాహ శునః పుచ్ఛః।

ఫలమూలైశ్చ పయసా శాకేన చ గుడేన చ।
తిలమిశ్రఞ్చ దర్భేషు పిణ్డం దక్షిణతో హరేత్॥
ద్వారదేశే ప్రదాతవ్యో దేవతాయతనేఽపి చ।

తూష్ణీం ప్రసక్తం పుష్పఞ్చ ధూపదీపస్తథైవ చ॥
శాలినా శక్తుభిర్వ్వాపి శాకేర్వ్వాప్యయ నిర్వ్వపేత్।
ప్రథమేఽహని యద్ద్రవ్యం తదేవ స్యాద్దశాహకమ్॥ఇతి।

కర్తృనియమో గృహ్యపరిశిష్టే।

అసగోత్రః సగోత్రో వా యది స్త్రీ యది వా పుమాన్।

ప్రథమేఽహని యో దద్యాత్స దశాహం సమాపయేత్॥

దశాహపర్య్యన్తమేవాయం నియమః। అతస్తన్మధ్యే దేశాన్తరస్థితసన్నిహితసపిణ్డపుత్త్రాద్యాగమనేఽపి ప్రథమదివసోపక్రాన్తేనైవ దశపిణ్డాః దాతవ్యాః। న పుత్త్రాదిభిః న పుత్రాదిభిః సన్నిహితైరపి। దాహానన్తరఙ్కృత్యమేకాదశాహాదికన్తు సన్నిహితసపిణ్డేన పుత్త్రాదినైవ కార్య్యం పుత్త్రాద్యభావే ప్రథమప్రక్రాన్తేనైవ। సపిణ్డీకరణే తు విశేషః। స చ శ్రాద్ధస్తవకే వక్ష్యతే।

ఉదకదానన్తు సర్వ్వైః సపిణ్డాదిభిః కార్య్యం పిణ్డదానన్త్వేకేనైవ పుత్త్రాదినా। పుత్రబహుత్వే త్వితరానుమత్యా జ్యేష్ఠేనైవ పాతిత్యాదిదోషరహితేన।

మరీచిః। అనేనైవాభిప్రాయేణ।

సర్వ్వైరనుమతఙ్కృత్వా జ్యేష్ఠేనైవ తు యత్కృతమ్।
ద్రవ్యేణ వా విభక్తేన సర్వ్వైరేవ కృతమ్భవేత్॥ ఇతి।

అవిభక్తానాన్తు ద్రవ్యమవిభక్తమేవ। విభక్తైస్తు స్వస్వభక్త్యపేక్షయా స్వాద్ధనాత్కిఞ్చిదౌర్ద్ధ్వదేహికోద్దేశయుక్తముద్ధృత్య జ్యేష్ఠాయ నివేదయేత్। తదా చ

ద్రవ్యమవిభక్తమేవ భవతీతి ద్రవ్యేణ వావిభక్తేనేత్యస్య నిర్వాహః। విభక్తేషు ద్రవ్యసమీకరణేనైకస్య కర్తృత్వం షోఢశశ్రాద్ధాదావేవ న సాంవత్సరికే।

పిణ్డదానాధికారిక్రమమాహ శఙ్ఖః।

పితుః పుత్రేణ కర్తవ్యా పిణ్డదానోదకక్రియా।

పుత్రాభావే తు పత్నీ స్యాత్పత్న్యభావే తు సోదరః॥

గౌతమః।

పుత్రాభావే సపిణ్డా మాతృసపిణ్డాః శిష్యాశ్చ దద్యుస్తదభావే ఋత్విగాచార్యాః।

అత్ర శఙ్ఖవచనానురోధేన పుత్రాభావే పత్నీ తద్భావే సపిణ్డా ఇతి క్రమః। పుత్రాశ్చ ద్వాదశవిధా ఔరసాదయః।

అతఏవౌరసాదిపుత్రపరిగణనానన్తరమ్

యాజ్ఞవల్క్యః।

పిణ్డదోఽంశహరశ్చైవ పూర్వాభావే పరః పరః।ఇతి।

తత్రాపి ఔరసాభావే పౌత్రః తద్భావే ప్రపౌత్రస్తద్భావే పుత్రికాదిక్రమః।

అతఏవ స్మృతిసఙ్గ్రహే।

పుత్త్రేషు పౌత్త్రశ్చ తత్పుత్త్రః పుత్త్రికాసుత ఏవ చ।ఇతి।

ఋష్యశృఙ్గః।

పుత్త్రేషు వర్త్తమానేషు నాన్యో వై కారయేత్స్వధామ్।
అనుకూల్యాదపుత్త్రస్య శ్రాద్ధం కుర్య్యాత్సమన్త్రకమ్॥

బౌధాయనః।

అపుత్త్రస్య స్త్రియా కార్య్యం పిణ్డశ్రాద్ధం తథోదకమ్।
క్రియాలోపో న కర్త్తవ్యః ప్రేతస్య గతికాఙ్క్షిభిః॥

యదా త్వనుపనీతః పుత్త్రః సంస్కర్త్తా పత్నీ వా తదగ్నిదానమేవ సమన్త్రకఙ్కార్య్యమ్।

తథాచ కాత్యాయనః।

అసంస్కృతేన పత్న్యా చ హ్యగ్నిదానం సమన్త్రకమ్।
కర్త్తవ్యమితరత్సర్వ్వఙ్కారయేద్న్యమేవ హి॥ఇతి।

అత్ర విశేషమాహ సుమన్తుః।

అనుపనీతోఽపి కుర్వ్వీత మన్త్రవత్పితృమేధికమ్।
యద్యసౌ కృతచూడ఼ఃః స్యాద్యది స్యాచ్చ త్రివత్సరః।

వర్షత్రయానన్తరం చూడాభావేఽపి స ఏవౌర్ధ్వదేహికం మన్త్రవచ్చ కుర్యాత్
వర్షత్రయాదర్వాక్ కృతచూడోఽపి శక్తశ్చేత్సర్వం మన్త్రవచ్చ కుర్యాత్। యద్యశక్తః
అథాకృతచూడో వా తదాగ్నిదానమాత్రం కుర్యాదితి వ్యవస్థా।

శఙ్ఖః।

భార్యాపిణ్డం పతిర్దద్యాద్భర్త్రే భార్యా తథైవ చ।
శ్వశ్ర్వాదేస్తు స్నుషా చైవ తదభావే తు సోదరః॥

భార్యాపిణ్డమిత్యాది పుత్రాద్యభావవిషయమ్।

వీజిక్షేత్రిణోర్విషయే మరీచిః।

సగోత్రే వాన్యగోత్రే వా యో భవేద్విధవాసుతః।
పిణ్డశ్రాద్ధవిధానన్తు క్షేత్రిణో ప్రాగ్వినిర్వపేత్॥
వీజినేఽపి తతః పశ్చాత్క్షేత్రీ జీవతి చేత్క్వచిత్।
వీజినే దదయురాదౌ చ మృతే పశ్చాత్ప్రదీయతే॥
ఉభౌ యది మృతౌ స్యాతాం వీజిన్యాదౌ తదా దదేత్।

క్షేత్రిణయాదౌ న దత్తం స్యాద్వీజినే నోపతిష్ఠతే॥

క్షేత్రిణే దత్త్వా బీజినే దత్తే తద్వీజినే నోపతిష్ఠత ఇత్యర్థః। ఏతచ్చ విధవానియోగవిధినా
యత్ర నియోగస్తద్విషయమ్। అనియోగస్థలే తు నారదోక్తం ద్రష్టవ్యమ్।

జాతా యే త్వనియుక్తాయామేకేన బహుభిస్తథా।

అరిక్థభాజస్తే సర్వే వీజినామేవ తే సుతాః॥
దద్యుస్తే బీజినే పిణ్డం మాతా చేచ్ఛుల్కతో హృతా।
అశుల్కోపనీతాయాన్తు పిణ్డతా వోఢ्ःరేవ తు॥ఇతి।

పిణ్డతా బీజిమాపిణ్డామాత్రమేవ తేషాం న పిణ్డదానాద్యధికారః। తే సుతా బోఢురేవ క్షేత్రిణే ఏవేత్యర్థః। పిణ్డదా వోఢురేవ తే ఇత్యపి పాఠః। సాపిణ్డ్యే సత్యపి న బ్రహ్మచార్యాదిభిః పిణ్డోదకదానాదిఙ్కర్త_వ్యమ్।

తథాచ యాజ్ఞవల్క్యః।

న బ్రహ్మచారిణః కుర్య్యదకం పతితాస్తథా।

ఉదకమితి పిణ్డదానాద్యుపలక్షణం బ్రహ్మచారిణ ఉదకదానాది-

నిషేధో మాతాపిత్రాదివ్యతిరిక్తవిషయః।
తథాచ స ఏవ।

ఆచార్య్యపిత్రుపాధ్యాయాన్నిర్హత్యాపి వ్రతీ వ్రతీ।
శకటాన్నఞ్చ నాశ్రీయాన్న చ తైః సహ సంవిశేత్॥

వ్రతీ బ్రహ్మచారీ వ్రతీ వ్రత్యేవ నాస్య బ్రహ్మచర్య్యవ్రతభ్రంశ ఇత్యర్థః। స బ్రహ్మచారీ శకటాన్నమాశౌచ్యన్నం నాశ్రీయాత్। నిర్హత్యేత్యనేన దాహాద్యౌర్ధ్వదేహికం సకలమపి లక్ష్యతే।

మాత్రాదివ్యతిరిక్తవిషయే మనుః।

ఆదిష్టీ నోదకం కుర్యాదాత్రతస్య సమాపనాత్।
సమాప్తే తూదకఙ్కృత్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్॥

ఆదిష్టీ బ్రహ్మచారీ। కేచన ప్రాయశ్చిత్తినమాదిష్టీతి మన్యన్తే। వ్రతే సమాప్తే తూకఙ్కృత్వా దినత్రయమశుచిః స్యాదిత్యర్థః।

బృద్ధమనుః।

క్లీవాద్యా నోదకం కుర్య్యుః స్తేనవ్రాత్యావిధర్మ్మిణః।
గర్భభర్తృద్రుహశ్చైవ సురాప్యశ్చైవ యోషితః॥

పూర్వోక్తబ్రహ్మచార్య్యాదివ్యతిరిక్తైరపి సపిణ్డైర్మృతపాషణ్డ్యాద్యుద్దేశేనోదకాదికం న కార్య్యమ్।

తథాచ యాజ్ఞవల్క్యః।

పాషణ్డాఽనాశ్రితాః స్తేనా భర్తృఘ్న్యః కామగాదికాః।
సురాప్య ఆత్మత్యాగిన్యో నాశౌచోదకభాజనాః॥

వేదవాహ్యలిఙ్గధారణం పాషణ్డమ్। అనాశ్రితాః అధికారీ సత్యప్యాశ్రమవిశేషరహితాః। స్తేనాః బ్రాహ్మణసువర్ణవ్యతిరిక్తోత్తమద్రవ్య-

హారిణః। పాపణ్డ్యాదిమరణస్యాశౌచాదినిమిత్తాభావాన్మరణే సతి సపిణ్డైరుదకాదికం న కర్తృవ్యమిత్యర్థః।సురాప్య ఇత్యాదిషు లిఙ్గమవివక్షితముద్దేశ్యగతత్వాత్।

ఆత్మత్యాగిషు విశేషమాహ గౌతమః

ప్రాయోఽనాశకశస్త్రాగ్నివిషోదకోద్బన్ధనప్రపతనైః స్వేచ్ఛతామితి।

ప్రాయో మహాప్రస్థానమ్। అనాశకమనశనమ్। ప్రపతనం శైలశిఖరాదవపాతనమ్। ఇత్యాదిభిర్నిమిత్తైః శాస్త్రావిహితమార్గేణేచ్ఛాపూర్వకం మృతానామశౌచాదికం న కర్తవ్యమిత్యర్థః।

అఙ్గిరాః।

చాణ్డాలాదుదకాత్సర్పాద్బ్రాహ్మణద్వైద్యుతాదపి।
దంష్ట్రిభ్యశ్చ పశుభ్యశ్చ మరణం పాపకర్మిణామ్॥
ఉదకం పిణ్డదానఞ్చ ప్రేతేభ్యో యత్ప్రదీయతే।
నోపతిష్ఠతి తత్సర్వ్వమన్తరీక్షే వినశ్యతి॥

మనుః।

వృథాసఙ్కరజాతానామ్ప్రవ్రజ్యాసు చ తిష్ఠతామ్।
ఆత్మనస్త్యాగిణాఞ్చైవ నివర్త్తేతోదకక్రియా।

వృథాసఙ్కరజాతానామితి వృథాజాతా పఞ్చమహాయజ్ఞాదిరహితాః సఙ్కరజాతాః ప్రతిలోమజాః। ప్రమాదాత్పూర్వోక్తని-

మిత్తైర్మరణే విద్యత ఏవాశౌచాదికమ్।

అతఏవాఙ్గిరాః।

అథ కశ్చిత్ప్రమాదేన మ్రియేతాగ్న్యుదకాదిభిః।
తస్యాశౌచం విధాతవ్యం కర్త్తవ్యా చోదకక్రియా।

చాణ్డాలాదిమృతాహితాగ్నేరగ్న్యాదీనాం ప్రతిపత్తికర్మ్మ చ స్మృత్యన్తరేఽభిహితమ్।

వైతానమ్ప్రక్షిపేదప్సు ఆవసథ్యఞ్చతుష్పథే।
పాత్రాణి తు దహేదగ్నౌ యజమానే వృథామృతే॥

వృథామృతః అవిహితమార్గేణ సృతః।

తథా।

ఆత్మనస్త్యాగినాం నాస్తి పతితానాం తథా క్రియా।
తేషామపి చ గఙ్గాయాస్తీరే సంస్థాపనం మతమ్॥

గఙ్గేతి పుణ్యనద్యుపలక్షణమ్। ఏవం పూర్వోక్తనిన్దితమరణే మృతానాం స్నేహాదినాగ్న్యాద్యౌర్ధ్వదేహికకరణే స్మృత్యన్తరే ప్రాయశ్చిత్తమామ్నాతమ్।

కృత్వాగ్నిముదకం స్నానం స్పర్శనం వహనం వృథా।
రజ్జుచ్ఛేదపతఞ్చ తప్తకృచ్ఛ్రేణ శుధ్యతి॥ఇతి।

ఏతచ్చ బుద్ధిపూర్వ్వకప్రత్యేకాగ్న్యాదికరణే।

అబుద్ధిపూర్వ్వకే తు సంవర్త్తః।

ఏషామన్యతమం ప్రేతం యో వహేత దహేత వా।
కటోదకక్రియాం కృత్వా కృచ్ఛ్రం సాన్తపనం చరేత్॥

యచ్చ సుమన్త్వాదిభిర్మ్మాసం భైక్షాహారస్త్రిషవణఞ్చ తథా ఏకరాత్రాభోజనాదికఞ్చాభిహితమ్ తదశక్తవిషయే దేశకాలా

ద్యపేక్షానుసారేణ యోజనీయమ్। యస్తు వృద్ధదిర్లుప్తభిషక్రియస్త స్యాత్మహననమప్యనుజ్ఞాతమాదిపురాణేషు।

వృద్ధః శౌచస్మృతే ర్లుప్తః ప్రత్యాఖ్యాతభిషక్క్రియః।
ఆత్మానఞ్ఘాతయేద్యేస్తు భృగ్వగ్న్యశనయనామ్బుభిః॥
తస్య త్రిరాత్రమాశౌచం ద్వితీయే త్వస్థిసఞ్చయః।
తృతీయే తృదకఙ్కృత్వా చతుర్థే శ్రాద్ధమారభేత్॥

తథా।

గచ్ఛేన్మహాపథం వాపి తుషారగిరిమాదరాత్।
ప్రయాగే వటాశాఖాయాం దేహత్యాగఙ్కరోతి యః॥
స్వయం దేహవినాశస్య కాలే ప్రాప్తే మహామతిః।
ఉత్తమాన్ప్రాప్నుయాల్లోకాన్నాత్మఘాతీ భవేత్క్వచిత్॥
ఏతేషామధికారస్తు సర్వ్వేషాం సర్వ్వజన్తుషు।

నరాణామథ నారీణాం సర్వ్వవర్ణేషు సర్వ్వదా।
అశౌచం స్యాత్త్రహం తేషాం బజ్రానలహతేషు చ॥
వారాణస్యాం మ్రియేద్యస్తు ప్రత్యాఖ్యాతభిషక్క్రియః।
ప్రణవం తారకం బ్రూతే నాన్యథా కస్యచిత్కచిత్॥

వివస్వాన్।

సర్వ్వేన్ద్రియవిముక్తస్య స్వవ్యాపారాక్షమస్య చ।
ప్రాయశ్చిత్తమనుజ్ఞాతమగ్నిపాతో మహాపథః ॥

ధర్మ్మార్జ్జనాసమర్థస్య ద్వాదశవార్షికాదిరూపప్రాయశ్చిత్తాసమర్థస్య। ఏవం శాస్త్రావిహితమార్గేణ మృతానాం చాణ్డాలాదిమృతానాం సంవత్సరాదూర్ద్ధమౌర్ద్ధదేహికఙ్కార్య్యమ్।

షట్త్రింశన్మతే।

గోబ్రాహ్మణైర్హతానాఞ్చ పతితానాం తథైవ చ।
ఊర్ద్ధం సంవత్సరాత్కుర్య్యాత్సర్వ్వమేవౌర్ద్ధదేహికమ్॥

అత్రాపరం విశేషమాహ

పరాశరః।

చాణ్డాలేన శ్వపాకేన గోభిర్వ్విప్రైర్హతో యది।

ఆహితాగ్నిర్మృతో విప్రో విశేషేణాత్మఘాతకః॥

దహేత బ్రాహ్మణం విప్రో లోకాగ్నౌ మన్త్రవర్జితమ్।

దగ్ధ్వాస్థీని పునర్గృహ్య క్షారేణ క్షాలయేత్తతః।

స్వేనాగ్నినా స్వమన్త్రేణ పృథగేతత్పునర్దహేత్॥

సంవత్సరాదర్వాగపి తత్తత్పాపానుసారేణ ద్విగుణాదికం ప్రాయశ్చిత్తం విధాయ నారాయణబలిఞ్చ కృత్వా ఔర్ధ్వదేహికఙ్కార్యమ్। ఆయుషోఽనిత్యత్వేన సంవత్సరానన్తరమౌర్ధ్వదేహికాదిలోపప్రసఙ్గాత్।

తచ్చ నారాయణబలిఙ్కృత్వా

తథాచ వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః।

నారాయణబలిః కార్యో లోకగర్హాభయాన్నరైః।

తథా తేషాం భవేచ్ఛౌచం నాన్యథేత్యత్రవీద్యమః॥

నారాయణవల్యౌర్ద్ధ్వేహికకరణే భవతీత్యర్థః

సర్పహతేషు విశేషః।

సంవత్సరం యావత్పఞ్చమ్యాంనాగపూజాం విధాయతదనన్తరం నారాయణబలిఙ్కృత్వా సౌవర్ణనాగం ప్రత్యక్షాఙ్కఞ్చ వ్యాసోద్దేశేన బ్రాహ్మణాయ దత్త్వా ఔర్ధ్వహికఙ్కుర్యాత్।

నారాయణబలిస్వరూపఞ్చ విష్ణునాభిహితమ్।

ఏకాదశీం సమాసాద్య శుక్లపక్షస్య వై తిథిమ్।
విష్ణుం సమర్చ్చయేద్దేవం యమం వైవస్వతం తథా॥
దశ పిణ్డాన్ ఘృతాభ్యక్తాన్దర్భేషు మధుసంయుతాన్।
తిలమిశ్రాన్ ప్రదద్యాద్వై సంయతో దక్షిణముఖః॥
విష్ణుం బుద్ధౌ సమాసాద్య నద్యమ్భమి తతః క్షిపేత్।
నామగోత్రగ్రహఙ్కృత్వా పుష్పైరభ్యర్చ్చనం తథా
ధూపదీపప్రదానఞ్చ భక్ష్యభోజ్యం తథాపరమ్॥
నిమన్త్రయేత విప్రాన్వై పఞ్చ సప్త నవాపి వా।
విద్యాతపఃసమృద్ధాన్వై కులోత్పన్నాన్ సమాహితాన్॥
అపరేఽహని సమ్ప్రాప్తే మధ్యాహ్నే సముపోషితః।
విష్ణోరభ్యర్చ్చనఙ్కృత్వా విప్రాంస్తానుపవేశయేత్।
ఉదఙ్ముఖాన్యథాజ్యేష్ఠం పితృరూపమనుస్మరన్॥
మనో నివేశ్య విష్ణౌ వై సర్వ్వఙ్కుర్యాదతన్త్రితః।
ఆవాహనాది యత్ప్రోక్తం దైవపూర్వ్వం తథాచరేత్।

తృప్తాన్జ్ఞాత్వా తతో విప్రస్తృప్తిం దృష్ట్వా యథావిధి।
హవిష్యవ్యఞ్జనేనైవ తిలాదిసహితేన చ।
పఞ్చ పిణ్డాన్ ప్రదద్యాచ్చ దైవం రూపమనుస్మరన్॥
ప్రథమం విష్ణవే దద్యాద్బ్రహ్మణే చ శివాయ చ।
యమాయ సానుమారాయ చతుర్థం పిణ్డముత్సృజేత్॥
మృతం సఙ్కీర్త్య మనమా గోత్రపూర్వ్వమతఃపరమ్।
విష్ణోర్నామ గృహీత్వైవం పఞ్చమం పూర్వ్వవత్క్షిపేత్॥
విప్రానాచమ్య విధివద్దక్షిణాభిః సమర్చ్చయేయేత్।

ఏకం వృద్ధతమమం విప్రం హిరణ్యేన సమర్చ్చయేత్।
గవా వ స్త్రేణ భూమ్యా చ ప్రేతస్తం మనసా స్మరేత్॥
తతస్తిలామ్భో విప్రాస్తు హస్తైర్దర్భ్భసమన్వితైః।
క్షి పేయుర్గోత్రపూర్వ్వన్తు నామబుద్ధౌ నివేశ్య చ॥
హవిర్గంన్ధతిలామ్బుస్తు తస్మై దద్యుః సమాహితాః।
మిత్రభృత్యజనైః సార్ద్దం పశ్చాద్భుఞ్జీత వాగ్యతః॥

భవిష్యపురాణే।

సువర్ణభారనిష్పన్నం నాగజ్కృత్వా తథైవ గామ్।
వ్యాసాయ దత్త్వా విధివత్పితురానృణ్యమాప్తవాన్॥ఇతి।

ఉదకాదిదానానన్తరకర్త్తవ్యతామాహ

యాజ్ఞవల్క్యః।

కృతోదకాన్ సముత్తీర్ణాన్మృదుశాద్వలసంస్థితాన్।
స్రాతా నావవదేయుస్తానితిహాసైః పురాతనైః॥

అవవదేయుః బోధయేయుః।

ఇతిహాసరూపఞ్చ।

మానుష్యే కదలీస్తమ్భే నిఃసారే సారమార్గణమ్।

కరోతి యః స మూఢాత్మా జలబుద్బుదసన్నిభే॥ఇతి।

తథాచ న రోదితవ్యమపీతి స ఏవాహ।

శ్లేష్మాశ్రు బాన్ధవైర్ముక్తం ప్రేతో భుఙ్క్తే యతోఽవశః।
అతో న రోదితవ్యం హి క్రియా కార్య్యాః స్వశక్తితః॥

ఇతిహాసశ్రవణానన్తరం కిఙ్కర్త్తవ్యమిత్యత ఆహ।

ఇతి సంశ్రుత్య గచ్ఛేయుర్గృహం బాలపురఃసరాః।
విదశ్య నిమ్బపత్రాణి నియతా ద్వారవేశ్మని।
ఆచమ్యాదాయ సలిలం గోమయం గౌరసర్షపాన్।
ప్రవిశేయుః సమాలభ్య కృత్వాశ్మని పటం శనైః॥

ధర్మార్థప్రేతనిర్హరణాదికర్త్తవ్యతాయాపి స్నానన్తరం ప్రాణానాయమ్య నిమ్బపత్రదంశనప్రభృతిగృహప్రవేశాన్తకర్మకరణేన సద్యః శుద్ధిః।

యతః స ఏవాహ।

ప్రవేశనాదికఙ్కర్మ ప్రేతసంస్పర్శినామపి।
ఇచ్ఛతాం తత్క్షణాచ్ఛుద్ధిం పరేషాం స్నానసంయమాత్॥

పరాశరః।

అనాథం బ్రాహ్మణప్రేతం యే వహన్తి ద్విజాతయః।

పదే పదే యజ్ఞఫలమానుపూర్వ్యాగల్లభన్తి తే॥

న తేషామశుభం కిఞ్చిత్పాపం వా శుభకర్మ్మణామ్।

జలావగాహనాత్తేషాం సద్యఃశౌచం విధీయతే॥

యత్తు స్నేహాదివశాన్నిర్హృత్య తదన్నమశ్నాతి తద్గృహే చ నివసతి తస్య దశాహాచ్ఛుద్ధిర్యస్తత్పూర్వ్వవదేవ నిర్హృత్య తద్గృహే వసతి న తదన్నమశ్నాతి స త్రిరాత్రాచ్ఛుధ్యతి। యశ్చ నిర్హరణాదికమేవ కరోతి న తద్గృహవాసం న చ తదన్నభోజనం స త్వేకాహాత్।

తథాచ మనుః।

అసపిణ్డం ద్విజం ప్రేతం విప్రో ర్నిహృత్య బన్ధువత్।

విశుధ్యతి త్రిరాత్రేణ మాతురాప్తాంశ్చ బాన్ధవాన్॥

యద్యన్నమత్తి తేషాన్తు దశాహేనైవ శుధ్యతి।

అనదన్నన్నమహ్నైవ న చేత్తస్మిన్ గృహే వసేత్॥

ఏతచ్చ సజాతీయవిషయమ్।

విజాతీయవిషయే తు గౌతమోక్తో విశేషః।

అవరశ్చేద్వర్ణాః పూర్వ్వవర్ణముపస్పృశేత్పూర్వ్వో వావరమ। తత్ర శావోక్తమాశౌచమితి।

ఉపస్పృశేన్నిర్హరేత్। హీనవర్ణశ్చేదుత్కృష్టం నిర్హరతి ఉత్కృష్టశ్చేన్నీచం తత్ర నిర్హరణీయాశౌచదినైః శుద్ధిః। బ్రాహ్మణశ్చేచ్ఛూద్రం నిర్హరతి తదా మాసేన శుద్ధిః, శూద్రశ్చేద్బ్రాహ్మణం తదా దశభిర్దినైః, ఇత్యనేన ప్రకారేణానుసన్ధేయమ్।

బ్రహ్మపురాణే।

బ్రాహ్మణస్త్వన్యవర్ణానాం న కరోతి కదాచన।

కామాన్మోహాద్భయాల్లోభాత్కృత్వా తజ్జాతితాం వ్రజేత్॥

పుత్రాః కుర్వ్వన్తి విప్రాయ క్షత్త్రవిట్శూద్రయోనయః।

స తాదృశేభ్యః పుత్రేభ్యో న కరోతి కదాచన॥

రాజ్ఞి మృతే సపిణ్డే తు నిరపత్యే పురోహితః।

మన్త్రీ వా తదశౌచన్తు చీర్త్వా పశ్చాత్కరోతి సః॥

అనపత్యే అవిద్యమానమపిణ్డే చ రాజని మృతే స్వపురోహితస్తస్మై రాజ్ఞే శ్రాద్ధం కుర్య్యాత్తత్ప్రయుక్తాశౌచం చీర్త్వేత్యర్థః శవసంస్పర్శనిమిత్తం చాశౌచం స్పర్శవత్ ఏవ న తద్భార్య్యాదీనాం తద్ధవ్యాణాం వా।

తథాచాఙ్గిరాః।

ఆశౌచం యస్య సంసర్గాజ్జాయతే గృహమేధినః।

క్రియాస్తస్య న లుప్యన్తే గృహాణాఞ్చ న తద్భవేత్॥

క్రియా వైతానీపాసనాద్యాః। గృహ్యాణాం గృహే భవానామతిక్రాన్తాశౌచేఽప్యేవమేవ।

అతిక్రాన్తే దశాహే తు పశ్చాజ్జానాతి చేద్గృహీ।

త్రిరాత్రం మృతకం తస్య న తద్రవ్యస్య కర్హిచిత్॥

ఇతి స్మరణాత్। త్రిరాత్రమితి మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయమ్।

ఆశౌచినాం నియమవిశేషో యాజ్ఞవల్క్యేన దర్శితః।

క్రీతలబ్ధాశనా భూమౌ స్వపేయుస్తే పృథక్ పృథక్।

క్రీతాశనా అయాచితలబ్ధాశనా భవేయురితి నియమాదర్థాదేతదభావే అనశనం సిద్ధం దినత్రయపర్యన్తమయం నియమః।

తథాచ వశిష్ఠః ।

గృహాహ్నజిత్వా అయస్రస్తరే త్ర్యహమనశ్నన్త ఆసీరన్।
క్రీతోత్పన్న వర్త్తరన్నితి।

ఆశౌచినాం శయనాయ తృణమయస్రస్తరః అయస్రస్తర ఇత్యుచ్యతే।

మనుః।

అక్షారలవణాన్నాః స్యుర్నిమజ్జేయుశ్చ తే త్ర్యహమ్।
మాంసాశనఞ్చ నాశ్నీయురితి॥

గౌతమః।

అధఃశయ్యాశాయినో బ్రహ్మచారిణః సర్వ్వ ఇతి।

తథా వపనం దుఃఖానుభావిభిః సర్వైః సపిణ్డైః పుత్త్రైరేవ స్వస్వదేశాచారానుసారేణ।
ప్రథమదినప్రభృతి విషమదినేషు అపి శ్రాద్ధాదిప్రదానాత్పూర్వ్వఙ్కర్త్తవ్యమ్।

యదాహాపస్తమ్బః।

అనుభావినాఞ్చ పరివాపనమితి।

అనుభావినోఽల్పవయసః సపిణ్డాః పుత్త్రాశ్చ।

తథా।

ద్వితీయేఽహని కర్త్తవ్యం క్షురకర్మ్మ ప్రయత్నతః।
తృతీయే పఞ్చమే వాపి సప్తమే వా ప్రదానతః॥

తథా।

గఙ్గాయాం భాస్కరే క్షేత్రే మాతాపిత్రోర్గురౌ మృతే।
ఆధానే సోమపానే చ వపనం సప్తసు స్మృతమ్॥ఇతి।

దేవలః।

దశమేఽహని సమ్ప్రాప్తే స్నానద్వామాద్వహిర్భవేత్।
తత్ర త్యాజ్యాని వాసాంసి కేశశ్మశ్రునఖాని చ॥ఇతి।

ప్రథమాదిదినేషు కృతక్షౌరస్యాపి శుద్ధ్యర్థం దశమదినేఽపి వపనఙ్కర్తవ్యమ్। దశమదినమితి సూతకాన్తోపలక్షణమ్। అన్తే చ వాససాం త్యాగ ఇతి స్మరణాత్। సూతకాన్తకర్తవ్య వాసస్త్యాగసాహచర్యాత్కేశశ్మశ్ర్వాదిత్యాగోఽపి సూతకాన్తేఽపి కర్తవ్యః।

అస్థిసఞ్చయనదినమపి వైకల్పికమ్।

తత్ర సంవర్తః।

ప్రథమేఽహ్ని తృతీయే వా సప్తమే నవమే తథా।
అస్థిసఞ్చయనఙ్కార్యం దినే తద్గోత్రజైః సహ॥

విష్ణుః।

చతుర్థే దివసేఽస్థిసఞ్చయనం కుర్యాత్తేషాఞ్చ గఙ్గామ్భసి ప్రక్షేపః । ద్వితీయే త్వస్థిమఞ్చయ ఇతి స్వగృహ్యానుసారేణ వ్యవస్థా। అస్థిసఞ్చయన దివసే చ శ్మశానవాసిదేవతానాముద్దేశేన పూజా కర్తవ్యా।

అస్పృశ్యత్వలక్షణాశౌచనివృత్తికాలనియమమాహ

దేవలః ।

దశాహాదిత్రిభాగేన కృతే సఞ్చయనే క్రమాత్।

అఙ్గస్పర్శనమిచ్ఛన్తి వర్ణానాం తత్త్వదర్శినామ్॥
త్రిచతుఃపఞ్చదశభిః స్పృశ్యా వర్ణక్రమేణ తు।
అస్థిసఞ్చయకృతఏవ స్వాశౌచత్రిభాగతః॥

శుద్ధిర్న త్వస్థిసఞ్చయనాభావ ఇతి తాత్పర్య్యమ్।

తథాచ స్మర్య్యతే।

అస్థిసఞ్చయనాదూర్ద్ధమఙ్గస్పర్శో న దుష్యతి। ఇతి।

ఏతదుపనీతవిషయమ్। అనుపనీతే త్వస్థిసఞ్చయనమన్తరేణ స్వాశౌచత్రిభాగతః స్పృశ్యత్వమ్।

తదాహ దేవలః।

స్వాశౌచకాలాద్విజ్ఞేయం స్పర్శనన్తు త్రిభాగతః।
శూద్రవిట్క్షత్త్రవిప్రాణాం యథాశాస్త్రం ప్రచోదితమ్॥ఇతి।

కర్మ్మనధికారలక్షణం త్వాశౌచం స్వస్వవర్ణాశౌచకాలానన్తరం స్నానాదిభిరపగచ్ఛతి। ఏతచ్చాశౌచమాహితాగ్నేః సంస్కారదినప్రభృతి అనాహితాగ్నేస్తు మరణదినప్రభృతి అస్థిసఞ్చయనం తూభయోరపి సంస్కారాదిదినప్రభృతీతి వివేకః।

తథాచాఙ్గిరాః।

అనగ్నిమత ఉత్క్రాన్తైః సాగ్నేః సంస్కారకర్మణః॥ఇతి।

పైఠీనసిరపి।

అనగ్నిమత ఉత్క్రాన్తైరాశౌచాదిర్ద్విజాతిషు।
దాహాదగ్నిమతో విద్యాద్విదేశస్థే మృతే తథా॥ఇతి।

సాగ్నికస్య దాహప్రభృత్యేవశౌచాదీని తత్పుత్రాదీనామాసంస్కారాసన్ధ్యాదికర్మలోపో నాస్తిః।

అశౌచే నిత్యనైమిత్తికయోర్నివృత్తిః పరిస్కారేణ దర్శితా।

నిత్యాని వినివర్తేరన్నిత్యవేతానవర్జం శాలాగ్నా వేకః అన్య ఏతాని కుర్యుః।

అత్ర నిత్యశబ్దేనావశ్యకనైమిత్తికానామప్యుపసంగ్రణమ్। అతో వైతానానాం స్మార్తానాఞ్చ కర్మణాం ప్రతిప్రసవేపి నైమిత్తికస్యాపి ప్రతిప్రసవః। కామ్యానాన్తు సర్వత్ర సర్వస్యాపినివృత్తిః। వితానాగ్నీనాం నిస్తారః త్రేతాగ్నిః। తత్ర క్రియమాణాని నిత్యాగ్ని హోత్రాదీని వైతానాని వర్జయిత్వా నిత్యాని వినివర్తేరన్ ఇత్యయం నిషేధో నిత్యాగ్ని హోత్రాదిషు న ప్రవర్తతే ఇత్యర్థః। అతః స్వయమేవ కుర్యాత్। శాలాగ్నిర్గృహ్యాగ్నిస్తసమ్బన్ధినాం సాయంప్రాతర్హోమస్థాలీపాకాదీనాం పాక్షికో కర్తవ్యతా కరణమకరణం వా శాస్త్రార్థ ఇత్యర్థః। యదా కరణపక్షస్వీకారః తదా అన్య అసపిణ్డా ఏతాని కుర్యుః అన్యేనామపిణ్డేనైతాని కారయేదిత్యర్థః। తత్రాపి స్వద్రవ్యత్యాగాత్మకప్రధానం స్వయమేవ కుర్యాత్। తస్యానన్యనిష్పాద్యత్వాత్।

పులస్త్యః।

సన్ధ్యామిష్టిం చరుం హోమం యావజ్జీవం సమాచరేత్।

న త్యజేత్సూతకే వాపి త్యజన్ గచ్ఛేదధో ద్విజః॥

ఇష్టిరాహితాగ్నేర్దర్శపౌర్ణమాసాదికశ్చరుః। అనాహితాగ్నేః స్థాలీపాకాదిరూపః।

జాతూకర్ణః ।

సూతకే తు సముత్పన్నే స్మార్త్తఙ్కర్మ్మ కథం భవేత్।
పిణ్డయజ్ఞం చరుం హోమమసగోత్రేణ కారయేత్॥

పిణ్డయజ్ఞః పిణ్డపితృయజ్ఞ। చరుశ్నపణకర్మ్మఖయియుజ్యాదికః స్థాలీపాకశ్చ। అసగోత్రా అసపిణ్డాః పిణ్డనిషేధస్థాశౌచనిమిత్తత్వాత్। అశౌచరహితేన బ్రహ్మచారిణా సపిణ్డేన హోతవ్యమితి గమ్యతే।

వృహస్పతిః।

సూతకే మృతకే చైవ అశక్తౌ శ్రాద్ధభోజనే।
ప్రవాసాదినిమిత్తేషు హావయే న్న తు హాపయేత్॥

అగ్నిసాధ్యేఽపి వైశ్వదేవస్య నివృత్తిస్తథా పఞ్చయజ్ఞాదీనామపి।

తథాచ సంవర్త్తః ।

విప్రో దశాహమాసీత వైశ్వదేవవివర్జ్జితః।
పఞ్చయజ్ఞవిధానన్తు న కుర్య్యాన్మృత్యుజన్మనోః॥ఇతి।

ఏవఞ్చోక్తనిత్యనైమిత్తికవ్యతిరేకేణేతరేషాం నైమిత్తికానామపి నివృత్తిః। యత్తుపునః

దానం ప్రతిగ్రహో హోమః స్వాధ్యాయశ్చ నివర్త్తతే। ఇతి

తత్కామ్యహోమాభిప్రాయం వైశ్వదేవాభిప్రాయం వా।

సన్ధ్యావిషయే విష్ణుపురాణే

సర్వకాలముపస్థానం సధ్యాయాః పార్థివేష్యతే।
అన్యత్ర సూతకాశౌచవిభ్రమాతురభీతితః॥

సూతకే ఆశౌచే సన్ధ్యాయాః న స్వరూపతః పరిత్యాగః అపి తు మన్త్రోచ్చారణపూర్వికాయాః। పులస్త్యేన ప్రాణాయామరహితమానసికసన్ధ్యాభ్యనుజ్ఞానాత్।

సూతకే మృతకే చైవ సన్ధ్యాకర్మ సమాచరేత్।
మనసా ధారయేన్మన్త్రాన్ ప్రాణాయామాదృతే ద్విజః॥ ఇతి।

అఞ్జలిప్రక్షేపస్తు సావిత్రీముత్రార్య్యే కార్య్యః।

తథాచ పైఠీనసిః

సూతకే సావిత్ర్యా చాఞ్జలిం ప్రక్షిప్య దక్షిణాఙ్కృత్వా సూర్య్యం ధ్యాయన్నమస్కుర్య్యాత్॥ఇతి।

సూతకాదౌ గ్రహణే జాతే స్నానదానశ్రాద్ధే న దీపః।

తథాచ వృద్ధవశిష్ఠః।

చన్ద్రసూర్యగ్రహే స్నాయాన్మృతకే సూతకేఽపి చ।
అస్నాయీ మృత్యుమాప్నోతి స్నాయీ మృత్యుం న విన్దతి॥

తథా।

సూతకే మృతకే చైత్ర న దోషో రాహుదర్శనే।
తావదేవ భవేచ్ఛుద్ధిర్యావన్ముక్తిర్న దృశ్యతే॥

సూతకే మృతకే వాఽసపిణ్డైరసమానోదకైశ్చాశౌచాన్నం న భోక్తవ్యమ్।

ఉభయత్ర దశాహాని కులస్యాన్నం న భుజ్యతే।

ఉభయత్ర సూతకే మృతకే చ। సకుల్యానాన్తు న దోషః।

సూతకేషు కులస్యాన్నమదోషం మనుబ్రవీత్।

ఇతి తేనైవోక్తత్వాత్।

షట్త్రింశన్మతే।

ఉభాభ్యామపరిజ్ఞాతే సూతకం నైవ దోషకృత్।

ఏకేనాపి పరిజ్ఞాతే భీక్తుర్దోషోఽనుపావ హేత్॥

ఉభాభ్యాం దాతృభోక్తృభ్యాం యద్యపి దాత్రా సూతకాద్యపరిజ్ఞాతే దాతుః సూతకం నాస్తి జ్ఞాతస్యైవ జననాదేర్నిమిత్తత్వాత్। తథాపి దాతృపరిజ్ఞానమన్తరేణ కేవలం భోక్తుర్జ్ఞానేఽపి వచనాద్భోజనే దోషో భోక్తురేవ ఉపపద్యతే భోక్తురపి జ్ఞానం భోజననివృత్తౌ నిమిత్తమ్। సూతకాదిస్వరూపనిష్పత్తిరేకోఽశః తజ్జ్ఞానఞ్చాపరః ఏతదుభయవిశిష్టం నిమిత్తమ్। ఏవఞ్చ నిమిత్తైకదేశస్య ప్రసవాదేర్భోక్త్రా జ్ఞాతత్వాదేకదేశవిభావితన్యాయేనాన్యస్యాపి సమ్భావ్యమానత్వాత్

కేవలభోక్తృజ్ఞానేఽపి భోజననివృత్తిః। యదా తు దాత్రా జ్ఞాతం న భోక్త్రా ఏకదేశవిభావితన్యాయాత్తదాపి భోక్తురేవ వచనాద్భోజన నిమిత్తో దోషః న దాతుః। అపి చ దాతుః సూతకాన్నభోజయితృత్వదీషోఽస్త్యేవ అయఞ్చ భోజయితృత్వనిమిత్తో దోషః మృతకే సూతకే విహితప్రథమాదిదిననవశ్రాద్ధాదివ్యతిరిక్తకాలే విజ్ఞేయః తత్కాలే విహితత్వాత్।

బ్రహ్మపురాణే।

అపి దాతృగృహీత్రోశ్చ సూతకే మృతకై తథా।

అవిజ్ఞాతే న దోషః స్యాచ్ఛ్రాద్ధాదిషు కదాచన॥

విజ్ఞాతే భోక్తృరేవ స్యాత్ప్రాయశ్చితాదికం క్రమాత్॥

బృహస్పతిః

వివాహోత్సవయజ్ఞేషు త్వన్తరా మృతసూతకే।

పరైరన్నం ప్రదాతవ్యం భోక్తవ్యఞ్చ ద్విజోత్తమైః॥

భుఞ్జానేషు చ విప్రేషు త్వన్తరా మృతసూతకే।

అన్యగేహోదకాచాన్తాః సర్వ్వే తే శచయః స్మృతాః॥

మరీచిః।

లవణే మధుమాంసే చ పుష్పమూలఫలేషు చ।
శాకకాష్ఠతృణోష్వప్సు దధిసర్పిఃపయఃసు చ॥
తిలౌషధాజినే చైవ పక్వాపక్వే స్వయజగ్రహః।

పుష్పేషు చైవ సర్వేష్వేషు నాశౌచం మృతసూతకే॥

స్వయగ్రహః స్వామ్యనుజ్ఞాతో గృహ్ణీయాదిత్యర్థః। పక్వాపక్వ ఇతి పక్వం భక్ష్యజాతమపక్వం తణ్డులాదికం చాన్నసత్రవృత్తాదేవ గ్రాహ్యం నాన్యస్మాత్।

తథాచాఙ్గిరాః।

అన్నసత్రప్రవృత్తానామామమన్నమగర్హితమ్।
భూక్త్వా పక్వాన్నమేతేషాం త్రిరాత్రన్తు పయః పివేత్।

అత్ర భక్ష్యవ్యతిరిక్తోదనాదివిషయే పక్వశబ్దః। ఇతరథా మరీచివచనవిరోధాత్। బ్రతాదిష్వారబ్ధేపు సత్సు పశ్చాచ్చేత్సుకాదికం భవతి తదా తావన్మాత్రే సూతకాభావః।

వ్రతయజ్ఞవివాహేషు శ్రాద్ధే హోమేఽర్చ్చనే జపే।
ప్రారబ్ధే సూతకం న స్యాదనారబ్ధే తు సూతకమ్॥

ఇతి స్మరణాత్। సూతకమితి మృతకస్యాప్యుపలక్షణమ్। ప్రారమ్భశ్చ తేనైవాక్తః।

ప్రారమ్భో వరణం యజ్ఞే సఙ్కల్పో వ్రతజాపయోః।
నాన్దీముఖం వివాహాదౌ శ్రాద్ధే పాకపరిష్క్రియా॥

ప్రారమ్భాభావేఽపి కన్యాయా అధార్య్యత్వే, సన్నిహితలగ్నాన్తరాభావే చ విఙ్నైవాభ్యనుజ్ఞా దత్తా।

అనారబ్ధవిశుద్ధ్యర్థం కుష్మాణ్డైర్జుహుయాద్ధృతమ్।
గాం దద్యాత్పఞ్చగవ్యాశీ తతః శుధ్యతి సూతికీ॥

కుష్మాణ్డైః కుష్మాణ్డమన్త్రైః।

యద్దేవా దేవహేలనం దేవాసశ్చకృమా వయమ్।
ఆదిత్యాస్తస్మాన్మా ముఞ్చతర్తస్యర్తేన మామిత।
దేవా జీవనకామ్యా యద్వాచానృతమూదిమ।
తస్మాన్న ఇహ ముఞ్చత విశ్వేదేవాః సజోషసః॥
ఋతేన ద్యావాపృథివీ ఋతేన త్వఽ సరస్వతీ।
కృతాన్నః పాహ్యేనసో యత్కిఞ్చానృతముదిమ్॥
ఇన్ద్రాగ్నీ మిత్రావరుణౌ సోమో ధాతా బృహస్పతిః।
తే నో ముఞ్చన్త్వేనసో యదన్యకృతమారిమ॥

స జాత శఽసాదుత జామిశఽసాజ్జ్యాయసః శఽసాదుత వా కనీయసః।
అనాష్టృష్టం దేవకృతం యదేనస్తస్మాత్త్వమస్మాఞ్జాతవేదో ముసుగ్ధి॥

యద్వాచా యత్మనసా బాహుభ్యానురుభ్యామష్ఠీబాద్భ్యాఁ శిశ్నైర్యదనృతం చకృమా వయమ్।
అగ్నిర్మా తస్మాదేనసః గార్హపత్యః ప్రముఞ్చతు చక్రమ యాని దుష్కృతా॥
యేన త్రితో అర్ణవాన్నిర్బభూవ యేన సూర్యం తమసో నిర్మమోచ।
యేనేన్ద్రో విశ్వా అజహాదరాతీ స్తేనాహం జ్యోతిషా జ్యోతిరానశాన ఆక్షి॥
యత్కుసీదమప్రతీతం మయేహ యేన యమస్య నిధినా చరామి।
ఏతత్తదగ్నే అనృణో భవామి జీవన్నేవ ప్రతి తత్తే దధామి॥
యన్మయి మాతా యదా పిపేష యదన్తరిక్షం యదా శమాతి।
క్రామామి త్రితే దేవా దివి జాతా యదాప ఇమం మే।
వరుణ తత్వాయామి త్వన్నీ అగ్రే సత్వన్నో అగ్నే త్వమగ్నే అయాసి॥

సుగుర్ద్ధి, సప్త చ॥3॥

తైత్తిరీయం ఆరణ్యకే ద్వితీయమప్రపాఠకే తృతీయోఽనువాకః।

యదదీవ్యన్నృణమహం బభూవాదిత్సన్వా సఞ్జగర జనేభ్యః।

అథానులోమజవిజాతీయసపిణ్డాశౌచమ్।

తత్ర బౌధాయనః।

క్షత్రవిట్శూద్రజాతీయా యే స్యుర్విప్రస్య బాన్ధవాః।
తేషామశౌచే విప్రస్య దశాహాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే॥

తేషామశౌచే క్షత్రియాదిజననాదినిమిత్తాశౌచే।

హారీతః।

దశాహాచ్ఛుద్ధ్యతే విప్రో జన్మహానౌ స్వయోనిషు।

అగ్నిర్వ్యర్మా తస్మాదిన్ద్రశ్వ సంవిదానౌ ప్రముజతామ్॥
యద్వస్తాభ్యాం చక్రర కిల్విగ్యక్షాణాం వగ్రుసుపజిఘ్నమాణః।
ఉగ్రమ్పశ్యా చ రాష్ట్రస్ఋచ్చ తాన్యప్సరసావనుదత్తామృణాని॥
ఉగ్రమ్పశ్యే రాష్ట్రమృత్కిల్విషాణి యదక్షరత్తమనుదత్తమేతత్।
నేత్ర ఋణానృణ్వ ఇత్మమానో యమస్య లోకే అధిరజ్జురాయ॥
అవతే హేజ ఉదుత్తమమియమ్బే వరుణ తత్త్వాయామి త్వన్నో అగ్నే స త్వన్నో అగ్నే।
సఋక్భకో వికుసుకో నిర్ఋధీ యశ్చ నిస్వనః॥

తే యోఽమ్మన్ యుగ్మమనాగమో దూరాద్దూరమచీచతమ్।
నిర్యక్ష్మమచీచతే కృత్యాన్ నిర్ఋతిఇ్చ॥
తేన యోఽమ్మసమచ్చాత్రై తమస్మే ప్రమువామసి।
దుఃశఽ సానుశఽ సాభ్యాం ఘణేనాముఘణేన చ।
తేనాన్యోఽమ్మత్సమృచ్చాతౌ తమస్మై ప్రసువామసి॥
సంవర్చమా పయసా సన్తనుభిరగన్మహి మనసా సఽ శివేన।
త్వష్టా నో అత్ర విదధాతు రాయోఽనుమార్ష్టు తన్నోతయద్విలిష్టం॥
కృత్యాన్ నిరృఋతిఇ్చ పఇ్చ చ॥ ౪॥
తైత్తిరీయే ఆరణ్యకే ద్వితీయప్రపాఠకే చతుర్థోఽనువాకః।

విష్ణుః।

క్షత్త్రియస్య విట్ఛూద్రేషు సపిణ్డేషు షడ్రాత్రత్రిరాత్రాభ్యాం
వైశ్యస్య శూద్రే సపిణ్డే షడ్రాత్రేణ శుద్ధిర్హీనవర్ణానాముత్కృష్టేషు
సపిణ్డేషు జాతే మృతే వా తదాశౌచవ్యపగమే శుద్ధిః।

బౌధాయనేనోక్తమనాపద్విషయం హారీతాద్యుక్తం త్వాపద్విషయమితి వ్యవస్థా। ఏతేషాం సాపిణ్డ్యం త్రిపురుషమేవ పిణ్డాస్త్వావర్త్తన్తే త్రిష్వితి సాపిణ్డ్యప్రకరణేఽభిహితత్వాత్।

అపరో విశేషః ఆపస్తమ్బేనోక్తః।

క్షత్రవిట్ఛూద్రజాతీనాం యావన్మృతకసూతకే।
తేషాన్తు పైతృకం శౌచం విభక్తానాన్తు మాతృజమ్॥

పితృగేహేఽవస్థితానాం తదవిభక్తానాం పితృజాతీయమాశౌచం విభక్తానాన్తు మాతృజాత్యాభిహితమిత్యర్థః। ప్రతిలోమానాన్తు సూతకాదికం నాస్త్యేవ ప్రతిలోమా ధర్మహీనా ఇతి స్మరణాత్। మూత్రపురీషోత్సర్గవన్మలాపకర్షణార్థం శౌచం కుర్యాత్।

అథ సమానోదకాశౌచమ్।

జన్మన్యేకోదకానాన్తు త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే।

తత్ర మనుః।

దశాహం శావమాశౌచం సపిణ్డేషు విధీయతే।
జననేఽప్యేవమేవ స్యాన్నిపుణాం శుద్ధిమిచ్ఛతామ్॥

ఏకోదకాః సమానోదకాః తే చ సప్తమపురుషోర్ధ్వభాగినః।

సమానోదకభావానువృత్తిశ్చ యావజ్జన్మనామ్నోర్విజ్ఞానమ్।

తథాచ మనుః।

సపిణ్డతా తు పురుషే సప్తమే వినివర్త్తతే।
సమానోదకభావస్తు జన్మనామ్నోరవేదనే॥ఇతి।

వర్త్తత ఇత్యన్వయః।

అథ ప్రోషితమరణజననాశౌచమ్।

తత్ర నిర్దశజననశ్రవణే పితుః సచేలస్నానాచ్ఛుద్ధిః।

యదాహ మనుః।

నిర్దశం జ్ఞాతిమరణం శ్రుత్వా పుత్రస్య జన్మ చ।
సవాసా జలమాప్లుత్య శుద్ధో భవతి మానవః॥

పుత్త్రస్య ఇతి సమ్బన్ధసూచకత్వాత్మాతురేవ స్నానం సపిణ్డానాన్తు దశాహాదికే వ్యతీతే సూతకం నాస్త్యేవ।

అతఏవ దేవలః।

నాశుద్ధిః ప్రసవాశౌచవ్యతీతేషు దినేష్వపి।

ప్రోషితమరణే తు యాజ్ఞవల్క్యః।

ప్రోషితే కాలశేషః స్యాదితి।

దేశాన్తరస్థ సపిణ్డమరణే దశరాత్రాద్యశౌచకాలే చానతిక్రాన్తే దశరాత్రాదిశేషం యావదశౌచం భవతి। న శ్రవణప్రభృతి పునర్ద-

శాహికమిత్యర్థః। దశాహాద్యనన్తరం మాసత్రయపర్యన్తం త్రిరాత్రం తతః షణ్మాసపర్యన్తం పక్షిణీ తతో నవమాదర్వ్వాగ్దికాహః। తతః సంవత్సరపర్యన్తం స్నానోదకదానాభ్యామేవ శుద్ధిః సంవత్సరానన్తరం స్నానేనేతి వివేకః।

యదాహ బృహద్వశిష్ఠః।

మాసత్రయే త్రిరాత్రం స్యాత్ షణ్మాసే పక్షిణీ తథా।
అహస్తు నవమాదర్వ్వాగూర్ద్ధం స్నానేన శుధ్యతి॥

స్రానం సహచరిత ముదకదానమప్యాక్షిపతి।

మనుః।

సంవత్సరే వ్యతీతే తు స్పృష్ట్వైవాపో విశుధ్యతి।

స్పృష్ట్వా స్నానేనేత్యర్థః। అన్యాని యాని విరుద్ధవచనాని తాని పూర్వోక్తవిషయ ఏవ యోజ్యాని ఏతన్మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయమ్।

అతఏవ పైఠీనసిః।

పితరౌ చేన్మృతౌ స్యాతాం దూరస్థోఽపి హి పుత్రకః।
శ్రుత్వా తద్దినమారస్య దశాహం సూతకీ భవేత్॥

దశాహమితి ద్వాదశాహాద్యుపలక్షణార్థమ్। మృతకీ భవేదిత్యనేన ప్రేతకార్యకర్తృవ్యతాం దర్శయతి। మాపత్న్యమాతరి విశేషా దక్షేణోక్తః।

పితృపత్న్యామపేతానాం మాతృవర్జ్జే ద్విజోత్తమః।
సంవత్సరే వ్యతీతే తు త్రిరాత్రమశుద్ధిర్భవేత్॥

ఏతచ్చ వక్ష్యమాణదేశాన్తరలక్షణరహితదేశాన్తరస్థలమృతౌ। దేశాన్తరమృతే తు సపిణ్డే మాసత్రయాదర్వాగపి సద్యః శౌచమ్।

దేశాన్తరమృతం శ్రుత్వా క్లీవే వైఖానసే పతౌ।
మృతే స్నానేన శుధ్యన్తి గర్భస్రావే చ గోత్రిణః॥

ఇతి స్మరణాత్।

దేశాన్తరలక్షణమాహ వృద్ధమనుః।

మహానద్యన్తరం యత్ర గిరిర్వా వ్యవధాయకః।
వాచో యత్ర విభిద్యన్తే తద్దేశాన్తరముచ్యతే॥

బృహస్పతిః।

దేశాన్తరం వదన్త్యేకే షష్టియోజనమాయతమ్।
చత్వారింశద్వదన్త్యన్యే త్రింశదన్యే తథైవ చ॥

అత్ర చ దేశాన్తరతో వ్యవస్థా।

స్మృత్యర్థసారే తు అన్యథా, తద్యథా

స్త్రీపురుషయోః పరస్పరం త్వేవం సవర్ణోత్తమపత్నీషు చైవమ్।

ఏవమిత్యనేన మాతాపితృసవర్ణాశౌచమేవేతి గ్రన్థకారః పరామృష్టవాన్। దేశాన్తరే కాలాన్తరే చ హీనవర్ణాయాః మాతుః సపత్న్యా మరణే తు పుత్రస్య త్రిరాత్రం హీనవర్ణపత్నీషు చైవమ్। సంవత్సరే వ్యతీతే తు సపత్న్యోః పరస్పరం చైవమితి। అతిక్రాన్తాశౌచముపనీతోపరమేవ। ఏతచ్చ వయోవస్థాశౌచవత్సర్వ్వవర్ణ సాధారణమ్।

తథాచ వ్యాఘ్రపాదః।

తుల్యం వయసి సర్వేషామతిక్రాన్తే తథైవ చ।

ఉపనీతే తు విషమం తస్మిన్నేవాతికాలజమ్॥

అయమర్థః। జన్మప్రభృత్యుపనయనాదర్వ్వాచీనే వయసి మహాశౌచం తత్ సర్వ్వేషాం బ్రాహ్మణాదీనాం తుల్యమ్। యచ్చ దశాహాదికే అతిక్రాన్తే తదపి తుల్యమ్। ఉపనీతోపరమే దశద్వాదశేత్యాదిరూపేణ విషమమ్। తస్మిన్నేవ ఉపనీతీపరమ ఏవాతికాలజమతిక్రాన్తాశౌచమ్భవతి। న పునర్వ్వయోవస్థాశౌచాతిక్రమ ఇతి।

అథ ప్రోషితమృతదాహవిధిస్తద్రశౌచమ్।

ప్రోషితాదిమృతశరీరాలాభే తదస్థిభిః ప్రతికృతిం కృత్వా అస్థామప్యలాభే స్వస్వగృహ్యోక్తప్రకారేణ పర్ణశరైః ప్రతికృతిం కృత్వా దాహః కార్య్యః। తత్రాహితాగ్నిర్యది ప్రోషితమృతస్తదా దశాహద్వాదశహాదిక। మేవాశౌచం భవతి।

తథాచ వశిష్ఠః।

ఆహితాగ్నిశ్చేత్ప్రవసన్ మ్రియేత పునః సంస్కారాఙ్కృత్వా శవవదశౌచమితి।

సమ్పూర్ణశౌచం సస్కారాదూర్ద్ధమితి శేషః। అనాహితాగ్నేస్త్రిరాత్రమ్।

సుపిష్టైర్జలసంమిశ్రైర్గ్దవ్యశ్చ తథాగ్నినా।
అసౌ స్వర్గాయ లోకాయ స్వాహేత్యుక్త్వా స్వబాన్ధవైః॥
ఏవం పర్ణనరం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్।

ఇతి స్మరణాత్।

అథోపాధ్యాద్యుపరమే।

తత్ర సన్నిధానే అహరిత్యనువృత్తౌ

యాజ్ఞవల్క్యః।

గుర్వ్వన్తేవాస్య నూచానమాతులశ్రోత్రియేషు చ।

గురురుపాధ్యాయః। ఏకగ్రామనివాసినః సన్నిహితశ్రోత్రియస్యైతదాశౌచమ్।

తద్యథాశ్వలాయనః।

ఏకాహం సబ్రహ్మచారిణి సమానగ్రామే చ శ్రోత్రియః। ఇతి।

సబ్రహ్మచారీ ఏకాచార్య్యోపనీతః।

ఆచార్య్యవిషయే మనుః।

త్రిరాత్రమాహురాశౌచమాచార్య్యే సంస్థితే సతి।
తస్య పుత్త్రే చ పత్న్యాఞ్చ దివారాత్రమితి స్థితి॥

సన్నిహితగుణవచ్ఛ్రోత్రియసన్నిహితమాతులాద్యుపరమే

మనురేవ।

శ్రోత్రియే తూపసమ్పన్నే త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్।

మాతులే పక్షిణీం రాత్రిం శిష్యర్త్విగ్బాన్ధవేషు చ॥

ఉపసమ్పన్నో మైత్రాదియుక్తో గుణయుక్తో వా।

బృహస్పతిః

త్ర్యహం మాతామహాచార్యశ్రోత్రియేషు శుచిర్భవేత్।

వృద్ధప్రచేతాః।

సంస్థితే పక్షిణీం రాత్రిం దౌహిత్రే భగినీసుతే।
సంస్కృతే తు త్రిరాత్రం స్యాదితి ధర్మో వ్యవస్థితః॥
పిత్రోరుపరమే స్త్రీణామూఢానాన్తు కథం భవత్।
త్రిరాత్రేణైవ శుద్ధిః స్యాదిత్యాహ భగవాన్యమః॥
శ్వశురయోర్భగిన్యాశ్చ మాతులాన్యాశ్చ మాతులే।
పిత్రోః స్వమరి తద్వచ్చ పక్షిణీ క్షపయేన్నిశామ్॥

తథా

మాతులే శ్వశురే మిత్రే గుణే గుర్వ్యాఙ్గనాసు చ।
అశౌచం పక్షిణీం రాత్రిం మృతా మాతామహీ యది॥

విదేశస్థభగిన్యాదిషు స్నానాచ్ఛుద్ధిః।

తథాచ వృద్ధవిష్ణుః।

భగిన్యాం సంస్కృతాయాన్తు భ్రాతర్యపి చ సంస్కృతే।
మిత్రే జామాతరి ప్రేతే దౌహిత్రే భగినీసుతే॥
శ్యాలకే తత్సుతే చైవ సద్యఃశౌచేన శుద్ధతి।

అత్ర భ్రాత్రపేక్షయా భగిన్యాస్తదపేక్షయా చ భ్రాతుః స్నానాచ్ఛుద్ధిః।

న తు భ్రాత్రన్తరాపేక్షయా తస్య పూర్వోక్తరీత్యా నిర్గశాదిమరణే జ్ఞేయం తథా సన్నిధానే।

గ్రామేశ్వరే కులపతౌ శ్రోత్రియే చ తపస్విని।
శిష్యే పఞ్చత్వమాపన్నే శుచిర్నక్షత్రదర్శనాత్॥

అత్ర శిష్యశ్రోత్రియౌ నిర్గుణౌ। దివా చేదాశౌచమాయాతి తదా నక్షత్రదర్శనాచ్ఛుద్ధిః।

విష్ణుః।

అసపిణ్డే స్వవేశ్మని సుతమృత ఏకరాత్రమ్।

వృద్ధవిష్ణుః।

గ్రామమధ్యగతో యావచ్ఛవస్తిష్ఠతి కస్యచిత్।

గ్రామస్య తావదాశౌచం నిర్గతే శుచితామియాత్॥

అనేనైవ న్యాయేన నగరేఽపి స్వస్వవీథీం యావత్ శవస్తిష్ఠతి తావదాశౌచమితి విజ్ఞేయమ్। ఉక్తప్రకారేణ అన్యేఽపి గురులఘ్వాశౌచకల్పాః సన్నిధివిదేశస్థాపేక్షయా గుణవద్గుణాపేక్షయా వ్యవస్థాపనీయాః। క్షేత్రజాదిషు

యాజ్ఞవల్క్యః।

అనౌరసేషు పుత్రేషు భార్యాస్వన్యగతాసు చ।

అహోరాత్రమిత్యనువర్తతే। అనౌరసేషు క్షేత్రజదత్తకాదిషు జాతేషు మృతేషు చ। ప్రతిలోమవ్యతిరిక్తమన్యమాశ్రితాసు అన్యగతాః। ప్రతిలోమాశ్రితాసు త్వాశౌచాభావ ఏవ। ఏతచ్చాసన్నిధానే।

సన్నిధౌ విష్ణుః।

అనౌరసేషు పుత్త్రేషు జాతేషు చ మృతేషు చ।

పరపూర్వాసు భార్యాసు ప్రసూతాసు మృతాసు చ॥

అత్ర త్రిరాత్రమిత్యనువర్తతే। పరః పూర్వః పతిర్యాసాం భార్యాణాం తాః పరపూర్వాః ఏవంవిధాః స్వైరిణ్యాద్యా యమాశ్రితాస్తస్యాపి త్రిరాత్రమిత్యర్థః। భార్యాపుత్రశబ్దయోః సమ్బన్ధిశబ్దత్వాత్। యస్య చ భార్యా యస్య చ పుత్త్రస్తస్యైవాశౌచం సపిణ్డానాన్తు సద్యః శౌచమ్।

తథాచ ప్రజాపతిః।

అన్యాశ్రితేషు దారేషు పరపత్నీ సుతేషు చ।
గోత్రిణః స్నానశుద్ధాః స్యుస్త్రిరాత్రేణేవ తత్పితా॥

ఏతచ్చ సన్నిధానే అసన్నిధానే తు పూర్వోక్తమేకాహం గోత్రిణః స్నానశుద్ధాః స్యురితి। యత్ర పితుస్త్రిరాత్రాత్ పూర్ణాశౌచమ్ తత్ర సపిణ్డానాం స్నానాశుద్ధిః। యత్ర తు పితుస్త్రిరాత్రం తత్ర సపిణ్డానామేకాహమ్।

అతఏవ మరీచిః।

సూతకే మృతకే చైవ త్రిరాత్రం పరపూర్వ్వయోః।
ఏకాహన్తు సపిణ్డానాం త్రిరాత్రం యత్ర వై పితుః॥

స్వదేశరాజని మృతే

మనుః।

ప్రేతే రాజని సజ్యోతిర్యస్య స్యాద్విషయే స్థితః।

జ్యోతిషా సహ వర్త్తతే సజ్యోతిః అహ్ని చైవాస్తమనపర్య్యన్తం రాత్రౌ చేదుదయపర్య్యన్తమిత్యర్థః। రాజ్ఞాం విషయే విశేషేణైవ అశౌచాభావమాహ।

మహీపతీనాం నాశౌచం హతానాం విద్యుతా తథా।
గోబ్రాహ్మణార్థే సఙ్గ్రామే యస్య చేచ్ఛతి భూమిపః॥

మహీపతీనామాశౌచాభావస్తు అసాధారణప్రజాపరిపాలనశాన్తికపౌష్టికాదౌ నిత్యనైమిత్తికాదిషు తు పూర్వోక్తైవ వ్యవస్థా। యస్య చ మన్త్రిపురోహితాదేరనన్యసాధ్యకర్మ్మణి సద్యః శౌచమ్।

యదాహ ప్రచేతాః।

కారవః శిల్పినో వైద్యా దాసీ దాసాస్తథైవ చ।
రాజానో రాజభృత్యాశ్చ సద్యఃశౌచాః ప్రకీర్త్తితాః॥

కారవః మూపకారాదయః। శిల్పినః చేలనిర్ణేజకచిత్రకారాదయః। ఏతేషాఞ్చ స్త్రీయస్త్రీయాసాధారణకర్మ్మణ్యేవ సద్యః శౌచం నాన్యత్ర

తథాచ విష్ణుః।

న రాజ్ఞాం రాజకర్మ్మణి న వ్రతినాం వ్రతే న సత్రిణాం సత్రే న కారుణాం కారుకర్మ్మణి।

శాతాతపః।

మూల్యకర్మ్మకరాః శూద్రా దాసీ దాసస్తథైవ చ।
స్నానే శరీరసంస్కారే గృహకర్మ్మణ్యదూషితాః॥

ఏతదాపద్విషయమ్।

తథాచ ।

సద్యః స్పృశ్యో గర్భదాసో భక్తదాసస్త్ర్యహాచ్ఛుచిః।

చికిత్సకో యత్కురుతే తదన్యేన న శక్యతే॥
తస్మాచ్చికిత్సకః స్పర్శశుద్ధో భవతి నిత్యశః।

అథానుగమనాశౌచమ్।

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ।

బ్రాహ్మణేనానుగన్తవ్యో న శుద్రో న ద్విజః క్వచిత్।
అనుగమ్యామ్భసి స్నాత్వా స్పష్టాగ్నిం ఘృతభుక్ శుచిః॥

ఇయఞ్చ స్నానాదిజన్యాశుద్ధిః సమానోత్కృష్టజాతీయానుగమనే। బ్రాహ్మణేన క్షత్త్రియానుగమనే కృతే

వశిష్ఠేనోక్తమ్।

మానుషాస్థి స్నిగ్ధం స్పృష్ట్వా త్రిరాత్రమశౌచమస్నిగ్ధం త్వహోరాత్రమ్। శవానుగమనే చైవమితి।

ఏవమిత్యనేనాహోరాత్రమతిదిశతి। వైశ్యానుగమనే పక్షిణీ పరికల్పనీయా। క్షత్త్రియాపేక్షయా న్యూనత్వాత్ శూద్రపేక్షయాధికత్వాత్। బ్రాహ్మణస్య శూద్రానుగమనే

పరాశరః।

ప్రేతీభూతన్తు యః శుద్రం బ్రాహ్మణో జ్ఞానదుర్బ్బలః।
అనుగచ్ఛేన్నీయమానం స త్రిరాత్రేణ శుధ్యతి।

త్రిరాత్రే తు తతశ్చీర్ణే నదీం గత్వా సముద్రగామ్।
ప్రాణాయామశతం కృత్వా ఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యతి॥

అనేనైవ న్యాయేన క్షత్రియస్య వైశ్యానుగమనే ఏకాహమిత్యనుసన్ధేయమ్।

శఙ్ఖః।

కృచ్ఛ్రపాదః సపిణ్డస్య ప్రేతాలఙ్కరణే కృతే।
అజ్ఞానాదుపవాసః స్యాదశక్తౌ స్నానమిష్యతే॥

జ్ఞానే తు ద్విగుణమ్।

పారస్కరః।

మృతస్య బాన్ధవైః సార్ద్ధం కృత్వా తు పరిదేవనమ్।
వర్జ్జయేత్తదహోరాత్రం దానం శ్రాద్ధాదికర్మ్మ చ॥

అథశౌచసన్నిపాతనిర్ణయః।

తత్ర యస్యాశౌచస్య యావత్కాలస్తన్మధ్యే తత్సమస్య న్యూనస్య వా సన్నిపాతే పూర్వాశౌచశేషేణ శుద్ధిరన్తరాపతితస్య చ।

తథాచ యాజ్ఞవల్క్యః।

అన్తరాజన్మమరణే శేషాహోభిర్విశుధ్యతి।

స్వల్పాశౌచమధ్యే తు దీర్ఘాశౌచసన్నిపాతే పూర్వ్వశేషేణ శుద్ధిః।

యదాహోశనా।

స్వల్పాశౌచస్య మధ్యే తు దీర్ఘాశౌచం భవేద్యది।

న పూర్వ్వేణ విశుద్ధిః స్యాత్స్వకాలేనైవ శుధ్యతి॥

అపరో విశేషస్త్వఙ్గిరమాభిహితః।

సూతకే మృతకఞ్చేత్స్యాన్మృతకే త్వథ సూతకమ్।
తత్రాధికృత్య మృతకం శౌచం కుర్యాన్న సూతకమ్॥
మాతర్య్యగ్రే ప్రమీతాయామశుద్ధౌ మ్రియతే పితా।
పితుః శేషేణ శుద్ధిః స్యాన్మాతుః కుర్య్యాత్తు పక్షిణీమ్॥

పితుః శేషేణ ఇతి పిత్రాశౌచకాలేనైవ శుద్ధిః న మాత్రాశౌచశేషేణేత్యర్థః। పిత్రాశౌచకాలమధ్యే మాతా యది మ్రియతే తదా పిత్రాశౌచగమనానన్తరం మాతుః పక్షిణీం కుర్య్యాదితి తాత్పర్య్యమ్।

బ్రహ్మపురాణే।

ఆద్యం భాగద్వయం యావత్సూతకస్య తు సూతకే।
ద్వితీయే పతితే చాద్యాత్సూతకాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే।

అత ఉర్ధ్వం ద్వితీయాస్తు మృతకాన్తాచ్ఛుచిః స్మృతా।
ఏవమేవ విచార్యం స్యాన్మృతకే మృతకాన్తరే॥

అస్యార్థః।సూతక్యసమ్బన్ధిచరమాహోరాత్రస్య యదాద్యం భాగద్వయం దివసస్య చతుర్ధా విభాగో యదహోభాగాత్మకం తత్ర ద్వితీయసూతకే పతిత ఆద్యాత్ సూతకాచ్ఛుద్ధిః। అత ఊర్ధ్వంమస్తమయానన్తరం సూతకాన్తరాపాతే ద్వితీయమృతకవిశేషమర్ధవదితి। అముమేవాభిప్రాయం ప్రకటయన్ద్వితీయసూతకాన్తరమప్యాహ

గౌతమః।

రాత్రిశేషే సతి ద్వాభ్యాం ప్రభాతే తిసృభిః రాత్రిమాత్రావశేషేణ పూర్వావశౌచేన శుద్ధిః।

అపితు తదనన్తరం ద్వాభ్యాం ప్రభాతే రాత్రేః పశ్చిమయామే జననాదిసన్నిపాతే తిసృభిః రాత్రిభిః శుద్ధిర్న పూర్వశేషేణైవ।

శాతాతపః।

రాత్రిశేషే ద్వ్యహాచ్ఛుద్విః సూతికామగ్నిదఞ్చ హిత్వేతరసపిణ్డానామ్।

సూతికామగ్నిదం హిత్వేత్యాద్యసంగ్రహే స్మరణాత్।

శాతాతపః।

అన్తర్దశాహే జననాత్పశ్చాత్స్యాన్మరణం యది।
ప్రేతముద్దిశ్య కర్తవ్యం పిణ్డదానం స్వబన్ధుభిః॥

ప్రారబ్ధే ప్రేతపిణ్డే తు మధ్యే చేజ్జననం భవేత్।
తథైవాశౌచపిణ్డైస్తు శేషం దద్యాద్యథావిధి॥

ఏవమేవాశౌచసన్నిపాతేఽపి।

ప్రజాపతిః।

అశౌచే తు సముత్పన్నే పుత్త్రజన్మ యదా భవేత్।
కర్తుస్తాత్కాలికీ శుద్ధిః పూర్వాశౌచేన శుధ్యతి॥

జాతకర్మాదికర్మణి తాత్కాలికీ శుద్ధిః ।

అథ దహనకాలేఽగ్నినాశే।

తత్ర యమః।

యజమానే చితారూఢ్ే పాత్రన్యాస తథా కృతే।

వర్షాద్యభిహతే చాగ్నౌ తతః పృచ్ఛామి యాజ్ఞికాః॥
శేషా లబ్ధావదగ్ధేన నిర్మన్థం తత్ర కారయేత్।
శేషం లాభే తథా కుర్యాద్దగ్ధశేషస్య వా పునః॥
అప్సు ప్రాశ్వన్తతః శేషమాగ్నేయ్యస్తాః స్మృతా బుధైః।

శేషం లబ్ధ్వా అరణిప్రభృతికాశేషం లబ్ధ్వా దగ్ధే వాగ్న్యుత్పాదనసమర్థేన నిర్మన్థం వా కృత్వాగ్నిముత్పాద్య తేనాగ్నినా దహేత్। అరణ్యాదికాష్ఠాలాభే దగ్ధశేషకాష్ఠస్య సమ్బన్ధి యోమయితాగ్ని స్తేన తస్యాప్యభావే అప్సు ప్రక్షి పేత్ ఇత్యర్థః। ఏవమనాహితాగ్నేరపి న్యాయస్య సమానత్వాత్। అయన్తు విశేషః అరణ్యాభావాన్నమన్థీభావఇతి।

అయ దశాహమధ్యే దర్శపాతే।

తత్ర భవిష్యపురాణే।

ప్రవృత్తాశౌచతన్త్రస్తు యది దర్శః ప్రపద్యతే।

అశౌచసమాప్తిపర్యన్తమితి శేషః।

సమాప్య చోదకం పిణ్డాన్ స్నానమాత్రం సమాచరేత్॥

ఆశౌచమన్తరా దర్శోయది స్యాద్వరవర్ణినామ్।

సమాప్తిం ప్రేతతన్త్రస్య కుర్యాదిత్యాహ గౌతమః।

పైఠీనసిః।

ఆద్యేన్ధావేవ కర్త్తవ్యాః ప్రేత పిణ్డోదకక్రియాః।

ద్వితైన్ధవే తు కుర్వాణః పునః శావం సమశ్నుతే॥

ద్విరైన్దవే చన్ద్రద్వయే ఏకః ప్రాచీనః క్షీణః చన్ద్రః అపరో భావీ వృద్ధిమాన్। ఏవం సామాన్యేన మాతాపితృవిషయేఽపి దర్శ ఏవ పిణ్డోదకదానాదితన్త్రసమాప్తిప్రసక్తౌ శ్లోకో గౌతమేనోక్తః।

అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేత్తత్ర సర్వ్వం సమాపయేత్।
పిత్రోస్తు యావదాశౌచం దద్యాత్పిణ్డం తిలాఞ్జలీన్॥

పిత్రోరిత్యేకశేషః।

యత్తు।

పిత్రీరాశౌచమధ్యే తు యది దర్శః సమాపయేత్।
తావత్త్రైవోత్తరం తన్త్రం పర్య్యవస్య త్ర్యహాత్పరమ్॥

ఇతి గాలవవచనమ్। తస్య త్వయమర్థః పిత్రాశౌచమధ్యే దర్శపాతే సమాప్తికత్తరతన్త్రస్యోచితా కిముతాన్యాశౌచమధ్య ఇతి। పితృవ్యతిరిక్తసపిణ్డవిషయే తు ఉత్తరతన్త్రస్యావశ్యకసమాప్తిప్రదర్శనార్థం పునః పితృవిషవేఽపి నియమార్థమితి। భవతు వా పితృవిషయేఽపి నియామకమ్। తథాపి

అస్య చ పితృమేవికారమ్భకాలనియమస్త్వేజ్ఞాతమరణదినస్య సాంవత్సరికస్య కాలనియమవద్విజ్ఞేయః। స చ శ్రాద్ధప్రకరణే వక్ష్యతే। ఏవం పైతృమేధికే కృతే యది జీవన్నాగచ్ఛేత్తదా తం ఘృతకుమ్భే స్నాపయిత్వా శుభలగ్నే ఉత్థాప్య జాతకర్మాదిభిశ్చూక్ాకరణాన్తైః సంస్కృత్య ఉపనయనవిధానేనోపనీయ వహనపూర్వ్వకం ద్వాదశాహమశక్తౌ త్రిరాత్రం వా వ్రతం కారయిత్వా స్నానానన్తరం పూర్వ్వస్థితభార్య్యాం తదభావే అన్యాం వా ఉద్వాహయేత్। తతశ్చ అగ్నయ ఆయుష్మత్ పురోడాశకపాలం కుర్య్యాదితి విహితాభిష్టిమాయుష్మతీఙ్కృత్వా యద్యాధానేచ్ఛుస్తదా వ్రాత్యస్తోమేనేష్ట్వా తథైన్ద్రాగ్నేయేన పశునా చేష్ట్వా అగ్నీనాదధ్యాత్।

యదాహ మనుః।

జీవద్యది సమాగచ్ఛేద్ఘృతకుమ్భేర్నియోజ్య తమ్।
ఉద్ధృత్య స్నాపయిత్వాస్య జాతకర్మాది కారయేత్॥
ద్వాదశాహం వ్రతం కుర్యాత్త్రిరాత్రముపవాస్య తు।
స్నాత్వోద్వేహేన తాం భార్యాం అన్యాం వా తదభావతః॥
అగ్నీనాధాయ విధివద్వ్రాత్యస్తోమేన వా యజేత్।
అథేన్ద్రాగ్న్యేన పశునా గిరిఙ్గత్వా చ తత్ర తు॥
ఇష్టిమాయుష్మతీం కుర్యాదీప్సితాంశ్చ క్రతూస్తతః। ఇతి।

ఆహితాగ్నేర్యత్ర పురోడాశస్తత్ర నాహితాగ్నేశ్చరుః।

తథాచ గృహ్యప్రాయశ్చిత్తే।

యత్ర వాహితాగ్నేః పురోడాశాత్తత్ర వా నాహితాగ్నేశ్వరవః।

ఇతి మదనపారిజాతే మదనక్షితిపాలదానజలరూఢే।
స్తవకః పఞ్చమ ఆసీదామోదాకృష్టపణ్డితభ్రమరః॥

మతిర్యేషాం శాస్త్రే ప్రకృతిరమణీయా వ్యవహృతిః
పరం శీలం శ్లాఘ్యం జగతి ఋజవస్తే కతిపయే।
చిరం చిత్తే తేషాం ముకురతలభూతే స్థితిమియాత్

ఇయం వ్యాసారణ్యప్రవరమునిశిష్యస్య భణితిః॥

ఇతి పణ్డితపారిజాతకభట్టారమల్లేత్యాది విరుదరాజీ

విరాజమానస్య శ్రీమదనపాలస్య నివన్ధే మదన

పారిజాతాభిధేయే పఞ్చమః స్తవకః।

షష్ఠః స్తవకః।

దాహాదికరూపకాలాపగమే చాశౌచస్తకే కులవ్యాపినీ శుద్ధిరభిహితా। తదనన్తరమిహ స్తబకే ద్రవ్యశుద్ధిరభిధీయతే॥

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః।

సౌవర్ణ్ణరాజతాజానామూర్ద్ధ్వపాత్రగ్రహాశ్మనామ్।
శాకరజ్జుమూలఫలవాసో విదలచర్మ్మణామ్॥
పాత్రాణాం చమసానాఞ్చ వారిణా శుద్ధిరిష్యతే।

సౌవర్ణం సువర్ణవికారః। రాజతం రజతవికారః । అజ్ఞం శఙ్ఖశుక్తిముక్తాఫలాది। ఊర్ద్ధ్వంపాత్రం యజ్ఞియోలూఖలాది। గ్రహా ఐన్ద్రవా యవాదయః। అశ్మా దృషదాది। మూలమార్ద్రకాది। విదలం వేణుదలాది। విదలగ్రహణం తద్వికారాణాం ఛత్రాదీనాముపలక్షణార్థమ్। చర్మ్మ అజాదీనాం తఞ్చ తద్వికారాణాం వరత్రాదీనాముపలక్షణార్థమ్। పాత్రాణి ప్రోక్షణపాత్రాదీని

స్నేహరహితాని।చమసా హోతృచమసాదయః। ఏతేషాం లేపరహితానాం మూత్రాద్యుచ్ఛిష్టస్పర్శమాత్రే వారిణా శుద్ధిః ప్రక్షాలనాత్ శుద్ధిః।

తథా।

చరుస్రుక్స్రువసస్నేహపాత్రాణ్యుష్ణేన వారిణా।

చరుర్మృణ్మయీ చరుస్థాలీ। స్రుక్ జుహ్వాది। శ్రువః ప్రసిద్ధః।సస్నేహపాత్రాణి ప్రాశిత్రహరణాదీని లేపరహితాని చర్వ్వాదీని

ఉష్ణేన వారిణా శుధ్యన్తి। సౌవర్ణాదీనాం లేపరహితానామేవ పూర్వోక్తశుద్ధిః।

తథాచ మనుః।

నిర్లేపఙ్కాఞ్చనం భాణ్డమద్భిరేవ విశుధ్యతి।
అబ్జమశ్మమయఞ్చైవ రాజతఞ్చానుపస్కృతమ్॥

అనుపస్కృతమ్ ఉపస్కృతం ఉత్కీర్ణం రేఖాద్యుపేతం న ఉపస్కృతమనుపస్కృతమ్। రేఖాదిఖానేషు మూత్రాద్యుచ్ఛిష్టావస్థానరహితమిత్యర్థః।

కాకముఖదూషితపాత్రస్య శుధ్యన్తరమాహ

శఙ్ఖః।

కృష్ణశకునిముఖావసృష్టం నిర్లిఖేచ్చాపదముఖావసృష్టం పాత్రం న ప్రయుఞ్జీతేతి।

నిర్లేఖనం శస్త్రైరుపరితనావయవ్రాపకర్షణం త్వక్షణమితి యావత్।

యద్వాపస్తమ్బేనోక్తమ్।

గవాఘ్రాతాని కాంస్యాని శూద్రోచ్ఛిష్టాని యాని చ।
శుధ్యన్తి దశభిః క్షారైః శ్వకాకోపహతాని చ॥ ఇతి।

ఏతచ్చ స్వల్పోపహతవిషయమ్। అత్ర చ క్షారో భస్మ। ఏవం సర్వత్ర న్యూనాధికశౌచకల్పాః। స్వల్పాధికాధికారవిషయత్వేన వ్యవస్థాపనీయాః। ఉష్ణేన వారిణా శుద్ధ్యన్తీత్యనువృత్తౌ

యాజ్ఞవల్క్యః।

స్రుస్రువాజినధాన్యానాం ముషలోలూఖలానసామ్।

స్రువః కాష్ఠచ్ఛురికా యజ్ఞాఙ్గమ్। అనః శకటమ్। అత్ర పునరజినగ్రహణం యజ్ఞాఙ్గాజినప్రాప్త్యర్థమ్। ఏతేషాముష్ణేన వారిణా వక్ష్యమాణమృదాద్యన్యతమేన సహితేన శుద్ధిరిత్యర్థః।

బౌధాయనః।

తైజసానాం మూత్రపురీషశుక్రాసృక్కుణపమద్యైరత్యన్తవాసితానామావర్తనమ్। అల్పసంసర్గే తు పరిలేఖనమ్। స్పర్శమాత్రోపఘాతే తు త్రిఃసప్తకృత్వో భస్మనా పరిమార్జనమతౌజసానామేవంభూతానాముత్సర్గ ఇతి।

అగ్నిసంయోగేన ద్రవీకరణమావర్త్తనమ్। భస్మనా పరిమార్జ్జనం కాంస్యస్య నియతమ్। యత్తు యాజ్ఞవల్క్యేన సౌవర్ణరాజతాబ్జానామిత్యుపక్రమ్య వారిణా శుద్ధిరిష్యతే ఇతి కేవలోదకమేవోపాత్తమ్। తదపి మృదాదిసహితమేవ వారిణా శుద్ధిహేతురితి విజ్ఞేయమ్।

తత్ర విశేషమాహ హారీతః।

అద్భిః కాఞ్చనరజతశఙ్ఖశుక్తీనాం తద్గణవర్జ్జనమ్। స్నేహవైవర్ణోపహతానాం యవగోధూమకలాయమాషమభూరముద్గమయచూర్ణైర్ధావనమ్। అమ్లలవణాభ్యాం తామ్రాణాం భస్మనా కాంస్యానాం శాణతైలసికతా వఘర్షణైః కార్ష్ణాయసానాం శిలావఘర్షణైర్మార్జనైర్మణిమయానామితి।

శాణం లౌహభైక్షాయ సాధనమ్। తద్గుణవర్జ్జనం తద్గన్ధాపకర్షణమ్।

స్నేహవైవర్ణోపహతాః ఉచ్ఛిష్టాదిస్నేహేన వివర్ణం యథా భవతి తథోపహతా ఇత్యర్థః। యవాదిచూర్ణానామేకార్థత్వాత్ వికల్పః। ఉదకస్య తు పూర్వ్వశోధనద్రవ్యైః సహ సముచ్చయః।

శఙ్ఖః।

సూతికోచ్ఛిష్టభాణ్డస్య సురామాద్యహతస్య చ।

త్రిః సప్తమార్జ్జనాచ్ఛుద్ధిర్న కాంస్యస్య తాపనమ్॥

సూతికోచ్ఛిష్టాదిభిః కాంస్యవ్యతిరిక్తతైజసానామల్పకాలోపఘాతే యవచూర్ణాదిభిర్మార్జ్జనం శుద్ధిహేతుః కాంసస్య తథా న। అపి తు తాపనం మార్జనఞ్చ శుద్ధ్యాపాదకమిత్యర్థః। ప్రతిమార్జ్జనముదకప్రక్షాలనమావర్త్తతే।

ద్విజాతిభుక్తోచ్ఛిష్టసంస్పర్శే తు స ఏవాహ

శఙ్ఖః।

బ్రహ్మక్షత్త్రవిశాఞ్చైవ సకృత్సమ్మార్జ్జనాచ్ఛుచిః।
చతుర్థేన తు యుద్భుక్తం చతుర్భిర్యత్ర మార్జ్జనమ్॥
అగ్నౌ ప్రక్షిప్య గృహ్ణీయాద్ధస్తౌ ప్రక్షాల్య యత్నతః।
గోశృఙ్గేణ తు సంస్పృష్టన్తత్పాత్రం శుచితామియాత్॥

ఆహాస్తమ్బః।

గవాఘ్రాతాని కాంస్యాని శూద్రోచ్ఛిష్టాని యాని చ।
మణిముక్తాప్రబాలానాం శుద్ధిః ప్రక్షాలనేన తు॥

ఏతదల్పోపహతవిషయమ్।

మృద్భాణ్డానామల్పోపహతౌ

యాజ్ఞవల్క్యః।

పునఃపాకాన్మహీమయమితి।

మద్యాద్యుపహతౌ తు పరిత్యాగ ఏవ।

తథాచ మనుః।

మద్యైర్మూత్రపురీషైర్వా ష్ఠీవనైః పూయశోణితైః।
సంస్పృష్టం నైవ శుధ్యేత పునః పాకేన మృణ్మయమ్॥ఇతి।

స్మృత్యన్తరే

భస్మనా శుధ్యతే కాంస్యం సురయా యన్న లిప్యతే।
సురామూత్రపురీషైస్తు శుధ్యతే తాపలేఖనైః॥

సురాదిగ్రహణం శుక్రశోణితాదీనాముపలక్షణార్థమ్।

తథా।

తామ్రమమ్లేన శుధ్యేత న చేదామిషలేపనమ్।
ఆమిషేణ తు యల్లిప్తం పునర్దాహేన శుధ్యతి॥

ఆదిపురాణే।

సువర్ణరౌప్యశఙ్ఖాశ్మశుక్తిరత్నమయాని చ।
కాంస్యాయస్తామ్రరైత్యాని త్రపుసీసమయాని చ॥
నిర్లేపాని చ శుధ్యన్తి కేవలేన జలేన చ।
శూద్రోచ్ఛిష్టాని శోధ్యాని త్రిధా క్షారామ్లవారిభిః॥

అత్ర ద్రవ్యాణాం త్రిధా త్రిప్రకారం మార్జనమ్। న తు త్రిమార్జనమ్।

శాతాత పేన దశకృత్వో మార్జనవిధానాత్।
గవాఘ్రాతేషు కాంస్యేషు శూద్రోచ్ఛిష్టే తు వా పునః।
దశభిర్భస్మభిః శుద్ధిః శ్వకాకోపహతేషు చ।।

ఏతచ్చ భస్మాభిః శోధనం శ్వకాకాద్యుపహతౌ భూమౌ సప్తరాత్రఖననానన్తరమ్।

యథా।

సూతికాశవవిణ్మూత్రరజస్వలాహతాని చ।
ప్రక్షేప్తవ్యాని తాన్యగ్నౌ యద్యద్యావత్సహేదపి॥

యద్ద్రవ్యం యావదగ్నిప్రక్షేపం సహతే యావతా అగ్నిప్రక్షేపేణ న నశ్యతి తావత్కుర్యాదిత్యర్థః।

బౌధాయనః।

తైజసానాం మూత్రాద్యుపఘాతే పునఃకరణమ్ గోమూత్రే వా సప్తరాత్రం పరివాసనమ్। లేపనిర్హరణాశక్తౌ పునఃకరణమ్। అన్యథా గోమూత్రే వా వాసనమితి వ్యవస్థా

అఙ్గిరాః।

గణ్డూషం పాదశౌఽచ్చ యః కుర్యాత్కాంస్యభాజనే।
షణ్మాసం భువి నిక్షిప్య పునరాకారమాదిశేత్॥

పునరాకారమాదిశేత్ పునరాకారః పునఃకరణమ్।

తథా।

లౌహానాం దహనాచ్ఛుద్ధిర్భస్మనా గోమయేన వా।
దహనాత్ఖననాద్వాపి శైలానామమ్భసాపి వా।
కాష్ఠానాం త్వక్షణాచ్ఛుద్ధిర్మృద్గోమయజలైరపి।

యాజ్ఞవల్క్యః।

త్వక్షణం దారుశృఙ్గాస్థాం గోబాలైః ఫలసమ్భువామ్॥
మార్జ్జనం యజ్ఞపాత్రాణా పాణినా యజ్ఞకర్మ్మణి।

ఉచ్ఛిష్టస్నేహాదిలిప్తానామేతేషాం మృదుదకాదిభిర్లేపాపాయే త్వక్షణం లేపయుక్తావయవాపనయనం శుద్ధిః। ఫలసమ్భూవాం నారికేలాదిఫలమమ్భూతానాం ప్రక్షాలనేనానపగతలేపానాం గోబాలైరవఘర్షణం శుద్ధిః। యజ్ఞపాత్రాణాం స్రువాదీనాం ప్రక్షాలనాదిభిః కృతశౌచానాం దర్భైర్భశపవిత్రేణ వా కర్మాఙ్గత్వసిద్ధ్యర్థం హస్తేన మార్జ్జనం కర్త్తవ్యమ్। తతో యజ్ఞకర్మ్మణి వినియోజనీయానీత్యర్థః।

హారీతాశాతాతపా।

సంహతానాన్తు పాత్రాణాం యద్యేకముపహన్యతే।
తస్యైవ శోధనం ప్రోక్తం న తు తత్స్పృష్టినామపి।

శఙ్ఖః

మలసంయోగజం తజ్జం యస్య యేనోపహన్యతే।
తస్య తచ్ఛోధనం ప్రోక్తం సామాన్యం ద్రవ్యశుద్ధికృత్ ॥

యస్య శోధ్యద్రవ్యస్యోచ్ఛిష్టాదిసంయోగజం తజ్జం స్వభావజం చ మలం।

యేన భస్మాదినోదకమహితేనోపహన్యతే తస్య తచ్ఛోధకం భవతీత్యర్థః।

ఇతి తైజసాదిదియాశౌచమ్।

అథ వస్త్రాదేః।

తత్ర యమః।

యది మూత్రపురీషాభ్యాం రేతసా రుధిరేణ వా।
చేలం సముపహన్యేత అద్భిః ప్రక్షాలయేత్తు తత్॥
యదమ్భసా న శుద్ధ్యేత్తు వస్త్రం చోపహతం దృఢమ్।
ఛేదనం తస్య దాహో వా యన్మాత్రముపహన్యతే॥

ఏతచ్చ ఛేదనాదినా శుద్ధ్యాపాదనమత్యన్తామేధ్యోత్తమవస్తువిషయమ్। ఛిన్నదగ్ధయోరపి పరిత్యాగవిధానాద్దరిద్రస్య చ ఉత్తమేష్వపి ఛేదనాదినా శుద్ధిః।

వ్యాసః।

వస్త్రం మృదమ్బుమా శుధ్యేద్రజ్జవైదలమేవ చ।

రజ్జ్వాదికఞ్చాతిదుష్టం త్యాజ్యం తన్మాత్రమేవ చ॥

వేణువేత్రనడాదివికారో వైదలం సూర్పది యదా తు బహువిధాన్యపి వాసఃప్రభృతీని రాశీకృతాని చాణ్డాలాదిభిః స్పృష్టాని తత్రాపి స్పృష్టాన్యల్పాని అస్పృష్టాని చ స్పృష్టాపేక్షాయాధికాని వా తదా సృష్టమాత్రముద్ధృత్య తస్యోక్తప్రక్షాలనాదిభిః శుద్ధిః కార్యా। అవశిష్టస్య ప్రోక్షణాచ్ఛుద్ధిః।

అనేనైవాభిప్రాయేణ యాజ్ఞవల్క్యః।

ప్రోక్షణం మంహతానాఞ్చ బహూనాం ధాన్యవాససామ్।

తథా స్మృత్యన్తరమపి।

వస్త్రధాన్యాదిరాశీనామేకదేశస్య దూషణే।

తావన్మాత్రం నముద్ధృత్య శేషం ప్రోక్షణమర్హతి॥

శేషస్య ప్రోక్షణవిధానాత్ ఉద్ధృతస్య ప్రక్షాలనాదిభిః శుద్ధిరితి గమ్యతే। యదా తుక్తవహూని రాశీకృతాని సర్వాణ్యపి స్పృష్టాని తదా ప్రోక్షణాదేవ శుద్ధిః యదా తు పునః స్పృష్టాని బహూని అస్పృష్టాని చాల్పాని తదా సర్వేషామపి ప్రక్షాలనమేవ।

యదాహ మనుః।

అద్భిస్తు ప్రోక్షణం శౌచం బహునాం ధాన్యవాససామ్।

ప్రక్షాలనేన త్వల్పానాం అద్భిః శౌచం విధీయతే॥

రాశిగతబహుత్వఞ్చ పురుషగ్రాహ్యభారాదూర్ధ్వం వేదితవ్యమ్। అనేకోద్వాహ్యే దారుశిలే భూమిసమే ఇతి బౌధాయనేనానేకోద్వాహ్యస్యైవ ద్రవ్యాన్తరస్య స్వల్పశౌచత్వదర్శనాత్।

యాజవల్క్యః।

సోపరోదకగోమూత్రైః శుధ్యసావికకౌశికమ్।

మశ్రీఫలైరంశుపట్టం వారిష్టైః కుతపం తథా।

సగౌరసర్షపైః క్షౌమమితి।

ఊపరం మృత్తికావిశేషః। తత్సహితేనోదకేన గోమూత్రేణ వావికకోశికం శుష్యతి। ఊర్ణామయమావికం కోశప్రభవం తసరీపట్టాది కౌశికమ్। వల్కలం తన్తుకృతమంశుపట్టమ్। శ్రీఫలం విల్వఫలమ్। పర్వ్వతచ్ఛాగలోమకృతః కుతపః। అరిష్టఫలం ఫేనకమ్। అతసీ-

సూత్రనిర్మ్మితం క్షౌమమ్। ఏతచ్చాతిఘాతే అల్పేఽల్పఘాతే తు ప్రోక్షణమేవ ద్రవ్యావినాశోనైవ శుద్ధేరిష్టత్వాదేతేషాం క్షాలనాసహత్వాచ్చ।

అతఏవ దేవలః।

ఊర్ణాకౌశేయకుతపపట్టక్షౌమదుకూలజాః।

అల్పశౌచా భవన్త్యేతే శేషేణ ప్రోక్షణాదిభిః।

తాన్యేవామేధ్యయుక్తాని క్షాలయేచ్ఛోధనైః స్వకైః॥

తూలికాముపధానఞ్చ పుష్పరక్తామ్బరం తథా।

శోధయిత్వాతపైః కిఞ్చిత్కరైః సమ్మార్జ్జయేన్ముహుః॥

పశ్చాచ్చ వారిణా ప్రోక్ష్య వినియుఞ్జీత కర్మణి।
తాన్యప్యతిమలిష్ఠాని యథావచ్ఛోధయేదితి॥

తులికోపధానే చోర్ణాదిమయే ఉర్ణాదినిర్మితానామివ ప్రక్షాలనేన పూర్వ్వరూపనాశాత్। పుష్పరక్తగ్రహణమ్ ప్రక్షాలనాసహహరిద్రాదిరక్తస్యాపి ప్రదర్శనార్థమ్। ఏతదుక్తం భవతి యత్కుసుమ్భాదిరాగరక్తం క్షాలనామహం తదాతపశోషణాదినా శుధ్యేత। యచ్చ మఞ్జిష్ఠాదికం క్షాలనేన న వినశ్యతి తత్క్షాలనేనైవ నాతపశోషణమాత్రేణ।

ఆపస్తమ్బః।

శునోపహతశ్చేలమవగాహేత ప్రక్షాల్యం వా। తం దేశమగ్నినా సంస్పృశ్య పునః ప్రక్షాల్య పాదౌ వాచమ్య ప్రయతో భవత।

వస్త్రసహితస్యైవ నాభేరూర్ధ్వస్పర్శే అవగాహః అధస్తాచ్చేత్ప్రక్షాలనమితి వివేకః।

ప్రచేతాః।

చేలానాముపహతానాముత్స్వేదనం గన్ధలేపాపనయనం తన్మాత్రచ్ఛేదనం వా నవానాం వాససామభ్యుక్షణాదితి।

ఉత్స్వేదనం కాథనమ్। నవానాం వాససాం యన్త్రాదుత్తీర్ణానామ్।

శఙ్ఖలిఖితౌ।

అహతానాం ప్రోక్షణమితి।

అహతం యన్త్రనిర్ముక్తమ్।

శఙ్ఖః।

శయనామనయనానాం సంహతవచ్చౌచమ్।

సంహతపద్రాశీభూతద్రవ్యవత్। అనేన ప్రోక్షణాచ్ఛుద్ధిరిత్యుక్తం భవతి।

అఙ్గిరాస్తు శయనాదీనామపి సంహతశవ్దవాచ్యత్వమాహ।

శయనాసనయానాని రోమబన్ధాని యాని చ।
వస్త్రాణి తాని సర్వాణి సంహతాని ప్రచక్షతే॥

ఇతి చేలాదిశుద్ధిః।

అథ ధాన్యాదేః।

తత్ర బౌధాయనః।

వ్రీహయః ప్రోక్షణాదద్భిః శాకమూలఫలాని చ।
తన్మాత్రస్యాపహారాద్వా నిస్తుషీకరణేన వా।

విష్ణుః।

అసిద్ధస్యాన్నస్యోపహతముత్సృజ్య శేషే కణ్డనప్రక్షాలనే కుర్యాత్। బహునాన్తు కశ్యపోక్తం ద్రష్టవ్యమ్। ప్రోక్షణ-

పర్యగ్నికరణావగాహనైర్వ్రీహియవగోధూమానాం విమర్శనప్రోక్షణైః ఫలీకృతానాం నిష్పేషణదలనప్రోక్షణైః శమీధాన్యానామితి।

అస్యార్థః। అనేకపురుషోద్వార్యాణాం వ్రీహియవగోధూమానాం ప్రోక్షణపర్యగ్నికరణావగాహనైః శుద్ధిః। పర్యగ్నికరణమగ్న్యభిమర్శనమ్। అవగాహనం ప్రక్షాలనమ్। అత్ర ప్రోక్షణాదీని సర్వాణి సర్వత్ర దోషాల్పత్వమహత్త్వాపేక్షయా యోజ్యాని। బ్రీహ్యాదితణ్డులానాం ఫలీకృతానాం విమర్శనప్రోక్షణేన చ శుద్ధిః। విమర్శనమల్పానాం వహునాం ప్రోక్షణం కణ్డనశుక్లీకృతా నిరస్తక్షుద్రకణాస్తణ్డులాః ఫలీకృతా ఇత్యుచ్యన్తే। విమర్శనం పాణిభ్యాం నిర్మలీకరణమ్। శమీధాన్యానాం కౌశీధాన్యానాం ముద్గాదీనామేకపురుషోద్ధార్యాణాం విఘర్షణవిమర్శనం తతోఽల్పానాం దలనేన అనేకపురుషోద్ధార్యాణాం ప్రోక్షణేన చ। యచ్చ తణ్డులాంస్తు పరిత్యజేదితి తదత్యాన్తాల్పపరిమాణవిషయమ్।

ఆదిపురాణే।

గృహదాహే సముత్పన్నే దగ్ధే చ పశమానుషే।

అభోజ్యస్తద్గతో వ్రీహిర్ధాతుర్వ్వరస్య సఙ్గ్రహః॥

మృణ్మయేనావబద్ధానామధోభువి చ తిష్ఠతామ్।

యవమాషతిలాదీనాం న దీషం మనురబ్రవీత్॥

తతః సంక్రమమాణేఽగ్నౌ స్థానే స్థానే చ దద్యతే।

న చ ప్రాణివిధౌ యత్ర కేవలం గృహదీపనమ్।

తత్ర ద్రవ్యాణి సర్వాణి గృహ్ణీయాదవిచారయేత్॥

శఙ్ఖః।

పుష్పఫలానాం విష్కిరావధూతానాం ప్రక్షాలనమభ్యుక్షణ మిత్యేకే। పర్ణానామద్భిః ప్రక్షాలనం శకృదుపయుక్తానా ముత్సర్గః।

విష్కిరా గ్రామ్యకుక్కుటాదయః। అవధూతం పాదావకీర్ణమ్। విష్కిరావధూతానామితి సర్వత్రాన్వేతి।

బౌధాయనః।

అసంస్కృతాయాం భూమౌ న్యస్తానాం ప్రక్షాలనం పరోక్షాహృతానా మభ్యుక్షణమేవం క్షుద్రసమిధామసంస్కృతానామమేధ్యాద్యుపహతానామేకపురుషోదభార్యాణామ్।

క్షుద్రసమిధాం యజ్ఞియత్వేన ప్రసిద్ధపలాశాదివ్యతిరిక్తాపామార్గాదిసమిధామ్।

విష్ణుః।

మృత్పర్ణతృకాష్ఠానాం శ్వభిశ్చణ్డాలవాయసైః।
స్పర్శనే విహితం శౌచం సోమసూర్యాగ్నిమారుతైః॥

తథా ప్రోక్షణేన తు పుస్తకమితి।

వ్యాసః।

రథ్యాకర్దమతోయాని నావః పథి తృణాని చ।
మారుతేనైవ శుధ్యన్తి పక్వేష్టకచితాని చ।

ఇతి ధాన్యాదిశౌచమ్।

అథ సిద్ధాన్నాదేః।

తత్ర మనుః।

పక్షిజగ్ధం గవాఘ్రాతమఽఽధృతమవక్షుతమ్।
దూషితం కేశకీటైశ్చ మృత్ప్రక్షేపేణ విశుధ్యతి॥

భక్ష్యపక్షిజగ్ధవిషయమేతత్ అవధూతం యస్యోపరి వాసోఽవధూతం పక్షిభిరుత్క్షిప్యోత్క్షిప్య త్యక్తం వా। అవక్షుతం యస్యోపరి క్షుతం కృతమ్। మృద్గ్రహణముదకభస్మనోరపి ప్రదర్శనార్థమ్।

తథాచ యాజ్ఞవల్క్యః।

సలిలం భస్మ మృద్వాపి ప్రక్షేప్తవ్యం విశుద్ధయే। ఇతి।

యచ్చ పాకానన్తరం కేశకీటైర్దూషితం తస్య మృదాదిప్రక్షేపేణ శుద్ధిః। యచ్చ కేశకీటావలీభిః సహ పక్వం తత్పరిత్యాజ్యమేవ।

అనేనైవాభిప్రాయేణ గౌతమః।

నిత్యమభోజ్యం కంగకీటావపన్నమ్। ఇతి।

పరాశరః।

పక్కం ద్రోణాధికం త్వన్నం కాకశ్వాద్యుపఘాతితమ్।
గ్రామముద్ధృత్య తన్మాత్రం యత్తు లాలాకృతం భవేత్।
హైమోదకేన వాభ్యుక్షేద్రాజతేనామ్బునాథ వా॥
అగ్నిజ్వాలోపసంస్పర్శాత్సువర్ణమధుసర్పిషామ్।
విప్రాణాం బ్రహ్మఘోషేణ పూతం భోజ్యఞ్చ తద్భవేత్॥

ద్రోణః షట్పఞ్చాశదధికం పలశతద్వయమ్।

యచ్చ యమదగ్నినాభిహితమ్।

అన్నమైకాహికం పక్కం శ్వకాకాద్యుపఘాతితమ్।
కేశకీటావపన్నఞ్చ తదప్యేవం విశుధ్యతి।
క్రీతస్యాపి విధిదృష్టః ఏష ఏవ మనీషిభిః॥

తదల్పవనవిషయమ్।

వశిష్ఠః।

దేవద్రోణ్యాం వివాహేషు యజ్ఞేషు ప్రకృతేషు చ।
కాకైః శ్వభిశ్వ సంస్పృష్టమన్నం తత్ర వివర్జయేత్।
తన్మాత్రమన్నముద్ధృత్య శేషం సంస్కారమర్హతి॥

దేవద్రోణీ దేవయాత్రా। ఏతద్గ్రహణం బహ్వన్నకార్యప్రదర్శనార్థమ్। ప్రకృతేషు ప్రస్తుతేష్వవశ్యమ్భావిసర్వోత్సవేషు చ।

సంస్కారమపి స ఏవాహ।

ద్రవాణాం ప్లావనేనైవ ఘనానాం ప్రోక్షణేన చ।
ఛాగేన ముఖసంస్పృష్టమన్నన్తు శుచితామియాత్॥

ఘనాః పర్పటవటకాదయః। ద్రవార్ణా ప్లావనేనైవ తేషాం శుద్ధిర్గోరసస్య।

యదాహ శఙ్ఖః।

శ్రపణం ఘృతతైలానాం ప్లావనఙ్గోరసస్య చ।
భాణ్డాని ప్లావయేదద్భిః శాకమూలఫలాని చ॥

శ్రపణాసమ్భవే సజాతీయద్రవ్యప్లావనేనైవ శుద్ధిః। తథా ఘృతదధిపయస్తక్రాణామాకరభాణ్డస్థితానామదోషః।

తథా।

ఆధారదోషే తు నయేత్పాత్రాత్పాత్రాన్తరం ద్రవమ్।
ఘృతఞ్చ పాయసం క్షీరం తథైవేక్షురసీ గుడః।
శూద్రభాణ్డస్థితం తక్రం తథా మధు న దుష్యతి॥

యమః।

ఆమమాంసం ఘృతజక్షౌద్రం స్నేహాశ్చ ఫలసమ్భవాః।
మ్లేచ్ఛభాణ్డస్థితా దుష్యా నిష్క్రాన్తాః శుచయః స్మృతాః॥

ఏతచ్చాకరభాణ్డవిషయమ్। అనాకరేఽపి ద్రోణాధికాన్నోపసేచనసమర్థఘృతాదివిషయమపి। తతో న్యూనస్య దేశకాలాద్యపేక్షయా శ్రపణాదిభిః శుద్ధిర్భవతి।

యదాహ బౌధాయనః।

దేశఙ్కాలం తథాత్మానం ద్రవ్యం ద్రవ్యప్రయోజనమ్।
ఉపపత్తిమవస్థాఞ్చ జ్ఞాత్వా శౌచమ్ప్రకల్పయేత్॥ ఇతి।

శాతాతపః।

గోకులే కుణ్డశాలాయాం తిలచక్రేక్షుయన్త్రయోః।
అమీమాంస్యాని శౌచాని స్త్రీషు వాలాతురేషు చ॥

కుణ్డశాలా యజ్ఞశాలా।

శఙ్ఖః।

నిర్యాసానాం గుడ়ানাఞ్చ లవణానాన్తథైవ చ।
కుసుమ్భకుఙ్కుమానాఞ్చ ఊర్ణాకార్పాసయోస్తథా।
శేషేషు కవితా శుద్ధిరిత్యాహ భగవాన్యమః॥

నిర్యాసా హిఙ్గుప్రభృతయః। ఇదం స్వల్పపరిమాణవిషయమ్। బహూనాన్తు వౌధాయనేనోక్తమ్।

బహూనాం కుసుమ్భకార్పాసగుడ़లవణానాం సర్పిషాం కఠినీ-

భృతానాం చాణ్డాలాదిస్పర్శే ప్రోక్షణేనైవ శుద్ధిః।

అత్యల్పే తు పరిత్యాగః। తత్రాపి దేశకాలాద్యపేక్షయా పరిత్యాగః।

మనుః।

ఉచ్ఛిష్టేన తు సంస్పృష్టో ద్రవ్యహస్తః కథఞ్చన।

అనిధాయైవ తద్ద్రవ్యమాచాన్తః శుచితామియాత్॥

ఇతి సిద్ధాన్నాదిశుద్ధిః।

అథ భూమ్యాదేః।

త్రివిధాశౌచశోధ్యా భూమిః।

తథాచ దేవలః।

యత్ర ప్రసూయతే జన్తుర్మ్రియతే దహ్యతేఽథవా।

చాణ్డాలేనోషితం యత్ర యత్ర మూత్రాదిసఙ్గతిః।

ఏవం కశ్మలభూయిష్ఠా భూరమేధ్యా ప్రకీర్త్తితా॥
శ్వశూకరఖరోష్ట్రాద్యైః సంస్పృష్టా దుష్టతాం వ్రజేత్।
అఙ్గారతుషకేశాస్థిభస్మాద్యైర్మలినా భవేత్॥

ఏవం త్రివిధాయాః అపి శుద్ధిప్రకరణమాహ

స ఏవ।

పఞ్చధా వా చతుర్ధా వా భూరమేధ్యా విశుధ్యతి।

యత్ర మనుష్యా జాయన్తే మ్రియన్తే దహ్యన్తే వా యత్ర చాణ్డాలేనైవాధ్యుషితమేవంవిధా అమేధ్యా భూః పఞ్చధా పఞ్చభిర్దహనగన్ధార్ద్రతాద్యపనయనకిఞ్చిత్కాలగోక్రమణసేకోల్లేస్వనైః శుధ్యతి। యత్ర చ మనుష్యా జాయన్తే మ్రియన్తే వా అత్యన్తవిష్ఠాదిసంసర్గవతీ వా స్యాత్మా దహనవర్జ్జితైః పూర్వోక్తైశ్చతుర్భిరేవ శుధ్యతి।

దుష్టాన్వితా ద్విధా త్రిధా శుధ్యతే మలినైకధా॥

శ్వశూకరఖరాదిభిః ప్రత్యేకం మిలిత్వా వా చిరకాలమధివామితాయా దుష్టాయాస్తు త్రిభిః గోక్రమణమేకోల్లేస్వనైః। ఉష్ట్రరగ్రామకుక్కుటాదిభిశ్చిరకాలమధివాసితాయా భువ ఉల్లేఖనైకేన శుద్ధిః।

శతఏవ యాజ్ఞవల్క్యః ।

భూశుద్ధిర్మార్జ్జనాద్దాహాత్కాలాద్గోక్రమగాత్తథా।
మేకాటుల్లేఖనాల్లేపాద్గృహమార్జ్జనలేపనాత్॥

మార్జ్జనం సమ్మార్జ్జన్యా తృణాదీనామపసారణమ్। దాహస్తృణకాష్ఠాదౌ। కాలః గన్ధలేపాదిక్షయో యావతా భవతి సః। సేకః

ప్రవర్షణేన క్షీరగోత్సూత్రయోరుదకైర్వా। ఉల్లేఖనం ఖననం త్వక్షణం వా। లేపనం గోమయాదిభిః। అత్ర భూగ్రహణేనైవ సిద్ధే పునర్గృహగ్రహణం ప్రతిదినం మార్జ్జనలేపన ప్రాప్త్యర్థం మార్జ్జనముపలేపనఞ్చ సర్వత్ర సముచ్చీయతే।

యమః।

ఖననాత్పూరణద్దాహాహాదద్భిర్వర్షణ లేపనాత్।

గోభిరాక్రమణాత్కాలాద్భూమిః శుధ్యతి సప్తధా॥

ఏతచ్చ పూర్వోక్తహేతుభిః పునఃపునర్దష్టభూవిషయే సమస్తం శుద్ధిహేతుః సమస్తం వ్యస్తం యథాయోగ్యమ్।

తథా।

గోచర్మ్మమాత్రముద్విన్దుః గోః శోధయతి పాతితః।

సమూఢమసమూఢం వా యత్ర లేపో న దృశ్యతే॥

యత్రైకాదశగావః ఉపవిశన్తి తావాన్ భూభాగో గోచర్మ్మ గోః పృథివ్యాః సమూఢం కృతసమ్మార్జనమథవా గోః పుచ్ఛసమ్బన్ధాద్భువి పాతిత ఉదకవిన్దుః గోచర్మ్మమాత్రం శోధయతి। గోపుచ్ఛం స్పర్శయిత్వా తేనోదకేన సేకే కృతే ఏకేన విన్దునేయతీ భూః శుద్ధా భవతీత్యర్థః।

సంవర్త్తః।

గృహశుద్ధిం ప్రవక్ష్యామి అన్తస్థశవదూషణే।
ప్రోత్సృజ్య మన్మయం భాణ్డం సిద్ధంమన్నం తథైవ చ॥
గృహాదపాస్య తత్సర్వ్వం లేపనేనోపలేపయేత్।
గోమయేనోపలిప్యాథ ఛాగేన ఘాపయేద్బుధః॥
బ్రాహ్మణైర్మన్త్రపూతైశ్చ హిరణ్యకుశవారిణా।
సర్వ్వమభ్యుక్షయేద్వేశ్మ తతః శుధ్యేదసంశయః॥

బౌధాయనః।

ఘనాయా భూమేరుపఘాత ఉపనేపనముపరాయాః కర్షణం క్లిన్నాయా మేధ్యమాహుత్య ఛాదనమూర్ద్ధన్తు శవోపఘాతే భిత్తిలక్షణం సూర్య్యరశ్మిప్రవేశోఽగ్నిజ్వాలాభిమర్షణమ్।

త్కిన్నా కృమికీటాద్యాక్రాన్తా తామాచ్ఛాదేన్మేధ్యాం మృద్మాహత్య

ఇత్యర్థః।

వ్యాసవృహస్పతీ।

భూమిష్ఠముదకం మేధ్యం వైతృష్ట్యం యత్ర గోర్భవేత్।
అవ్యాప్తం చేదమధ్యే న తద్వదేవ శిలాగతమ్।

దేవలః।

అవిగన్ధా రసోపేతా నిర్మ్మలాః పృథివీగతాః।
అక్షీణాశ్చైవ గోపానా దాపః శుద్ధికరాః స్మృతాః॥
ఉద్ధృత్య తాః ప్రశస్తాః స్యుః శుద్ధే పాత్రే యథావిధి।
ఏకరాత్రోషితాన్తాన్తు త్యజేదపః సముద్ధృతాః॥

తా ఇతి సర్వ్వనామ్నో గోతృప్తిమాత్రపర్య్యాప్తాః అల్పా ఏవ తాః పరామృష్యన్తే। అతో బహూదకాదేరుద్ధృతానాం రాత్ర్యుప్రషితానాం న దోషః। తడ఼ాగాదేరుద్ధృతా అథాపో రాత్రావభుషితోదకాన్తరసమ్భవే అశుద్ధా ఏష।

తథా।

అక్షౌణ్యాని తడ఼ాగాని నదీవాపీసరాంసి చ।
చణ్డాలాద్యశుచిస్పర్శతోత్తీర్థతః పరివర్జ్జయేత్॥

తీర్థమదకావతరణమార్గః।

బృహస్పతిః।

మృతపఞ్చనఖాః కుప్యా దమ్పత్యోపహతాస్తథా।
అపః సముద్ధరేత్సర్వ్వా శేషా వస్త్రేణ శోధయేత్॥
వహ్నిప్రజ్వాలనఙ్కృత్వా కూపే పక్వేష్టకాచితే।
పఞ్చగవ్యం న్యసేత్పశ్చాన్నవే తోయసముద్భవే॥

హారీతః।

వాపీకూపతడాగే తు మానుషం శీర్యతే యది।
అస్థిచర్మవినిర్ముక్తైర్దూషితఞ్చ ఖరాదిభిః।
ఉద్ధృత్య తజ్జలం సర్వ్వం శోధనం పరిమార్జ్జనమ్॥

అస్థిచర్మవినిర్ముక్తైః చిరకాలవాసేన విశీర్ణైరిత్యర్థః।

దేవలః।

ఉద్ధరేదుదకం సర్వ్వం పఞ్చపిణ్డాన్మృదస్తథా।

అచిరకాలోపఘాతే స్వల్పే తు

హారీతః।

ఘటానాం శతముద్ధృత్య పఞ్చగవ్యం క్షిపేత్తతః।
శ్వభిః శ్వపాకచణ్డాలైర్దుషితేషు విశేషతః॥

ఆపస్తమ్బః।

ఉపానచ్ఛేలషమ్విణ్మూత్రస్త్రీరజోమద్యమేవ వా।
ఏభిర్విదూషితే కూపే కుమ్భానాం షష్టిముద్ధరేత్॥

విష్ణుః।

జలాశయేవప్యల్పేషు స్థావరేషు మహీతలే।
కూపవత్కథితా శుద్ధిమర్హత్సు చ న దూషణమ్॥

స్థావరేషు ప్రవాహరహితేషు।

శాతాతపః।

అన్త్యైరపి కృతే కృపే సేతౌ వాప్యాదికే తథా।
తత్ర స్నాత్వా చ పీత్వా చ ప్రాయశ్చిత్తం న విద్యతే।

యమః।

చాణ్డాలభాణ్డసంస్పృష్టం పీత్వా కృపగతం జలమ్।
గోమూత్రయావకాహారస్త్రిరాత్రేణైవ శుధ్యతి॥

కశ్యపః।

దృతీనాం వ్యఞ్జనం శుద్ధిః।

ట్టతిశ్చర్మ్మకోశః। వ్యఞ్జనక్కషాయద్రవ్యేణ శోధనమ్।

యమః।

ప్రపాస్వరణ్యేఽవటకే చ కూపే
ద్రోణ్యా జలం కోషగతాస్తథాపః।
ఋతేఽపి శూద్రాత్తదపేయమాహు-
రాపద్గతశ్చ క్షితిజమ్పివేత్తత్॥

అయమర్థః। యద్యపి శూద్రవ్యతిరిక్తబ్రాహ్మణాదివర్ణసమ్బన్ధి ప్రపాది తథాపి తద్గతం జలం ధర్మార్థం దీయమానమనాపది న పేయమ్। ఆపది తు పేయం యది చేదరణ్యగతం ప్రపాది। ద్రోణీ అశ్మాదిమయీ జలపాత్రీ సర్వసాధారణీ। కోశోదృతిః।

అజా గావో మహిష్యశ్చ బ్రాహ్మణస్య ప్రసూతికాః।
దశరాత్రేణ శుధ్యన్తి భూమిష్ఠఞ్చ నవోదకమ్॥

బోధాయనః।

ఆత్మశయ్యాసనం వస్త్రం జాయాపత్యం కమణ్డలుః।
ఆత్మనః శుచిరేతాని పరేషామశచీని చ॥

హారీతః।

స్వానుపపత్తౌ శుద్ధేన తదన్తర్ధాయ సమామనన్తి సంస్పర్శే సచేలం స్నానమేవం గ్రాహ్యమితి।

అయమర్థః। స్వీయశయ్యాద్యలాభే శుద్ధేన కమ్బలాదినా తత్పరకీయం శయ్యాదికమన్తర్ధాయోపయోక్తవ్యమ్। యతః పతితాదేః శయ్యాదిస్పర్శే

సచేలం స్రానే విధీయత ఇతి। ఏతచ్చ బలాత్పతితాదిశయ్యాదిస్వీకారే ప్రాప్తౌ వేదితవ్యమ్।

ఇత్యుదకాదిశుద్ధిః

అథాశుద్ధ్యపవాదః।

తత్ర మనుః।

నిత్యం శుద్ధః కారుహస్తః పణ్యం యత్ర ప్రసారితమ్।
బ్రహ్మచారిగతమ్భైక్ష్యం నిత్యం మేధ్యమితి స్థితిః॥

బ్రహ్మచారీతి విహితభిక్షావృత్తీనాముపలక్షణార్థమ్।

భిక్షావృత్తావధికారిణశ్చాహ

మనుః।

సాన్తానికం యక్ష్యమాణమధ్వగం సర్వ్వవేదసమ్।
గుర్వ్వర్థపితృమాత్రర్థః స్వాధ్యాయార్థ్యుపతాపికః।
నవైతాన్ స్నాతకాన్విద్యాద్బ్రాహ్మణాన్ధర్మ్మభిక్షుకాన్॥

సన్తానప్రయోజనం సాన్తానికః, దత్తసర్వ్వస్వః సర్వ్వవేదసః। రోగ్యుపతాపీ యావతా రథ్యప్రమర్పణాదిరుపేణోపఘాతేన వినా భైక్షం న సిధ్యతి తన్మాత్రాపవాదో ద్రష్టవ్యః।

తథా।

శ్వభిర్హతస్య యన్మాంసం శుచి తన్మనురబ్రవీత్।
క్రవ్యాద్భిశ్చ హతస్యాన్యైశ్చాణ్డాలాద్యైశ్చ దస్యుభిః॥

క్రవ్యాదః శ్యేనాదయః। దస్యవో వ్యాధాః।

మక్షికా విప్రుషశ్ఛాయా గౌరశ్వః సూర్య్యరశ్మయః।
రజో భూర్వ్వాయురగ్నిశ్చ స్పర్శే మేధ్యాని నిర్దిశేత్॥

మక్షికాగ్రహణ మవర్జ్జనీయస్పర్శానాం దంశాదీనాముపలక్షణార్థమ్। విప్రుషః అవిజ్ఞాతాకారాః। ఛాయా నిషిద్ధాతిరిక్తా రజోఽపి నిషిద్ధేతరత్।

త్రీణి దేవాః పవిత్రాణి బ్రాహ్మణానామకల్పయన్।
అదృష్టమద్భిర్నిర్ణిక్తం యచ్చ వాచా ప్రశస్యతే॥

ఏతచ్చోపఘాతసన్దేహే విజ్ఞేయమ్।

శఙ్ఖః।

నారీణాఞ్చైవ వత్సానాం శకునీనాం శునో ముఖమ్।
రతౌ ప్రస్రవణే వృక్షే మృగయాయాం సదా శుచిః॥

యమః।

ముఖతో గౌరమేధ్యా తు మేధ్యోఽజో ముఖతస్తథా।
పృష్ఠతో గౌర్గజః స్కన్ధే సర్వ్వతోఽశ్వః శుచిస్తథా॥
అదూష్యం కాఞ్చనభావః స్త్రీముఖం కుతపఙ్కురమ్।
న దూషయన్తి విద్వాంసో యజ్ఞేషు చమసం తథా॥

కాఞ్చనస్యాలఙ్కరణీభూతస్య స్వేదాదిదోషాభావప్రతిపాదనపరమ్।

ఉచ్ఛిష్టాద్యుపహతస్య శుద్ధ్యభిధానాత్।

ఆకరాః శుచయః సర్వ్వే శకునిః ఫలపాతనే।
శ్వా మృగగ్రహణే మేధ్యః స్త్రీముఖేషు చ వారుణీ॥

ఆకరాః సురాకరవ్యతిరిక్తాః। ఆకరాః శుచయః సర్వ్వే వర్జ్జయిత్వా సురాకరమితి పైఠీనసిస్మరణాత్ బ్రాహ్మణభార్య్యయాఅపి శూద్రాయాః పీతమద్యాయా బుద్ధిపూర్వ్వకం గన్ధరసాస్వాదనరహితం ముఖం రతిసంసర్గే శుద్ధమేవేత్యర్థః।

దధి సర్పిః పయః క్షౌద్రం భాణ్డే దోషో న విద్యతే।
మార్జ్జారశ్చైవ దర్వ్వీ చ మారుతశ్చ మహా శుచిః॥

మార్జ్జరస్య స్పర్శే శుద్ధత్వమేవేత్యర్థః। అశుచిత్వం కర్మ్మకాలాదన్యత్ర తత్ర స్నానవిధానాత్।

అత్రిః।

మధుపర్కే చ సోమే చ అప్సు ప్రాణాహుతీషు చ

నోచ్ఛిష్టస్య భవేద్దోషస్వత్రేశ్చ వచనం యథా॥

అప్సు భోజనానన్తమమృతాపిధానమసీతి అగ్నౌకరణార్థం యా ఆపో గృహ్యన్తే తాః మధుపర్కాద్యుచ్ఛిష్టస్య మన్త్రోచ్చారవిషయమ్।

బృహస్పతిః।

పాదౌ శుచీ బ్రాహ్మణానామజాశ్వస్య ముఖం శుచిః।
గవాం పృష్ఠాని మేధ్యాని సర్వ్వగాత్రాణి యోషితామ్॥

ఉపహృతిరహితబ్రాహ్మణచరణస్పృష్టం వస్తు శుద్ధమిత్యర్థః। ఏవఞ్చ బ్రాహ్మణవ్యతిరిక్తచరణస్పర్శో దోషావహ ఇత్యుక్తమ్భవతి।

అదుష్టా సన్తతా ధారా వాతోద్ధృతాశ్చ రేణవః।
స్త్రియో వృద్ధాశ్య వాలాశ్చ న దుష్యన్తి కదాచన॥

షట్త్రింశన్మతే।

తామ్బూలే చ ఫలే చైవ భుక్తస్నేహావశిష్టకే।
దన్తలగ్నస్య సంస్పర్శే నోచ్ఛిష్టస్తు భవేన్నరః॥

దన్తలగ్నే తు విశేషో భోజనప్రకరణేఽభిహితః।

అత్రిః।

పత్రైర్మూలఫలైః పుష్పైస్తృణకాష్ఠమయైస్తథా।
సుగన్ధిభిస్తథా ద్రవ్యైర్నోచ్ఛిష్టస్తు భవేద్విజః॥

యాజ్ఞవల్క్యః।

ముఖజా విప్రుషో మేధ్యాస్తథాచమనవిన్దవః।
శ్మశ్రు చాస్యగతం దన్తసక్తం త్యక్త్వా తతః శుచిః॥

ముఖజాః విప్రుషః శ్లేష్మవిన్దవో ముఖాన్నిర్గతా ఆచమనప్రాపకా న భవన్తి।

అత్ర విశేషమాహ గౌతమః।

న ముఖ్యా విప్రుష ఉచ్ఛిష్టం కుర్వ్వన్తి చేదఙ్గే నిపతన్తీతి।

వృహస్పతిః।

ద్రాక్షేక్షుయన్త్రాకరకారుహస్తా-
గోదోహనీయన్త్రవినిఃసృతాని।
బాలైరథ స్త్రీభిరనుష్ఠితాని
ప్రత్యక్షదుష్టాని శుచీని తాని॥

యత్ర వినిఃసృతాని ఇక్షురసాదీని బాలైః స్త్రీభిశ్చ కృతాని రథ్యామసర్పరణాదిభిర్నిమిత్తైర్యత్రాచమనప్రాప్తిస్తత్రాచమనమకృత్వాపి, యాన్యప్యవస్తుస్పర్శపాకాదీని కృతాని తాని ప్రత్యక్షతో దుష్టాని అశుచిభిః కృతానీతి జ్ఞాతాన్యపి శుద్ధానీత్యర్థః।

ఇహ మదనపారిజాతే మదనక్షితిపాలదానజలరూఢే।
స్తవకో హి షష్ఠ ఆసీదామోదాకృష్టపణ్డితభ్రమరః॥

మతిర్యేషాం శాస్త్రే ప్రకృతిర్మణీయా వ్యవహృతిః
పరం శీలం శ్లాఘ్యం జగతి ఋజవస్తే కతిపయే।
చిరం చిత్తే తేషాం ముకురతలభూతే స్థితిమియాత్॥
ఇయం వ్యాసారణ్యప్రవరమునిశిష్యస్య భణితిః॥

ఇతి పణ్డితపారిజాతభట్టారమల్లేత్యాదివిరుదరాజీ-
విరాజమానస్య శ్రీమదనపాలస్య నిబన్ధే మదన-
పారిజాతాభిధేయే షష్ఠః స్తవకః।

విషయసూచీ।

అ

విషయసూచీ ।

గురుతల్పప్రాయశ్చిత్తమ్

ద

ధ

న

భ

మ

య

ర

వ

శ

స

సూర్యోపస్థానమ్

సోమాయనమ్

సౌమ్యకృచ్ఛ్రః

స్త్రీణాం విశేషపతనహేతవః

స్త్రీధర్మాః

స్త్రీశూద్రవిట్క్షత్రవధే

స్త్రీసంస్కారాః

స్నాతకవ్రతాని

హ

హస్తదానాదిక్రియాదుష్టభక్షణే

ఋష్యాదినామసూచీ

। ఏతచ్చిహ్నపూర్వావర్తి సంఖ్యాః పృష్ఠాఙ్కబోధికాః ; ఏతచ్చిహ్నపూర్వావర్తి సంఖ్యాశ్చ పఙ్క్త్యఙ్గబోధికా ఇత్యవగన్తవ్యమ్ ।

ఋషినామాని ।

మనుః - ౧౧/౨౯, ౧౨/౧౪, ౧౨/౧౯, ౧౪/౬, ౧౮/౪, ౨౦/౨, ౨౦/౧౩, ౨౧:౮, ౨౨/౫, ౨౪/౪, ౨౫/౭, ౨౬/౩, ౨౮/౨౨, ౨౯/౮, ౨౯/౧౩, ౩౦/౯, ౩౨/౭, ౩౪/౧, ౩౫/౬, ౩౬/౫, ౩౦౪, ౩౦/౧౫, ౩౯/౪, ౪౧/౧౨, ౪౨/౬, ౪౨/౭, ౪౩/౧౦, ౪౫/౧౪, ౪౬।౬, ౪౮/౧, ౪౮/౧౧, ౫౦/౯, ౫౨/౮, ౫౩/౧౦, ౫౮/౨ ౬౭/౧౮, ౮౧/౧౩, ౮౭/౨, ౭౪/౨, ౯౫/ ౧౦, ౯౮/౧, ౯౯/౧౦, ౧౦౦/౩, ౧౦౦/౧౨, ౧౦౨/౧౪, ౧౦౨/౧౦, ౧౦౩/౨, ౧౦౫/౧౫, ౧౦౬/౨, ౧౦౯/౫, ౧౦౯/౧౧, ౧౧౪/౪, ౧౧౮/౧౯, ౧౨౦/౩, ౧౨౦/౧౦, ౧౨౦/౨౦, ౧౨౩/౧౨, ౧౨౬/౩, ౧౩౧/౧౬, ౧౩౨/౮, ౧౩౩/౧౩, ౧౩౫/౬, ౧౩౬/౭, ౧౪౩/౧౦, ౧౪౪/౧౩, ౧౪౮/౨౨, ౧౪౭/౧౪, ౧౫౩/౪,

మనుః (క్రమాగతః)—

౧౫౪/౪, ౧౫౪/౧౦, ౧౫౫/౨, ౧౫౫/౧౮, ౧౫౬/౨, ౧౫౮/౪, ౧౫౯/౨, ౧౬౦/౨, ౧౭౧/౧౭, ౧౬౨/౪, ౧౭౦/౧౫, ౧౭౫/౧౫, ౧౮౮/౧, ౧౮౯/౧౮, ౧౯౦/౫, ౧౯౧/౧౦, ౧౯౨/౯, ౧౯౩/౬, ౧౯౫/౧౭, ౨౦౪/౫, ౨౦౬/౧౩, ౨౦౮/౫, ౨౧౫/౨, ౨౧౫/౧౮, ౨౧౬/౬, ౨౧౬/౮, ౨౧౭/౧౪, ౨౧౮/౧౬, ౨౨౦/౫, ౨౨౧/౪, ౨౨౨/౨, ౨౨౪/౧౦, ౨౨౫/౩, ౨౨౭/౪, ౨౨౯/౧౨, ౨౩౦/౭, ౨౩౧/౧౯, ౨౩౨/౧౨, ౨౪౬/౧౬, ౨౪౯/౧, ౨౫౭/౮, ౨౫౮/౩, ౨౫౯/౮, ౨౮౦/౪, ౨౮౧/౧౦, ౨౮౨/౧౧, ౩౦౫/౧౬, ౩౧౫/౧౭, ౩౧౬/౮, ౩౨౧/౫, ౩౨౪/౧౪, ౩౨౭/౧, ౩౨౮/౧౭, ౩౨౫/౧౬, ౩౪౧/౧౪, ౩౪౬/౧౦, ౨౪౭/౯, ౩౫౫/౫, ౩౫౦/౧౧, ౩౬౦/౨, ౩౬౧/౧, ౩౬౨/౧౨, ౩౭౪/౫, ౩౭౫/౯, ౩౭౭/౧, ౩౮౪/౯, ౩౯౧/౯, ౩౯౩/౧౨, ౩౯౫/౯, ౪౦౫/౮, ౪౦౬/౧౫, ౪౧౫/౮, ౪౨౬/౧౭, ౪౨౭/౨, ౪౨౭/౮, ౪౨౮/౯, ౪౩౯/౧౪, ౪౩౧/౧౮, ౪౩౫/౧, ౪౪౩/౧౧, ౪౪౬/౩, ౪౪౯/౫, ౪౫౩/౯, ౪౫౮/౨, ౪౬౧/౧౦, ౪౬౮/౫, ౪౬౮/౧౦, ౪౮౩/౧౯, ౪౯౫/౧, ౫౨౦/౮, ౫౨౪/౧౮, ౫౩౬/౧౪, ౫౪౨/౧౬, ౫౪౩/౧౫, ౫౫౦/౧౩, ౫౫౬/౬, ౫౫౭/౧౨, ౫౫౮/౧౫, ౫౫౯/౪, ౫౬౦/౧౧, ౫౮౧/౧౭, ౫౮౯/౩, ౫౯౯/౧౬, ౬౦౧/౫, ౬౦౧/౧౭. ౬౦౯/౪, ౬౫౧/౨౦, ౬౫౨/౬, ౬౫౪:౪, ౬౫౫/౧౦, ౬౬౬/౧౮, ౬౬౭/౧౧, ౬౬౭/౨౧, ౬౭౫/౮, ౬౭౫/౧౫, ౬౭౫/౧౯,

మను: (క్రమాగతః) -

౬౮౨/౬, ౬౮౨/౧౧, ౬౮౫/౬, ౬౮౬/౮, ౬౮౬/౧౨ ౬౯౧/౧౮, ౭౦౦/౬, ౭౦౨/౧౬, ౭౦౫/౨౬, ౭౧౦/౧౧, ౦౧౫/౯, ౭౩౫/౧౨, ౭౪౨/౨౦, ౭౪౬/౧౦, ౭౪౮/౩, ౭౭౪/౯, ౭౮౪/౧౦, ౭౮౬/౪, ౭౮౭/౧౦, ౭౮౮/౧౩, ౭౯౦/౩, ౭౯౭/౧౫, ౮౦౦/౧౭, ౮౦౧/౧౯, ౮౦౨/౮, ౮౦౯/౧౨, ౮౧౩/౨౦, ౮౧౪/౧౭, ౮౧౫/౧౬, ౮౧౮/౧, ౮౨౨/౧౭, ౮౨౪/౭, ౮౨౫/౨, ౮౨౫/౮, ౮౨౬/౯, ౮౩౬/౧, ౮౩౬/౧౨, ౮౩౭/౧౧, ౮౪౦/౯, ౮౪౩/౧౨, ౮౪౯/౫, ౮౫౧/౭, ౮౫౯/౧౧, ౮౫౯/౨౧, ౮౭౧/౯, ౮౭౪|౧, ౮౭౪/౧౭, ౮౭౫/౧౨, ౮౯౧/౧౮, ౯౦౨/౫, ౯౦౫/౧, ౯౦౯/౪, ౯౧౭/౧౧, ౯౧౮/౧౬, ౯౨౦/౧౫, ౯౨౫/౧౨, ౯౨౭/౭, ౯౩౨/౪, ౯౪౯/౧౯, ౯౫౦/౬, ౯౫౦/౧౮, ౯౫౪/౧౭, ౯౫౭/౫, ౯౬౪/౧౦, ౯౬౬/౧౨, ౯౯౩/౫, ౯౯౪/౪

వృహమనుః ౨౬౬/౧౨, ౨౯౭/౮, ౩౨౯/౧౭, ౪౦౫/౧౩, ౪౨౯/౬ ౪౮౭/౨౦, ౫౭౮/౫, ౮౪౦/౨

వృహన్మనుః ౩౮౨/౪

అత్రిః -౨౫౦/౨, ౩౨౯/౮, ౪౭౦/౧౩, ౪౭౧/౭, ౫౭౯/౪, ౯౦౧/౧౫, ౯౮౧/౧

విష్ణుః — ౨౭/౧౨ ౨౭/౧౬, ౪౦/౨౦, ౪౨/౧౨, ౪౫/౧౨, ౫౨/౩, ౧౨౨/౧౨, ౧౨౨/౫, ౧౨౨/౭, ౧౨౬/౧౨, ౧౨౬/౧౪,

విష్ణుః (క్రమాగతః)—

౧౯౮/౩, ౨౦౪/౩, ౨౦౫/౩, ౨౦౬/౩, ౨౦౬/౧౯, ౨౦౭/౭, ౨౦౯/౧౮, ౨౨౫/౧౪, ౨౬౩/౮, ౨౬౫/౧౪, ౩౨౬/౧, ౩౨౭/౨౦, ౩౨౯/౨౨, ౩౩౦/౧౪, ౩౩౧/౧, ౩౪౦/౯, ౩౪౫/౧, ౩౫౨/౬, ౩౫౨/౧౩, ౩౮౯/౧౪, ౪౧౬/౧౪, ౪౨౬/౧, ౪౩౬/౭, ౪౩౪/౧, ౪౩౫/౧౭, ౪౫౫/౧౮, ౪౫౭/౧౧, ౪౧౬/౧౦, ౫౨౧/౧౩, ౫౩౪/౧౫, ౫౫౨/౭, ౫౮౭/౧౬, ౬౦౦/౧౬, ౬౨౦/౫, ౬౩౧।౭, ౬౭౨/౧౫, ౭౩౩/౧౨, ౭౩౬/౭, ౭౬౭/౯, ౭౪౭/౧, ౭౭౬/౧౪, ౭౮౧/౧౧, ౭౯౫/౧౬, ౮౦౭/౨౧, ౮౧౦/౬, ౮౨౨/౫, ౮౪౫/౧౭, ౮౪౯/౧౧, ౮౭౬/౧౫, ౮౮౬/౧౦, ౯౨౦/౫

వృద్ధవిష్ణుః— ౪౩౨/౧౬, ౪౩౩/౯

వృహద్విష్ణుః– ౪౩/౭, ౮౧౪/౮, ౮౪౯/౧౬, ౮౬౮/౧౭, ౯౨౪/౧౫, ౯౩౨/౧౬, ౯౮౭/౮

హారీతః— ౩౫/౧౧, ౩౭/౬, ౪౨/౨౨ ౪౭/౪, ౫౬/౫, ౫౭/౨౦, ౫౭/౪, ౭౦/౪, ౯౫/౧౮, ౧౧౦/౮, ౧౧౩/౧౬, ౧౧౯/౨౦, ౧౨౧/౧౫, ౧౨౧।౧౫, ౧౨౭/౧౬, ౧౫౭/౬, ౧౫౭/౧౧,

౧౦౭/౧౧, ౧౯౬/౧౭, ౧౯౮/౧౯, ౨౧౯/౧౩, ౨౨౮/౧౫, ౨౪౦/౧౦, ౨౪౧/౧౫, ౨౮౫/౧౭, ౨౮౮/౧౦, ౨౯౮/౬, ౩౨౮/౧౫, ౩౩౬/౧౫, ౩౪౧/౮, ౩౪౨/౪, ౩౪౮/౧౭, ౩౫౨/౨, ౩౬౫/౧౫ ౪౨౫/౩, ౪౪౭/౧౩, ౪౫౧/౧౩, ౪౬౫/౧౪, ౪౬౬/౪, ౪౬౯/౧౦, ౪౮౬/౬, ౪౯౭/౨౨, ౫౦౦/౭, ౫౭౮/౧౯, ౬౦౭/౧౯, ౬౨౮/౨౭, ౬౯౧/౫, ౭౦౩/౧౮, ౭౦౬/౮, ౭౧౮/౧౨, ౭౪౨/౧౧, ౭౪౯/౧౯,

హారీతః (క్రమాగతః)—

౭౮౨/౨౦, ౮౧౯/౯, ౮౪౫/౧౩, ౮౬౮/౩, ౮౭౯/౧౨, ౯౨౬/౧౯, ౯౩౧/౧౭, ౯౩౪/౧౭, ౯౫౮/౩, ౯౫౯/౬, ౯౬౧/౨, ౯౬౭/౧౫

లఘుహారీతః— ౬౨౭/౨౨

వృద్ధహారీతః— ౮౩౬/౪, ౮౫౦/౧౬

యాజ్ఞవల్క్యః— ౧౦/౨౨, ౧౪/౧౫, ౨౩/౧౯, ౨౫/౨, ౩౦/౪, ౩౨/౪, ౩౩/౮, ౩౪/౧౧, ౩౫/౧౫, ౩౬/౧౧, ౩౮/౨, ౪౧/౧౬, ౪౪/౮, ౫౪/౧౩, ౫౫/౧౮, ౫౭/౭, ౬౧/౧౫, ౭౭/౧౬, ౮౩/౬, ౯౫/౪, ౯౭/౮, ౯౯/౮, ౧౦౧/౪, ౧౦౨/౧౫, ౧౦౪/౪, ౧౦౮/౧౭, ౧౧౦/౧౨, ౧౧౨/౧౯, ౧౨౦/౧౭, ౧౨౨/౮, ౧౩౨/౨, ౧౪౧/౧౩, ౧౪౨/౯, ౧౪౫/౯, ౧౫౦/౧౭, ౧౫౫/౭, ౧౫౬/౧౧, ౧౮౮/౮, ౧౮౯/౯, ౧౯౦/౨, ౨౯౩/౧, ౨౯౫/౪, ౨౧౧/౬, ౨౧౨/౮, ౨౧౫/౫, ౨౧౭/౫, ౨౧౯/౧౦, ౨౨౧/౧, ౨౨౧/౭, ౨౨౯/౮, ౨౨౯/౧౫, ౨౩౧/౨, ౨౩౫/౬, ౨౪౩/౪, ౨౪౩/౬, ౨౪౫/౧౭, ౨౪౭/౧౫, ౨౫౨/౬, ౨౫౩/౨, ౨౯౦/౧౮, ౩౧౧/౧౭, ౩౨౬/౪, ౩౨౭/౭, ౩౩౫/౧౩, ౩౩౬/౨౦, ౩౩౭/౨, ౩౪౦/౧౫, ౩౪౬/౩, ౩౪౭/౧౨, ౩౫౦/౧౮, ౩౫౫/౮, ౩౭౩/౧౪, ౩౭౬/౧౪, ౩౭౭/౯, ౩౮౫/౧౦, ౩౮౮/౧౮, ౩౯౧/౧౬ ౩౯౨/౧౯, ౩౯౬/౧, ౩౯౭/౭, ౩౯౭/౧౭, ౩౯౮/౧౪, ౪౦౨/౮, ౪౦౪/౧౩, ౪౦౫/౧౮, ౪౧౧/౧౯, ౪౨౦/౧౫, ౪౩౧/౭, ౪౩౩/౧౬, ౪౩౬/౭, ౪౩౭/౧౪, ౪౪౫/౩ ౪౪౬/౧౯, ౪౪౯/౨, ౪౫౧/౪, ౪౫౨/౨౧, ౪౫౩/౧౫, ౪౫౮/౮, ౪౬౨/౧౬, ౪౭౧/౧౦, ౪౭౩/౬, ౪౮౬/౧, ౫౫౯/౭,

విష్ణుః (క్రమాగతః)—

౧౯౮/౩, ౨౦౪/౩, ౨౦౫/౩, ౨౦౬/౩, ౨౦౬/౧౯, ౨౦౭/౭, ౨౦౯/౧౮, ౨౨౫/౧౪, ౨౬౩/౮, ౨౬౫/౧౪, ౩౨౬/౧, ౩౨౭/౨౦, ౩౨౯/౨౨, ౩౩౦/౧౪, ౩౩౧/౧, ౩౪౦/౯, ౩౪౫/౧, ౩౫౨/౬, ౩౫౨/౧౩, ౩౮౯/౧౪, ౪౧౬/౧౪, ౪౨౬/౧, ౪౩౩/౭, ౪౩౪/౧, ౪౩౫/౧౭, ౪౫౫/౧౮, ౪౫౭/౧౧, ౪౬౬/౧౦, ౫౨౧/౧౩, ౫౩౪/౧౫, ౫౫౨/౭, ౫౮౭/౧౬, ౬౦౦/౧౬, ౬౨౦/౫, ౬౩౧/౭, ౬౭౨/౧౫, ౭౩౩/౧౨, ౭౩౬/౭, ౭౩౭/౯, ౭౪౭/౧, ౭౭౬/౧౪, ౭౮౧/౧౧, ౭౯౫/౧౬, ౮౦౭/౨౧, ౮౧౦/౬, ౮౨౨/౫, ౮౪౫/౧౭, ౮౪౯/౧౧, ౮౭౬/౧౫, ౮౮౬/౧౦, ౯౨౭/౧౫

వృద్ధవిష్ణుః— ౪౩౨/౧౬, ౪౩౩/౯

వృహద్విష్ణుః— ౪౩/౭, ౮౧౪/౮, ౮౪౯/౧౬, ౮౬౮/౧౭, ౯౨౪/౨౫, ౯౩౨/౧౬, ౯౮౭/౮

హారీతః— ౩౫/౧౧, ౩౭/౬, ౪౨/౨౨, ౪౭/౪, ౫౬/౫, ౫౬/౧౨, ౫౭/౪, ౭౦/౪, ౯౫/౧౮, ౧౧౦/౮, ౧౧౩/౧౬, ౧౧౯/౧౬, ౧౨౧/౧౫, ౧౨౭/౧౬, ౧౫౭/౬, ౧౫౭/౧౧, ౧౭౨/౧౧, ౧౯౬/౧౭, ౧౯౮/౯, ౨౧౯/౧౩, ౨౨౮/౧౫, ౨౪౦/౧౦, ౨౪౧/౧౫, ౨౮౫/౧౭, ౨౮౮/౧౦, ౨౯౮/౬, ౩౨౮/౧౫, ౩౨౯/౧౫, ౩౪౧/౮, ౩౪౨/౪, ౩౪౮/౧౭, ౩౫౨/౩, ౩౯౫౧౮, ౪౨౫/౬, ౪౪౭/౧౩, ౪౫౧/౧౩, ౪౬౫/౧౪, ౪౬౬/౪, ౪౬౭/౧౪, ౪౮౨/౬, ౪౯౭/౨౨, ౫౦౦/౭, ౫౭౮/౧౯, ౬౦౭/౧౯, ౬౨౮/౧౭, ౬౯౧/౫, ౭౦౩/౧౮, ౭౦౬/౮, ౭౧౮/౧౨, ౭౪౨/౧౧, ౭౪౨/౧౯,

హారీతః (క్రమాగతః) —

౭౮౨/౨౦, ౮౧౯/౯, ౮౪౫/౧౩, ౮౬౮/౩, ౮౭౯/౧౨, ౯౨౬/౧౯ ౯౩౧/౧౭, ౯౩౪/౧౭, ౯౫౮/౩, ౯౫౯/౬, ౯౬౧/౨, ౯౬౭/౧౫

లఘుహారీతః — ౬౨౭/౨౨

వృద్ధహారీతః— ౮౩౬/౪, ౮౫౦/౧౬

యాజ్ఞవల్క్యః— ౧౦/౨౨, ౨౪/౧౫, ౨౩/౧౯, ౨౫/౨, ౩౦/౪, ౩౨/౪, ౩౩/౮, ౩౪/౧౧, ౩౫/౧౫, ౩౬/౧౧, ౩౮/౨, ౪౧/౧౬, ౪౪/౮, ౫౪/౧౩, ౫౫/౧౮, ౫౭/౭, ౬౧/౧౫, ౭౭/౧౬, ౮౩/౬, ౯౫/౪, ౯౭/౮, ౯౯/౮, ౧౦౧/౪, ౧౦౨/౧౫, ౧౦౪/౪, ౧౦౮/౧౭, ౧౧౦/౧౨, ౧౧౨/౧౯, ౧౨౦/౧౭, ౧౨౨/౮, ౧౩౨/౨, ౧౪౧/౧౩, ౧౪౨/౯, ౧౪౫/౯, ౧౫౦/౧౭, ౧౫౫/౭, ౨౫౬/౧౧, ౧౮౮/౮, ౧౮౯/౯, ౧౯౦/౨, ౧౯౩/౧, ౧౯౫/౪, ౨౧౧/౬, ౨౧౨/౮,౨౧౫/౫, ౨౧౭/౫, ౨౧౯/౧౦, ౨౨౧/౧, ౨౨౧/౭, ౨౨౯/౮, ౨౨౯/౧౫, ౨౩౧/౨, ౨౩౫/౬, ౨౪౩/౪, ౨౪౩/౬, ౨౪౫/౧౭, ౨౪౭/౧౫, ౨౫౨/౬, ౨౫౩/౨, ౨౯౦/౧౮, ౩౧౧/౧౭, ౩౨౬/౪, ౩౨౭/౭, ౩౩౫/౧౩, ౩౩౬/౨౦, ౩౩౭/౨, ౩౪౦/౧౫, ౩౪౬/౩, ౩౪౭/౧౨, ౩౫౦/౧౮, ౩౫౫/౮, ౩౭౩/౧౪, ౩౭౬/౧౪, ౩౭౭/౯, ౩౮౫/౧౦, ౩౮౮/౧౮, ౩౯౧/౧౬, ౩౯౨/౧౯, ౩౯౬/౧, ౩౯౭/౭, ౩౯౭/౧౭, ౩౯౮/౧౪, ౪౦౨/౮, ౪౦౪/౧౩, ౪౦౫/౧౮, ౪౧౧/౧౯, ౪౨౭/౧౫, ౪౩౧/౭, ౪౩౩/౧౬, ౪౩౬/౭, ౪౩౭/౧౪, ౪౪౫/౩, ౪౪౬/౧౯, ౪౪౯/౨, ౪౫౧/౪, ౪౫౨/౨౧, ౪౫౩/౧౫, ౪౫౮/౮, ౪౬౨/౧౬, ౪౭౧/౧౦, ౪౭౩/౬, ౪౮౬/౧, ౫౫౯/౭,

యాజ్ఞవల్క్యః (క్రమాగతః)

౫౬౨/౫, ౫౬౭/౧౩, ౫౭౨/౩, ౫౭౫/౧, ౫౭౬/౧౯, ౫౭౭/౫, ౫౭౯/౧౨, ౫౯౬/౧౦, ౫౯౭/౧, ౫౯౭/౭, ౫౯౮/౪, ౫౯౯/౬, ౬౧౦/౧౩, ౬౧౨/౩, ౬౨౧/౧౪, ౬౪౫/౧౩, ౬౪౬/౧౪, ౬౪౭/౨౨, ౬౫౦/౧౦, ౬౫౫/౯, ౬౫౬/౩, ౬౫౭/౯, ౬౫౯/౩, ౬౫౯/౧౬, ౬౬౨/౮, ౬౬౫/౧, ౬౬౫/౧౫, ౬౬౮/౧౭, ౬౭౦/౯, ౬౭౧/౧౭, ౬౭౬/౧, ౬౭౬/౧౫, ౬౮౧/౮, ౬౮౩/౧౭, ౬౮౮/౭, ౬౮౮/౧౨, ౬౯౫/౮, ౬౯౯/౧౦, ౭౦౩/౯, ౭౦౩/౧౩, ౭౦౪/౧౮, ౭౦౮/౧, ౭౧౦/౨, ౭౧౫/౧౪, ౭౧౬/౧౭, ౭౧౭/౭, ౭౧౭/౧౪, ౭౧౮/౨, ౭౨౭/౧౯, ౭౩౧/౧౫, ౭౩౩/౨, ౭౩౫/౬, ౭౩౮/౧౨, ౭౪౩/౨, ౭౪౭/౬, ౭౪౭/౧౧, ౭౭౨/౨౦, ౭౮౬/౧౯, ౭౯౮/౯, ౭౯౮/౧౬, ౮౦౨/౧, ౮౦౪/౧౭, ౮౦౬/౧౧, ౮౦౮/౧౧, ౮౧౧/౧౩, ౮౧౫/౮, ౮౧౬/౩, ౮౧౮/౧౮, ౮౨౩/౨, ౮౨౫/౧౩, ౮౨౬/౪, ౮౨౮/౧, ౮౩౦/౧౪, ౮౩౪/౧౮, ౮౩౮/౭, ౮౪౫/౩, ౮౪౬/౧౬, ౮౫౦/౧౩, ౮౫౩/౧౮, ౮౫౬/౧౮, ౮౭౦/౧౯, ౮౯౮/౪, ౯౦౮/౧౪, ౯౧౫/౩, ౯౧౫/౨౦, ౯౨౫/౧౬, ౯౫౦/౧౧, ౯౫౦/౨౨, ౯౫౧/౮, ౯౫౩/౩, ౯౬౧/౧౭, ౯౬౨/౮, ౯౬౩/౧౨, ౯౬౩/౧౯,

౯౬౪/౪, ౯౬౬/౬, ౯౬౭/౧౦, ౯౬౮/౬, ౯౭౦/౭, ౯౭౩/౫, ౯౭౬/౩, ౯౮౭/౩, ౯౯౧/౧౦, ౯౯౩/౧౧, ౯౯౪/౪

యోగియాజ్ఞవల్క్యః— ౬౧/౧౦, ౬౯/౨, ౭౪/౧౩, ౭౮/౫, ౮౦/౧౯, ౮౧/౩, ౨౩౬/౧, ౨౭౨/౫, ౨౭౩/౨౧, ౨౭౫/౬, ౨౮౧/౫,

యోగియాజ్ఞవల్క్యః (క్రమాగతః)—

౨౮౪/౧౩, ౨౮౬/౮, ౨౯౨/౭, ౨౯౭/౧౭, ౨౯౯/౯, ౫౭౫/౨౧,౭౩౮/౧, ౮౪౩/౮

వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః—౨౧౦/౨, ౩౮౩/౧౨, ౪౦౯/౧౯, ౯౩౯/౧౫

ఉశనా— ౧౦౪/౧, ౨౫౯/౧౭, ౫౬౬/౧౧, ౬౨౭/౧౪, ౮౭౮/౧, ౮౯౦/౧౭, ౮౯౫/౧౯, ౮౯౬/౧౬, ౯౪౩/౧౬

అఙ్గిరాః— ౪౧/౪, ౪౨/౧౫, ౫౭/౧౬, ౩౮౩/౧, ౩౮౯/౧౯, ౪౦౬/౧౦, ౪౦౭/౨, ౪౧౪/౧౧, ౪౧౭/౧౭, ౪౨౩/౫, ౪౫౦/౧౬, ౫౩౫/౮, ౬౧౭/౧, ౬౧౮/౧౫, ౭౦౪/౬, ౭౧౧/౭, ౭౭౩/౯, ౭౭౫/౧, ౭౭౭/౨, ౭౭౮/౯, ౭౭౯/౩, ౭౯౧/౧, ౭౮౨/౨౧, ౮౦౨/౧౩, ౮౦౯/౧౫, ౮౧౬/౮, ౮౧౭/౮, ౮౬౮/౩, ౮౬౮/౭, ౮౩౩/౧౫

యమః— ౨౮/౭, ౩౭/౧౪, ౪౧/౧౯, ౪౪/౧౬, ౪౬/౯, ౫౧/౧౬, ౫౩/౯, ౫౯/౪, ౭౧/౨౨, ౮౧/౧౮, ౧౦౨/౭, ౧౯౮/౧౪, ౧౨౦/౧౪, ౧౪౯/౪, ౧౫౨/౩, ౨౦౮/౯, ౨౧౦/౧౪, ౨౧౯/౫, ౨౪౯/౯, ౨౫౪/౬, ౨౬౨/౧౭, ౨౬౩/౧౮, ౨౮౯/౨, ౩౦౫/౨, ౩౦౫/౧౩, ౩౨౭/౧౦, ౩౫౮/౫, ౩౬౦/౫, ౩౬౧/౪, ౩౮౫/౨౩, ౪౩౯/౨౦, ౪౫౨/౫, ౪౬౦/౭, ౪౬౩/౫, ౪౬౬/౧౭, ౪౬౭/౧, ౪౬౯/౧౩, ౪౮౪/౧౫, ౪౮౫/౮, ౫౦౪/౬, ౫౧౭/౭, ౫౪౬/౫, ౫౬౨/౧౬, ౫౬౪/౨, ౫౬౫/౧, ౫౬౭/౭, ౫౬౯/౭, ౫౬౯/౧౫, ౫౭౦/౨౦, ౫౭౩/౪, ౫౮౫/౧౦, ౬౦౩/౪, ౬౨౩/౧౦, ౬౨౪/౧, ౬౯౫/౨, ౭౧౬/౮, ౭౨౧/౧౨, ౭౩౨/౫, ౭౩౨/౧౫, ౭౫౦/౧౯

యమః (క్రమాగతః)— ౮౦౧/౧౨, ౮౧౦/౧౨, ౮౩౫/౪, ౮౪౭/౧౫, ౮౬౪/౭, ౮౬౮/౧౪, ౮౭౧/౩, ౮౮౪/౧౭, ౮౯౦/౬, ౯౪౮/౧౮, ౯౫౬/౧౧, ౯౬౦/౧౮

వృద్ధయమః— ౮౨౨/౧౩, ౮౪౮/౧

ఆపస్తమ్బః— ౨౪/౮, ౨౪/౧౪, ౨౫/౧౫, ౩౦/౧, ౫౨/౧౫, ౫౯/౧, ౧౨౭/౧౦, ౧౩౧/౫, ౧౩౭/౩, ౨౪౦/౧౩, ౩౧౦/౮, ౩౧౨/౫, ౩౧౪/౨౧, ౩౨౭/౩, ౩౩౪/౧, ౪౧౫/౧౬, ౪౪౮/౧౭, ౪౫౪/౧౬, ౪౬౬/౭, ౪౭౪/౫, ౫౪౩/౧౯, ౬౧౯/౧౨, ౬౬౩/౧౬, ౬౭౪/౨౧, ౭౯౪/౪, ౮౬౫/౮, ౮౬౬/౩, ౮౬౮/౨౦, ౮౯౬౯ ౯౧౩/౪, ౮౩౬/౪, ౯౩౬/౧౨, ౯౩౭/౩, ౯౪౦/౩, ౯౪౬/౧, ౯౬౧/౯

సంవర్త్తః— ౬౫/౧, ౧౧౭/౧, ౧౫౦/౭, ౩౭౫/౧౭, ౩౮౨/౧౭, ౪౦౭/౧౮, ౪౧౬/౧౧, ౪౧౯/౧౪, ౪౫౬/౧౭, ౭౮౮/౭, ౮౨౮/౧౦, ౮౪౩/౧౬, ౮౬౫/౧౫, ౮౮౯/౪, ౯౧౧/౧౯, ౯౩౭/౯, ౯౩౯/౧

వృహత్సంవర్త్తః — ౮౯౬/౬

కాత్యాయనః— ౨౩/౯, ౨౪/౧౯, ౫౬/౧౫, ౬౨/౭, ౬౨/౧౨, ౬౨/౧౨, ౬౬/౨౨, ౮౬/౫, ౧౪౨/౧౫, ౧౫౩/౧౬, ౧౭౧/౮, ౧౭౩/౭, ౧౭౬/౧, ౨౦౫/౧౨, ౨౦౬/౧౬, ౨౦౮/౧, ౨౩౮/౮, ౨౪౨/౩, ౨౫౦/౯, ౩౦౬/౧, ౩౧౦/౧౫, ౩౧౨/౧౦, ౩౧౪/౧౭, ౪౦౨/౨౨, ౪౮౦/౪, ౪౮౦/౧౨, ౪౯౦/౨, ౪౯౪/౮, ౫౦౨/౮, ౫౪౧/౧౬, ౫౫౨/౧, ౫౬౪/౧౭, ౫౬౮/౧, ౫౭౧/౧౬, ౫౭౫/౬, ౫౮౦/౭, ౫౮౨/౬, ౫౮౫/౬, ౫౮౬/౧, ౫౯౨/౫, ౬౦౨/౫, ౬౧౨/౧౭, ౬౧౭/౮,

కాత్యాయనః (క్రమాగతః) —

౬౨౪/౧౮, ౬౨౫/౨౨, ౬౧౯/౧౦, ౬౩౨/౧౪, ౬౩౫/౧౫, ౬౩౬/౨౦, ౬౩౮/౧౫, ౬౫౪/౭, ౬౭౧/౪, ౬౭౨/౭, ౬౮౫/౩, ౬౮౫/౧౯, ౮౪౩/౧

బృహస్పతిః— ౨౮/౧౭, ౪౯/౧, ౫౮/౧, ౭౮/౧౫, ౧౧౭/౮, ౧౨౪/౧౬, ౨౧౯/౧౯, ౨౩౦/౧, ౨౩౦/౧౦, ౨౬౧/౬, ౨౮౧/౧౯, ౨౮౩/౧౩, ౩౩౩/౧౬, ౪౧౯/౧౦, ౪౨౨/౧౧, ౪౨౯/౯, ౪౩౨/౩, ౪౪౨/౧౯, ౪౬౪/౧౩, ౪౬౫/౯, ౪౭౦/౧౮, ౪౭౧/౧౭, ౫౧౦/౧౬, ౫౪౫/౯, ౬౧౧/౨౦, ౬౭౭/౭, ౬౮౦/౭, ౬౮౫/౧౬, ౬౮౬/౧, ౬౯౦/౩, ౮౦౪/౬, ౮౧౬/౧౦, ౮౫౨/౮, ౯౪౮/౧౫, ౯౫౬/౮, ౯౫౭/౧౪

పరాశరః— ౪౧/౧౨, ౬౮/౫, ౧౦౧/౧౬, ౨౩౦/౧౩, ౨౪౭/౧౧, ౨౬౧/౧౬, ౨౬౨/౪, ౨౭౩/౭, ౨౯౬/౯, ౩౫౦/౪, ౪౦౯/౮, ౪౧౨/౧౮, ౪౩౬/౧౭, ౪౫౮/౧౪, ౪౭౮/౧౫, ౭౨౮/౮, ౭౩౫/౧౭, ౭౩౬/౩, ౭౩౬/౧౨, ౭౪౮/౨౫, ౭౫౨/౧౪, ౭౭౬/౧౨, ౮౦౯/౧౮, ౮౫౧/౧౨, ౮౬౬/౧౦, ౮౬౮/౪, ౮౭౦/౭, ౮౯౬/౩, ౯౧౧/౨౩, ౯౩౩/౨౧, ౯౩౬/౧౯, ౯౩౭/౧౭, ౯౩౯/౧౧, ౯౫౧/౧౩

వృహత్పరాశరః— ౪౮/౭, ౪౮/౧౪, ౫౨/౯

వ్యాసః— ౩౩/౧౪, ౬౪/౧౭, ౬౬/౧౨, ౬౭/౭, ౬౮/౧౨, ౭౨/౮, ౭౩/౧౬, ౭౪/౧౦, ౯౨/౧, ౧౦౨/౧, ౧౧౩/౬, ౧౨౫/౫ ౧౭౦/౨, ౨౧౦/౧౦, ౨౭౦/౨, ౨౧౭/౧౮, ౨౪౬/౧౯, ౨౬౮/౧౦, ౨౭౦/౨, ౨౭౮/౨౦, ౩౦౮/౧౪, ౩౧౪/౧, ౩౨౭/౧౫, ౩౩౪/౨౨,

వ్యాసః (క్రమాగతః)— ౩౩౬/౧౨, ౩౪౪/౧, ౩౫౩/౨, ౩౫౪/౬, ౩౬౨/౧, ౩౮౩/౭, ౪౫౨/౧౪, ౪౫౭/౧౫, ౪౮౨/౧౨, ౪౯౫/౧౬, ౪౯౫/౨౦, ౫౩౪/౧౧, ౫౪౫/౨, ౫౪౮/౧౪, ౫౭౭/౧౨, ౬౦౦/౬. ౬౦౯/౧౫, ౬౧౪/౧౧, ౬౩౧/౩, ౬౮౮/౩, ౮౧౫/౫, ౮౧౯/౧౫, ౮౬౫/౨౧, ౮౬౬/౧౨

శఙ్ఖః— ౧౨/౧౪, ౪౬/౧౨, ౫౫/౪, ౬౧/౧౯, ౬౪/౧౨, ౧౨౧/౯, ౧౪౦/౨, ౧౯౫/౭, ౨౧౭/౧౦, ౨౩౬/౧౭, ౨౩౯/౧౯, ౨౫౭/౪, ౨౭౦/౮, ౨౯౬/౪, ౩౨౮/౮, ౩౩౭/౧౫, ౩౫౪/౧౧, ౩౫౬/౧, ౩౫౭/౫, ౩౫౭/౮, ౩౬౦/౮, ౩౬౪/౧౩, ౩౮౪/౬, ౩౯౯/౧౦, ౪౦౩/౧౦, ౪౩౭/౪,

౪౪౬/౯, ౪౪౮/౪, ౪౪౮/౧౨, ౪౫౧/౧౬, ౪౫౫/౭, ౪౫౬/౨౨, ౪౫౯/౧౮, ౪౬౧/౧, ౪౬౯/౧౦, ౪౮౫/౧౪, ౫౧౯/౧, ౫౫౨/౪, ౫౫౪/౧౪, ౫౬౮/౧౩, ౫౮౯/౫, ౬౦౨/౮, ౬౧౨/౬, ౬౧౪/౪, ౬౨౩/౧౯, ౬౪౭/౧౮, ౬౮౦/౧, ౬౮౪/౯, ౬౯౪/౧౭, ౭౦౧/౪, ౭౩౧/౧౨, ౭౩౭/౨, ౭౪౨/౧౭, ౭౪౬/౬, ౭౪౯/౧౭, ౭౫౦/౪, ౭౮౦/౧౩, ౭౮౧/౪, ౭౮౮/౧౯, ౭౯౧/౧౫, ౭౯౭/౧౧, ౮౨౪/౧౬, ౮౨౭/౧౩, ౮౭౯/౧౬, ౮౮౭/౧౩, ౯౩౪/౯, ౯౪౨/౧౦, ౯౫౯/౨౨, ౯౬౧/౧౩

వృహచ్ఛఙ్ఖః— ౫౪।౧౯

లిఖితః— ౨౯౧/౫, ౩౫౬/౭, ౩౬౧/౭, ౩౬౧/౧౦, ౪౫౫/౪, ౭౩౩/౧౮, ౮౩౬/౧౫, ౯౪౬/౧౪

దక్షః— ౪౪/౧౩, ౪౫/౨౧, ౪౬/౯, ౪౭/౯, ౪౮/౧, ౫౩/౪, ౫౪/౭,

దక్షః (క్రమాగతః)— ౬౨/౧౫, ౯౬/౧౨, ౧౦౦/౮, ౧౧౨/౧౬, ౨౧౧/౧౫, ౨౧౨/౨, ౨౩౭/౧౩, ౨౮౯/౬, ౨౬౬/౧౯, ౭౮౯/౧౩

గౌతమః— ౨౦/౫, ౨౯/౯, ౩౪/౧౬, ౩౫/౧౯, ౫౩/౧౩, ౯౬/౧౫, ౧౧౪/౧, ౧౯౮/౧౧, ౨౩౦/౧౮, ౩౧౩/౧౦, ౩౩౫/౨౦, ౩౩౯/౬, ౩౬౪/౫, ౩౯౩/౬, ౩౯౭/౧౨, ౪౦౨/౨, ౪౦౬/౪, ౪౧౫/౧౧, ౪౩౯/౧, ౪౫౮/౧౨, ౪౭౧/౧౫, ౫౧౮/౯, ౬౧౬/౪, ౬౬౫/౮, ౬౬౬/౧౪, ౬౬౮/౧౩, ౬౭౫/౪, ౬౮౭/౧, ౭౦౨/౨౦, ౭౦౮/౧౨, ౭౧౧/౧౧, ౭౧౬/౫, ౭౬౦/౬, ౭౮౭/౧౪, ౭౮౯/౩, ౮౨౩/౭, ౮౨౭/౮, ౮౮౭/౨, ౯౫౮/౧౯, ౯౬౪/౧౮, ౯౬౬/౧౬

వృద్ధగౌతమః— ౫౩౭/౧౯

శాతాతపః— ౨౩/౬, ౨౮/౧౦, ౪౫/౩, ౪౬/౫, ౪౯/౧౩, ౭౯/౧౩, ౧౫౪/౧౩, ౧౭౦/౧౭, ౨౬౦/౧౭, ౨౬౧/౧౧, ౨౭౪/౮,౨౭౪/౧౨, ౨౮౩/౧౬, ౨౮౪/౧౫, ౩౧౨/౧, ౪౩౫/౧౯,

౪౩౯/౬, ౪౩౯/౧౦, ౪౬౦/౧౬, ౪౬౬/౧౪, ౪౯౧/౧, ౪౯౫/౧౩, ౫౧౮/౧౯, ౫౪౪/౨౦, ౫౭౯/౬, ౬౦౨/౨౧, ౬౨౩/౧౫, ౬౨౪/౧౦, ౬౩౨/౫, ౭౮౭/౭, ౯౫౪/౧౩, ౯౯౪/౧౦

వృద్ధశాతాతపః— ౪౦౦/౧, ౫౭౭/౧౬, ౬౩౪/౧౫, ౭౭౮/౪, ౯౩౪/౫.

వశిష్ఠః— ౧౨/౧౭, ౨౦/౯, ౨౭/౧, ౩౫/౩, ౩౬/౨, ౩౮/౬, ౩౮/౧౫, ౭౬/౧౭, ౭౯/౭, ౯౮/౧, ౯౮/౫, ౧౧౭/౧౧, ౧౨౭/౬, ౧౩౯/౧, ౧౩౯/౬, ౧౪౧/౭, ౧౫౩/౮, ౧౭౧/౩, ౨౨౫/౧౯, ౨౫౨/౩, ౩౧౭/౧౫, ౩౨౨/౧౨, ౩౩౦/౧౭, ౩౪౩/౧౬, ౩౪౮/౭,

వశిష్ఠః (క్రమాగతః) — ౩౭౪/౧౩, ౩౭౫/౧౪, ౩౮౮/౫, ౩౮౯/౩, ౩౯౭/౧౪, ౪౧౫/౪, ౪౩౦/౧౩, ౪౫౯/౭, ౫౩౦/౧౬, ౫౪౮/౨౦, ౫౫౯/౧, ౫౬౨/౭, ౫౯౭/౧౪, ౬౪౭/౮, ౬౫౨/౧౫, ౬౫౨/౧౯, ౬౫౬/౧౪, ౬౮౩/౩, ౭౧౦/౧౫, ౭౮౨/౪, ౭౮౫/౨, ౭౮౭/౨౨, ౮౦౮/౧౭, ౮౧౦/౧౬, ౮౧౧/౪, ౮౨౬/౧౭, ౮౩౭/౫, ౮౪౩/౧౯, ౮౫౧/౧, ౮౮౩/౧౨, ౮౮౫/౨, ౯౦౮/౧౯, ౯౧౧/౫, ౯౧౫/౧౫, ౯౧౬/౧౦, ౯౨౧/౨, ౯౩౮/౩, ౯౫౬/౧౭, ౯౬౭/౫, ౯౬౮/౨, ౯౬౯/౧౬

జ్యోతిర్వశిష్ఠః— ౫౩౦/౧, ౫౩౧/౧౭

లఘువశిష్ఠః— ౮౨౯/౫

వృద్ధవశిష్ఠః—౫౨౯/౧౧, ౫౩౦/౧౩, ౫౩౧/౫, ౫౩౧/౧౯, ౫౩౫/౧౧, ౫౩౬/౨౧, ౬౧౨/౩, ౮౯౯/౩, ౮౯౯/౧౭, ౯౦౦/౧౫

వృహద్వశిష్ఠః— ౧౭౨/౮, ౨౬౪/౭, ౪౨౦/౧౪, ౪౨౮/౫, ౫౧౫/౧౬

యోగీశ్వరః— ౫౨/౧౮, ౬౧/౭, ౬౭/౪, ౮౨/౨, ౬౫౭/౩, ౬౬౩/౨౧, ౬౬౯/౧౫

యోగియోగీశ్వరః— ౨౭౫/౨౦

ద్వైపాయనః— ౬౯/౧౩

వాదరాయణః—౧౮౬/౧౯

కశ్యపః— ౪౫/౬, ౭౨/౧౬, ౭౩/౧౦, ౧౩౧/౨౦, ౧౫౦/౧౨, ౨౫౫/౧, ౩౯౪/౧౮, ౪౬౬/౨౦, ౮౯౯/౧౧

గార్గ్యః—౮౬/౧౨, ౧౭౦/౧౦, ౨౦౭/౩, ౨౦౭/౧౫, ౨౬౭/౧౮, ౨౬౮/౪, ౨౬౮/౧౩, ౫౨౩/౫, ౫౩౧/౯, ౫౭౬/౯, ౬౧౬/౯

వృద్ధగార్గ్యః— ౫౨౩/౧౨, ౫౩౩/౧౩, ౫౩౪/౪

ప్రచేతాః— ౫౨/౧౨, ౩౦౮/౮, ౩౫౪/౨, ౩౯౬/౧౬, ౩౯౮/౨, ౩౯౯/౫, ౪౩౫/౧౧, ౪౫౪/౨౨, ౪౮౨/౨, ౪౯౯/౧౦, ౫౬౪/౪, ౫౬౫/౨౦, ౫౭౩/౧౩, ౫౭౭/౧, ౫౮౦/౪, ౬౧౮/౧౦,౮౦౮/౨, ౮౧౭/౬, ౮౬౪/౧౭

వృద్ధప్రచేతాః— ౪౩౨/౫, ౮౯౩/౪

వృహత్ప్రచేతాః— ౮౭/౧

మరీచిః— ౧౮౦/౧, ౨౦౯/౨౧, ౨౮౯/౧౧, ౨౯౮/౯ , ౩౮౯/౯, ౪౦౧/౧౧, ౪౦౩/౧౪, ౪౨౨/౧౬, ౪౩౪/౧౬, ౫౦౮/౧, ౫౧౧/౮, ౫౨౭/౩, ౬౦౦/౧౧, ౬౧౬/౧౩, ౭౨౮/౧, ౯౧౫/౧౦

పౌలస్త్యః—౨౦౮/౧౨, ౨౬౨/౯, ౩౩౪/౧౨, ౪౧౮/౧౮, ౪౭౯/౧౭, ౫౪౦/౫, ౮౧౪/౧౨, ౮౩౯/౧, ౯౫౪/౭

భృగుః—౭౧/౧౬, ౫౧౭/౧౨, ౫౧౯/౧౧, ౫౪౮/౧౦

నారదః— ౧౧౯/౫, ౧౪౩/౧, ౧౪౫/౧౫, ౧౪౮/౩, ౧౫౦/౨౧, ౧౫౪/౧, ౨౦౮/౧౮, ౨౧౮/౧, ౨౨౬/౧౮, ౫౦౮/౬, ౬౪౫/౩, ౬౪౭/౧, ౬౪౭/౫, ౬౬౭/౨, ౬౭౫/౧౨, ౬౮౪/౨౦, ౬౮౯/౧౦,

విశ్వామిత్రః— ౪౭౫/౧౩, ౭౭౨/౩

కౌశికః— ౨౩౯/౧౬, ౨౪౧/౭

దేవలః— ౨౧/౧౫, ౪౨/౨, ౪౯/౭, ౭౩/౧౩, ౯౬/౧౮, ౧౦౯/౧౪, ౧౨౫/౧౭, ౧౫౭/౧౮, ౧౮౮/౧౬, ౨౧౬/౧, ౨౪౭/౫, ౨౫౦/౬, ౨౭౨/౧౩, ౩౧౮/౫, ౩౨౬/౧౭, ౩౩౪/౧౫, ౩౩౫/౬ ౩౩౬/౫,

దేవలః (క్రమాగతః)—

౩౪౯/౧౭, ౩౭౪/౨౦, ౩౭౭/౫, ౩౯౬/౧౦, ౪౧౬/౩, ౪౧౬/౨౦, ౪౧౭/౯, ౪౨౭/౧౩, ౪౫౪/౩, ౪౬౧/౧౬, ౪౬౪/౧౬, ౪౬౬/౧, ౫౧౫/౧, ౫౨౨/౧౩, ౫౬౨/౧౩, ౫౬౬/౨, ౫౬౬/౧౩,

౫౭౭/౨౦, ౭౦౬/౧౨, ౭౫౯/౨౦, ౭౭౭/౧౫, ౭౭౮/౧౩, ౮౨౫/౧౭, ౯౨౪/౨౨, ౯౩౬/౯, ౯౫౭/౨౧, ౯౬౦/౧౪

ఋష్యశృఙ్గః—౮౬/౮, ౩౨౬/౬, ౪౦౨/౧౪, ౫౧౧/౧౬, ౬౦౯/౧౨, ౬౧౮/౫, ౮౭౦/౧౬, ౮౯౫/౮, ౯౫౮/౧౬

బౌధాయనః—౫౧/౪, ౫౧/౧౩, ౫౭/౧౦, ౫౮/౧౮, ౭౦/౧౪, ౮౫/౨, ౮౭/౪, ౧౩౭/౧౫, ౧౪౮/౭, ౧౪౯/౧౧, ౧౭౮/౧౩, ౨౭౫/౧, ౨౮౮/౧౭, ౩౧౫/౬, ౩౨౭/౧౮, ౩౨౯/౧౨, ౩౫౧/౧౧, ౩౭౪/౪, ౪౦౨/౧౭, ౪౨౫/౨, ౪౪౭/౪, ౪౫౦/౧౨, ౪౫౫/౧౫, ౪౫౭/౫, ౪౬౦/౧౩, ౪౬౪/౭, ౪౬౭/౧౧, ౪౮౧/౫, ౫౬౮/౪, ౫౮౯/౯, ౬౧౮/౧౮, ౬౨౫/౨, ౬౬౯/౧౧, ౭౫౦/౭, ౭౮౨/౧౦, ౮౨౧/౧, ౮౨౨/౧, ౯౧౬/౭, ౯౯౧/౧౬

పైఙ్గీనసిః— ౫౪/౧౬, ౫౫/౧౦, ౧౧౮/౬, ౧౧౯/౮, ౧౩౯/౧౧, ౧౮౪/౧౦, ౨౩౫/౧౦, ౨౪౮/౮, ౨౫౬/౯, ౩౧౮/౨౫, ౩౨౮/౨౦, ౪౧౭/౧౯, ౪౨౦/౧౦, ౪౨౮/౧౩, ౪౪౧/౫, ౫౫౭/౧౦, ౫౬౧/౬, ౬౧౭/౩, ౬౨౩/౫, ౭౮౩/౧౭, ౭౯౬/౬, ౮౧౭/౪

జావాలిః— ౨౪౬/౧౦, ౨౪౭/౨, ౨౭౨/౨, ౨౭౨/౧౬, ౪౯౬/౧౬, ౫౦౨/౨౨, ౬౧౯/౩, ౭౩౧/౬, ౭౩౨/౧౦, ౭౩౩/౭, ౭౩౭/౧౨, ౭౪౮/౧౯, ౮౪౨/౬

సుమన్తుః— ౧౩౫/౧౪, ౧౭౨/౫, ౧౭౨/౧౬, ౩౪౨/౧, ౪౦౩/౩, ౪౮౧/౧౦, ౫౨౦/౪, ౫౨౯/౧, ౫౪౪/౭, ౬౨౨/౭, ౬౨౪/౧౪, ౬౩౦/౮, ౭౮౦/౧౯, ౭౮౫/౯, ౭౯౫/౩, ౭౯౬/౩, ౮౪౦/౧౨, ౯౭౧/౪, ౯౯౩/౧౫

పారస్కరః— ౧౭/౧౪, ౧౧౪/౧౬, ౧౬౯/౧౯, ౧౭౫/౬, ౨౭౫/౧౭, ౩౫౦/౨౧, ౩౫౧/౨౦, ౩౯౯/౧౫, ౪౩౭/౮, ౪౭౮/౭

లోకాక్షిః— ౨౩/౧౨, ౨౪/౨, ౩౧౮/౧౧, ౨౨౦/౭, ౩౫౧/౧౩, ౩౫౮/౮, ౩౬౦/౩, ౩౬౧ /౧౨, ౪౯౩/౧, ౪౯౪/౧౫, ౬౧౬/౨౧

కౌథుభిః— ౫౪౮/౫

చ్యవనః – ౭౮౬/౭

ఛాగలేయః— ౭౮౪/౫

జాతూకర్ణః—౨౭౫/౧౨, ౨౭౬/౮, ౪౧౯/౩, ౪౪౨/౧౧, ౫౮౪/౧, ౬౦౦/౩, ౬౧౩/౨౦, ౮౧౮/౧౦, ౮౩౯/౧౭

పితామహః— ౪౧/౧, ౫౦౫/౯

ప్రజాపతిః—౩౫౪/౧౭, ౪౩౪/౯, ౪౩౯/౧౬, ౬౧౯/౨౦, ౯౧౨/౬

ధౌమ్యః—౯౪౪/౪

ఆశ్వలాయనః—౪౩౧/౧౧, ౫౮౬/౧౪, ౬౦౦/౧, ౬౩౪/౪

భరద్వాజః— ౪౪/౫, ౫౩/౧౭, ౨౧౪/౬, ౨౪౭/౮, ౨౪౮/౨, ౫౯౭/౨౨, ౯౪౦/౭, ౯౪౨/౧౯

గోభిలః— ౧౯/౧౪, ౫౬/౮, ౮౪/౧౬, ౨౩౬/౧౭, ౨౮౭/౧, ౩౩౧/౨౦, ౩౫౧/౯, ౪౮౯/౬, ౪౮౯/౧౩, ౫౦౬/౯, ౫౦౭/౧౮, ౫౦౯/౧౨, ౬౧౪/౧౫, ౬౧౫/౨౨, ౬౧౬/౧౯, ౬౩౦/౧౪

జమదగ్నిః— ౨౯/౧, ౩౧౭/౧, ౩౩౯/౧౨, ౪౫౧/౧౭, ౮౯౫/౧౦, ౮౯౯/౪

కణ్వః— ౩౭౮/౧, ౬౧౯/౧౪, ౫౪౧/౭, ౫౪౧/౧౮

కార్ష్ణాజినిః— ౫౬/౧౭, ౨౯౨/౧, ౪౯౫/౮, ౪౯౮/౧౪, ౮౧౫/౪, ౮౨౪/౧౪, ౮౨౯/౭, ౬౧౬/౭

మార్కణ్డేయః— ౮౬/౨, ౮౬/౧౫, ౨౦౭/౧౯, ౨౧౩/౬, ౨౬౪/౮, ౨౬౪/౧౦, ౩౦౯/౧౬, ౩౩౦/౪, ౩౩౦/౧౯, ౩౩౬/౧౭, ౩౪౪/౧౮, ౩౬౩/౧౧, ౩౫౩/౧౮, ౮౦౩/౧౨, ౮౩౮/౧౪, ౮౩౭/౧౨, ౮౫౧/౨, ౭౩౪/౧౩, ౭౪౬/౨, ౫౯౯/౭, ౯౦౧/౧౯

శాణ్డిల్యః— ౯౧౦/౨౧, ౯౧౧/౧౪

సత్యవ్రతః— ౨౫౯/౧౬

శౌనకః— ౧౯/౧౭, ౩౩/౬, ౭౦/౭, ౫౪/౯, ౫౪/౧౯, ౩౧౨/౧౬, ౩౮౧/౧౮, ౮౭౯/౧, ౬౧౯/౧౯

వత్సః— ౧౬౧/౩

వ్యాఘ్రః—౫౪౧/౧, ౫౪౭/౯

వైయాఘ్రపాదః—౨౩౬/౧౯, ౨౮౧/౨౪, ౨౮౮/౧౯, ౩౨౮/౧౦, ౩౯౦/౨, ౪౨౯/౨౦

వైశమ్పాయనః—౭౪౯/౧౮

పాణినిః— ౧౦౧/౯

సాంఖ్యాయనః—౫౮/౮, ౬౦/౯

బ్రహ్మా—౨౧/౧౯

సంగ్రహకారనామాని।

జైమినిః— ౩౫౩/౧౧, ౩౮౭/౧౭

వైజవాపః—౩౫౩/౧౯, ౩౫౨/౧

అగస్త్యః— ౫౪౨/౧౧

సంగ్రహకారనామాని।

నారాయణః—౬/౧౨, ౨౧/౧౦, ౨౭/౧౭, ౫౬౫/౮

గాఙ్గేయః— ౯౬/౨, ౯౬/౧౦

యజ్ఞపార్శ్వః— ౫౪౩/౭౧, ౫౨౬/౩

గృహ్యకారః—౫౮౬/౮

శివస్వామీ— ౬౧౯/౧౦

సురేశ్వరః— ౧౨/౭౦, ౧౧౪/౧౭, ౧౮౬/౧౭, ౩౫౮/౧౧

మణ్డనమిశ్రః— ౧౮౩/౨, ౧౮౫/౧౪

సఙ్గ్రహకారః— ౨౧/౧౧

భాష్యార్థసఙ్గ్రహకారః— ౫౯౪/౧౧, ౫౯౫/౬

శ్రుతిగ్రన్థనామాని ।

శ్రుతిః— ౩౫/౧, ౩౬/౨౨, ౭౩/౭, ౧౭౭/౧, ౨౭/౧౭, ౨౮౧/౧౪, ౨౮౨/౯, ౩౭౪/౧౬, ౪౮౮/౫, ౫౦౭/౬. ౬౦౨/౨౦

నిగమః— ౮౫/౫, ౨౫౧/౧౩, ౨౫౧/౨౨, ౩౯౬/౨౦

తైత్తిరీయశాఖా— ౬౪/౮

స్మృతిగ్రన్థనామాని ।

బహ్వృచగృహ్యపరిశిష్టమ్—౮౪/౧౩, ౮౭/౨౦

మహ్యపరిశిష్టమ్—౩౫౫/౧౪, ౫౪౫/౨౧, ౬౩౨/౧౦

కాఠకగృహ్యపరిశిష్టమ్—౫౪౭/౫

ఛన్దోగపరిశిష్టమ్— ౨౧/౧, ౯౨/౮

భరద్వాజగృహ్యమ్—౮౭౮/౨౦

సాఙ్ఖ్యాయనగృహ్యమ్— ౪౨/౧౯, ౧౧౮/౧౯

షట్త్రింశన్మతమ్— ౪౨౧/౫, ౪౭౧/౩, ౪౮౩/౧, ౭౫౦/౧, ౮౨౮/౮, ౮౩౫/౧౭, ౮౯౦/౨, ౮౯౨/౧౭, ౯౩౪/౨, ౯౪౩/౧౫

సంగ్రహగ్రన్థనామాని।

చతుర్వింశతిమతమ్— ౬౩౮/౩, ౭౫౪/౩, ౮౩౪/౫, ౮౮౨/౩

ధర్మవివృత్తిః – ౭౫౩/౧౩, ౭౭౨/౧౧

కల్పతరుః– ౫౯౫/౨౨, ౬౯౭/౮

విష్ణుసముచ్చయః- ౨౯౧/౧౯

ఆచారసాగరః—౫౮/౧౩

పైఙ్గీరహస్యమ్ –౩౭౨/౧౦

చమత్కారఖణ్డమ్ – ౩౧౦/౩

పరిశిష్టమ్ – ౩౧౪/౯, ౩౧౪/౧౩

స్మృతిమహార్ణవః-౯౩/౫

స్మృతిసఙ్గ్రహః— ౬౧।౧౭

స్మృత్యన్తరమ్ – ౨౪/౧౦, ౩౬/౧౩, ౯౨/౧౫, ౩౭౮/౬, ౪౪౯/౯, ౫౦౬/౩, ౫౭౨/౭, ౬౧౦/౫, ౮౪౮/౧౪, ౮౭౯/౪, ౮౯౪/౧౧, ౯౬౧/౨౦

స్మృత్యర్థసారః – ౨౯౫/౭, ౩౨౯/౫

పురాణనామాని।

బ్రహ్మపురాణమ్—౨౫/౫, ౫౭/౧౩, ౭౯/౧౬, ౮౦/౩, ౩౨౮/౫, ౩౩౦/౧౦, ౩౩౩/౧, ౪౧౪/౧, ౪౨౨/౭, ౪౩౮/౧౦, ౪౮౭/౬, ౫౨౧/౧౭, ౫౭౦/౧౨, ౫౭౦/౧౬, ౫౭౬/౧౩, ౫౭౭/౮, ౫౮౦/౧౩, ౫౯౦/౧౩, ౬౦౧/౧౫, ౬౧౪/౧౭, ౬౨౨/౧, ౬౩౪/౧౯, ౬౩౯/౫

పద్మపురాణమ్—౨౯౯/౬

విష్ణుపురాణమ్— ౪౩।౪, ౪౪౨, ౪౫౧౬, ౬౭/౧౬, ౧౧౭/౨౨, ౧౨౧/౨౦, ౨౦౪/౮, ౨౧౧౧౨, ౨౧౨/౧౪, ౨౪౬/౧౩, ౨౭౬౫, ౨౮౪/౬, ౩౨౫/౭, ౩౩౩/౪, ౩౪౩/౧౭, ౩౪౪/౭, ౩౪౮ ౭, ౪౨౦౧౧, ౪౭౮।౧౪, ౫౧౫౧౧౬, ౫౩౮।౧౮

విష్ణుధర్మోత్తరపురాణమ్— ౩౫౩/౧౪, ౪౮౪/౧౦,౫౩౮/౩

వాయుపురాణమ్—౨౪/౧౬, ౪౮౬/౧౯, ౫౫౨/౧౬, ౫౫౮/౧౦, ౫౭౯/౮, ౫౮౧/౮, ౫౮౫/౧౩, ౫౯౧/౩, ౫౯౬/౧౬, ౬౦౦/౮, ౬౨౫/౧౫

నారదీయపురాణమ్— ౨౬౫/౧, ౫౦౭/౨, ౫౩౯/౪

మార్కణ్డేయపురాణమ్— ౬౧/౨, ౬౭/౯, ౧౧౯/౧౧, ౧౨౨/౧౧, ౧౨౫/౮, ౨౪౮/౧౧, ౨౬౪/౧౬, ౩౦౮/౫, ౩౨౬/౬, ౩౨౯/౨౦, ౪౭౩/౮

భవిష్యపురాణమ్— ౩౩/౧౯, ౭౩/౨, ౨౬౨/౧౪, ౩౨౪/౩, ౩౨౫/౨, ౩౩౨/౧౭, ౩౫౫/౧౦, ౩౫౫/౧౦, ౩౫౮/౨, ౪౧౧/౧౫, ౪౪౦/౧౨,

పురాణనామాని।

౪౭౬/౧, ౫౪౩/౩, ౬౧౯/౭, ౬౩౦/౧౮, ౬౩౬/౧౫, ౭౯౦/౧౩, ౭౯౧।౧౦, ౮౦౧/౧, ౮౦౨/౩, ౮౦౨/౬, ౮౧౬/౧౭, ౮౩౧/౧౧

భవిష్యోత్తరపురాణమ్ –౮౭/౧౦, ౯౦/౨

లిఙ్గపురాణమ్—౫౩౫।౧, ౫౩౮/౧౦

స్కన్దపురాణమ్—౭౯/౧౯, ౧౨౩/౩, ౧౯౩/౧౭, ౨౦౫/౯, ౨౯౬/౯, ౩౦౩/౩, ౪౯౫/౧౧, ౫౦౪/౯, ౬౨౨/౧౬, ౮౭౮/౧౦

గరుడఃపురాణమ్ – ౩౦౨/౧౮

బ్రహ్మాణ్డపురాణమ్– ౬౯/౭, ౧౦౫/౬, ౨౫౫/౯, ౨౭౬/౫, ౨౭౯/౮, ౩౨౨/౨౨, ౫౧౫/౧౬, ౫౨౫/౧౦, ౫౨౬/౨౨, ౫౫౫/౭, ౫౬౫/౧౬, ౫౬౭/౧౮, ౫౭౧/౧౪

మత్స్యపురాణమ్— ౧౩/౯, ౨౬౪/౧, ౩౦౮/౧౭, ౩౭౫/౪, ౫౨౫/౭, ౫౩౪/౧౮, ౫౩౭/౩, ౫౪౦/౮, ౫౪౦/౧౩, ౫౫౮/౭, ౫౬౮/౮, ౫౭౫/౧౦, ౬౧౨/౯, ౬౩౧/౧౨

కూర్మ్మపురాణమ్— ౭౪/౩, ౨౦౬౩/౯, ౨౫౮/౨౩, ౨౭౨/౧౩, ౨౮౨/౪, ౨౮౪/౧౫, ౨౮౬/౧౯, ౩౦౯/౬, ౨౧౨/౧౩, ౮౭౮/౧౪

వరాహపురాణమ్– ౨౧౦/౫, ౫౬౧/౨, ౬౧౧/౧౧

నరసింహపురాణమ్— ౨౧౧/౧౨, ౨౯౮/౧, ౩౦౧/౧

వామనపురాణమ్—౬౨/౧౮

ఆదిపురాణమ్— ౪౮/౪, ౩౩౩/౧౧, ౪౪౯/౧౧, ౪౫౬/౧౪, ౫౫౨/౧౨

ఆదిత్యపురాణమ్— ౪౭/౨౦, ౩౩౧/౩

దేవీపురాణమ్— ౧౨౨/౧, ౩౦౪/౭

కాలికాపురాణమ్—౯౦౧/౫, ౨౨౮/౩

అన్యాన్యగ్రన్యనామాని

జ్యోతిఃశాస్త్రమ్—౯౮/౫, ౩౫౪/౨౦, ౩౫౯/౨, ౫౨౪/౪

బ్రహ్మసిద్ధాన్తమ్–౫౦౫/౧౭, ౫౩౪/౭

మహాభారతమ్ – ౧౧౮/౧౮, ౧౯౧/౧౨, ౧౯౭/౧, ౨౧౩/౨, ౫౨౩/౧౯, ౫౩౬/౧౭

ఉమాసంవాదః— ౮౦/౧౨

శుద్ధాశుద్ధనిర్ణయః।

మూలస్య।

అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
పఞ్చశాబ్దక్రమం	పఞ్చషాబ్దక్రమం
ఆక్ఙ్క్షయ తత్ర చ	ఆకాఙ్క్షతేఽత్ర చ
పరస్య వరస్య	
యస్మిన్యస్మిన్	యస్మిన్ కస్మిన్
న్యాసోఽయ నాశనః	నాసోఽధనాశనః

సన్ధ్యా నిత్యముపాసతే సన్ధ్యాం నిత్యముపాసతే

మాసాద్విప్రోఽర్ద్ధపఞ్చమాత్ మాసాన్విప్రోఽర్ద్ధపఞ్చమాన్

అధీష్య అధీష్వ

భార్యేవ న సాభార్య్యేవ న సా

యద్వాగామిక్రియాముఖ్యః యద్వాగామిక్రియాముఖ్య

కార్య్యన్తయా కార్య్యస్తయా

కుసీదమపి తం కుసీదమపి తత్

నమత్యేతావానేవ నమ ఇత్యేతావానేవ

శూద్రాః శూద్రః

గ్రన్థిం గ్రన్థిః

శుద్ధాశుద్ధనిర్ణయః।

అశుద్ధమ్ శుద్ధమ్

ధర్మ్మద్రవాః ధర్మ్మద్రవీ

సర్వ్వతీరాణి సర్వ్వతీర్థాని

మనుష్యయజ్ఞస్య మనుష్యయజ్ఞశ్చ

శధ్యేన శుద్ధేన

అతన్త్రిత అతన్ద్రిత

అయన్రస్తరే అఘస్రన్తరే

అయశ్రస్తర అఘస్రస్తర

సంగ్రణం సంగ్రహణం

బాలమూలీ తాలమూలీ

వంశాన్తరాణాం వంశాగ్రాణాం

ప్రసిద్ధత్వా ప్రతిషిద్ధత్వే

కుణ్డగోలో కుణ్డగోలౌ

శ్యేనాజీవీ శ్యేనజీవీ

ఏతాన్యై ఏతాన్యే

స్యావదన్త శ్యావదన్త

పార్షద పర్షది

ఏవముత్కృష్టవణషు ఏవముత్కృష్టవర్ణేషు

కీర్ణా కీర్ణి

భిక్షాసమ్భావే భిక్షాసమ్భవే

శాలీ శాలి

జహోమి జుహోమి

మూలస్య।

అశుద్ధమ్ శుద్ధమ్

హోమా లోమా

యాయి యాజి

ర్చ్చనా ర్చ్చలా

యాయి యాజి

వస్త్రద్వయం వస్త్రబద్ధం

రాజన్య రాజాన

నిర్గుణం నిర్గుణః

అనల్పే అత్యల్పే

ఆత్మానం ఆత్మనో

ఙ్గత్వా కృత్వా

O ఉపమన్యుః

స్వశుః స్వసుః

ప్రయుక్తస్త్వస్త్యేవ ప్రయుక్తన్త్వస్త్యేవ

శృఙ్గానాం శృఙ్గాణాం

బ్రహ్మశబ్దవాచ్యా బ్రహ్మహాశబ్దవాచ్యా

పురుషానాం పురుషాణాం

తాఙ్శ్చైవోపచ్చేత్ తాఙ్శ్చైవోపయచ్చేత్

కల్పో్య, ప్రసూతావత్సా కల్పౌ్య, ప్రసూతవత్సా

సత్సరఞ్చ వత్సరశ్చ

బ్రహ్మచార్యం బ్రహ్మచార్యః

xద్విచనాదస్త్వితి చేన్న। ఏకా లిఙ్గ ఇత్యస్యాంశస్య కేవలమూత్రోత్సర్గవిషయత్వేనాప్యుపపత్తేః। అగతికా హీయం గతిః। యదదృష్టకల్పనమ్ అతో విశిష్టోత్సర్గ ఏవేతి యుక్తమ్। తత్రాపి లిఙ్గశౌచం పూర్వమ్। వచనప్రతీతక్రమాతిక్రమే కారణాభావాత్సన్నిహితత్వాత్ప్రథమత ఏతదకరణే సాక్షాన్మూత్రలేపస్య మణిబన్ధోపరిభాగేఽపి సంసర్గప్రసక్తేశ్చ। హస్తపాదాదిశౌచన్తు తన్త్రేణైవ దేశకాలకర్త్రైక్యాచ్చౌచరూపోపకారస్యైకత్వాచ్చ।

అథ విణ్మూత్రవ్యతిరిక్తశారీరమలశౌచమ్।

మనుః।

ఉర్ద్వం నాభేర్యాని ఖాని తాని మేధ్యాని సర్వశః।

యాన్యధస్థాన్యమేధ్యాని దేహాచ్చైవ మలాశ్చ్యుతా ఇతి॥

ఖానీన్ద్రియచ్చిద్రాణి।

మలానపి స ఏవాహ।

వసా శుక్రమసృజ్మజ్జా మూత్రం విట్ కర్ణవిణ్నఖాః।